

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
MAHALLİ İDARELER VE YERİNDEN YÖNETİM BİLİM DALI

KENT MEYDANI İLE KENT KİMLİĞİ İLİŞKİSİ
ÜSKÜDAR MEYDANI ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Hasan Taşçı

İstanbul 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
MAHALLİ İDARELER VE YERİNDEN YÖNETİM BİLİM DALI

KENT MEYDANI İLE KENT KİMLİĞİ İLİŞKİSİ
ÜSKÜDAR MEYDANI ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Hasan Taşçı

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Canan ÇETİN

İstanbul 2012

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

KAMU YÖNETİMİ Anabilim Dalı MAHALLİ İDARELER VE YRD.YÖNT.
Bilim Dalı Doktora öğrencisi HASAN TAŞCI nın KENT MEYDANI İLE KENT KİMLİĞİ
İLİŞKİSİ ÜSKÜDAR MEYDANI ÖRNEĞİ adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim
Kurulunun 08.03.2012 tarih ve 2012-6/46 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 28.03.2012

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. CANAN ÇETİN
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. SEDAT MURAT
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. AYNUR CAN
4) Jüri Üyesi : PROF.DR.RECEP BOZLAĞAN
5) Jüri Üyesi : YRD.DOÇ.DR.İBRAHİM DEMİR

Canan Çetin
Sedat Murat
Aynur Can
Recep Bozlağan
Yrd.Doç.Dr. İbrahim Demir

Bana onurumdan asla taviz vermemeyi öğreten anne ve babama

ÖNSÖZ

Yaklaşık onbeş sene süren doktora serüvenimde hep yanımda olan, her seferinde beni yeniden teşvik eden, yardım eden, sürecin zorluklarına sesini çıkarmayan, tezin sona ermesine hepimizden daha fazla sevinen hayat arkadaşım *Fatma* ve tezin bitmesini çok isteyen sevgili çocuklarım, *Zeynep*, *Fatih*, *Yusuf* ve *Süleyman* çalışmam için en büyük destekçim olmuşlardır. Onlara teşekkür ediyorum.

“Bitmeyen hikâye” gibi senelerdir süren tez serüvenime sabırla tahammül eden, her seferinde bana yeni başlar gibi destek olan, bitirmem için çabalayan, gecikmelerime aldırmadan seve seve zaman ayıran saygıdeğer tez hocam *Canan Çetin*’e yıllardır gösterdiği tahammülden ve yakın ilgiden dolayı teşekkürlerimi bir borç bilirim.

“Meydanlar bizdeki hangi sosyal olgunun karşılığıdır” sorusuna cevap ararken, muhterem hocam *Sadettin Ökten*’e “meydan konusunu çalışmama ne dersiniz” diye sorduğumda aldığım tek kelimelik “perfect” cevabı bu çalışmanın fitilini ateşleyen temel dinamik olmuştur. Bundan ve çalışmam boyunca beni sürekli desteklemesinden dolayı kıymetli hocama şükranlarımı sunuyorum. Gecenin yarısında dahi telefon açarak ne aşamada olduğumu soracak kadar çalışmamı takip eden saygıdeğer hocam *Sedat Murat*’a, bu çalışmanın her aşamasında bir mücevher işçisi gibi ince eleyip sık dokuyarak çalışmayı yönlendiren *Aynur Can*’a, istatistik çalışmalarında yardımcı olarak hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan *İbrahim Demir*’e de şükranlarımı arz ediyorum.

Son olarak gerek literatür ve gerekse alan araştırması için benden hiçbir desteğini esirgemediği gibi, tezi bitirmem için beni sürekli teşvik eden GENAR araştırma şirketinin değerli yöneticileri, kıymetli dostlarım *İhsan Aktaş* ve *Mustafa Şen*’e, tezin Üsküdar’la ilgili kısmını araştırırken gerek fotoğraf ve gerekse kitap arşivlerini incelememe açan *Kaknüs Yayınevi*’nin sahibi *Muhammet Çiftçi*’ye, araştırmanın bir parçası olan İtalya seyahatimde isteğimi geri çevirmeyip benimle İtalya’ya gelen çok değerli dostum *Mustafa Yelek*’e ve de teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

ÖZET

Son senelerde yerel yöneticilerin gerek seçim çalışmaları ve gerekse sonraki faaliyetleri esnasında sıkça dile getirdikleri fakat uygulama noktasında pek hevesli ve başarılı olamadıkları konulardan birisi de şehir meydanlarıdır. Önemli bir kentsel kamusal açık alan olan kent meydanları, şehirleri yönetenlerden, kentli bireye, şehrin ziyaretçilerinden kentsel dokunun kendisine kadar herkes ve her şey için bir yer olma özelliği taşımaktadır.

İstisnasız bütün yerel idarecilerin ve adayların üzerinde hemfikir oldukları konu, uygun bir formda düzenlenen meydanın kentin kimliğine olumlu katkı yapacağıdır. Hatta siyasetçiler için “uygun form” kullanımı gereksiz bir kavram bile olabilmekte ve onlar sadece meydanlardan bahsetmektedirler. Bu konuda çalışma yapan bilim ve fikir insanları ise, kent meydanlarının önemine değinmekte ve ülkemizde kentin simgelerinden biri olan meydanların olmamasının büyük bir eksiklik olduğuna özellikle vurgu yapmaktadırlar.

Her tarihi dönemde ve her toplumda farklı formlarda ortaya çıkan kentsel açık alanların son ve en güzel örneklerinden birisi kent meydanlarıdır. Kentsel kamusal mekânın en rahat ve buna bağlı olarak en çok kullanılan bu alanları son zamanlarda siyasetçilerden daha fazla konuyla ilgilenen bilim adamlarının da ilgisine mazhar olmuş, geçmişte nostaljik yazılarda yer alan meydan olgusu bir çok yüksek lisans ve doktora çalışmasının konusu olmaya başlamıştır. Bu konuda yapılan çalışmaların çoğu kent planlamacıları ve mimarlar tarafından yapılmış olup, söz konusu çalışmalarda kent meydanıyla ile kullanıcıları arasındaki ilişki, bir kentsel form olan meydanın biçimi ve onu biçimlendiren öğeler bağlamında ele alınmıştır. Son zamanlarda bu kadar çok üzerinde durulan ve yerel siyasî kampanyaların baş aktörü olan meydan olgusuna bir de mekânın oluşturduğu sosyoloji, sosyolojinin ve kültürün oluşturduğu mekân ve kimlik perspektifinden bakma düşüncesi bu tezin hareket noktası olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Şehir, Mekân, Kentsel Kamusal Açık Alan, Meydan, Kent Kimliği

ABSTRACT

In recent years, local rulers often mentioned from city squares during the election period and subsequent activities, but they are not very enthusiastic and successful in application. As an important urban public open space; city squares, is a place for all from local rulers, to urban individuals, from visitors to urban structure itself,

Without exception, all the local rulers and the candidates agree on the issue that, a city square designed in a suitable form make a positive contribution to the city's identity. Even for politicians "form suitable" concept could be useless, and they mention just squares. Scientist and the people, who work on this subject, mention the importance of the city squares and they especially emphasize that the lack of squares which are symbols of the cities in our country is a huge loss.

City squares are last and one of the most important example of urban open space which take place in different forms in every society and every historical period. As the most comfortable and consequently, the most widely used areas of the urban open space; city squares became the focus of attention of scientist related the issue more than politicians and the city square issue once was a subject of nostalgic writings has become the subject of thesis and doctoral studies. Most of the studies on this subject was made by urban planners and architects, and deal with the issue in regard with the relationship between the city squares and their users, The shape of square as an urban form and other elements shapes the squares. The starting point of this thesis is the notion of looking at city square phenomenon from the perspective of sociology created by space and space created by sociology and culture, and city identity

Key Words: City, Space, Place, Urban Public Open Space, Square, City Identity

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
ŞEKİL LİSTESİ.....	XI
TABLO LİSTESİ.....	XII
RESİM LİSTESİ	XIV
GİRİŞ.....	1
1 KAVRAMSAL ÇÖZÜMLEME	21
1.1 Şehir /Kent Tanımına Farklı Yaklaşımlar	23
1.1.1 Tarihsel Açıdan Şehir	27
1.1.2 Coğrafi Açıdan Şehir	31
1.1.3 Ekonomik Açıdan Şehir.....	33
1.1.4 İdarî Açıdan Şehir	36
1.1.5 Sosyolojik Açıdan Şehir.....	39
1.1.6 Kültürel Açıdan Şehir.....	41
1.1.6.1 Kültür	43
1.1.6.2 Kent Kültürü	46
1.2 Morfolojik ve Ontolojik Olarak Kentsel Mekân	49
1.2.1 Morfolojik Olarak Kentsel Mekân	52
1.2.1.1 Sert Mekân-Yumuşak Mekân	53
1.2.1.2 Kapalı-Açık Mekân	53
1.2.1.3 Pozitif-Negatif Mekân	54
1.2.1.4 Statik-Dinamik Mekân	55
1.2.2 Toplumsal Örgütlenmenin Ürünü (Ontolojik) Olarak Kentsel Mekân.....	56

1.3	Toplumsal Örgütlenmenin Bilinç Düzeyinde Karşılığı: Kamusalılık.....	58
1.3.1	Kamusalılığın Mekâna Yansıyan Uygulaması: Kamusal Açık Alanlar.....	62
1.3.2	Kamusal Açık Alanların Temel Nitelikleri.....	65
1.3.2.1	Kamusal Alanların Toplumsallaşma ve Sosyalleşmeye Katkısı	67
1.3.2.2	Kamusal Alanların Kimlik Oluşturma Etkisi	67
1.3.2.3	Kamusal Alanlarda Sosyal ve Mekânsal Formların Karşılılaşması	68
1.3.2.4	Kamusal Alanlarda Bilgi, Mal ve Fırsat Olanakların Dolaşımı	68
1.3.2.5	Kamusal Alanlarda Planlanmayan Karşılılaşmalar (Tasadüf Verimliliği)	69
1.4	Bir Kamusal Alan Olarak Kent Meydanı	70
1.5	Kentsel Mekânı Kullanan Birey: Kentli	77
1.6	Kentsel Mekân ve Kentlinin Ortaklaşa Oluşturdukları Kimlik: Kent Kimliği	79
2	TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE KENT MEYDANI KENTSEL KİMLİK İLİŞKİSİ	87
2.1	Eski Yunan Öncesi Şehirlerde Meydan ve Kentsel Kimlik.....	88
2.2	Agoralar ve Yunan Kent Kimliği	90
2.3	Forum ve Roma Kent Kimliği	95
2.4	Ortaçağ Kent Meydanı ve Kentsel Kimlik	99
2.5	Rönesans Döneminde Meydan ve Kentsel Kimlik	103
2.6	Sanayi Devrimi Sonrasında Meydan ve Kentsel Kimlik	107
2.7	Amerikan Şehirlerinde Meydan ve Kentsel Kimlik.....	109
2.8	Batı Dışı Toplumlarda Meydan ve Kentsel Kimlik	112
2.8.1	Çin ve Hint Şehir Geleneğinde Meydan ve Kentsel Kimlik	112
2.8.2	İslam Şehir Geleneğinde Meydan	114
2.8.2.1	Selçuklular ve Osmanlı'da Meydan ve Kentsel Kimlik	122
2.8.2.2	Cumhuriyet Türkiye'si'nde Meydan ve Kentsel Kimlik	130
2.9	Postmodern Bir Yaklaşım: Alışveriş Merkezleri ve İnternetin Oluşturduğu Sanal Meydan	134
3	BİÇİMSEL VE İŞLEVSEL AÇIDAN KENT MEYDANI TÜRLERİ VE KENTSEL YAŞAMDAKİ ROLLERİ.....	140
3.1	Bişimsel Açıdan Meydan Türleri	141

3.1.1	Kapalı Meydanlar	143
3.1.2	Dominant Meydanlar	145
3.1.3	Merkezi Meydanlar	147
3.1.4	Grup Meydanlar	148
3.1.5	Amorf Meydanlar	149
3.2	İşlevsel Açıdan Meydan Türleri	150
3.2.1	Çok Fonksiyonlu Merkezi Kent Meydanları	151
3.2.2	Pazar Kurulan (Ticarî İşlevli) Meydanlar	152
3.2.3	Röprezentatif (Gösteriş) Meydanları	153
3.2.4	Dinî Yapıların Bulunduğu Meydanlar	154
3.2.5	İstasyon Meydanları	154
3.2.6	İskele Meydanları	156
3.2.7	Gösteri Alanı Olan Meydanlar	156
3.2.8	Sanatsal ve Kültürel Ağırlıklı Meydanlar	157
3.2.8.1	Kültür Oluşturma Mekânı Olan Meydanları	158
3.2.8.2	Kültür Aktarma Aracı Olan Meydanlar	159
3.2.9	Toplanma Mekânları Olan Meydanların Temel Fonksiyonları	160
3.2.9.1	Sosyalleşme Aracı Olarak Meydanlar	161
3.2.9.2	Meydanların Kullanıcıların Tesadüfî Karşılaşma Alanı Olmaları	162
3.2.9.3	Meydanların Uyarıcı ve Yönlendirici İşlevleri	163
3.2.9.4	Meydanların Hayatın Akışını Yavaşlatıcı İşlevleri	164
3.2.9.5	Meydanların Rekreasyon İşlevleri	165
3.3	Meydanların Kentsel Yaşamdaki Rolü	166
3.3.1	Meydanların Şehrin Merkezi Olma Özellikleri	169
3.3.2	Meydanların Şehrin Tarihinin Sahnesi Olma Özellikleri	170
3.3.3	Meydanların Şehir Hayatının Sahnesi Olma Özellikleri	172
3.3.4	Demokrasinin Göstergesi Olarak Meydanlar	173
3.3.5	Siyasî Gücün ve Olayların Sahnesi Olarak Meydanlar	174
3.3.5.1	Kızıl Meydan (Moskova, Rusya)	176
3.3.5.2	Tiananmen Meydanı (Pekin, Çin)	177
3.3.5.3	Concorde Meydanı (Paris, Fransa)	178
3.3.5.4	Trafalgar Meydanı (Londra, İngiltere)	179

3.3.5.5	Mayo Meydanı (Buenos Aires, Arjantin).....	180
3.3.5.6	Tahrir Meydanı (Kahire, Mısır).....	180
3.3.5.7	Özgürlük Meydanı (Tahran, İran)	181
3.3.5.8	Taksim Meydanı (İstanbul, Türkiye)	181
3.3.5.9	Beyazıt Meydanı (İstanbul, Türkiye)	182
4.	KENT MEYDANI KENT KİMLİĞİ İLİŞKİSİ VE ÜSKÜDAR MEYDANI ÖRNEĞİ	183
4.1	Meydan-İnsan, Meydan-Şehir İlişkisi ve Kent Kimliği	184
4.1.1	Meydan İle Kent Kimliğinin Doğrudan İlişkisi	191
4.1.2	Meydan ile Kent Kimliğinin Dolaylı İlişkisi	195
4.1.3	Kent Kimliği Açısından Batı ve Türk İslam Şehrinde Meydan Algısı	199
4.2	Meydan ile Kent Kimliği İlişkisini Oluşturan Öğelerin Tespiti	205
4.2.1	İmaj	206
4.2.2	Meydanın Yapısı.....	208
4.2.3	Meydanın Tarihî ve Kültürel Birikimleri.....	209
4.2.4	Meydanın İşlevleri.....	210
4.3	Üsküdar Tarihi ve Tarih Boyunca Üsküdar Kimliği	212
4.4	Üsküdar Meydan Örneğinin İncelenmesi.....	218
4.4.1	Üsküdar Meydanı'nın Tarihi	218
4.4.2	Üsküdar Meydanı'nın Yapısı ve Özellikleri.....	223
4.4.3	Üsküdar Meydanı'nın Ortaya Çıkardığı Kentsel Kimlik.....	233
4.5	Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Taslak Projesi.....	239
5	ÜSKÜDAR MEYDANI İLE ÜSKÜDAR KİMLİĞİ İLİŞKİSİNİN TESPİTİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA....	249
		249
5.1	Alan Araştırmasının Metodolojisi	249
5.1.1	Araştırmanın Yöntemi	250
5.1.2	Belirlenen Yöntemin Uygulanma Gerekçesi	250
5.1.3	Araştırmanın Amacı.....	251

5.1.4 Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri.....	252
5.1.5 Araştırmanın Hipotezleri	253
5.1.6 Araştırmada Kullanılan Ölçekler	253
5.1.7 Araştırmanın Evreni ve Örneklem.....	258
5.1.8 Anket Tasarımı.....	259
5.2 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği Arasındaki İlişkiyi Tespit Etme Araştırmasının Değerlendirilmesi.....	263
5.2.1 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği Arasındaki İlişkiyi Tespit Etme Araştırmasının Demografik Açından Değerlendirilmesi	264
5.2.2 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği Arasındaki İlişkiyi Tespit Etme Araştırmasının Birinci Bölümünün Değerlendirilmesi	271
5.2.3 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği Arasındaki İlişkiyi Tespit Etmeye Dair Faktör Analizi Bulgularının Değerlendirilmesi.....	294
5.3 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği İlişisini Oluşturan Faktörlerin Üsküdar Kimliğine Katkısının Değerlendirilmesi	299
5.3.1 Saha Araştırması Bulguları Çerçevesinde Üsküdar Meydanı'nın İmajı ile Üsküdar Kimliğinin İlişkisi.....	299
5.3.2 Saha Araştırması Bulguları ve Gözlemler Çerçevesinde Üsküdar Meydanı'nın Yapısı ile Üsküdar Kimliği İlişkisi	301
5.3.3 Saha Araştırması Bulguları ve Gözlemler Çerçevesinde Üsküdar Meydanı'nın Tarihi ve Kültürel Birikimleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi.....	305
5.3.4 Saha Araştırması Bulguları Çerçevesinde Üsküdar Meydanı'nın İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi	308
5.3.4.1 Üsküdar Meydanı'nın Ticarî İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi	310
5.3.4.2 Üsküdar Meydanı'nın Sosyolojik İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi	311
5.3.4.3 Üsküdar Meydanı'nın Rekreasyon İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi	312
5.3.4.4 Üsküdar Meydanı'nın Siyasal İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi	314
SONUÇ.....	316
KAYNAKÇA	330
EKLER	354

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kent meydanı ile kent kimliği ilişkisi.....	4
Şekil 2: Kültür, zaman, toplum (kimlik) ilişkisi.	45
Şekil 3: Ferris’e göre geleceğin şehri.....	66
Şekil 4: Atina Agorası.....	92
Şekil 5: Eski Roma Forum’u.	98
Şekil 6: 1856 yangınından sonra Storari’nin planında Aksaray kavşağı.....	127
Şekil 7: 1870 Pera yangını sonrasında yapılan projede meydan.....	129
Şekil 8: Kentsel kimliği oluşturan bileşenler	190
Şekil 9: Roma şehir haritasında meydanlar.	201
Şekil 10: Üsküdar Meydanı genel görüntüsü.	226
Şekil 11: Üsküdar Meydanı’nın tabii sınırları.	228
Şekil 12: Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesi Çizimi	241
Şekil 13: Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesinden Bir Görünüm. Demokrasi Meydanı ve Yeni Valide Camii.	242
Şekil 14: Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesinden Bir Görünüm. (Yeni Valide Camii Sebili ve Hakimiyeti Milliye Caddesi Girişi).	243
Şekil 15: Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesinden Bir Görünüm. (Önde Mimar Sinan Çarşısı, arkada Karadavut Camii).	244
Şekil 16: Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesinden Bir Görünüm. (Karadavut Camii ve Ahmediye Meydanı. Arada tek katlı ticarî veya kültürel işlevli yapılar)	245
Şekil 17: Kentsel mekânda başarı ve başarısızlık kriterlerinin Üsküdar Meydanı açısından değerlendirilmesi	303

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Meydanlar ilgili yapılmış olan çalışmalar	7
Tablo 2: Kent kimliği ile ilgili yapılmış çalışmalar	8
Tablo 3: Kent meydanı kent kimliği ilişkisine dair yapılmış olan çalışmalar	9
Tablo 4: İstanbul'daki meydanlara dair olarak yapılmış çalışmalar.	10
Tablo 5:Çalışmanın metodolojisi.....	20
Tablo 6: Kamusal alanın ortaya çıkışı ve gelişimi.	62
Tablo 7: Batı ve Batı-dışı toplumlarda kimlik imaj ilişkisi	83
Tablo 8: Batı ve İslam şehrinde kamusal alan formunun düşünsel dayanakları.	120
Tablo 9: Dönemlerine Göre Meydanlar, Biçimleri, İşlevleri	135
Tablo 10: Birer Kentsel Form Olarak Meydan ve Sokak Farklılaşmasının Düşünsel ve İşlevsel Arka Planları	202
Tablo 11: Faktör analizi uygunluk testi.....	255
Tablo 12 : Faktörlerin isimlendirilmesi.....	256
Tablo 13: Her bir faktör kapsamında yer alan değişkenler listesi	257
Tablo 14: Faktörlerin ortalama puanları.....	258
Tablo 15: Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kent Kimliği İlişkisini Oluşturan Faktörler, Bu Faktörlere Dair Hipotezler, Ölçülecek Veriler ve Kullanılacak Yöntemler	261
Tablo 16: Bahar-yaz dönemine göre anket sayısı.	264
Tablo 17: Hafta içi-hafta sonu ayırımına göre anket sayısı.	264
Tablo 18: Anketin yapıldığı saat dilimi istatistiği.....	265
Tablo 19: Anketin yapıldığı alan istatistiği.....	265
Tablo 20: Yaş gruplarına göre dağılım istatistiği	266
Tablo 21: Cinsiyete göre dağılım istatistiği	266
Tablo 22: Eğitim durumuna göre dağılım istatistiği	267
Tablo 23: TÜİK 2010 yılı İstanbul eğitim durumu istatistiği.....	268
Tablo 24: Ailenin aylık toplam gelirine göre dağılım istatistiği	269
Tablo 25: İstanbul'da yaşama süresine göre dağılım istatistiği	269
Tablo 26: Cinsiyete göre meydanın kullanım gerekçesi	272
Tablo 27: Eğitim durumuna göre meydanın kullanım gerekçesi	273

Tablo 28: Cinsiyete ve eğitim durumuna göre meydanın kullanım sıklığı.....	274
Tablo 29: Cinsiyete ve eğitim durumuna göre meydanın kullanım mevsimi	275
Tablo 30: Eğitim durumuna vecinsiyete göre meydanın her seferinde kullanım süresi	276
Tablo 31: Cinsiyete ve eğitim durumuna göre meydanın kullanıcılar için bir anlam ifade edip etmediği	277
Tablo 32: Cinsiyete ve eğitim durumuna göre meydanın katılımcılar için algısı.....	278
Tablo 33: Cinsiyete göre katılımcılar için meydanda olması gereken öğeler	279
Tablo 34: Eğitim durumuna göre katılımcılar için meydanda olması gereken öğeler.....	280
Tablo 35: Cinsiyete göre katılımcılar için meydanın ifade ettiği anlam	281
Tablo 36: Eğitim durumuna göre katılımcılar için meydanın ifade ettiği anlam.....	282
Tablo 37: Cinsiyete göre katılımcıların meydanda kendilerini nasıl hissettiği.....	284
Tablo 38: Eğitim durumuna göre katılımcıların meydanda kendilerini nasıl hissettiği	286
Tablo 39: Cinsiyete göre Üsküdar denilince akla gelen ilk 5 unsur	288
Tablo 40: Eğitim durumuna göre Üsküdar denilince akla gelen ilk 5 unsur	290
Tablo 41: Cinsiyete göre Üsküdar Meydanı denilince akla gelen ilk 3 unsur	291
Tablo 42: Eğitim durumuna göre Üsküdar Meydanı denilince akla gelen ilk 3 unsur.....	293
Tablo 43: Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar Kimliği'ne Etkisini Oluşturan Dört Faktörün Mevsimsel Kullanım Açısından Değerlendirilmesi.....	295
Tablo 44: Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar Kimliği'ne Etkisini Oluşturan Dört Faktörün Kullanım Zaman Dilimi Açısından Değerlendirilmesi.....	296
Tablo 45: Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar Kimliği'ne Etkisini Oluşturan Dört Faktörün Kullanıcıların Cinsiyeti Açısından Değerlendirilmesi	297
Tablo 46: Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar Kimliği'ne Etkisini Oluşturan Dört Faktörün Kullanıcıların Eğitim Durumuna Göre Değerlendirilmesi	298

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Piazza Della Signoria (Floransa), ...	57
Resim 2: Piazza del Campidoglio (Roma), ...	74
Resim 3: Fontana di Trevi (Aşk Çeşmesi, Roma), ...	81
Resim 4: Smyrna (İzmir) Agorası.	93
Resim 5: Forum Romano (Roma), ...	99
Resim 6: Piazza St. Pietro (Vatikan), ...	102
Resim 7: Amerikan kent meydanı ve işlev.	111
Resim 8: Bursa’da çarşı ve meydan.	126
Resim 9: Saraybosna’da çarşı ve meydan.	126
Resim 10: Türkiye’nin en güzel meydanı seçilen Tire Tahtakale Meydanı	131
Resim 11: Kent Meydanı Alışveriş Merkezi, Bursa.	137
Resim 12: Piazza San Marco (Venedik), ...	143
Resim 13: Üsküdar’da meydan ve otopark, ...	144
Resim 14: Bir kent meydanı görünümündeki eski Büyük Han (Lefkoşa, Kıbrıs), ..	145
Resim 15: Piazza St. Pietro (Vatikan), ...	146
Resim 16: Monumentum (Roma), ...	147
Resim 17: Hannoveristasyon meydanı (Almanya).	155
Resim 18. Piazza del Popolo (Roma), ...	158
Resim 19: Meydanda rekreasyon işlevi.	166
Resim 20: Elhamra Sarayı /Granada/İspanya	197
Resim 21: Piazza Navona (Roma).	200
Resim 22: Global Seed Vault.	203
Resim 23: Üsküdar Çınaraltı Kahvesi ve gece kullanımı.	217
Resim 24: 19. Yüzyıl sonlarında Üsküdar Meydanı.	219
Resim 25: 20. yüzyıl başlarında Üsküdar Meydanı.	220
Resim 26: 1940 yıllarında Üsküdar Meydanı.	220
Resim 27. 1945 de Üsküdar Meydanı’nın havadan çekilmiş fotoğrafı.	221
Resim 28: 1950 sonrasında Üsküdar Meydanı..	222

Resim 29: Üsküdar Meydanı'nda yer döşemeleri.....	232
Resim 30: Üsküdar Meydanı'nda heykeller.....	233
Resim 31: Mimar Sinan Çarşısı ile belediye binası arasındaki meydanda bir sergi.....	237
Resim 32: Ahmediye Meydanı ve Hezarfen heykeli.....	238
Resim 33: Üsküdar Meydanı'nın ortasında katlı otopark.....	304
Resim 34: Meydanın araçlar tarafından baskın olarak kullanımı.....	305
Resim 35: Üsküdar Meydanında fotoğraf sergisi.....	308
Resim 36: Üsküdar Meydanında çarşılar	310
Resim 37: Üsküdar Meydanı'nın rekreasyon amaçlı kullanımı ve alanın ortasından geçen taşıt yolu	313

GİRİŞ

Sorunun Tespiti

Toplumların hayat biçimlerini etkileyen düşünsel, coğrafi, kültürel, sosyolojik ve benzeri şartlar nelerdir ve bunların mekâna yansiyıp onu biçimlendiren boyutları nasıldır? Pek tabiidir ki şehri ya da kentsel mekânı algılayabilmek için bu sorulara cevap aramak gerekmektedir. Şehirlerin, kentsel mekânların ve meydanların ortaya çıkardığı kentsel kimliklerin oluşumunun o şehirde veya mekânda yaşayanların dünya görüşleriyle, hayat tarzlarıyla doğrudan ilintili olduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır. Bir ön kabulle olmamakla birlikte, böyle bir arka planın var olabileceği düşüncesiyle hareket edilecek olursa, şehrin arka planındaki medeniyet olgusunu anlamak ve onu oluşturan toplumsal geçmişi açıklığa kavuşturmak, şehrin kendisinin veya mekânlarının daha iyi algılanabilmesini mümkün kılacaktır.

Kentsel mekâna dair yapılan çalışmalarda mekânsal biçim, işlevler ayrı olarak ele alınırken, fonksiyona dayalı biçim ve tersi olarak biçime dayalı fonksiyonlar açısından da değerlendirmeler yapılmış olup, mekânı ortaya çıkaran toplumların düşünce yapıları, inanç sistemleri ile mekânın varlığı/yokluğu veya biçimi arasında doğrudan ilişki kuran çalışmalara çokça rastlanmamaktadır. Oysa insan dahil olmak üzere her varlığı anlayabilmenin yolu ontolojik bir tahlille söz konusu olabilecektir. Bu yaklaşımla öncelikle sorun tespiti yapıp daha sonra soruna dair yöntemlere yer verilecektir.

Gerek inançlarından ve gerekse geleneklerinden gelen anlayışlarını kentsel mekâna yansıtan toplumlar bu doğrultuda onu oluşturmuş ve biçimlendirmişlerdir. Bu biçim, kendisinden kaynaklanan veya kendisini meydana getiren işlevlerle birlikte (biçim+işlev) kentin kimliğini oluşturur veya ona katkı yapar. Kentsel mekân, varlıksal (ontolojik) ve biçimsel (morfolojik) açıdan ele alındığında, doğrudan doğruya onu oluşturanların ve kullananların dinî, siyasî ve ideolojik bakış açılarının etkisi altında olduğu anlaşılabacaktır. “Cemiyetlerin tarihi gelişimini, zaman perspektifi içinde ele alarak, onları belirli fikir kalıpları etrafında açıklayan sistematik düşünce tarzına tarih felsefesi” denmektedir.¹ Bu

¹ Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.323.

yaklaşımına benzer bir şekilde, şehrin ve ona ait mekânların, formların tarihi gelişiminin belirli toplumsal olgular ve fikir kalıpları arasında incelenerek yorumlanmasına ihtiyaç vardır. Şehrin tarihine, onu ortaya çıkaran kurucu güce ve tarih boyunca biçimlendiren sosyal yapılara dair bir felsefi kurgu olmadan şehri tam tanımlayabilmek ya da anlayabilmek mümkün görünmemektedir. Böyle bir çalışma aynı zamanda şehre çevrebilimsel bir yaklaşımla bakmayı ve insanın mekâna yönelik geliştirdiği davranışları irdelemeyi önceleyen bir araştırma olarak da kabul edilebilir.

Konu bilimsel metodoloji açısından ele alınacak olursa, sosyal yapıyı ve kültürel geçmişi ele almadan yapılacak bilimsel bir değerlendirmenin sağlıklı sonuçlar vermeyeceğini söylemek mümkündür. Johan Galtung, bu duruma işaret ederek sosyal yapıyı göz önüne almayan herhangi bir bilimsel metodolojinin yanlış sonuçlara sebep olacağını belirtmiştir.² Bir şehri, kentsel mekânı anlamak ve kentin kimliğiyle ilişkisini yorumlayabilmek için ardındaki medeniyet birikimini ve düşünce dünyasını kavramak gerekir. Çünkü “şehircinin teknisyen olarak dahil olduğu sürecin sadece teknik boyutlarına göre tanımlanamayacağı sonucuna kolaylıkla varılabilir. Gerçekten bu süreç, fonksiyon ve saikleri farklı olan aktörleri sahneye çıkartmaktadır. Teknik saik ve fonksiyonlar ise bu duruma göre ikinci dereceye düşmeseler bile, kaçınılmaz şekilde şehircilik sürecinin karmaşık bir sosyal faaliyet içinde messedilmesine imkân veren pratik saik ve fonksiyonlara bağlı bulunmaktadır.”³

Tarihi ipek yolu üzerinde, şu an işlevsiz olan eski bir köprü veya kale, geçmişte ait olduğu ticarî yoldan bağımsız olarak düşünüp yorumlanırsa, varılacak netice; “gereksiz bir yerde gereksiz bir kale veya köprü” olduğudur. Bunun gibi kentsel mekânları da kentin bütününden ve toplumun değerlerinden ayrı olarak görüp yorumlamak doğru olmayan önermeler ve yargılar ortaya çıkarabilecektir. Bundan dolayıdır ki kentsel mekânı, özelde ise kent meydanını, toplumun hayatı ve kentin dolaşım bütünlüğü içinde yorumlamak gerekmektedir. Benzer şekilde meydanlar için varılacak kanaat da şehrin ortasında gereksiz bir boşluk olarak algılanıp yorumlanabilecektir.

² Johan Galtung, **Methodology and Ideology**, Christian Ejlers, Copenhagen, 1977, p.113.

³ Georges Granai, Fanton Françoise, **Sosyoloji ve Şehircilik Planları Aix-En Provence**, Çeviren: Ela Güntekin, Ankara, 1969, s.62.

Bu araştırmanın konusuna dair bir örnekle durum şu şekilde izah edilebilir: Batı toplumlarında bir kısıtlamaya tabi olmayan açık hayat tarzı birçok şeyde olduğu gibi kentsel mekâna da yansımış, onu biçimlendirmiştir. Özel hayatın her yönüyle gizli kalması (mahremiyet), Doğu topluluklarında olduğu kadar katı kurallara bağlı olmadığından, bu durum sosyal davranışlarda, sanatta ve kentsel mekânda kendisini ortaya çıkarmıştır. Mekânda kendini hissettiren bu yaklaşıma batı sanatının ayırt edici ürünü olan romanı da örnek olarak vermek mümkündür. Yaşananların anlatımı olan roman bu toplulukların bir edebi ürünü olarak özel hayatı ifşa etmekteyken, açık kamusal mekânlar, özellikle de kent meydanları hayatı toplumun gözü önünde yaşama algısının ortaya çıkardığı kentsel mekân formlarıdır. Cemil Meriç romanı; “Roman, başlangıcından itibaren, bir ifşadır... Demek ki roman, başka bir dünyanın, başka bir ruh ikliminin, başka bir toplumun eseridir. Daha zavallı bir dünyanın, daha dışı bir manevi iklimin, daha geveze bir toplumun” diye tanımlamaktadır.⁴ Doğu toplumlarında, özellikle de İslam toplumlarında inançlardan kaynaklanan mahremiyet anlayışı gereği özel hayatın gizli kalması esas olduğundan, özel mekân olan evden başlayarak kentsel ortak mekânlara kadar her şey buna göre biçimlendirilmiştir. Ancak Avrupa’da Ortaçağ sonrasında başlayan ve Sanayi Devrimiyle sıçrama yapan büyük değişimler neticesinde oluşan sermaye birikimleri yeni bir hayat tarzını ortaya çıkarmış ve oluşan bu seküler hayat tarzı, bütün dünyada etkisini göstermiştir. Kentleşme ile kapitalist sermaye birikimi arasındaki bir ilintinin varlığı, kapitalizmin üretim süresi ile sermaye dolaşım süresini kısaltma eğilimlerinin kentsel mekânın gelişmesine yol açtığı şeklinde açıklanmaktadır.⁵

Kentsel mekânı açıklayan yaklaşımlarda temel iki varsayımın (uzmanlaşmaya dayanan kent-kır ayrımı ve sermaye birikimi ile kentleşme arasındaki ilişki) kabul edilmesi ve bu iki tarzın da ayrı ayrı uygulandığında yetersiz kalması konuyu bir başka açıdan önemli kılmaktadır. Biçimsel ve anlamsal bu iki tarzın birbirinden bağımsız düşünülmemeyeceği gerçeği kentsel mekânla kent kimliği arasındaki ilişkinin araştırılmasını önemli hale getirmektedir. Harvey, “güçlü bir sosyolojik muhayyileye sahip olan birçok kişi vardır ki, mekânsız bir dünyada yaşayıp çalışıyormuş gibi görünürler. Güçlü bir “mekânsal bilinç” ya da “coğrafi muhayyile”ye sahip olan bazıları da, mekânın biçimlendirilmesinin toplumsal

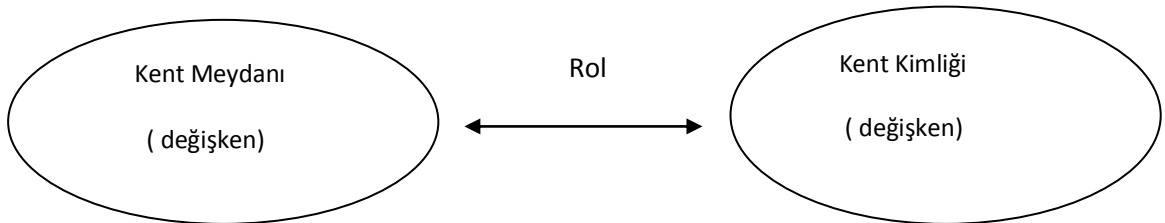
⁴ Cemil Meriç, **Kırk Ambar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.287.

⁵ Nur Vergin, **Kentleşme ve Siyasal Yaşam**, Doçentlik Tezi, 1977, s.9

süreçler üzerinde ne kadar derin bir etkisi olduğunu görmezler” şeklindeki yaklaşımıyla insan davranışlarıyla mekân arasındaki ilişkinin güçlülüğüne dikkat çekmiştir.⁶

Mekânı sosyo-kültürel arka planı bağlamında ele alıp kavramanın yanında, konuyu önemli hale getiren bir başka durum ise, teknolojik gelişmeyle birlikte sanayi yapılarının ve bunlara bağlı alanlarının boşalmasıyla ortaya çıkan boşlukların değerlendirilmesi çabası ile kamusal mekân fikrinin yaygınlık kazanıp, son on, onbeş senede bilimsel alanda daha fazla gündeme taşınmaya başlanmış olmasıdır. Sanayi Devrimi ile oluşmuş olan ölçek ekonomisinin de önemini kaybetmesiyle, toplum tarafından değerlendirilebilecek, yerel idareciler açısından ise değerlendirilme zorunluluğu olan büyük kapalı veya açık mekânlar oluşmaya başlamış, bunlar da kamusal mekân fikrinin ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Günümüzde kullanım amaçları değiştirilerek kamusal mekânlara dönüştürülen Eyüp’teki Feshâne binası ve Kadıköy’deki eski Gazhane bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Yapıldıkları tarih itibarıyla özel bir amaca hizmet eden bu iki yapı, bugün kamusal alanlar olarak düzenlenmişlerdir.

Diğer bir sorun da, bugüne kadar yapılan çalışmalarda konu genelde mekânın sosyo-kültürel yapının oluşmasını ve yaşam biçimlerini etkilemesi üzerinde durularak ele alınmış olması, tersine bir ilişkinin varlığına da kısaca vurgu yapıp geçirtilmiş olmasıdır. Oysa insan önce mekânı oluşturur ve daha sonra ise mekân insanın şekillenmesinde etkin bir rol üstlenir. Bu çalışmada kültür oluşturma araçlarından biri olan mekânın toplumu ve dolayısıyla kendisini yeniden biçimlendirme etkisi de ele alınacaktır. Bu ilişkide meydana etkileyen, kentsel kimlik ise etkilenen olarak ele alınacak ve ikisi arasındaki ilişkinin (rolün) yönü, niteliği, yoğunluğu ve etkinliği tespit edilmeye çalışılacaktır.

Şekil 1. Kent meydanı ile kent kimliği ilişkisi

⁶ David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, Çeviren: Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s.29.

Son yıllarda özellikle hukukî alanda meydana gelen “kamusal alan” tartışmaları nedeniyle kentsel açık alanların terminolojik statüleri konusunda farklı yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Tartışmaların merkezindeki kılık kıyafet problemleri nedeniyle meydanları “kamusal alan” olarak değerlendirmek yerine “toplumsal alan” tanımlamasına yer vermek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Ya da “açık kamusal alan” diyerek aleni bir tasnif yapma zarureti ortaya çıkabilir.

Bunun yanı sıra toplumsallığın azaldığı ve açık toplumsal alanlara artık eskisi kadar gereksinim kalmadığı yönündeki tezlerin ne derece doğru olduğunun da araştırmasına yönelik olarak duyulan bilimsel merak bu çalışmanın gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Son zamanlarda Tunus ve Mısır başta olmak üzere Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen toplumsal başkaldırıların merkez üslerinin kentlerin meydanları olması da bu konuyu sosyolojik arka planıyla ele almanın bir gereklilik olduğunu da ortaya çıkarmıştır.

Cevaplanması gereken bir diğer soru da, kentsel mekânla, mekân ve mekânı kullanan birey olan kentlinin ortaklaşa oluşturdukları “kent kimliği” arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin yönü ve yoğunluğunun ne olduğudur. Bu sorunun cevabını ararken kentsel mekânın sosyal arka planına gitmek ve uygarlık tarihi boyunca mekânı ortaya çıkartan değişkenlerin neler olduğunu araştırmak gerekmektedir.

Kent kimliğinin oluşmasında mekânların biçimsel etkisi üzerinden hareketle yapılan tanımlamalar kenti ortaya çıkaran ve kullanan en önemli unsur olan kentliyi göz ardı eden bir yaklaşım olduğundan eksik kalmakta ve sorunun çözümüne gerekli katkıyı sağlayamamaktadırlar. Kentsel mekân ile kent kimliği arasındaki ilişkiyi tanımlarken, kentlinin gerek mekânın oluşumuna ve mekân üzerinden kentsel kimliğe katkısını ve gerekse doğrudan doğruya kentsel kimliğe yaptığı katkıyı incelemek gerekmektedir. Kentsel mekânı kullanan birey yani kentli her iki durumda da kentsel kimliğe mekân üzerinden katkı yapmaktadır. Birincisinde mekânı oluşturma aşamasında diğer bireylerle birlikte toplumun içinden geçtiği kimliği mekâna yansıtarak kentsel kimliğe katkı yaparken, diğerinde ise birey olarak yaptığı her eylemi kentsel mekânda gerçekleştirerek kentsel kimliğin oluşmasına katkı yapmaktadır.

Araştırmanın konusu için yapılmış olan çalışmalar

Araştırmanın konusu olan kent meydanı ile kent kimliği arasındaki ilişkinin temel değişkenleri olan meydan ve kent kimliğine dair yapılmış olan tez çalışmaları ayrı tablolar halinde ele alınıp incelenecektir. Literatür çalışması için hazırlanan tablolarda sadece tez çalışmalarına yer verilmiş olup, konuyla ilgili diğer kaynaklar metin içerisinde değerlendirilecektir. Bunun yanında doğrudan doğruya meydan ile kent kimliği arasındaki ilişkiye değinen çalışmalar farklı bir tabloda gösterilecektir. Ayrıca Üsküdar Meydanı'nın da içinde bulunduğu İstanbul'un meydanlarına dair yapılan çalışmalar da yine farklı bir tabloda ele alınıp değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Her dört farklı kritere göre hazırlanan literatür çalışması aşağıda tablolar halinde yer almaktadır.

Tablo 1 Meydanlar ilgili yapılmış olan çalışmalar

Yazar	Yıl	Konu açısından
Yardımcı ⁷	2008	Kent meydanının biçimsel olarak değişimine dair.
Çubukçu ⁸	2007	Meydanların simgesel olarak işlevlerine dair.
Aydın ⁹	2006	Kent meydanının kentsel doku içindeki merkezi konumuna dair.
Deniz ¹⁰	2007	Meydanların tasarımlarıyla suç istatistikleri arasındaki bağıntıya ve Suç önlemeye yönelik tasarım meydan tasarım kriterlerine dair.
Dağıstanlı ¹¹	1997	Meydanın tarihi süreç içinde gelişimi ve mekansal analizi.
Demirci ¹²	2001	Kent meydanının işlevlerine dair.
Erel ¹³	2007	Kent meydanı olarak iskele meydanları.
Mesutoğlu ¹⁴	2001	Biçimsel olarak meydanın özelliklerine dair.

Meydanla ilgili olarak yapılan çalışmalarda meydan biçimsel ve işlevsel olarak ele alınırken, varlıksal arka planının ihmal edildiği görülmektedir. Bu çalışmada ise meydanı ortaya çıkaran veya çıkarmayan hayat biçimi, düşünce yapılarına ve inanç sistemlerine yer verilecektir.

⁷ Sinem Yardımcı, **Transformation fo Urban Sphere: Hacıbayram Square and Its Environment** , Master's Thesis, Middle East Technical University Scholl of Natural and Applied Sciences, Ankara, 2008.

⁸ Ceyhun Çubukçu, **Kent Meydanlarının Simgesel İşlevleri Bakımından Antalya Cumhuriyet Meydanı ve Çevresi Örneğinde Değerlendirilmesi-Geliştirilmesi ve Bilgisayar Destekli Görsel Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İzmir, 2007.

⁹ Ayşe Aydın, **Kent Merkezlerinde Meydanların Gelişimi "Sivas Hükümet Meydanı Örneği"**, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Kayseri, 2006.

¹⁰ Deniz Deniz, **Secure Urban Environment By Design: Analysis of Konak Square Design Through "Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)" Principles**, PhD Thesis, The Graduate School of Engineering and Sciences Izmir Institute of Technology, İzmir, 2007.

¹¹ Özlem Dağıstanlı, **Meydanın Evrimi Mekânsal Analizi ve Sosyal Açidan Önemi**, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1997.

¹² Cenk Demirci, **Şehir Meydanı İşlevlerinin Madrid Plaza Mayor Örneğinde Değerlendirilmesi**. Yüksek Lisans Tezi. Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı. Ağustos 2001.

¹³ Beste Erel, **Kentsel Açık Alan Kavramı Bağlamında İskele Meydanlarının İncelenmesi, İstanbul Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul, 2007.

¹⁴ Mehmet Mesutoğlu, **Kentsel Mekân Olarak Meydan ve Morfolojik Özellikleri**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2001.

Tablo 2 Kent kimliği ile ilgili yapılmış çalışmalar

Yazar	Yıl	Konu açısından
Deniz ¹⁵	2004	Kentin kimliğinin gelişmesi ve sürdürülebilmesi için olması gerekenlerin neler olduğuna dair.
Göncü ¹⁶	2007	Kentsel mobilyalarla kent kimliği arasındaki ilişkiye dair.
Öztürk ¹⁷	2007	Kent ve kimlik ilişkisi ile kent kimliğine etki eden faktörlere ve İzmir kentinin kimlik verilerine dair.
Demirsoy ¹⁸	2006	Kentsel tasarımın kentsel mekana yansıması neticesinde kent kimliği üzerinde meydana gelen değişimlere dair.
Uçkaç ¹⁹	2006	Kent kimliği açısından kentsel tasarıma dair.
Güneş ²⁰	2007	Kent kimliği açısından kentsel uygulama alanlarının değerlendirilmesine dair.
Öçal ²¹	2008	Kent kimliğinin bileşenlerine dayanarak modern döneme ait mimari ve toplumsal özellikleri belirlemeye dair.
Cavcav ²²	2007	Ankara ölçeğinde küreselleşmenin etkilerinin kent kimliği üzerindeki etkilerine dair.
Adıyaman ²³	2008	Kentleşme sorunları, kent kimliğinin bileşenlerinin kentsel dönüşüm projeleri açısından önemine dair.

¹⁵ Kadriye Deniz, **Konya’da Farklı Üç Kentsel Mekânda Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Konya, 2004.

¹⁶ Neslihan Göncü, **Kent Öğelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Endüstri Ürünleri Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul, 2007.

¹⁷ Özge Öztürk, **Kentsel Kimlik Oluşumda Güzel Sanatların Yeri; İzmir Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara, 2007.

¹⁸ Mustafa Sami Demirsoy, **Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Lübnan-Beyrut- Solidere Kentsel Dönüşüm Projesi Örnek Alan İncelemesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul, 2006.

¹⁹ Leyla Uçkaç, **Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

²⁰ Serkan Güneş, **The Influence of Design Considerations of Metro Stations In The Context of City Identity; The Case of Ankara and Ankara Metro**, PhD Thesis, Middle East Technical University Scholl of Natural and Applied Sciences, Ankara, 2007.

²¹ Huriye Öçal, **Isparta Kent Kimliğinde Modernizmin Yansımaları ve Modernizmin Etkisindeki Konut Mimarisi**, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Isparta, 2008.

²² Demet Cavcav, **Gelişmekte Olan Ülke Kentlerinde Küreselleşme Sürecinin Kent Kimliğine Etkisi-Ankara Örneği**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007.

²³ Kadriye Adıyaman, **Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya, 2008.

İlgar ²⁴	2008	Kent kimliği öğelerinin değişiminin zaman boyutuna dair.
Akarsu ²⁵	2009	Algılama kavramının etkisi altında siluet kent kimliği ilişkisinin değerlendirilmesine dair.
Oral ²⁶	2009	Kentsel koruma ve kent kimliği ilişkisinde fiziki yapının etkinliğine ve korunmasına dair.
Sancak ²⁷	2009	Kent kimliğiyle ilişkileri açısından kent mobilyalarının tasarımına ve yerleştirilmelerine dair.

Literatür çalışması göstermiştir ki, son senelerde kentsel kimliğe karşı bir akademik ilgi söz konusudur. Konuyla ilgili olarak tespit edilen tezlerin tamamının son beş-altı senede yapılmış olması kentsel ilginin giderek geliştiğini göstermektedir. Ancak çalışmalar genelde kent mobilyaları ve siluet üzerinden yapılmış olup, aktüel olan konuların seçildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3 Kent meydanı kent kimliği ilişkisine dair yapılmış olan çalışmalar

Yazar	Yıl	Konu açısından
Sezer ²⁸	2009	Meydanın tarihsel gelişimi ve kentsel kimlikle ilişkisine dair.
Kır ²⁹	2009	Kent meydanı ile kent kimliği ilişkisine dair.

Kent meydanı ile kent kimliği arasında doğrudan ilişki kuran iki çalışmada da kentsel kimliğin bileşenlerinin tespitinden sonra, meydanın o bileşenlerden hangilerine sahip

²⁴ Evren İlgar, **Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu; Eskişehir Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Eskişehir, 2008.

²⁵ Tunay Akarsu, **Tarihi Yarımada Siluetinin Kent Kimliğine Etkilerinin Salacak-Harem-Haydarpaşa Bölgesinde İrdelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.

²⁶ Evren Oral, **Tarihi Kentsel Çevrelerin Korunmasında Yasal Düzenlemelerin Kent Kimliğine Etkileri Sulukule Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.

²⁷ Ahu Sancak, **Kentsel Mekan Kimliğinin Oluşumunda Kent Mobilyası Tasarım Kriterlerinin İrdelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.

²⁸ Dilek Sezer, **Kastamonu Kent Dokusu İçinde Cumhuriyet Meydanı'nın İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, 2010.

²⁹ İnci Kır, **Kent Meydanlarının Kent Kimliği Üzerine Etkileri; İzmir Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İzmir, 2009.

olduğu üzerinde durulup değerlendirmeler yapılmıştır. İki çalışmada da bir alan araştırması yapılmış olmadığı için ölçek olarak doğrudan bir iktibas söz konusu olamamıştır.

Tablo 4 İstanbul'daki meydanlara dair olarak yapılmış çalışmalar.

Yazar	Yıl	Konu açısından
Yıldız ³⁰	2007	Beyazıt Meydanı, Sultanahmet Meydanı, Taksim Meydanı'na dair.
Atilla ³¹	2009	Üsküdar Meydanı'na dair.
Gündem ³²	2009	Beşiktaş Meydanı'na dair.
Bağbaşı ³³	2010	Kent meydanlarının peyzaj ögesi olarak ele alınmasına dair. Sultanahmet, Beyazıt, Taksim, Beşiktaş, Ortaköy meydanları.
Gönen ³⁴	2001	Beyazıt Meydanı'na dair.
Hatipoğlu ³⁵	1994	Taksim Meydanı'na dair.
İnceoğlu ³⁶	2007	Beyazıt, Beşiktaş, Ortaköy ve Kadıköy Meydanlarına dair.
Kılıç ³⁷	2001	Kadıköy Meydanı'na dair.
Korkmaz ³⁸	2001	Beşiktaş Meydanı'na dair.
Semerçi ³⁹	2008	Beyazıt Meydanı'na dair.

³⁰ Aybike Yıldız, **Tarihsel Birikime Sahip Kentsel Açık Alanların Dinamizmi-İstanbul Kent Örneği; Beyazıt Meydanı, Sultanahmet Meydanı ve Taksim Meydanı**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.

³¹ M. Hüseyin Atilla, **Kentsel Tasarımda Bilgisayar Destekli Toplum Katılımı: Üsküdar Meydanı Örneklem Alanına TKCBS (PPGIS) Yönteminin Uygulanması**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.

³² Özge Gündem, **Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze İstanbul'da Düzenlenen Kentsel Tasarım Yarışmaları Bağlamında Beşiktaş Meydanı Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.

³³ Gülbin Bağbaşı, **İstanbul Kent Meydanlarının Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi: Sultanahmet, Beyazıt, Taksim, Beşiktaş, Ortaköy Meydanı Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bartın, 2010.

³⁴ Mustafa Gönen, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Kamusal Mekânın Dönüşümü Beyazıt Meydanı Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversite Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2001.

³⁵ Hülya Hatipoğlu, **Kentsel Yapılaşmış Çevrenin Oluşumunda Dış Mekân Yaşantısının Yeri ve İşlevi: İstanbul Taksim Meydanı Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1994.

³⁶ Mehmet İnceoğlu, **Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım, İstanbul Meydanlarının İncelenmesi**, Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

³⁷ Ayşegül Kılıç, **Kentsel Açık Alanların Kullanıcılar Tarafından Değerlendirilmesi: Kadıköy İskele Meydanı ve Yakın Çevresi**, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2001.

³⁸ Elif Korkmaz, **Kentsel Açık Alanların Kullanıcılar Tarafından Değerlendirilmesi. Beşiktaş Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2001.

İstanbul'daki belirli meydanlar hakkında çeşitli açılardan çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, Üsküdar Meydanı ile ilgili yapılan tek çalışmanın bilgisayar destekli halka dayalı bir peyzaj çalışması olduğu görülmektedir.

Tablolarda da görüleceği üzere kentsel mekânla, özellikle de kent meydanıyla ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalarda genel olarak mekân ve özelde kent meydanı bir mimari yapı olarak ele alınıp, daha çok morfolojik bir tahlile tabi tutulmuştur. Bireysel ve toplumsal kullanım açısından bile kentsel mekânın biçimsel yönleri ele alınmış, o biçimi ortaya çıkartan sebeplerden ziyade, biçimin kullanım açısından sağladığı kolaylık veya zorluklara, davet etmesine veya itmesine yönelik tahliller ön plana çıkartılmıştır. Oysa her biçimsel yapının arkasında ontolojik bir anlam olduğu göz ardı edilmemelidir. Her biçim bir değer hayata yansımından ibarettir. Bu varlıksal arka planı ve tarihsel birikimi görmezden gelerek yapılacak çözümlemeler mekânı tanımlamak için yeterli olmayacaktır.

Birinci ve öncelikli sorun, “niçin böyle” sorusuna cevap aramak yerine, ortaya çıkan kentsel formu biçimsel açıdan ve kullanıcıların algılarına dayanarak değerlendirmek ve bundan öte bir çaba içinde olunmamasıdır. Medeniyetlerin kendi yaşam biçimleri ve uygarlık seviyelerini yansıtan en karmaşık ve kapsamlı yapı olan şehri ve oradaki mekânları, sosyal, kültürel ve kimliksel arka planlar olmadan anlamak, algılamak ve yorumlamak bir araştırmacıyı sağlıklı çözümlemelere götüremez. “Mekânın doğasını”^{*} anlama çabası olarak

³⁹ Fatih Semerci, **Kentsel Tasarım Gerekliliği Açısından Beyazıt Meydanı Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 2008.

^{*} “Kentsel olguları ve genelde toplumu anlayabilmek için uygun bir mekân kavramını tanımlamak yaşamsal önemdedir, ama yine de mekânın doğası, sosyal araştırmacılar için bir sır olarak kalmıştır. Mekânı mutlak bir kavram olarak görürsek, maddeden bağımsız bir “kendinde şey” haline gelir. Olguları ayırt edebileceğimiz ve sınıflandırabileceğimiz bir yapıya sahip olur. Göreli mekân görüşü ise, onun sadece birbirleriyle bağlantı halindeki nesnelerin varlığı sayesinde var olan, bu nesneler arasındaki bir ilişki olarak anlaşılmasını gerektirir. Mekânın göreli olarak bakılabileceği başka bir yön daha var. İlişkisel mekân. Mekânın, Leibniz’in bakışıyla nesnelerin içinde görülmesi ve bu anlamda nesnelerin de ancak kendi içinde başka nesnelerle ilişkiler içererek ve bunları temsil ederek var olduğunun kabul edilmesi... Bir kez mekânın ne olduğunu anlar ve onu göstermenin yollarını bulursak, o zaman insan davranışları anlayışımızı genel bir mekân kavramı içine oturtup, kentsel olguların içine girebiliriz... Mekân kendi başına mutlak, göreli ya da ilişkisel değil, duruma göre bunlardan bir ya da birkaçı olabiliyor. Mekânın uygun kavramlaştırılması sorunu insan pratiklerinin onun karşısındaki durumuna göre sonuçlandırılıyor. Başka türlü söylemek gerekirse, mekânın doğasından doğan felsefi sorulara felsefi yanıtlar yok. Yanıtlar insan pratiklerindedir. Bu durumda “mekân nedir” sorusunun yerini “değişik insan pratikleri nasıl değişik mekân kavramlaştırmaları yaratıp kullanıyor?” sorusu alıyor. Örneğin, mülkiyet ilişkisi tekeli denetimin içinde işleyebileceği mutlak mekânlar yaratıyor. Nüfus, mal, hizmet ve bilgi hareketleri göreli mekânda oluşuyor. Çünkü mesafenin direnişinden kurtulmak para, zaman, enerji ve benzerlerini gerektiriyor. Arazi parselleri de getiri sağlıyor, çünkü başka parsellerle ilişkileri var. Demografi, piyasa ve perakende satış güçleri bir kentsel sistem içinde yeteri kadar gereklidirler ve ilişkisel mekân, kira biçiminde toplumsal insan pratiklerinin bir unsuru olarak vücut bulur. Kentsellik ve toplumsal süreç-mekânsal biçim konularını anlamak, insan faaliyetlerinin belirli mekân kavramları ihtiyacını nasıl doğurduğunu ve

adlandırabilecek çalışmalar sayesinde mekânla insan, mekânla toplum ve mekânla mekân ve bu tezin konusu olan mekânla kentsel kimlik arasındaki ilişkiler bütünü kavranabilmiş olacaktır. Kaldı ki mekânla toplumun ve insanın ilişkisi, bu ikisi üzerinden mekânla mekânın ilişkisi, insanın ve toplumun mekânla ilişkisi ise mekân üzerinden kendileriyle ilişkileri anlamına gelmektedir. “Şehircilik bu anlamda sosyal bir faaliyettir.”⁴⁰ “Bir nesne olduğu kadar, bir özne de olan kentin organik ve sembolik yapısı, Kürşat Bumin’in Patrick Gaddes’e dayanarak belirttiği gibi, bir cetvel ve bir pergelle anlaşılamaz. Bir bilim olarak şehircilik ‘kentini şiiri ve metafiziğini’ anlayamaz, ayrıca anlamak da istemez.”⁴¹ Söz konusu metafiziği anlamak için ihtiyaç duyulan şey, teknikten daha çok mekânın felsefesi ve teknik donanımlardan daha çok amaçların belirlenerek mekâna dair yapım programının oluşturulmasıdır.⁴²

Kent meydanlarıyla ilgili bugüne kadar yapılan tez çalışmalarının tamamına yakını mimarlık veya peyzaj ana bilim dalları veya bilim dalları tarafından yapılmış olması da konuya yaklaşımın nasıl olduğuna dair bir ipucu vermektedir. Oysa meydan bir mimari veya peyzaj objesi kadar aynı zamanda bir sosyal ve kültürel biçimdir. Hatta varlığını uzun süre devam ettiren bir kentsel mekân, hızla değişen mimari tarzlara rağmen biçimsel olarak değişmiyorsa burada mimariden daha fazla sosyal ve kültürel yapıdan bahsetmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Böyle durumlarda mekân veya yapı güncel işlevlerinden ziyade meydana geldiği zaman sürecine göre değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Diğer yandan şehirler için en önemli değer kavramlarından olan kent kimliği de mekânla/mezdanla ilişkisi açısından ele alınıp değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Oysa kentsel kimliği ortaya çıkaran en önemli unsurların kentsel mekânlar, onun önemli parçalarından biri olan meydanlar ve kentli bireyler olduğunu söylemek mümkündür. Meydan ve kent kimliğini bir ilişki içerisinde ele alma düşüncesi de bu çalışmayı önemli hale getiren bir durumdur.

günlük toplumsal pratiğin mekânın doğasına ve toplumsal süreçle mekânsal biçim arasındaki ilişkiye dair derinmiş gibi görünen felsefi sırları nasıl kolayca çözüverdiğini anlamamızı gerektirmektedir.” (Harvey, ss.18-19.)

⁴⁰ Granai, Françoise, s.5.

⁴¹ Kürşat Bumin, **Demokrasi Arayışında Kent**, Kent-Koop Yayınlar, Ankara, 1986, s.3.

⁴² Robert Sommer, **Personal Space, The Behavioral Basis of Design**, Prentice-Hall, Inc. New Jersey, 1969, p.9.

Bir başka önemli husus ise, Türkiye genelinde ve İstanbul’da bir çok meydanla ilgili çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, en eski meydanlardan biri olan Üsküdar Meydanı’nın ihmal edilmiş olmasıdır. Bu düşünce ile hareket edilerek örnek seçiminde Üsküdar Meydanı tercih edilmiştir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Dünyanın mevcut gelişmişlik düzeyinde nüfusun büyük çoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır ve kentsel mekânları kullanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu bu mekânların daha fazla insanın etkileme ve daha fazla insandan etkilenme gibi bir ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Homojenlik arz etmeyen bu kentleşme süreci ile birlikte, kentsel mekânda belirgin toplumsal ayrışmalar meydana gelmeye başlamış ve birbirinden uzak sosyal algılara, hayat standartlarına ve dünya görüşlerine sahip insanlar bir arada yaşamaya başlamışlardır. Her bir sosyal grup için diğerinin girmesinde fiziksel veya zihinsel bazı engellerin olduğu kentsel mekânlar geliştiği gibi kentteki herkesin herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan girip çıkabildiği mekânlar da söz konusudur. Bunların başında ise kent meydanları gelmektedir.

Kent meydanı insanoğlunun kentsel mekânda kullandığı ilk mekânsal form olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu ilk kullanımdan miras aldığı önemi her zaman korumuş olduğu için şehirle ilgili çalışmalarda sürekli öncelikli bir konuma sahip olmuştur.

Bir şehre gerek havadan ve gerekse uzaktan bakıldığında siluet olarak ilk göze çarpacak olan şey meydan ya da açık alanlar olmayabilir. İstanbul örneğinde düşünülecek olursa, bir hava fotoğrafından veya şehrin dışından herhangi bir noktadan çekilen fotoğraftan sağlanacak ilk izlenim İstanbul’un siluet değerlerini ifade eden yüksek binalar veya camiler olacaktır. Şehirlerin temel dizayn sorunsalında iki önemli faktör olan yapı kütleleri ve açık alanlardan, kütleler şehirleri temsil etme ve kimliklendirme konusunda meydanlardan daha iddialı konumda olmuşlardır. Burada Bacon’un tabiriyle bir açık alan körlüğü (space blind) söz konusudur. Bu körlüğe rağmen bütünün (mass) bir parçası olacak

şekilde düzenlenen meydanlar (square, piazza) da en az binalar ve diğer cisimler kadar şehri temsil etme ve kimlik oluşturma konusunda iddialı olabilmektedirler.⁴³

Mimarlık ve şehircilik tarihi yazarları çoğunlukla “pozitif mekân” diye adlandırılan yapıları ele alarak şehircilik tarihini bir strüktür tarihi olarak yorumlamışlardır. Oysa şehir binaların yanında, sokak, cadde, meydan gibi benzeri alanları da ihtiva etmektedir. Pozitif mekân strüktürü için bütün mimarların ön gördüğü *altın oran** negatif mekân formlarında, hatta pozitif mekân strüktürleri ile negatif mekân arasında uygulanmış mıdır sorusu sorulmamış ve buna cevap aranmamıştır. Bu soruya cevap arama bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte negatif mekânın gerekli ilgiyi görmediğini anlatmak için konuya vurgu yapma ihtiyacı hissedilmiştir.

Kent meydanları, özellikle Batı şehrinde, toplumların tarih boyunca taşıdıkları sosyal kültürel yaşam biçimlerinin mekâna yansıyan şeklidir. Kent meydanıyla toplumun kültürü ve yaşam biçimi arasındaki ilişki sürekli bir etkileşim ve iletişim içinde sürüp giden karşılıklı ilişkidir. İlk saikin hangisi olduğu bir yana, öncelikli olarak değerlendirilmesi gerekli olanın bu iki grup olgunun birbirlerini sürekli etkileyip değişime uğratmalarındır. Bu açıdan değerlendirilecek olursa meydan bir planlama sorunundan ve ögesinden çok, bir kent sosyolojisi ögesidir ve bu konudaki çalışmalar şehir plancılarından önce şehir sosyologlarının önceliği olmalıdır.

Özellikle de son senelerde gerek şehir bilimcilerin, gerekse yerel idarecilerin söylemlerinde ön plana çıkan “meydan” kavramı bu çalışma için itici güçlerden biri olmuştur. Mart 2009 mahalli seçimleri öncesinde özellikle İstanbul’un ilçelerinin belediye başkan adaylarının ilçe veya semtleri için meydan sözü vermiş olması, bu seçimin kayda değer yönlerinden biri olmuştur. Seçimin hemen akabinde ise İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı “meydanlara çıkma zamanı” adı altındaki beyanatıyla kentin çeşitli yerlerinde bulunan önemli meydanların yeniden düzenleneceği belirtmiştir.⁴⁴ Bunun yanı sıra 2010 Avrupa Kültür Başkenti olan İstanbul için açılış merasimi şehrin altı önemli meydanında

⁴³ Edmund N. Bacon, *Desing of Cities*, The Viking Press, New York, 1968, p.15.

* Küçük parçanın büyük parçaya oranının büyük parçanın bütüne oranına eşit olması şeklinde matematiksel bir olgu olan altın oran mimarlıkta çok fazla kullanılmıştır. Cebirsel olarak ifade etmek gerekirse a küçük parça, b büyük parça olmak üzere $\frac{a}{b} = \frac{b}{a+b}$ şeklinde ifade edilmektedir.

⁴⁴ *İstanbul Bülteni*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mart 2009 Sayısı, İstanbul, 2009, s.50.

aynı anda gerçekleştirilen gösterilerle yapılmış ve programın tanıtım fragmanlarında meydanlar özellikle vurgulanmıştır. “Ülkemizdeki şehirlerde meydan var mıdır/yok mudur” sorusuna cevap aranadursun, son zamanlarda kent yöneticileri her fırsatta meydanların öneminden bahsetmeye ve kentlerine kimlik kazandıracak projeleri sayarken, meydanlara belirli öncelikler vermeye başlamışlardır.

Diğer bir amaç ise, esasen Batı şehri formu olan meydanın Türkiye’deki uygulamalarında, yine medeniyet arka planı açısından nelere dikkat edilmesi gerektiğine dair bulgulara ulaşabilmektir. Böyle bir çözümleme neticesinde gerek varlıksal ve gerekse biçimsel olarak bire bir kopya olmayan, farklı tarzların ortaya çıkmasına yardımcı olunabilecektir.

Yukarıda sayılan amaçların dışında ayrıca literatüre katkı sağlaması açısından ise, gelişen bireyselliğe rağmen kent meydanlarının öneminin azalıp azalmadığı ve siyasi çoğulculuğun meydanların oluşum ve işlevlerini nasıl etkilediği konuları üzerinde de yoğunlaşılacaktır.

Çalışmanın Kapsamı ve Evreni

Kent meydanının kent kimliğiyle ilişkisini irdeleyen bu çalışmada, ilk olarak meydanın diğer kentsel öğelerle ve başka kültürlerdeki kendi türünden uygulamalarla mukayesesi yapılacak, böyle bir mukayese neticesinde kent meydanının neye karşılık geldiğinin, meydanın yer almadığı farklı kültür ve medeniyetlerde ise, onun yerini neyin aldığına anlaşılmasına çalışılacaktır. Akabinde meydanın kent kimliğiyle ilişkisinin hangi boyutta ve yönde olduğu sorgulanacak, var olduğu düşünülen bu etkinin boyutları tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışma; mekân-kültür ve kimlik bağlamında ele alınarak bu kavramların aralarında bir ilişkinin olup olmadığı ve varsa boyutlarının tespitiyle sınırlandırılacaktır.

Tarihsel dönemler içerisinde dikey olarak ve farklı kültürler arasındaki uygulamalar mukayese edilerek yatay olarak ele alınan kent meydanı ülkemizdeki uygulamalar açısından da ele alınarak değerlendirilecek ve izah edilmeye çalışılacaktır.

Kentsel mekânın yaşamsal ve düşünsel arka planını kavramayı ve kent kimliğiyle ilişkisini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma kapsamında sosyoloji, tarih, felsefe, uygarlık tarihi, mimari gibi bilim dallarından ve istatistik gibi sosyal bilimler sahasındaki araştırmaları sayısal verilerle destekleyen bilimsel yöntemlerden faydalanılacaktır.

Çalışmada özel olarak Üsküdar Meydanı ele alınmakla birlikte, söz konusu bu meydanın kullanıcılarının İstanbul'un her tarafından geldiği varsayımından hareketle çalışmanın mekânsal evreni ilk olarak İstanbul olacaktır. Üsküdar Meydanı'nın İstanbullularla ve şehrin diğer mekânlarıyla ilişkisi irdelendikten sonra, bu mekânı kullananlar için taşıdığı anlam sorgulanacaktır. En sonunda ise kentsel kimliğe katkısı açısından Üsküdar Meydanı'nın ifade ettiği anlam üzerinde durulacaktır. Mekânsal evrenin yanında bir de tarihsel evren açısından değerlendirme yapılarak, Üsküdar Meydanı'nın tarihi hakkında bilgi verilecektir.

İstanbul'dan sonra çalışmanın alt mekânsal evreni Üsküdar olup, meydana gerek yaya ve gerekse araçlarla ulaşarak kullanan kişiler çalışmanın toplumsal evrenini oluşturacaktır.

Metodoloji

Bu çalışmada; kültür-mekân, toplumsal algı-mekân ilişkisi, meydan ve işlevleri sabit değişken olarak, alt öğeleriyle birlikte kent kimliği ise edilgen bir pozisyonda incelenecektir. Tezin temel hareket noktası, kent formu veya biçimi ile toplumsal ilişkiler sistemi ve kimlik arasında bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Kentsel mekânda birbirleriyle iletişim içinde olan karakter, mekân, kimlik olgularından mekânın karakter ve kimlik üzerindeki etkileri bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu ilişkide mutlak etken (uyarıcı) veya mutlak edilgen (uyarılan) ilişkisi kesin hatlarıyla belirlenmiş olmamakla birlikte, çalışmanın içeriği açısından kentsel mekân etken, karakter (insan+mekân) ve kimlik (insan+mekân+zaman) edilgen faktörler olarak ele alınacaktır.

Herhangi bir bilimsel çalışmada ya da tezde ele alınan konuyu bütün boyutlarıyla tartışmak ve açıklığa kavuşturmak olasılık dâhilinde olmadığı gibi, o konuya dair bütün

problemlerin de bir çalışmanın kapsamında özölmesi mümkün görölmemektedir. Konu bu yaklaşımla ele alınıp değerlendirilecek, oluşturulacak bilimsel çerçevenin, ilgili her şeyi ihtiva ederken ilgili olmayanları da dışarıda bırakacak yapıda olmasına dikkat edilecektir.

Konusu Kent Meydanı ile Kent Kimliği İlişkisi: Üsküdar Meydanı Örneği olan tezin birinci bölümünde konu önce somuttan soyuta doğru kavramsal bir çerçevede ele alınıp değerlendirilecektir. Kent ve kentsel mekân somut öğeler olmakla birlikte, soyut düşünce olmadan bu formların oluşmuş olamayacağı ve bilimin somut olgularla tam olarak kendisini ifade edemeyeceği gerçeğiyle hareket ederek konunun soyut öğeleri de ele alınıp incelendikten sonra araştırmanın konusu olan meydan ile ilişkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bölümde şehirden kent meydanına kadar, mekân farklı bilimsel disiplinler açısından ele alınarak kentin en önemli öğelerinden biri olan meydanın şehir içindeki yeri ve anlamı belirlenmeye çalışılacak olup, ayrıca kentliden kent kùltürüne kadar olan süreçte ise insanın mekân içindeki varlığı ve mekânla birlikte ortaya çıkardığı sosyal ve mekânsal formlar değerlendirilecektir.

İkinci bölümde, tarih öncesi dönemden günümüze kadar kent meydanının geçirdiği evreler, onları ortaya çıkaran kùltürler bağlamında ele alınıp örneklendirilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bölümde üzerinde durulacak önemli hususlardan birisi de tarih içerisinde irdelenen meydan formlarının içinde bulundukları şehirleri kimliklendirmede ne derece katkı yapmış olduklarıdır. Ayrıca bu bölümde ölkemizde meydan var mıdır/yok mudur sorusunun cevabı aranacak, “meydan” diye tanımlanan alanların özellikleri tahlil edilerek değerlendirmeler yapılacaktır. Bölüm sonunda ise Batı kentsel formu ile Türkiye’nin de tarihi birikim itibarıyla hâlâ içinde yer aldığı İslam kentsel formu arasındaki farklılıklar mukayeseli bir yaklaşımla ele alınıp değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Üçüncü bölümde, kentsel açık alanların ve özelde kent meydanlarının yapısal açıdan eşitleri kentsel yaşamdaki rolleri, önemleri ve çeşitli açılardan fonksiyonları ele alınıp, işlevsel açıdan meydan türleri incelenecektir. Bu bölümdeki sıralama ise birinci bölümün aksine soyut olandan somut olana doğru yapılacak olup, son bölümdeki alan araştırması öncesi üzerinde çalışılan kent formu olan meydan, düşünceden çıkartılıp zemine indirilecek, biçimlendirilip bir sonraki bölümle irtibatlı hale getirilecektir.

İncelenecek biçim ve işlevlerin kentsel kimlik üzerinde nasıl ve ne ölçüde etki yaptıkları da bu bölümün inceleme konularından olacaktır.

Tezin dördüncü bölümünde ise öncelikle kent meydanı ile kent kimliği ilişkisini ortaya çıkaran unsurlar ayrıntısıyla tahlil edildikten sonra Batı kentsel formu ile Türkiye'nin de tarihi birikim itibarıyla hâlâ içinde yer aldığı İslam kentsel formu arasındaki farklılıklar mukayeseli bir yaklaşımla ele alınıp değerlendirmeye tabi tutulacak ve her iki paradigma açısından kimliksel bir yaklaşımla ele alınacaktır. Çalışma için seçilen Üsküdar Meydanı değerlendirilirken öncelikle Üsküdar şehri tarihi, kültürel ve demografik olarak ele alınacaktır. Daha sonra Üsküdar Meydanı kavramından neyin anlaşıldığına, söz konusu alanın bilimsel bir tasnifle ne tür bir meydan olduğuna kısaca değinilecektir. Bu bölümün sonunda, Üsküdar Belediyesi tarafından Üsküdar Meydanı için hazırlanmış olan yeni meydan projesi amaçları ve tasarımı açısından ele alınıp değerlendirme yapılacaktır.

Tezin beşinci ve son bölümünde ise Üsküdar Meydanı ile Üsküdar imajın ve kentsel kimliği arasındaki ilişkiyi ölçmek için yapılacak ampirik saha araştırmasına yer verilecek, bu ilişkinin hangi araçlarla ne yönde sağlandığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Yapısı itibarıyla ele alınan konuyu bir ölçeğe uyarlamak oldukça zor olmasına rağmen kullanılan kavramların kuramsal tarifleri yapıldıktan sonra, kavramlarla ilgili işlevsel tanımlamalara yer verilerek en sonunda da oluşturulan ölçekle ele alınan kavramların ölçülebilirliği sağlanacaktır. Zira bu ve benzeri sosyal bilimler alanında yapılan araştırmaların toplumsal bir gerçeği izah etme iddiası taşıyabilmeleri için ölçeği olan ampirik bir araştırmaya yer vermeleri önemlidir. Sosyal bilgiler alanında laboratuvar ortamında gibi bir deney yapmak söz konusu olmadığından, bu bilimlerin laboratuvarı olan toplumun bakış açılarının ve algılarının ölçülmesi gereklidir ve bunu sağlayacak olan ise bir saha araştırmasıdır. Buna rağmen ilkelerle sonuçlar arasında bir irtibat kurmak çok kolay olmamaktadır.

Rene Descartes'in; "doğanın gücünün çok büyük ve pek geniş ve bu ilkelerin çok basit ve çok genel olduğunu, bu ilkelerden çok çeşitli biçimde çıkarılmış olabilecek hemen hemen başlangıçta bilmediğim hiçbir özel sonuç olmadığını ve en büyük zorluğun genelde bu sonuçların bu ilkelere ne şekilde bağlandığını bulmak olduğunu söylemem gerekir"

şeklindeki açıklamasında olduğu gibi, sosyal olayların bilinen sonuçlarının da bazı ilkelere bağlanması hususunda zorluklar olduğu söylenebilir.⁴⁵

Sosyal olayların laboratuvarının toplum, mekânın ise duyular olduğunu söylemek mümkündür. İkisinin birlikte oluşturduğu bir yapıyı irdelerken *duyulara dayalı deney** kavramından istifade edilebilir. Kentsel mekân ve onun bir parçası olan meydan ne fizik, kimya ve biyoloji gibi doğal bilimler sınıfında, ne de insan ve toplum gibi sosyal bilimler alanında değerlendirilebilir. Yapısı itibarıyla doğal bilimlerin, kendisini ortaya çıkaran arka plana göre ise sosyal bilimlerin konusu olan kentsel mekânı tahlil etmek için gözlem ve ankete dayalı bir çalışma yapmak zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. “Gözleme, deneme, genelleştirme ve doğrulama yoluyla bir bilimsel yapı oluşturma”⁴⁶ şeklinde tanımlanan bilimsel yöntemin tanımında yer alan gözlem ve genelleştirme bu çalışmada kullanılan yöntem olacaktır.

Değişkenler arası bir ilişkinin tahliline dayanan bu çalışmada; kent meydanı ve kent kimliği bağımlı değişkenler olarak ele alınıp, aralarındaki ilişki ve rol sorgulanacaktır. Bunun sonucunda ise yapılan alan araştırmasından elde edilen veriler değerlendirilip yorumlanacaktır. Bu çerçeveden hareketle kuramsal varsayımlara ve oradan da ölçülecek değerlere ulaşıp, en sonunda araştırma yöntemleri ve alan araştırması için ölçek oluşturulacaktır. Ölçek oluşturulurken;

Meydanla ilgili olarak;

- Kent Meydanının Tanımlanması
- İşlevlerinin belirlenmesi
- Algısal olarak ifade ettiği anlamın tespit edilmesi
- Yapısının ortaya konulması

⁴⁵ Rene Descartes, **Yöntem Üzerine Konuşmalar**, Çeviren: Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2009, s.69.

* Sosyal Bilimlerde Teori Geliştirme Üzerine İslamî Yaklaşımlar adlı makalesinde İbrahim A.Receb “duyulara dayalı deney” kavramını kullanmıştır. Receb; “fikirleri resmi kilise doktrinine adapte edilen Aristo’dan kurtularak, gerçek bilgiyi elde etmek için bir seçenek ve bağımsız kaynak bulunmalı ve tahsis edilmeliydi.” Bunun ne olduğunu soran yazara göre “cevap, rahip sınıfının tekelinde olmayan ve herkesin uygulayabileceği ‘duyulara dayalı deney’ oldu. Ancak bilimin, kilise ya da herhangi bir otoritenin pençesinden sonsuza değin özgür olması için, duyusal deney fenni bilginin tek kaynağı olmuştur.” (İbrahim A. Receb, Sosyal Bilimlerde Teori Geliştirme Üzerine İslamî Yaklaşımlar, **İslamî Sosyal Bilimler Dergisi Sayı I**, İnkılab Yayınları, İstanbul 1993, s.15.)

⁴⁶ George A. Theodorson, Achilles G. Theodorson, **A Modern Dictionary of Sociology**, Barnes And Noble, New York, 1979, p.375.

- Kimlik oluşturmada doğrudan etkili olan faktörlerinin belirlenmesi
- Belirlenen faktörlerin saha araştırması bulguları çerçevesinde yorumlanması.

Kent Kimliği ile ilgili olarak;

- Kent Kimliğinin Tanımlanması
- Oluşturucularının belirlenmesi
- Kent meydanıyla arasındaki ilişkinin yönü ve boyutunun belirlenmesi.

Bu aşamalardan sonra çalışmanın yöntemlerinden birisi olan alan araştırmasının ölçeği oluşturulacaktır. Araştırmanın sorularının meydanın, varlıksal ve işlevsel yönüyle kent kimliğine yaptığı/yapacağı katkıyı ölçmeyi hedefler nitelikte olmasına dikkat edilecektir. Araştırmada kullanılacak yöntemler, bu yöntemler için kullanılacak teknikler ve değerlendirmeler aşağıda tablo olarak verilmiştir(Bkz. tablo 1).

Ayrıca kent meydanı kavramının zihinsel olarak daha yerli yerine oturtulabilmesi için de bugünkü Batı dünyasının temellerinin atıldığı ve halen en güzel meydan uygulamalarının bulunduğu İtalya şehirlerinde doğrudan gözlem ve fotoğraflarla tespit çalışması yapılmak suretiyle bir mukayese imkânı oluşturulacaktır.

Tablo 5:Çalışmanın metodolojisi.

Yöntem	Teknik	Değerlendirme
Literatür Araştırması	Kaynak Taraması	Seçme, Analiz, Yorum
Arşiv Çalışması	Fotoğraf ve Belge Araştırması	Seçme, Analiz, Yorum
Alan Çalışması	Gezi, Gözlem	Yorum, Değerlendirme
	Anket	Rotated Component Matrix, Değerlendirme, Yorum

1 KAVRAMSAL ÇÖZÜMLEME

Bilindiği gibi bilimsel bir araştırma için en önemli adımlardan biri, çalışmanın temelindeki kavramların doğru bir biçimde açıklanması ve yorumlanmasıdır. Harvey'e göre, kavramlar yetersiz veya tutarsız iseler, sorunları tanımlamak ve uygun çözüm politikası üretmek beklenemez.⁴⁷ Kavramsal çözümlemede, doğru tanımlamak kadar önemli olan bir diğer husus da, kavramların çalışmanın kapsamıyla sınırlandırılmasıdır. Kavram kargaşası denilen duruma yol açmamak için, gerek açıklanacak kavramların ve gerekse açıklamaların çalışmanın kapsamıyla sınırlı kalmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan doğru kavramların seçilerek, doğru bir tahlille ele alınması bilimsellik açısından önemlidir.

Şehir hakkındaki herhangi bir ilmî disiplin, çok karmaşık bir yapı olan şehri kendi penceresinden açıklamaya çalışmakta, daha sonra belki diğer disiplinlerin açıklamalarıyla ilinti kurma çabası içinde olmaktadır. Oysa bu karmaşık yapıyı tam olarak açıklayabilmek için mekânsal biçimlerle toplumsal süreçler arasında bir ilişki kurmak gereklidir. Söz konusu bu ilişkinin varlığını algılayabilmek için kavramların farklı ilmî disiplinler ve algı düzeyleri açısından irdelenmesi gerekmektedir.

Şehrin tanımından kentsel kimliğe kadar uzanan kavramsal çözümlemede, somut kentsel formların yanı sıra meydana ortaya çıkmasına sebep olan kamusalılık ile mekânla birlikte kentsel kimliği oluşturan kentli de ele alınıp değerlendirilmiştir.

1.1 Şehir /Kent Tanımına Farklı Yaklaşımlar

Şehir nedir sorusuna verilecek tek bir cevap yoktur. Birçok ilmî disiplin açısından şehrin farklı tanımları olduğu bir gerçektir. Bu konuda teknik bir analiz yapmak çok zor olmakla birlikte şehrin sınıflandırılmasında, nüfusun büyüklüğü, gelişmişlik düzeyi, coğrafi konum ve tarih gibi birçok kriter kullanılmaktadır.⁴⁸ Mumford bu durumu; "Kentin görünümünün hepsine uyan tek bir tarif olmadığı, tek bir betimlemenin onun embriyonik

⁴⁷ Harvey, s.27.

⁴⁸ Tomosugi Takashi, Approach to Comparative Studies of Urbanism: A Case Study of Bangkok, **Urbanism in Islam**, the Proceedings of the International Conference on Urbanism in Islam, Oct.22-28,1980, The Middle Eastern Culture Center in Japan, Institute of Oriental Culture, University of Tokyo, Tokyo, 1989, p.2.

toplumsal çekirdek halinden olgunluk evresindeki karmaşık biçimlerine, oradan da son dönemlerdeki fiziksel çözülmeye kadar geçirdiği bütün dönüşümleri karşılayamaz” diyerek açıklamaktadır.⁴⁹ Turgut Cansever doğrudan doğruya şehrin ne olduğuna dair soruya cevap ararken; “fiziki bir olay mıdır? İktisadi bir olay mıdır? Sosyal ve kültürel bir olay mıdır?” sorularını sorup, “tabii bunların hepsidir” diye yanıtlamaktadır.⁵⁰

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde farklı anlam ve tipolojiler ortaya çıkarken, sosyolojik olarak farklı ayrımlara ya da tanımlamalara gidilecektir. Şehrin bunların dışında da tanımlanmış biçimleri söz konusu olduğundan, bu çalışmada bunların hepsine kısaca değinilecektir. Bu kuramların çoğu örgütlenme biçimini esas almaktadır.⁵¹ Çeşitli bilimsel disiplinler açısından yapılan tanımlardan yola çıkarak bir bölünmüşlüğü varlığının olduğunu söylemek mümkündür.

Bir tanımlamada şehir, fiziksel ortamların yanı sıra politik, sosyal ve ekonomik işlevlerden ve bu ilişkilerin karşılıklı etkileşimlerinden oluşan bir bütün olarak tarif edilmektedir. Büyük kent mekânları tarih boyunca, işlevleri ve içlerinde barındırdıkları halkın bir yandan kamusal bir yandan da özel işlerinin görüldüğü mekânlar olduklarından dolayı kente ait, halka ait mekânlar olmuşlardır.⁵²

Kavram olarak kent ve şehir sözcükleri arasında fark olmamakla birlikte; algısal olarak şehir daha kadim olanı temsil ederken, kent daha modern ve güncel bir çağrışım yapmaktadır. “Şehir deyince eski, kent denilince yeni akla gelmektedir.”⁵³ Aynur Can bu farklılaşmanın bir kültürel yaklaşım sorunu olduğunu ve her iki kullanımı bir zenginlik, tekinin kullanımını ise bir eksiklik olarak görmemek gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴ Mehmet Ali Kılıçbay ise “kent” tabirinin erkek, “şehir” tabirinin ise dişi karakter taşıdıklarını belirterek

⁴⁹ Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çeviren: Gürol Koca-Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007, s.13.

⁵⁰ Turgut Cansever, **İstanbul’u Anlamak**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.117.

⁵¹ Aynur Can, **Antik Kent İle Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği**, Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s.33.

⁵² Aslı Tokcan, **Modernizm Sonrası Kentsel Mekânda Yaşanan Dönüşüm Sürecinin Ankara Kenti Kızılay Meydanı Örneği Üzerinde İrdelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2001, s.19.

⁵³ Hilmi Uçan, **Batı Şehri ve Küresel Şehir, Hece, Aylık Edebiyat Dergisi**, Sayı: 150/151/152, Ankara, 2009, s.182.

⁵⁴ Can, s.32

bu iki kavrama farklı bir yaklaşımda bulunmuştur.⁵⁵ Kılıçbay, bu ayırmada temel kriter olarak uygarlık seviyelerini ele almıştır.

Türk Dil Kurumu sözlüğü de şehir ve kent kavramlarını aynı anlamda kullanmış ve şehri, “nüfusunun çoğu ticaret, sanayi ve yönetimle ilgili işlerle uğraşan, tarımsal niteliklerin olmadığı yerleşim alanı” diye tarif ederek ekonomik terimlerle açıklamıştır.⁵⁶ Bu tanımda açıkça ticarî, idarî, sosyolojik ve coğrafi olgulara vurgu yapılmaktadır.

Konuyla ilgili çalışmaların çoğunda şehir mekânı tanımlamada, kent ise mekâna dair kavramlarda daha sıklıkla kullanılmıştır. Weber’in eserinin çevirisinde bu durum belirgin bir şekilde yer almış ve bizatihi mekânın kendisi için “şehir” sözcüğü tercih edilirken, “kentsel toplum”, “kentsel açık alan”, “kent kültürü” gibi fiziki ve sosyal olgulara işaret eden kavramlarda “kent” sözcüğü tercih edilmiştir. Bu çalışmada da temel olarak bu ayırma yer verilecek olup, iki sözcüğün kullanımı zenginlik olarak kabul edilip, ikisinden birinin kullanılması durumunda ise bir eksiklik söz konusu olmadığı düşüncesiyle hareket edilecektir.

Mumford’a göre insanlığın en büyük keşiflerinden biri olan şehir, kralın dinsel güçleri de bünyesinde toplamasıyla oluşmaya başlamış ve ilk şehirler ekonomik olduğu kadar dinsel bir kaygının da eseri olmuşlardır. Buna göre önemli şehirlerin ancak büyük medeniyetler tarafından kurulduğunu söylemek mümkündür. Hungtinton’a göre ise, insanlık tarihindeki temel medeniyetler büyük ölçüde dünyanın büyük dinleriyle tanımlanmaktadırlar.⁵⁷ Hatta İsa’nın havarilerine hitaben; “şehirliler gibi şeref arzular, fakat cumhuriyetin yükünü arzu etmezsiniz” sözünde olduğu gibi şehir, şerefin geliştiği yaşam mekânı olarak kabul edilmektedir.⁵⁸ Zaman içerisinde din ve ekonomi şehirlerin oluşumunda birlikte etkin olmuş ancak modernizmle birlikte dinsel öge yerini tamamen ekonomik işlevlere bırakmıştır. Bu dönemden sonra insanların hareket etmelerinde, biraraya gelmelerinde ve yaşam şekillerinde birincil öge hep ekonomik sebepler olmuştur.

⁵⁵ Mehmet Ali Kılıçbay, **Şehirler ve Kentler**, Gece Kitapları, Ankara, 1993. s.11.

⁵⁶ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s.2081.

⁵⁷ Samuel P. Hungtinton, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çeviren: Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2008, s.49.

⁵⁸ **Barnabas İncili**, İngilizceden Çeviren: Mehmet Yıldız, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, s.155.

Öyle ki Thorns şehri, “üretim amacıyla birbirine yakın yerleşim yeri” olarak tanımlamaktadır.⁵⁹

Kentsel olguyu bilimsel obje olarak ilk araştıran Şikago Okulu temsilcileri olmuştur. Nur Vergin, bu okulun temsilcilerinin en çok etkilendiği isimlerden biri olan Alman toplumbilimci G.Simmel’e dayanarak kentsel toplumu kırsal toplumun karşıtı⁶⁰ olarak ele almış ve konuyu genel olarak Marksist diye adlandırabileceğimiz çatışmacı/karşıt bir yaklaşımla tanımlamaya çalışmıştır.

Kenti kırsalın karşıtı olarak ele alan yaklaşımların yanı sıra kentle kırsalın arasında bir iş bölümünden söz etmek de mümkündür. Kentle kır karşılıklı bir iş birliği içinde üretmekte ve tüketmektedirler. Bir tarafta bilgi, kültür gibi soyut, sanayi ve teknoloji gibi somut olgular üretilirken, diğer yanda tarım ve ona dayalı üretim yapılarak karşılıklı mübadele gerçekleştirilmektedir. Tanilli bu durumu; “önce kentlerle köy arasında bir işbölümü ve uzmanlaşma gelişmiş. Kentler sanayi ve ticaretle uğraşırken, hemen her türlü tarım faaliyetinden uzak dururlar. Bu da onları, yiyeceklerini çevredeki köylere satın almaya ve imal ettiklerini de köylere satmaya yöneltir” diye açıklayıp tamamen ekonomik bir olguya vurgu yapmıştır.⁶¹ Aslı Tokcan ise “kent sosyal bir varlıktır ve kolektif belleğin ürünüdür” diyerek kente tarihsel ve sosyolojik bir olgu olarak yaklaşmıştır.⁶²

İlk şehirler, İbn Haldun’un “yedi iklim”* diye tanımladığı enlemsel bölünmenin, üç ve dördüncü iklim kuşağında kalan Güney Batı Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da ortaya çıkmış olmasına rağmen konuyla ilgilenen batılı bilim adamları konuyu, tarihi, sosyolojik, ekonomik ve diğer yönleriyle ele alırlarken Sanayi İhtilâli ile irtibatlandırarak “şehir”

⁵⁹ David C. Thorns, **The Transformation of Cities Urban Theory and Urban Life**, Palgrave McMillan, New York, 2002, p.13.

⁶⁰ Vergin, s.19.

⁶¹ Server Tanilli, **Uygarlık Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2008, s.67.

⁶² Tokcan, s.23.

*İbn Haldun yer küreyi yedi iklim bölgesine ayırmaktadır. Filozofun bu konudaki görüşleri şöyledir: “Hakim ve filozoflar, , mâmurreyi kuzeyden başlayarak güneye kadar, yedi kısma bölmüşler. Bu kısımlardan her birine iklim adı vermişler. Bu şekilde yer küresinin mâmur olan kısımları yedi iklime bölünmüş, bu iklimlerden her biri batıdan doğuya doğru uzanmıştır. Birinci iklim güney tarafından istiva hattı sınırını takib ederek batıdan doğuya uzanmaktadır. İstiva hattı güney tarafında çöller ve kumlukla ve bazı imaretler var. Rivayet doğru olduğu takdirde hep mâmurdur. Kuzey tarafında buna ikinci iklim bitişiktir. Bundan sonra üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci iklimler gelir. Yedinci iklim kuzey tarafında olan mâmurluğun sonudur. Kuzeyde yedinci iklimin öbür tarafları boştur. Okyanusa varıncaya kadar boş sahalardır. Kuzey tarafında yedinci iklimin hali, güney tarafındaki birinci iklim gibidir. Fakat kuzey tarafındaki boş yerler güney tarafındaki boş yerlere nispetle çok azdır. (İbn Haldun, **Mukaddime Cilt I**, Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, MEB Yayınları, İstanbul, 1997, ss.126-127.)

kavramının ve uygulamasının Batı* düşüncesinin bir ürünü ve uygulaması olduğunu öne sürmüşlerdir. Hatta öyle bazı kriterler koyarak tanımlamalar yapılmıştır ki, bu kriterlerden Avrupa'dan önce yukarıda sayılan bölgelerde kurulmuş olan şehirlerin şehir özelliği taşımadıkları sonucu çıkartılabilmektedir.

Bu konuda “Weber’in yaklaşımını”** ele alan Korkut Tuna; Weber’in Batı dışında da belirli özelliklere sahip bir nüfus kesimi, yerine göre bir sınıf bulunduğunu ve bunların bazı ayrıcalıklar taşıdığını kabul etmesine rağmen Batı’daki gibi bir şehir topluluğu oluşturamadıklarını iddia etmesini eleştirmektedir.⁶³ Gerçekten Weber zorlama bazı yaklaşımlarla kriterler koyarak, Batı-dışı şehirleri tanımın dışında tutmaya çalışmıştır.

Şehirler arasında geçmişte var olan farklılıklar gibi bugün de özellikle gelişmişlik düzeyi farklı ülkelerin şehirleri arasında bir ayrım söz konusudur. Kuşkusuz az gelişmiş ülkelerin kentleşme biçimleri ile Batı toplumlarının kentleşmelerinin benzer yapıda olmadıkları hemen göze çarpmaktadır. Az gelişmiş toplum şehirleri Batı’ya oranla aynı

* Bu çalışmada sıkça kullanılacak olan Batı denince akla bir coğrafi yön değil, en başta feodal üretim şeklinin, sonra ise burjuva devrimlerinin biçimlendirdiği yapısal ve biçimsel dünya algılamaktadır. “Daha ilk çağlarda Avrupa, bir yandan Romanın siyasî ile medeni hakimiyetindeki Latin dünyası ile onun kuzeyinde sık, soğuk ormanlarda yaşayan Germenlerin yurdu şeklinde cepheleşmiştir. Hristiyanlığın kabulünden sonra, başta Katolikliğin merkezi İtalya-Vatikan olmak üzere, Latin Güney batı Avrupa, Kilisenin ilahi kudretini inişli çıkışlı dahi olsa aşağı yukarı Onaltıncı yüzyıl ortalarına değin kıtanın her tarafına duyurmuştur. Anılan yüzyılda Kilisenin sarsılmaz diye kabul olunan dinî-uhrevi kudretine başta Almanya olmak üzere özellikle kuzey ülkelerinden gelen dünyevi yahut en azından yarı-dünyevi nitelikli meydan okumalar hızla güç kazanmışlardır. Oluşan bu Yeniçağ dindışı Batı Avrupa Medeniyeti, dine-Hristiyanlığa- sırt çevirmiştir. Bengisuyunu (ab-ı hayat) Doğaüstü pınardan temin etmediğini öne sürerek, Onaltıncı yüzyıl sonlarından itibaren tarih sahnesine çıkan ilk ve tek medeniyet olmuştur. Hayatın en üst değerleri aslında dinî terimler olan akıl ile vicdan, başlı başına muhtar birimler olarak kabul olunmuşlardır.” (Ş. Teoman Duralı, **Çağdaş Küresel Medeniyet, Anlamı/Gelişimi/Konumu, Çağdaş Küreselleştirilen İngiliz-Yahudi Medeniyeti**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, ss.59.60.)

** Weber; “ne iktisadi anlamda “şehir” ne de sakinlerinin özel politik idarî yapılarla donandığı garnizon, mutlaka bir topluluk oluşturmaz. Kelimenin tam anlamıyla kentsel “topluluk” bir olgu olarak yalnızca Avrupa’da ortaya çıkmıştır. İstisnalara zaman zaman Yakın Doğu (Suriye, Fenike ve Mezopotamya’da) rastlanabiliyordu ama bunlar da çok azdı ve sadece ilkel biçimleriyle vardı. Tam bir kentsel topluluk oluşturabilmek için kentsel topluluk, alışveriş ve ticaret ilişkilerinin görece hâkimiyetine sahip olmalı, bir bütün olarak yerleşim alanı da şu özellikleri sergileyebilmelidir: 1- bir kale; 2- bir Pazar; 3- kendine ait bir mahkeme ve hiç değilse özerk bir hukuk; 4- ilgili bir birlik biçimi; ve 5- en azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuçta seçilmelerinde şehir sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme.

Kentsel topluluğu tanımlayan bu gibi haklar, geçmişte normal olarak yüksek sınıfların ayrıcalıklarıydı. Kentsel topluluğun özgün politik özellikleri, ancak ayrı bir yeni sınıf olan özel bir sınıfın varlığıyla kendini gösterdi. Bu kurala göre değerlendirildiğinde Avrupa’nın Ortaçağ şehirleri yalnızca kısmen gerçek şehirler olarak nitelendirilebilir. Onsekizinci yüzyıl şehirleri bile çok az ölçüde gerçek birer kentsel topluluktular. Yine bu kurala göre değerlendirildiğinde, mümkün olabilecek tek tük istisnalar dışında Asya şehirleri, hepsinin pazarları ve kaleleri olmasına rağmen, hiçbir şekilde kentsel topluluklar değildi” diye bir yaklaşımla şehri Batı düşünce algısının bir ürünü olarak ortaya koymuştur. (Max Weber, **Şehir, Modern Kentin Oluşumu**, Çeviren: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 91-92)

⁶³ Korkut Tuna, **Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme**, İstanbul, 1987, s.37.

gelişme düzeyinde iken çok daha önemli bir nüfus baskısına tabi, göç çeken mekânlar olmuşlardır. Diğer yandan ise Batı toplumlarındaki kentsel nüfus oranı, günümüz az gelişmiş ülkelerin toplumların kentsel nüfus düzeyinde iken, Batı sanayileşmede çok daha üst bir aşamaya ulaşmış bulunmakta idi.⁶⁴ Şehir içi durum göz önünde tutulduğunda, iki kesim arasındaki en önemli fark istihdam olanaklarına ilişkindir. Ekonominin üçüncü sektörün egemenliği altında olması Batı şehirlerinde genellikle bir gelişmişlik göstergesi olarak düşünülüyorsa da aynı durum Batı dışı şehirler için olumsuz bir olguya işaret etmektedir.⁶⁵ Şehrin iktisadi gelişmişlik düzeyinden ele alınması önemli olmakla birlikte, iktisadi gelişme ve büyümenin ötesinde, hangi özelliklere sahip olarak gelişip büyüdüğü de önemlidir.⁶⁶ Şehirlerin bünyesel farklılıkları sadece farklı gelişmişlik veya medeniyet düzeylerinden kaynaklanmamaktadır. Aynı medeniyet ailesi içinde ve aynı gelişmişlik düzeyindeki şehirlerde de azımsanmayacak oranda biçimsel, sosyal ve kültürel farklılıklar söz konusu olabilmektedir.

Şehrin ve şehre ait kavramların tanımlanmasında Batı ve Batı-dışı ayrımı en çok kullanılan, hatta şehri tanımlamada başvurulan bir yöntem olmakla birlikte Korkut Tuna bu ayrımı şehrin ortaya çıktığı yer olan Doğu lehinde kullanarak Doğu ve Doğu-dışı ayrımını yapmıştır. Aslında Braudel'in tanımlamasıyla, şehir bütün öznel tanımlamaların dışında apayrı bir şeydir. Braudel şehri; "Bir kent, ister büyük olsun ister küçük, içindeki evlerin, anıtların, sokakların toplamından çok daha başka bir şeydir; tıpkı bunun gibi sadece bir ekonomi, ticaret, endüstri merkezi de değildir. Toplumsal ilişkilerin mekânsal izdüşümü olarak kent, dünyevi olanı kutsal olandan, çalışmayı eğlenceden, kamuya ait olanı özel olandan, erkekleri kadınlardan, aileyi ona yabancı olan her şeyden ayıran sınır çizgileri ağının kendi içinde kesiştiği, aynı zamanda da onun yapısını oluşturduğu bir mekân görünümüyle karşımıza çıkar" diye tanımlamaktadır.⁶⁷

Şehre ait yapılan tanımlamalarda, tarihi, coğrafi, sosyolojik, kültürel, ekonomik ve idarî yönler ortak olarak yer almaktadır. Geçirdiği evrelerden geldiği noktaya kadar bu altı kriter en temel noktalar olarak görülmekte olduğundan, bu çalışmada kent bu yönleriyle

⁶⁴ Vergin, s.32.

⁶⁵ Vergin, s.36.

⁶⁶ Turgut Cansever, Osmanlı Şehri ve Şehir Hayatı, **Osmanlı, 5. Cilt**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999, s.510.

⁶⁷ Fernand Braudel, **Akdeniz, Tarih Mekân, İnsanlar ve Miras**, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s.120.

ele alınacaktır. Şehrin tarihinde daha önce olmayan bazı büyük değişiklikler ve uzmanlaşmaya bağlı farklı tanımlamalar da son zamanlarda sıkça kullanılmaktadır. Gökdelenler şehri, finans şehri, teknoloji şehri gibi sıkça kullanılan tanımlamalara, komplike bir şehir yapısından çok belirli alan veya işlevleri ifade ettiğinden dolayı bu çalışmada yer verilmemiştir.

Şehirleri çeşitli ilmî disiplinler açısından tasnife tabi tutulurken aslında bir kimlik tanımlaması da yapılmaktadır. Coğrafi olarak “kıyı şehri”, ekonomik olarak “ticaret şehri”, kültürel olarak “sanat şehri” veya tarihi olarak “ortaçağ” şehri derken aslında zaman içinde o şehrin kazandığı kimliği güçlü bir atıf yapılmaktadır.

1.1.1 Tarihsel Açıdan Şehir

Yerleşik hayata geçmeye başlayan insanın oluşturduğu kent formu bugün bile kullanılmakta olan birçok kentsel mekânı ve işlevi barındıran bir yerleşim yeridir. Bu konuyla ilgilenen bilim adamları prehistorik (tarih öncesi) dönemde bile insanların birlikte yaşadıklarını, tabiatın zor şartlarına karşı bir ortak yaşam modelleri geliştirdiklerini belirtmektedirler.

Historik (tarihi) dönem olarak adlandırılan ve yazının icadıyla başlatılan dönemde ise şehir bütün unsurları ve işlevleriyle ortaya çıkmıştır. Şehre dair ilk çağlardan günümüze ulaşan ilk bulgu ve bilgiler Mezopotamya uygarlığına aittir. *Egypt, Greece and Rome* adlı eserinde Charles Freeman ilk şehirlerin Sümer uygarlığına ait olduğunu ve M.Ö. beşinci yüzyılda Mezopotamya ovasında ortaya çıktıklarını belirtmektedir.⁶⁸ Bölgenin ılıman iklim şartları ve tarıma elverişli toprakları kentleşmeyi sağlayan etmen olmuştur. Anlaşıyor ki şehir yerleşik hayatın, yerleşik hayat ise tarımın bir sonucudur. Hareket halinden yerleşik hayata geçen insan buna uygun yaşam mekânı olan şehirleri geliştirmeye başlamıştır. Benevolo, şehrin M.Ö. üçüncü ve ikinci binlerde Mezopotamya, Nil, İndus ve Sarı Irmak vadilerinde verimli tarım ürünlerinin biriktirilmesi ve fazlasının takas edilmesi için bir

⁶⁸ Charles Freeman, *Egypt, Greece And Rome, Civilizations of The Ancient Mediterranean*, Oxford University Press, New York, 1999, p.59.

komuta merkezi olarak ortaya çıktığını belirtip şehrin ortaya çıkışına dair genel kabul görmüş olan teze katılır.⁶⁹

Birçok kaynağa göre Fırat ve Dicle arasında ortaya çıkan ilk şehirler Ur, Uruk ve Eridu başta olmak üzere Sümer şehirleridir. Ancak bu şehirlerden bahseden tarihçiler her şeyiyle mükemmel bir yapı ortaya koymaktadırlar. Bağımsız on iki şehrin bahse konu topraklar üzerinde defalarca yaptığı savaştan sonra etrafı büyük duvarlarla çevrilmiş olan ilk Sümer şehirleri olan Uruk, Eridu ve Ur'un ortaya çıkması şehirlerin başlangıcı olarak sayılmaktadır.⁷⁰ Ancak böyle eksiksiz bir yapının kendisinden önceki bir birikime dayanmadan birden bire ortaya çıkmasının mümkün olup olmadığı sorgulanmamaktadır.

Mumford'a göre hareket ve yerleşme kutupları arasında gidip gelen insan hayatında ilk yerleşim yerleri köylerdir ve şehrin ilkel yapısı köyün içinde mevcuttu. Ev, kutsal yer, sarnıç, kamu yolları, henüz pazar yeri olma özelliğini kazanmamış olan agora gibi öğelerin hepsi ilk olarak köy içinde şekillenmişti. Hepsi şehrin daha karmaşık yapısında geliştirilmeyi bekleyen köye ait buluşlar ve organik farklılaşmalardı.⁷¹

Şehri tarihsel bir olgu, zamansal varoluş olarak ele almak zorunluluktur. Zira kökleri tarihin derinliklerinde saklı olan şehri tarihe başvurmadan izah etmek mümkün değildir. Rossi bu durumu, “diğer bütün özelliklerinin yanında şehir en çok tarihtir” diyerek özetlemiştir.⁷² Günlük dilde kullanılan birçok terim şehri tarihsel olarak değerlendirmenin sonucudur. Antik şehir/modern şehir, Ortaçağ şehri/Rönesans şehri gibi tasnifler tarihe atıfta bulunmaktadır.

Şehre tarihsel perspektifli yaklaşımlarda belirli bir zaman dilimi baz alınarak onun öncesi ve sonrasına dair sınıflamalar yapmak en belirgin tarihsel çözümleme örneğidir. Antik şehir ve modern şehir karşılaştırması bunlardan biridir.

J.E. Goldhorpe; “Şehir medeniyet kadar eskidir” tanımlamasıyla şehrin esasen medeniyetle yaşıt olduğunu ve hatta birbirlerinin ayrılmaz parçaları olduğunu

⁶⁹ Leonardo Benevolo, **Avrupa Tarihinde Kentler**, Çeviren: Nur Nirven, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.19.

⁷⁰ Lynn Hunt, Thomas R. Martin, Barbara H. Rosenwein, R.Po-Chia Hsia, Bonnie G. Smith, **The Making of The West Peoples and Cultures**, Bedford/St.Martin's, Boston, 2003, p.9.

⁷¹ Mumford, s.32.

⁷² Aldo Rossi, **The Architecture of The City**, Cambridge, Massachuselts, London, 1999, p.130.

vurgulamaktadır.⁷³ Bu yaklaşıma dayanarak, şehri medeniyetin ortaya çıktığı ve yaşandığı yer ve/veya medeniyetin ortaya çıkardığı mekân olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu durumda medeniyet kavramının da ele alınması gerekmektedir.

Goldhorpe'nın yukarıdaki tanımına göre tarihsel bir kavram olan medeniyet, aynı zamanda sosyo-kültürel bir kavramdır. Medeniyet kavramı Selçuklu-Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti çizgisinde şehir ve şehirli ve kavramlarının ortak değeri olarak kullanılmıştır. Haddizatında medeniyet, Arapça "medine" kökünden türemiş olup, medine şehir, medeni ise şehirli anlamlarına gelmektedir.

Uygar kelimesinin karşılığı olarak kullanılan medeniyet, "bir ülkenin, bir toplumun maddi ve manevi varlıklarının fikir ve sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü"⁷⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Şehri kronolojik evrimler açısından ele aldığımızda antik şehirlerden günümüz modern metropollerine kadar uzanan bir süreçle karşılaşmaktayız. Kronolojik bu sıralamada ilk akla gelen antik şehirdir. Mumford'a göre insanın avcılıktan tarıma geçmesiyle birlikte ilk şehir ortaya çıkmıştır. Bu şehir uygarlığın cisimlenmiş halidir.⁷⁵ MÖ 3. bin yıldan kalma bir belgede eski Mısır tanrısı Ptah'ın sıfatlarından biri kentleri kuran diye yazılmaktadır.⁷⁶ Şehri tarihi dönemler açısından üç temel evrede incelemek ya da tanımlamak mümkündür. Prehistorikal dönem de dahil olmak üzere antik şehir bu evrenin ilki olup, bu dönemde devletler çoğunlukla bulundukları şehirlerle özdeşleşmişlerdir. Şehir tarihi açısından antikite ve sonrası kadar önemli diğer bir kırılma noktasının ise Sanayi İhtilâli olduğunu belirtmek gerekir. Şehri ve ona bağlı olguları Batı dünyasının düşünsel ürünü olarak ele alan bilim adamlarına göre bile, Avrupa şehri Ortaçağ'da tükenme noktasına doğru gitmişken, Rönesans'la birlikte kısmen kendine gelmeye başlamış ancak bugünkü konuma ulaşacak atılımı Sanayi İhtilâli ile yapmıştır. Bu dönem şehir tarihi için üçüncü büyük dönüm noktasıdır.

⁷³ İhsan Sezal, **Şehirleşme**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.11.

⁷⁴ TDK, **Türkçe Sözlük**, s.2291.

⁷⁵ Mumford, s.66.

⁷⁶ Mumford, s.51.

Gerek şehirlerin tarihiyle ilgili çok detaylı araştırmalara imza atan Lewis Mumford, gerekse şehir teorisyenlerinden Fustel de Coulanges, şehrin kurulmasında din unsurunun belirgin öge olduğunu belirtmektedirler.⁷⁷ Din unsuru şehirlerin kurulmasında zaman zaman baskın bir öge olmuşsa da dinin etkisi tarihi değerlendirme süreci içinde ele alındığından başlı başına bir faktör olarak değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Bunun gibi askeri gerekçelerle ve askerler tarafından kurulan şehirlerin varlığı da malumdur. Ancak askeri olarak kurulan şehirler de, dinî gerekçelerle kurulanlar gibi tarihi süreç içinde ele alınıp değerlendirilmektedir.

Şehri değerlendirirken ele alınması gereken bir başka kavram ise uygarlıktır. Uygarlık kavramının da insanın serüveniyle birlikte gelişen ve kendini kentsel mekânda anlamlandıran bir kavram olarak, şehrin tarihi süreci içinde yer aldığı söylenebilir.

Medeniyet ve uygarlık kavramlarından hareketle şehirli sözcüğünün mekânsal olarak şehirde veya çevresinde yaşayanlardan daha farklı bir anlam ifade ettiği söylenebilir. Söz konusu olanın bir yerde yaşamak değil, orada üretilen ve şehrin kimliğini temsil eden fikir ve sanat eserlerine veya toplumsal davranışlara katkı ya da ilgi olarak adlandırılabilir.

Batı, uygarlığı kendini tarif etmek için kullanır ve uygarlık kavramının Batı'nın ayırt edici özelliği olduğunu iddia eder. Bu yaklaşıma göre toplumlar uygar olan ve olmayan diye bir ayrıma tabi tutulup, uygar olanlar Batı ve onun değerlerini benimseyenler, olmayanlar ise ötekilerdir. Batı uygarlığının, ki bu kavram bir coğrafi alanı değil bir hayat anlayışını ifade etmektedir, köklerini eski Yunan'da aramak gerekmektedir. Aristo ile başlayan pozitivist yaklaşımların Batı dünyasının bugün geldiği akılcı çözümlemelerin temelini oluşturduğu söylenebilir.

Eski Mısır'da doğup, Eski Yunan da evrilip, oradan Roma İmparatorluğu'na geçen kültür, Katolik inancın da biçimlendirmesiyle bugünkü Batı uygarlığının benimsediği, kendileri için ayırt edici bir unsur olarak kabul ettikleri şekli almıştır. Avrupa uygarlığının Eski Mısır'dan Eski Yunan ve oradan da Roma İmparatorluğu'na geçen ve birbirini takip eden bir süreç sonucu ortaya çıktığı birçok yazar tarafından ifade edilmiştir. Charles Freeman, Roma imparatoru Titus'u elinde topuzla gösteren ve M.S. 80 yılına ait portrenin,

⁷⁷ Can, s.38.

Mısır Kralı Narmer'in M.Ö. 3200 senesindeki portresiyle aynı olduğunu belirterek aradaki benzerliğe vurgu yapmıştır. Freeman ayrıca, Avrupa'nın uzak batısındaki Londra'da bulunan Tanrıça İsis tapınağının kökenini oluşturan İsis'e tapınmanın M.Ö. 2400 senesine kadar uzandığına da vurgu yapmaktadır.⁷⁸

Henüz bütün ilişkilerinde kapitalist düşünce sistemi hâkim olmayan Batı dışı toplumlarda, özellikle de Türk toplumun da içinde yer aldığı İslam geleneğinden gelen topluluklarında ise, şehir, doğuştan eksik bir proje olan insanı tamamlayacak sosyo-kültürel birikimin yegâne zemini ve uygarlık/medeniyet de bu tamamlama projesinin adı olarak yorumlanabilir.

1.1.2 Coğrafi Açıdan Şehir

Şehirler kuruldukları yerin özelliklerine göre çeşitli şekilde tanımlamalara hatta sınıflamalara tabi tutulabilirler. Kıyı şehri, liman şehri, Akdeniz şehri gibi tanımlamaların her biri birer coğrafi durumu izah etmektedir. Cerasi'ye göre "her uygarlık kendi kentlerinin biçimlerini, karşı karşıya kaldığı dağ sistemi, coğrafyası ve miras kalan tarihi ile yaratır. Coğrafya ve tarih o uygarlığın bir ölçüde ayak uydurduğu veya tepki verdiği alın yazısı olur."⁷⁹

Şehirleri bulundukları yere göre tasnif eden bu yaklaşım aynı zamanda kuruluş aşamasına dair bazı tavsiyeleri de içermektedir. Şehirlerin hangi coğrafi şartlarda ve nerelerde kurulması gerektiğine dair yaklaşımlarla sıkça karşılaşilmektedir. İbn Haldun "bir şehir bina edilirken göz önünde tutulması gereken şartlar ve bu şartlara bakılmadığı takdirde doğacak zararlar"⁸⁰ başlıklı fasılda şehirlerin kurulması aşamasında dikkat edilmesi gereken coğrafi şartlara dikkat çekmektedir.

Şehirlerin ulaşım imkânlarının bugünkü kadar gelişmediği dönemlerde kurulduğu gerçeğinden hareketle, coğrafi olarak en çok önemsenen faktörlerden birinin de ulaşım imkânları olduğu aşikârdır. Bundan dolayıdır ki, ilk şehirler tarımsal açıdan verimli

⁷⁸ Freeman, p.14.

⁷⁹ Maurice M. Cerasi, **Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi**, Çeviren: Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.81.

⁸⁰ İbn Haldun, **Mukaddime Cilt II**, Çeviren: Zakir Kadirî Urgan, Milli Eğitim Bakanlığı Şark İslam Klasikleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997. s. 234.

bölgelerde kurulmakla birlikte aynı zamanda denize yakın konumda bulunmaktadır. Bilinen en eski şehirler olan Sümer, Eski Mısır ve bazı uzak doğu şehirleri denize veya su yoluyla denize bağlanan noktalara yakın yerlerde kurulmuş olan liman şehirleridir.

Mumford şehrin; “asgari alandan azami olarak yararlanılacak ölçüde yoğunlaştırılmış”⁸¹ bir yer olduğunu belirtirken esasen coğrafi bir yetersizliğe dikkat çekmekte ve coğrafyanın şehirler için hem izin verici, hem de kısıtlayıcı etkisine vurgu yapmaktadır. Biçimsel olarak tanımlamalarda hep bu izin verme ve kısıtlama durumuna atıfta bulunularak ayrıma gidilmektedir. Esasında şehri ve kentsel mekânı tanımlamada kullanılan temel iki kriterden biri olan morfolojik yaklaşımların (diğeri ise ontolojik olanlardır) esası da coğrafyaya dayanmaktadır. Şehirlerin oluşumunda temel etkenin “ulaşım” olduğuna dair savlarda da hareket noktasının coğrafi şartlar olduğunu görmek mümkündür. Ulaşım şartlarını ön plana alan bilim adamları şehirlerin bu nedenden dolayı nehir ağzlarında yahut kilit noktalarında, tepe ve ovaların buluşma yerlerinde oluşturulduğunu vurgulamıştır.

Ayrıca şehirler kurulurken coğrafi güzelliklerden de istifade etme dürtüsünün etkili olmuş olabileceği de göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Perslerin İrlandalı kumandanı Megabazos’un, Khalkedonlular’ın (Kadıköy) kentlerini Bizanslılar’dan on yedi yıl önce kurmuş olduklarını öğrenince, Khalkedonlular’ın o zamanlar kör olmaları gerektiğini, eğer öyle olmasaydı ellerinin altında bu kadar (İstanbul) güzel bir yer dururken o kadar güzel olmayan bir yeri seçmeyeceklerini söylerken kastettiği şey tamamen coğrafi bir güzelliştir.⁸² Şehirlerin ortaya çıkışında coğrafi faktörlerin önemine dikkat çeken Recep Bozlağan, İstanbul’dan bahsederken; Boğaz, Haliç, tepeler, adalar, göller, dereler, vadiler, bitki örtüsü ve diğer unsurlar, onun tarih boyunca çok özellikli bir şehir haline gelmesine önemli katkılar yapmıştır” şeklindeki açıklamayla coğrafi şartlara vurgu yapmıştır.⁸³

Coğrafya yer şekilleri açısından şehirlerin kurulmasını ve/veya gelişmesini teşvik edici ya da kısıtlayıcı özelliğinin yanında, ortaya çıkardığı iklim şartlarıyla da biçim üzerinde etkiye sahiptir. Şehir strüktürünü oluşturan pozitif ve negatif mekânların yapısının,

⁸¹ Mumford, s.46.

⁸² Herodotos, **Tarih**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.353.

⁸³ Recep Bozlağan, **İstanbul**, Marmara Belediyeler Birliği, İstanbul, 2011, s.24.

biçiminin, büyüklüğünün ve diğer özelliklerinin iklim şartlarına göre değişmekte olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca coğrafyanın insan üzerinde oluşturduğu etkinin de dolaylı olarak kentsel yapıya yansması söz konusu olan bir durumdur. Halil Nadaroğlu şehri tarif ederken “doğal yerleşme birimi” ibaresine yer vermiştir.⁸⁴ Bu coğrafi açıdan bir elverişliliği, uygunluğu hatta mecburiyeti ifade eden yaklaşımdır.

Coğrafyanın şehirler üzerindeki etkisinin bir diğer önemli göstergesi de, şehri oluşturan pozitif ve negatif mekânlar için kullanılan malzemenin coğrafi şartlara göre değişiklik göstermesidir. Necdet Aral, şehirlerin bölgesel malzemenin özellikleri ve teknolojik imkânlarla bağlı olarak şekillendiğini belirterek bu duruma vurgu yapmıştır.⁸⁵ Coğrafi şartların ise, yer şekilleri, ulaşım imkânları, doğal güvenlik ve tehlikelerin yanında iklim şartlarını da içerdiğini söylemek mümkündür. Bu durum ilk şehirlerin verimli tarım arazilerinin ve su yoluyla ulaşım imkânlarının olduğu yerlerde ortaya çıkmış olmasında kendini göstermektedir.

1.1.3 Ekonomik Açıdan Şehir

İnsanlık tarihinin en eski deneyimlerinden olan şehir, özellikle Sanayi İhtilâli’nden sonra büyük ilerlemeler kaydetmiş, şehirleşme kavramı büyük işgücü topluluklarının bir araya gelmesiyle evrilerek bugünkü anlamını kazanmıştır. Çağdaş kenti tanımlarken kullanılan en belirgin öğelerden biri olan gelişmişlik, ilk başta ekonomik bir olguyu ifade etmekte ve büyüklükler ekonominin verileriyle ölçülmektedir. Sanayi İhtilâli şehirler için de bir ayrışma olarak ortaya çıkmış ve “sanayi öncesi şehri/sanayi şehri” şeklinde sınıflandırmalar oluşmuştur. Bunun yanında “sanayi şehri”, “ticaret şehri”, “üretim şehri”, “tüketim şehri” gibi tanımlamalar hep birer ekonomik kritere atıfta bulunmaktadır.

Henri Pirenne, “hiçbir uygarlıkta, kent yaşamı, ticaret ve sanayiden bağımsız olarak gelişmemiştir” diyerek, şehirlerin ortaya çıkışı ve gelişiminde ekonomik faaliyetlerin önemini belirtmiştir.⁸⁶ Günümüzde de şehirler, sadece bir müstahkem mevki olmaktan

⁸⁴ Halil Nadaroğlu, **Mahalli İdareler**, Beta Yayınevi, İstanbul 1998, s.6.

⁸⁵ Necdet Aral, Nüfus Hareketleri, Kırsal Yaşam ve Şehirlerimiz, **Habitat II’ye Giderken 96 İstanbul, Küreselleşme, Yerellik, İnsan Yerleşimleri ve Yönetim Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kiptaş, İnşaat Mühendisleri Odası, 15 Mayıs 1996, s.102.

⁸⁶ Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, Çeviren: Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2011, s.99.

çıkıp, iktisadi faaliyetin temel hücresi ve toplum yaşamının gerçek merkezi haline gelmişlerdir.⁸⁷ Burada temel olarak üç faktörden söz edilmektedir: Birincisi toplumsal ve ekonomik faaliyetlerin mekânı olma özelliği, diğerleri ise iktisadi faaliyet ve toplumsal hayattır.

İktisadi faaliyet ile toplumsal hayat karşılıklı vazgeçilmez bir ilişki içindedir. İbn Haldun, insanın tabiatı gereği topluluk halinde yaşamak zorunda olduğunu belirtirken, buna dayanak gösterdiği ilk gerekçe, insanın çeşitli üretim araçlarına, ürünlere ihtiyaç duyması ve bu çeşitliliği ancak kolektif bir hareket tarzı ile sağlayabileceğidir. Ancak insanlığın ve dolayısıyla şehirlerin gelişmesinde ekonominin birincil etken olmadığını savunan bilim adamları da yok değildir. Tanilli Spengler'e dayanarak, tarihte gelişmenin ırkların eseri olduğunu ve insanlığın gelişmesinde ekonominin ve teknolojinin rolünün ikinci planda kaldığını belirtmiştir.⁸⁸

Weber'in şehri ekonomik olarak tarifindeki esas unsur, şehir sakinlerinin hayatlarını nasıl kazandıkları olgusu üzerindendir. Weber'e göre şehir, orada yaşayanların hayatlarını ticaret ve alışverişten kazandıkları yerleşim yeridir.⁸⁹ Burada şehir bir pazar yeridir ve pazar yerinde üretimden veya tüketimden kaynaklanan bir ticaret söz konusudur. Weber'in ticaret şehir tasnifine göre temelde iki tip şehir söz konusudur. Bunlar;⁹⁰

- Tüketici şehir
- Üretici şehir

Şehri ekonomik olarak değerlendirip buna göre tasnif edenlerden biri olan Zenden ise ekonomik tasnifi kronolojik bir sıralama ile yapmış ve başlıca üç şehir tipinden söz etmiştir. Bunlar ise;⁹¹

- Sanayi öncesi şehirler
- Sanayi merkezi şehirler
- Metropoliten şehirler

⁸⁷ Tanilli, s.66.

⁸⁸ Tanilli, s.21.

⁸⁹ Weber, s.74.

⁹⁰ Weber, s.77.

⁹¹ Sezal, s.42.

Zenden'in şehir tipleri kronolojik bir yön belirtmekle birlikte şehrin ekonomik tasvirini de içine almaktadır. Zira bu tasnifte belirgin öge Sanayi İhtilâli olup, metropoliten şehirlerde de öne çıkartılan unsur üretim biçimleri ve ilişkileridir.

Şehrin çeşitli toplumlar için farklı sosyolojik algı seviyelerinde tarifleri olduğu gibi, ekonomik hayatın farklı yerlerinde olanlar için de aynı şekilde değişik anlamları olabilir. Proletaryanın da etkin olma çabası içinde olduğu Batı dünyasında sanayi ve ticaret kapitalizminin ortaya çıkardığı burjuvazi halen en etkin ve belirleyici güç konumunda olmaya devam etmektedir.

Ekonomik hayatın içerisindeki bu sosyal gruplar için şehrin farklı anlamları olması gayet tabii bir durumdur. Özellikle sanayi burjuvazisi için şehir; sanayiye ucuz iş gücü temin etme ve ortaya çıkan artı değerden oluşan sermayenin daha hızlı dolaşım kârlılık oranının en yüksekte tutulduğu mekândır.

Burjuvazinin dünyasında yer etmeye çalışan işçi sınıfı (proletarya) için ise şehir, sahip olduğu tek geçim kaynağı olan emeğine pazar bulma zemindir. Bu iki yaklaşımın ortak noktasındaki şehir, sermaye ve emeğin buluşup üretime dönüştüğü yerdir.

Şehre dair bütün tanımlamalarda olduğu gibi, ekonomik tanımlama da Batı ve Batı-dışı ayrımıyla sıkça karşılaşılmaktadır ki, bu objektif olduğu kadar sübjektif kriterlere de dayanmaktadır.

Nur Vergin'e göre Batı-dışı toplumların kentleşmesi, dünya kapitalist sistemi içerisinde, temel çelişkilerini yansıtır niteliğinde olan bir olgudur. Bu özellik Batı-dışı şehirlerin ekonomik sanayileşmeden daha çok sosyal sanayileşmeye dayandıklarını göstermektedir. Vergin bu durumu "sanayi kenti sanayi toplumlarının kentidir" diye tanımlamaktadır.⁹²

Şehirlerin ekonomik kriterlere göre tasnifinde Sanayi İhtilâli temel ayırım noktası olarak alınsa da, ilk şehirlerin ortaya çıkmasında da ekonomik nedenlerin rol oynadığı bir gerçektir. Korkut Tuna'ya göre ilk şehirler fazla ürün elde etme ve bunun devamını sağlama

⁹² Vergin, s.39.

amacıyla tarım yapan köy topluluklarının örgütlenmesi neticesinde ortaya çıkmıştır.⁹³ Bu örgütlenme neticesinde önce endüstriyel tarım ve ardından ticaret ortaya çıkmış, sağlanan ekonomik büyümenin sürekliliği düşüncesi ise ilk şehirleri ortaya çıkarmıştır.

Bu bölümde son olarak şuna da değinmek gerekmektedir. Her uygarlık belli bir iktisadi yapının biçimlendirdiği bir değerler sistemidir.⁹⁴ Bundan dolayı üretim biçimi şehirlerin ortaya çıkmasında olduğu kadar, uygarlıkların biçimlenmesinde ve tanımlanmasında önemli rol oynamaktadır. İbn Haldun’a göre insanlar ihtiyaçlarından fazla genişlik ve zenginlik elde ederlerse, bu hâl onları bir yerde yerleşmeye sevk eder. Bundan sonra ise “hayat için zaruret olan nesnelerden fazlasını elde etmek üzere birbirlerine yardım etmeye başlarlar. Yiyecek maddelerini ve giyimlerini çoğaltırlar, bunları güzelleştirmeye ve süslemeye, evlerini genişletmeye ve şehir hayatı yaşamak üzere şehirler ve kasabalar bina etmeye başlarlar.”⁹⁵

Günümüzde en çok kullanılan sınıflandırma ise hizmet şehri, sanayi şehri, ticaret şehri, finans şehri gibi üretim şekline veya parasal ilişkilere dayanarak yapılan tasniflerdir ki, bu da şehri ekonomik verilere dayanarak sınıflandırmanın her zaman çok kullanılan bir yöntem olduğunun göstergesidir.

1.1.4 İdarî Açıdan Şehir

Şehir denilince ilk akla gelen şeylerden biri de idarî bir yapı olmakla birlikte, Türk İdare Hukuku’nda “şehir” diye tanımlanmış bir yapı söz konusu değildir. 3030 sayılı kanunun adında “büyükşehir” sözcüğü geçmesine rağmen şehrin ne olduğuna dair bir tanımlama bulunmamaktadır. Sanayi devrimi öncesinde, ekonomik faktörlerin şehrin oluşmasındaki katkısının dışında henüz en etken rolü oynamadığı, insanların bir araya gelmesinin sosyolojik olarak adlandırılmadığı dönemlerde şehirler idarî birer birim olarak kurulmuş ve varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kuruluşta zaman zaman askeri ve dinsel saikler ön plana geçse de bir idareden, askeri veya dinî otoritenin idaresinden söz etmek olasıdır.

⁹³ Tuna, s.85.

⁹⁴ Tanilli, s.16.

⁹⁵ İbn Haldun, **Mukaddime Cilt I**, s.303.

Kurulduklarından itibaren sürekli bir yönetim ve örgütlenme sürecinin konusu olmuş olan şehirler, tarihi yönleri kadar eski olarak idarî birer yapı olma özelliğini de taşırlar. Gerek askeri, gerek ticarî, gerekse dinî önceliklerle kurulmuş olsun, zamanın genel geçer idarî kuralları gereği şehirde mutlaka idarî bir yapı ve görevlendirme söz konusu olmuştur. Bu idarî yapının ise hukukî bir değerler sitemine bağlı olduğu, bir mevzuat çerçevesinde işlerlik kazandığı kaçınılmaz bir gerçektir. Öyle ki, kentin karakterinin hukukî statüsü tarafından oluşturulduğuna dair tezlerle karşılaşmak dahi mümkündür.⁹⁶

Günümüzde ise şehir denilince, çerçevesi kanunlarla çizilmiş bir idarî birlik aklı gelmektedir. Büyüklüklerine göre isimlendirmeye tabi olan yerleşim yerleri birer idarî yapıdır. Bu konuda en belirgin tanımlama veya tasnif meri mevzuat tarafından yapılmaktadır. Normlar hiyerarşisinin en üstünde bulunan anayasadan başlamak üzere, mevzuatın diğer katmanlarında da idare ilgili çeşitli tanımlamalar mevcuttur. 1982 anayasasının “İdarenin Esasları” başlığı altında düzenlenen hükmüne göre;⁹⁷

- İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.
- İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.
- Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

Yine anayasanın 126 ve 127. maddeleri de il, ilçe, belediye ve diğer merkez ve mahalli idareleri belirtmekte bunların her birinin görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceğini beyan etmektedir.⁹⁸

Türk İdari Hukuku siteminde şehrin tam olarak neresi olduğuna dair kesinleşmiş bir hüküm bulunmamaktadır. Belediye idaresinin olduğu yerlerin “şehir” olarak algılanması gibi bir toplumsal kabule karşılık Ruşen Keleş, yasal koşulları yerine getirerek belediye statüsü kazanmış her yerleşmeye, toplumbilimsel anlamda kent diyebilme olanağının

⁹⁶ Ali Yaşar Sarıbay, Kent: Modernleşme ile Postmodernleşme Arasında Köprü, **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, Editör: Ferzan Bayramoğlu Yıldırım, Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 37.

⁹⁷ **Anayasa**, 1995 Değişiklikleriyle, Alkım Yayınları, İstanbul, 1996, m.123, s.65.

⁹⁸ **Anayasa**, m.126-127.

olmadığını belirtmiştir.⁹⁹ Halil Nadaroğlu yerleşim birimlerini küçükte büyüğe doğru sıralarken “köy, kasaba ve kent” ayrımını kullanmıştır.¹⁰⁰ Nadaroğlu bu ayrımında ilçe ve iller yerine doğrudan kent sözcüğüne yer vermiş olmaktadır.

Şehirleri idarî olarak değerlendirirken sadece meri mevzuat açısından değerlendirmek yeterli olmaz. Bunun yanı sıra ortaya çıkışlarındaki idarî kararları da değerlendirmek gerekmektedir. Tuna, köy topluluklarından şehre geçişte örgütleyici-yönetici kadroların üretimde sağlanan başarıları merkezileştirme çabalarının etkin rol oynadığına değinmektedir. Bu merkezler köy toplum örgütlenmesinin karşılaştığı açmaz ve sorunların çözüldüğü, tarım dışı ilişkilerin yani merkezi örgütlenmenin ve yönetim yeri olan ilk şehirlerdir.¹⁰¹

Şehirlerin büyüklüklerine göre tasnife tabi tutulmaları şehrin idarî olarak kabul edildiği yegâne uygulamadır. 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki Kanun, büyükşehir belediyelerinin yapısını düzenlerken, dayanağı bu kanun olan Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında 3030 Sayılı Kanunun Uygulanması ile İlgili Yönetmelik’te* ise büyük şehir; “belediye sınırları içinde, merkez ilçe dahil, birden fazla ilçe bulunan şehirleri” diye tanımlanmıştır.

Diğer yandan şehir bizatihi kendisi ve yönetim örgütleri açısından da bir yönetsel yapı olarak değerlendirilmelidir. Yönetsel faaliyetler açısından yapılacak değerlendirme ile şehri bir yönetsel organizasyon olarak ele almak mümkün, hatta bir zorunluluk olarak görülmektedir. Yönetimi “bilimsel bir sanat”¹⁰² olarak tanımlayan yaklaşımlar aslında tam olarak kentsel yönetim sürecini ifade etmektedir. Çünkü şehir bilimin, sanatın ve yönetimin konusunu teşkil etmektedir. Yönetim geniş anlamıyla; “insanlar aracılığıyla işleri yaptırmak, önceden saptanan amaçlara ulaşmak için, kaynakların organize edildiği ve gelecekteki faaliyetlerin belirlenmesi amacıyla sonuçların değerlendirildiği bir süreç” olarak

⁹⁹ Ruşen Keleş, **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.202.

¹⁰⁰ Nadaroğlu, s.3.

¹⁰¹ Tuna, s.85-86.

* 12.12.1984 tarih ve 18603 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

¹⁰² Canan Çetin, Besim Akın, Vedat Erol, **Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemi**, Editör: Canan Çetin, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s.5.

tanımlanmaktadır.¹⁰³ Bu tanımlamada bir organizasyon olan şehrin, yönetsel anlamdaki faaliyetlerinin tamamı yer almaktadır. Tanım tersinden değerlendirilecek olursa da şehrin, yönetim faaliyeti alanına giren bütün unsurları ihtiva eden girift bir yapı olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.5 Sosyolojik Açıdan Şehir

Gerek tarihsel olarak ele alındığında, gerekse ekonomik yönleri ön plana çıkartıldığında, kente dair vurgulardan biri mutlaka kolektiflik olmaktadır. Hatta Weber, kolektifliği Batı şehrinin farkındalığını vurgulamak için kullanıp, Batı dışındaki uygulamaları şehir kavramı dışında tutmaya çalışmıştır. Bir şehri oluşturan öğelerin hepsinin kaynağının ise insan olduğunu söylemek mümkündür.

Kökleri tarihin derinliklerinde olan şehir, günümüzde ise sosyal olayların yoğunlukla yaşandığı, toplumsallığın ve buna bağlı olarak, kente dair kültür ve kimliğin oluştuğu yerdir. Şehrin oluşturduğu ortamda insanlar hem birbirleriyle hem de şehrin mekânsal olarak kendisiyle, kente ait değerler ve bizi bu değerleri üretenlerle iletişim içindedirler. Bütün bunlar kısaca kentin toplumsallığı olarak adlandırılabilir. Söz konusu bu toplumsallığı ise kendine özgü yöntem ve iletişim kanallarıyla yerine getirir. Nur Vergin bu durumu, “kent kendine özgü iletişim kanalları yaratarak birbirinden kopuk ve habersiz olan bireylerin etkileşim sürecine girmelerin sağlar”¹⁰⁴ şeklinde tarif etmektedir.

Robert Ezra Park için şehir, bireylerden ve kolektif donanımlardan (yollar, binalar, aydınlatma araçları, tramvay, telefon) idarî aygıt ve birçok müesseseden (mahkemeler, hastaneler, okullar, polis karakolları ve her türlü memur kadroları) farklı bir şeydir. Şehir daha çok bir düşünce hali, gelenek göreneklerin ve bunlardan aktarılan veya bunlara bağlı örgütlü tutum ve duyguların bir birliğidir. Bu bakımdan şehir sadece maddi bir mekanizma ve suni bir yapı değil; doğanın, özellikle de insan doğasının ürünüdür.¹⁰⁵ Bu doğada bir kontrollülük olduğu gibi insan doğasının gereği kontrol altına alınmama da söz konusudur. Park’a göre, “nüfusunun, kişisel uyumluluk, mesleki ve ekonomik ilgi bağlamında

¹⁰³ Richard M. Hodgetts, **Yönetim, Teori, Süreç ve Uygulama**, Çeviren: Canan Çetin, Esin Can Mutlu, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1999, s.3.

¹⁰⁴ Vergin, s.22

¹⁰⁵ Tuna, s.59.

ayrışmaları neticesinde şehir, önceden şekillendirilmemiş ve kontrol altına alınmamış bir organizasyon yapısına kavuşur.”¹⁰⁶

Şehri sosyolojik olarak izah eden Farabî, insan vücudunu örnek olarak alır. Farabî ünlü eseri El-Medinetü'l Fâzıla'da, fazıl (faziletli, saadete ulaşmış) şehri tam sıhhatli bir vücuda benzetmektedir. Bu bütün uzuvların yardımlaştığı bir vücuttur. Buradaki yardımlaşma ise vücudun organları gibi tabii değil iradi bir yardımlaşmadır.¹⁰⁷ İbn Haldun ise şehir hayatını, “topluluklar halinde bir araya toplanarak dünyayı imarın en son basamağı” olarak tanımlamakta ve bundan sonrasının bozulmaya yüz tutmak olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁸

Şehirler, toplumların örgütlenme şekillerine göre, üretilen veya ele geçirilen toplum zenginliklerinin ve bunları yaratan ilişkilerin örgütlendiği ve denetlendiği merkezlerde ortaya çıkan, bir parçası oldukları politik, ekonomik ve sosyal sistemlerin tarihlerinden ayıramayacakları yerleşim yerleridir.¹⁰⁹ Şehirler büyük sosyal sistemlerin bir parçası oldukları gibi, kentlinin de bu sosyal sistem içerisinde, şehrin dışında olduğundan daha farklı düşünüp- yaşadığı ve tepki verdiği şehrin kendisi kadar eski bir gerçektir. Alvin Boskoff, şehri “kentsel toplumun modern çocuğu” olarak tanımlayarak, iki kavram arasındaki birlikteliğe vurgu yapmıştır.¹¹⁰

Sosyolojik olarak tanımlamalarda bir karşıtlık ilkesi her zaman söz konusudur. Bunların başında kent-kır ayrımı gelmektedir. Spengler'e göre insan yaşamının düzlemindeki temel çelişki bu çelişkidir.¹¹¹ Kırsal olana karşı şehrin geliştirdiği ruh ise kitle ruhudur. Pirenne bir şehri oluşturmada iki özelliğin gerekli olduğunu, bunların; bir orta sınıf nüfus ile bir topluluk örgütlenmesi olduğunu öne sürmektedir.¹¹² Max Weber'in “kentsel topluluk” diye tanımladığı ve sadece Avrupa'ya ait olduğunu ileri sürdüğü topluluğun

¹⁰⁶ Robert E. Park, **The City**, Suggestions For The Investigation of Human Behavior in The City Enviroment, The American Journal of Sociology, USA, 1915, p.579.

¹⁰⁷ Farabî, **El-Medinetü'l Fâzıla**, Çeviren: Nafiz Danışman, MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s.80-81.

¹⁰⁸ İbn Haldun, **Mukaddime Cilt I**, s.311.

¹⁰⁹ Halime Doğru, **XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1995, s.1.

¹¹⁰ Alvin Boskoff, **The Sociology of Urban Regions**, Meredity Corporation, New York, 1970, p.11.

¹¹¹ Don Martindale, **Şehir, Modern Kentin Oluşumu**, Çeviren: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2000, s.38. (Chicaco Okulu teorisyenlerinden ve Max Weber'in “Şehir” adlı eserinin editörlerinden Don Martindale, bu eser için bir makale hacminde çok uzun bir önsöz yazmıştır.)

¹¹² Martindale, **Şehir**, s.52.

özelliklerinden biri de bu örgütlenmedir. Ancak söz konusu örgütlenme Weber'in iddiasının aksine Batı-dışı topluluklarda da var olmuş ve bugünkü anlamıyla "şehir" olarak tanımlayabileceğimiz yerleşim yerleri oralarda da ortaya çıkmışlardır.

Öte yandan Batı veya batı-dışı topluluklarda olsun her şehrin bir sosyal sistemin ürünü olduğu bilinen bir durumdur. Yani büyük bir sosyal ilişkiler sisteminin sosyal formu olan şehir, Braudel'in tanımlamasıyla "nerede olursa olsun şehir şehirdir" (*a town is a town wherever it is*)¹¹³ ve kendini ortaya çıkartan toplumdan ayrı olarak düşünülüp yorumlanamaz. Louis Wirth, toplumbilimsel açıdan şehri; toplumsal açıdan bir örnek olmayan insanların göreceli olarak geniş bir alanda, yoğun bir biçimde ve sürekli olarak birlikte bir yere yerleşmiş olduğu yer olarak tanımlamaktadır.¹¹⁴ Ancak bu birliktelik mutlak bir uyum ve işbirliği anlamına gelmemektedir. Çünkü gerçek şehir, diyalogun ve farklılığın olduğu yerdir. "Kusursuz bir uyum alanı değil, bir çatışma alanıdır. Aynı şeyi düşünüp, benzer işleri yapan insanların değil, farklı düşünüp, farklı işler yapan, farklı şeylerden mutlu olanların bir araya gelmesinden oluşur."¹¹⁵ Kısaca sosyolojik olarak şehir karmaşık ilişkilerin oluşturduğu, bu ilişkilerden daha da karmaşık, benzerliklerden çok farklılıkları ifade eden bir yapıdır.

1.1.6 Kültürel Açıdan Şehir

Şehir ve ona dair diğer tariflerde en belirgin öğelerden birinin kültür olduğu ortadadır. Salt kavramsal olarak ele alındığında bile kültür ile şehir birbirlerinden ayrılmayan iki insanlık değeridir. Bu ikisi arasındaki ilişki de tıpkı insanla kentsel mekân arasındaki ilişki gibi karşılıklı ve biçimlendiricidir. Şehirler, oluşumlarına katkı yapan, ya da kendilerini biçimlendiren, kültürel öğelere göre de bazı tanımlamalara tabi tutulabilirler. "Kültür kenti" yaklaşımı başlı başına bir kültürel birikimi ifade etmekte kültürün oluşması için toplumsal hayatın ve şehrin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Hatta bazı yazarlara göre "kültürel şehir" başlı başına kronolojik bir olguyu ifade etmektedir. Michel Ragon, Sanayi

¹¹³ Philip Abrams, Town and Economic Growth: Some Theories and Problems, **Town in Societies, Essays in Economic History and Historical Sociology**, Edited by, Philip Abrams, E.A.Wrigley, Cambridge University Press, Cambridge, 1979, p.9.

¹¹⁴ Louis Wirth, Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme, **20.Yüzyıl Kenti**, Derleme ve Çeviri: Bülent Duru, Ayten Alkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.85.

¹¹⁵ Bumin, s.17.

İhtilâli'ne kadar olan şehirciliği tek bir dönem olarak “kültürel şehir” olarak tanımlamakta ve Sanayi İhtilâli ile birlikte ortaya çıkan demir yolları ile fabrikaların “kültürel şehrin” yıkım memurluğunu birlikte icra ettiklerini söylemektedir.¹¹⁶

Mumford şehir tariflerinden birinde; “kültür aktarımı açısından önemi dilden hemen sonra gelen, uygarlığın en değerli kolektif keşfi olan kent”¹¹⁷ nitelendirmesi yapmaktadır. Bu tanım doğru fakat eksik bir tanımdır. Zira şehir sadece bir kültür aktarım aracı değil, aynı zamanda dilden sonra en büyük ikinci kültür üretim aracı olarak kabul edilebilir.

Chicago Okulu teorisyenleri ise şehrin özel kültürel tipleriyle bir kültürel alanı temsil ettiğini medeni insanın doğal yaşama alanı olduğunu belirtmiştir.*

Şehri, kültürün oluştuğu, evrildiği ve aktarıldığı mekân olarak tasavvur eden bu yaklaşımı daha iyi algılayabilmek için kültür ve kent kültürü kavramlarına kısaca değinmek gerekmektedir. İnsan çevre ilişkileri söz konusu olunca da vurgulanması gereken en önemli nokta, insan ve çevrenin karşılıklı etkileşimidir. M. Ebru Erdönmez’in Roland Barthes’ten yaptığı alıntıya göre; “İnsan çevresini algılayabilmesi için diğer insanların yaşamını, kentleri, mimariyi ve görüntüleri alır.”¹¹⁸ Barthes, mekân ile insan arasındaki ilişkinin bir boyutuna dikkat çekmektedir. Mekânın insanı okuması neticesinde insan mekânı biçimlendirir. Mekân okuyup algıladığı resme göre biçim değiştirir, toplumundan aldığı form ve renklere göre şekil alır. Şehre dair siluetin ortaya çıkması bu sürecin sonunda doğal olarak gelişen bir durumdur.¹¹⁹ İşleyişin tam tersi olması durumunda ise insan mekânı okur ve ona göre pozisyon alır. Birinciye göre daha kolay ve etkileşim açısından daha basit olan bu süreçte ise biçimlendiren mekân, biçimlenen insandır.

¹¹⁶ Michel Ragon, **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, Çeviren: Murat Aykaç Erginöz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010, s.23.

¹¹⁷ Mumford, s.72.

* Chicago Okulu teorisyenlerinden ve Max Weber’in “Şehir” adlı eserinin editörlerinden Don Martindale’nin eser için yazmış olduğu önsözde Robert E. Park’ın ünlü “Şehir; Kentsel Ortamda İnsan Davranışlarının İncelenmesine Dair Öneriler” adlı makalesine atıfta bulunarak Park’ın, “şehrin medeni insanın doğal yaşama alanı olduğunu” benimsediğini belirtmiştir.

¹¹⁸ M.Ebru Erdönmez, **Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplumsal İlişkileri Yapılandırmadaki Rolü, Büyükdere-Levent-Maslak Aksı**, Doktora Tezi, İstanbul 2005,s.24.

¹¹⁹ Erdönmez, s.24.

Uygarlıklar düzeyinde kültür ve kent kurgusu ilişkisi, bir toplumun siyasal, ekonomik, kültürel oluşumları ile karşılıklı bir etkileşim doğurmaktadır ve bütün bunlar bir bütünü oluştururken kent mekânlarında gerçekleşmektedir.¹²⁰

Kültürün öğelerinden biri olan mekânın insan tarafından kullanılmaya başladığı ilk çağlardan itibaren mekânın da özelliklerini yansıtan bir kültür ortaya çıkmaya başlamıştır. Bundan dolayı insanlık tarihi kültürel değişmelerin ve evrilmelerin de tarihidir denilebilir.

Öte yandan zorunlu altyapı hizmetlerinin tamamlanmasıyla birlikte, ihtiyaçlar hiyerarşisinin bir üst basamağına çıkan şehirlerimizde, kültür öğesi daha fazla önem kazanmaya başlamış ve kültürel yatırımlara daha fazla ağırlık verilmiştir. Buna paralel olarak şehirler eski kimlikleri yerine, yerel kültürel öğeler taşıyan kimlikler edinmeye başlamışlar ve bunun neticesinde ise “kültür kenti” kavramı yaygınlık kazanmıştır.

1.1.6.1 Kültür

Kültür kavramına dair çeşitli yaklaşımlar vardır. Batılılar tarafından kendilerine ait bilinç düzeyini ifade etmek için kullanılan “uygar” kavramı kültürleşme sürecini ya da bu sürecin sonucunu anlatmaktadır. Bu kavram ilk olarak İngiliz ve Fransız sosyal bilimciler tarafından kullanılırken, buna karşılık Almanlar kültür kavramını kullanmışlardır. Uygur sürekli hareket halinde bulunan, daima ileriye doğru hareket eden şeye işaret eder. Bugün kullanış biçimi ile Almanca “kültür” kavramı ise başka bir hareket yönüne sahiptir. Bu kavram, bir halkın özelliklerini içeren sanat yapıtları, kitaplar, dinî ya da felsefi sistemler gibi tarladaki çiçeklere benzer şekilde var olan insan ürünlerine işaret eder. Norbert Elias’a göre Almanca kültür kavramı sınır çekici, dışlayıcıdır.¹²¹ Kültür ve uygarlık arasındaki fark veya benzerlik bir başka tanımlamada şöyle ifade edilmektedir. “Kültür insan olmak hüneri, uygarlık ise işlemek, üretmek, yönetmek, şeyleri daha mükemmel yapmak maharetidir. Kültür durmadan kendi kendini yaratmak, uygarlık ise dünyayı durmadan değiştirmektir.”¹²²

¹²⁰ Erdönmez, s.19.

¹²¹ Norbert Elias, **Uygurlık Süreci Cilt I**, Çeviren: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.75.

¹²² Aliya İzzetbegović, **Doğu ve Batı Arasında İslam**, Nehir Yayınları, İstanbul, 2010, s.85.

Her sosyal olguda olduğu gibi kültür kavramını açıklarken de tarihsel konum dikkate alınmak zorundadır. Elias; tarihsel konumlar dikkate alınmaksızın üçgenler belki anlatılabilir ama uygarlık ve kültür gibi kavramlar anlatılamaz diyerek konuya dikkat çekmiştir.¹²³

Tarihi sürecin bir birikimi olmak yanında sosyal ve psikolojik etkenler de kültürün oluşmasında etkilidirler. Kurumsal olarak girilip çıkılabilir hale gelmiş olan kültürel yapılarda açığa çıkan akıl yürütme faaliyetlerine, psikolojik etkiler de yön verir. Kültür mal biçimini alarak gerçek anlamda kültür haline geldikçe, kamuyla bağlantılı özelliğin, tartışılmaya değer gördüğü bir nesne haline gelir.¹²⁴

Siyasal ve hukuksal kurumlar, bilim, felsefe ve sanat gibi üst yapı kurumları kentsel mekânda üretilen kültür öğeleridirler. Bütün bunların sonucunda ahlaki olma düşüncesi dahi kültüre ait bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. E.B.Taylor’a göre kültür, bilgiyi, imanı, sanatı, ahlaki, örf ve adetleri, ferdin mensup olduğu cemiyetin bir üyesi olması itibariyle kazandığı alışkanlıklarını ve bütün diğer yeteneklerini içeren gayet girift bir bütündür.¹²⁵

C.Wissler’e göre ise kültür, bir halkın yaşama tarzıdır. Nihayetinde ise kültür insanın tarih boyunca meydana getirdiği eserdir.¹²⁶ Bu özelliğinden dolayı kültürel bugün, kültürel evvelki günlerin ve dünlerin zaruri izlerini barındırır.¹²⁷ Kısacası kültürün tarihi ve sürekli olduğunu söylemek mümkündür.

Bütün kavramlarda ortak olan şey kültürün insanın ürettiği değerler ve “doğaya, doğada olmayan bir şeyi eklemek” olduğudur.¹²⁸ İnsan etkisi olmaksızın tabiatta kendiliğinden oluşan şeyler bunun dışındadır ve etken öğe insandır. Marx, kültürü; “doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı şey” olarak tarif etmiştir.¹²⁹ Ş. Teoman Duralı ise P.A. Sorokin’e dayanarak, ülkücü kültür (idealistic culture) ile fikir kültürü (ideational culture) şeklinde ikili bir ayrıma gitmiştir. Bu ayrımda sonucunda,

¹²³ Elias, s.77.

¹²⁴ Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çeviren: Tanıl Bora-Mithat Sancar, İletişim Yayınlar, İstanbul, 2007, s. 96.

¹²⁵ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri**, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s.39.

¹²⁶ Turhan, s.39.

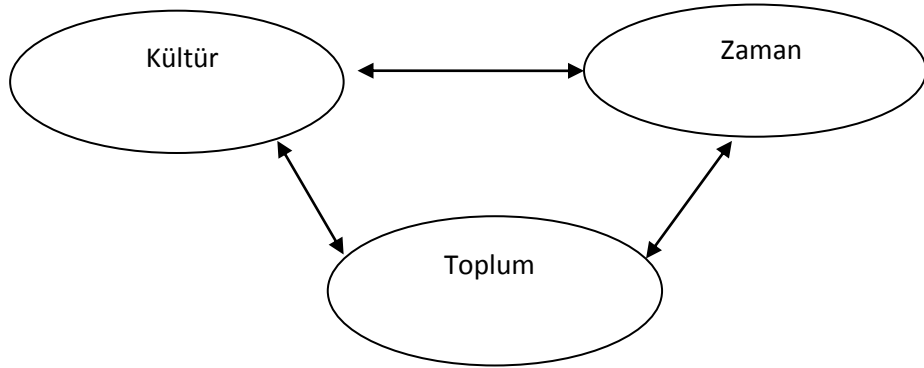
¹²⁷ **İstanbul Büyükşehir Belediyesi APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü Sosyal Doku Projesi İstanbullu Olma Bilinci Araştırması**, s.5.

¹²⁸ Vefa Taşdelen, Antik Kentlere Doğru, **Hece, Aylık Edebiyat Dergisi**, Sayı: 150/151/152, Ankara, 2009, s.26.

¹²⁹ Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s.96.

birincisinde maddi ve zihinsel değerler ön planda yer alırken, fikir kültürü ise diğerinin zıddı olarak dış çevreden daha az etkilenmektedir.¹³⁰

Duralı'ya göre mekân-zaman-kültür akışında doğal olan süreçtir. Ona beşeri vakaların yüklenmesiyle zaman oluşur. Doğal olan sürece karşılık zaman beşer yapısı bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. “İnançların, hayallerin, tasavvurların, umutların, nihayet akıl ile mantığın, cansız ile canlı var olanlara ve yine insanın kendisine işlenmesi, zamanı ortaya çıkartır. Öyleyse insanın hem kendisine hem de hareket, süreç halindeki mekâna kendisini kazıması, işlemesi, yaşadığı mekân ile özünü bütünleştirmesiyle zaman oluşur. Görüldüğü gibi, zaman, insanın maddi, manevi yapıp etmelerinin tümü demek olan kültürün hülasasıdır. Kişi kültürü ancak başka insanlarla bir arada oluşturabilir. Şu halde zamansız kültür, kültürsüz de toplum, toplumsuz kültür, kültürsüz de zaman düşünülemez.”¹³¹ Anlaşılmaktadır ki kültür kavramında, zaman ve toplum arasında her iki yöne doğru etkileyciliği olan karşılıklı bir ilişki söz konusudur (Bkz.şekil 2).

Şekil 2. : Kültür, zaman, toplum (kimlik) ilişkisi.

Diğer yandan “tarih boyunca din ile kültür anlamca örtüşmüşlerdir. Nitekim Arapçada kültür yahut medeniyet anlamına gelen tamaddun, dinle aynı söz kökünden gelir.

¹³⁰ Duralı, s.26.

¹³¹ Duralı, s.33.

Şehir devleti, şehir anlamındaki medine ile ondan türetilmiş medeniyet de aynı köktendir.”¹³²

Sanayi İhtilâli sonrasında dünya nüfusunun şehirleşme oranındaki artış belki de o güne kadar tartışma konusu olmayan bir şeyi, “kent kültürünü” de gündeme getirmiştir. Büyük göç dalgalarıyla şehre gelenlerin şehri kendi algılarına göre dönüştürüp kırsallaştırmaları endişesi karşısında, onlara içinde yaşadıkları yeni mekânın kültürünü benimsetmek ve/veya şehri korumak adına birçok çalışma yapılmış, hatta “kültür şehri” kavramı ortaya çıkmıştır.

1.1.6.2 Kent Kültürü

Kentleşme ile bağıntı halinde olan toplumsal öğelerin kuramsal açıklaması, çoğu kez eş anlam taşıyan gelişme, değişim ve modernleşme kavramları ile yapılmıştır.¹³³ Bu kavramlar sosyolojik bir gerçeklikle birlikte, kültürel bir evrilmeyi de tarif etmektedirler. Gelişme ve değişim modernizmden farklı olarak fiziki veya tarihsel bir olayı açıklamak için de kullanılabilecekken, modernizm, toplumsal bir kavram olarak kültürel değişmeyi ifade eden anlam içermektedir. Batı kent olgusunu açıklamak için kullanılan ve akılcılığı önceleyen modern kavramı Batı şehrinde oluşan yeni kültürün de ifade tarzıdır. Temelde dayandığı fikir, geleneksel sanatlar, edebiyat, toplumsal kuruluşlar ve günlük yaşamın artık zamanını doldurduğu ve bu yüzden bunların bir kenara bırakılıp yeni bir kültür icat edilmesi gerektiğidir. Bu aslında ortaya çıkan kentsel yaşam biçiminin ihtiyaçlarının tatminine yönelik bir çabadır. “Her kültürün faili fert, şahsiyet, bir daha eşi bulunmayan ferdiyet olarak insandır. Kitle kültürünün öznesi (veya nesnesi) topluluk, kitle veya ‘insan kitlesi’dir. İnsanın ruhu, kitlenin ise ihtiyaçları vardır. Onun için her kültür insanın yücelmesi, mükemmelleşmesi, kitle kültürü ise ihtiyaçların tatmini demektir.”¹³⁴

Kent kültürünün genel olarak “kültür” kavramından ayrı olarak ele alınması daha yön verici ve kentsel mekânın fonksiyonlarını izah edici bir yaklaşımdır. Çünkü kültür şehre ait bir kavram değil, aksine şehirler kültürler düzeyinde halen oluşma halindedirler.

¹³² Duralı, s.89

¹³³ Vergin, s.46

¹³⁴ İzzetbegoviç, s.98.

Braudel; “kent uygarlık katları boyunca çoğalır, kültürler düzeyinde ancak taslak halindedirler” diye bu durumu tanımlamıştır.¹³⁵

Batı şehri için “kentsel kültür” modern hayat tarzını anlatırken Batı-dışı toplumlarda ise bu süreç henüz tam olarak aynı değildir. Batı-dışı toplumların şehirleri farklı kültürlerin buluştukları alanlardır. Özgün yerel kültür ile Batı kaynaklı ussallaşmış kültürlerin birleşimi ile yeni biçimlemelere sahne olan bir sosyal laboratuvar teşkil etmektedirler.¹³⁶ İstanbul ölçeğinde düşünülecek olursa, gelenekten moderne kadar çeşitli kültürel tanımlamalar yapmak mümkün olabilir. Bu çok kültürlülük bazen kentin kimliği olurken, bazı zamanlarda ise bir evrilme ile daha yeknesak kültür ve buna dayalı bir kent kimliği oluşturma çabalarıyla karşılaşılmaktadır. Kentleşmesini Rönesans ve daha sonra Sanayi İhtilâli’nden sonra gerçekleştiren Batı toplumunda, diğerlerinde olduğu kadar geniş bir kültürel yelpaze söz konusu değildir. Toplumun çoğunluğu ekonominin ürettiği değerleri önceleyen homo economicus bir hayat tarzını benimsemiş ve bunun kültürel yansıması olan akılcı modern kültür Batı şehirlerinin baskın kültürü halini almıştır.

Vergin, Batı-dışı toplumlarda toplumsal değişim tüm toplumun dönüşümünü, toplumsal yapının tümü ile değişimini ifade ettiğini, toplumsal örgütlenmenin bazı öğeleri ile başkalaştığını belirtmektedir.¹³⁷

Vergin’e göre Durkheim’in uzantısı olan kuramsal yaklaşımlar şehri bir modernleşme ajanı olarak tanımlamakta olsalar da, bazı araştırmacılara göre, Batı-dışı toplumların şehirlerinde uyum ve bütünleşme kolay olmamaktadır ve göçle gelen yeni kentliler kentte egemen olan yaşam biçimini ve değer yargılarını yadsıma yolunu tutmaktadırlar.¹³⁸ Bu görüş Batı- dışı toplumlarda da modern algının hâkim olduğunu ve yeni gelenlerin ona direndiklerini anlatan bir görüştür. Oysa Batı-dışı toplumlarda kent kültürü modernizmden izler taşımakla, şehrin çeşitli bölgelerinde Batılı anlamda modern bir hayat tarzı hâkim olmakla birlikte, genel olarak hâkim kültür modern kent kültürü değildir. O halde, şehrin bu yeni sakinleri modern kültüre direnmekten çok, mevcut olan çatışmacı ortama ayak uydurmaktadırlar.

¹³⁵ Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, Çeviren:Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.48.

¹³⁶ Vergin, s.39.

¹³⁷ Vergin, s.49.

¹³⁸ Vergin, s.60.

Gerçekleştirilmiş değerler bütünü olan kültür¹³⁹ kentsel ölçekte tanımlanacak olursa *tarihi boyunca o şehirde yaşanmış değerlerin toplamı* diye özetlenebilecek bir sonuç çıkartılabilir. Kent kültürüyle ilgili genel olarak iki tür yaklaşım söz konusudur. Bunlardan birincisi tüm şehirler için geçerli olan ve kentsel yaşamın bir kentsel biçimle belirlenmiş olduğuna dair yaklaşımdır. Diğeri ise kentsel kültürde tek bir form arayışının terk edildiği ve her şehrin kendi kültürel formunu ve anlamını taşıdığına dair yaklaşımdır.¹⁴⁰

Şehir, “kent kültürü” denilen kavramın oluştuğu alan olmanın yanında o şehirde yaşanmış olan değerlerin de aktarma aracı olarak da idealleşme iddiasındadır. Farabî bu durumu; “muhtelif insanların bir araya gelmelerinden topluluk oluşur. Bunlar ya kâmil (mükemmel) ya da eksik topluluklardır. Kâmil olanlar ise üç kısımdır, büyük, orta ve küçük. Büyük topluluk yeryüzündeki bütün insanlardan ibarettir. Ortanca topluluk milletlerden teşekkül eder. Küçüğü ise milletin topraklarında yaşayan şehirlerin halklarından ibarettir. Eksik topluluklar ise, köy mahalle, sokak ve ev halkından ibarettir”¹⁴¹ şeklinde tasnif ederek şehri her açıdan ideal bir topluluk olarak tarif etmiştir.

Aynur Can, kent kültürünü biçim+öz olarak ele alarak, “kentin kentli ile ilişkisinin bileşkesi kent kültürüdür” tanımlamasına ulaşmıştır.¹⁴² Buradaki biçim ve öz, mekân ve insan için ayrı ayrı var olan, aynı temelde, ontolojik bir bütünlük içinde algılanan ve yaşanan kavramlardır. Bu konuda şunu da belirtmek gerekir ki, “kent tarih boyunca her zaman belirli bir kültür türünü temsil etmiştir.”¹⁴³

Arka planında biçim ve öz olarak kentsel mekân ve insan olan kent kültürü, kendisini oluşturan biçim ve özün oluşturulmasında da etkilidir. Kentsel mekânın morfolojik ve ontolojik oluşumunun katmanlarının her birinde kentsel kültürün etkiliği olduğunu söylemek mümkündür.

¹³⁹ İstanbullu Olma Bilinci Araştırması, s.6.

¹⁴⁰ Mike Savage, Warde Alan, Ward Kevin, **Urban Sociology, Capitalism and Modernity**, Palgrave Macmillan, New York, 2003, p.106.

¹⁴¹ Farabî, s.79.

¹⁴² Can, s.27.

¹⁴³ Vergin, s.105.

1.2 Morfolojik ve Ontolojik Olarak Kentsel Mekân

Mutlaka bir çevrede var olmak zorunda olan, diğer bir ifadeyle yaşadığı yeri çevre edinen insan bütün ilişkilerini “çevre” denilen bu uzaysal mekânda yaşamaktadır. Bu uzaysal mekân ilk olarak insanın kâinatı algılama gücüyle sınırlanmakta veya algının sınırına kadar genişlemektedir. Sonsuz bir boşluktan daraltılmış çevremize kadar her alan “mekân” kavramı içinde değerlendirilebilir. Mekânın sınırlandırılmasına dair çabalarda öne çıkan unsur eylemlerimizin içinde cereyan ettiği alan ve işlemler olmaktadır. Bu durumda bile iç içe geçmiş sonsuz sayıda mekândan bahsetmek mümkündür. İnsan bu mekânda hem mekânın kendisiyle hem de mekânı paylaşan diğer canlılar ve insanlarla bir ilişki içindedir. İnsanın hem mekânla hem de diğer insanlarla ilişkileri karşılıklı bir ilişki şekli olup, mekân ve insan aynı anda hem etken hem de edilgen konumdadırlar. İnsanın insanla ilişkisinde insanların birbirlerine nasıl tepki verdikleri, birbirlerini nasıl görüp işittikleri, birbirleriyle temas içinde mi yoksa birbirlerinden uzak mı oldukları konusunda insan bedenlerinin mekânsal ilişkileri belirgin farklar oluşturur.¹⁴⁴

Sözlük anlamı olarak, yer, bulunulan yer, ev, yurt anlamlarında kullanılmakta olan mekân insan ve diğer canlıların hareketine izin veren veya kısıtlayan yerdir. Gerek harekete izin verme, gerekse kısıtlama önce bireyi, sonra da mekânın içinde gelişip olgunlaşan toplumu, biçimlendiren birer etkidir. Modernizmde mekân, hacim, boyut ve ışık ile açıklanmaktadır. Kent ve toplum makineleştirilmiştir. İdealize edilmeye çalışılan kent belli bölgelere ayrılmıştır. Kent bu bölgelerin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Bu bölgeler sosyal statüleri belirlenmiş konut alanları ve bunları birbirine bağlayan sokaklarla tanımlanmıştır.¹⁴⁵ Mekân ve varlık ilişkisini sorgulayan Martin Heidegger, mekânın ne olduğu sorusunun cevaplandırılması bir tarafa henüz sorulmadığını belirtmektedir.*

¹⁴⁴ Richard Sennett, **Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çeviren: Tuncay Birkan, Metis, İstanbul 2008, s.12.

¹⁴⁵ Tokcan, s.15

**Heidegger'in Düşünmesinde Varlık ve Uzam* adlı tezin bir eki olarak yazılan *Sanat ve Uzam* adlı makalede Heidegger mekâna dair bazı sorular sormaktadır. “Plastik cisim bir şeyi cisimleştirir. Uzam (mekân) mıdır cisimleştirdiği? Plastik sanat uzamın bir işgal edilmesi, bir ele geçirilişi midir? Plastik sanat burada uzamın teknik-bilimsel fethine karşılık gelir. Sanat olarak plastik, elbette sanatsal uzamın bir irdelenişidir. Sanat ve bilimsel teknoloji, farklı amaçlar ve yollarla uzamı gözlemler ve üzerinde çalışır. İyi ama uzam aynı kalır mı? Uzam Galileo ve Newton tarafından ilk belirlenimini alan uzam değil midir? Uzam: Tek biçimli, hiçbir olanaklı yerde farklılaşarak öne çıkmayan, her yöne doğru eşdeğer uzayıp giden, fakat bir yandan da duyularla algılanabilir olmayan birbirinden ayrı durma mıdır?

Kentsel mekânın hafızadaki yerine, diğerlerinden ayırt edilebilirliğine ilişkin temel özellik mekânın kimliği ve içinde taşıdığı canlılıktır. Bu mekânlar fiziksel ve sosyal özellikleri barındırmaktadır. Kimi örneklerde boşluğun biçimi, ölçeği ve kurgusu öne çıkar, kimilerinde aslanan bu alanlara yaşamın nasıl yansıdığı, yaşamın kendini bu mekânlarda nasıl yeniden ürettiğidir.¹⁴⁶ Kentsel mekânlar birçok açıdan farklılaşır, özelliklerine, formlarına ve

Uzam, modern insanla giderek artan bir çekişme içinde, onun güçlü tahakkümüne karşı hep daha da inatla meydan okuyan şey midir? ...

Dahası, fiziksel ve teknik olarak tasarlanan uzam, bundan böyle nasıl belirlenirse belirlensin, biricik hakiki uzam sayılabilir mi? Diğer tüm eklemelenen uzamlar-yani sanatsal uzam, günlük pratik ve uğraşlara ait uzam-fiziksel-teknik uzamla karşılaştırıldığında sadece nesnel, kozmik bir uzamın öznel olarak koşullandırılmış ön biçimleri ve çeşitlemeleri midir? ...

Geçmiş dönemlerin farklı farklı uzam deneyimlerini kabullensek bile, uzamın kendine ait karakteri hakkında böyle bir görüş edinebilir miyiz? Bu soru; yani uzamın uzam olarak ne olduğu sorusu, bırakalım cevaplandırılmasını bir yana, henüz sorulmamıştır bile. Uzam hangi tarzda vardır ve genel olarak ona bir varlık iliştilerilebilir mi? Bu soru, karara bağlanmadan bir kenarda durmaktadır.”

Heidegger sorduğu bu sorulara cevap bulmak için; “dili dinlemeyi deneyelim” der. “Dilin ‘uzam’ sözcüğüyle sözünü ettiği nedir? Bu sözcükte derleyip toplama dile gelir. Bu temizlemek, yabandan kurtarmak anlamındadır. Derleyip toplama, insanın yerleşimi ve oturması için özgür olanı, açık olanı ortaya koyar.

Kendine özgü karakteri içinde düşünüldüğünde, derleyip-toplama, ikamet eden insanın kaderinin bir vatanın esenliğine ya da vatansızlığın sefaletine, ya da her ikisine karşı bir umursamazlığa dönüştüğü yerlerin serbest bırakılmasıdır. Derleyip-toplama, tanrıların göründükleri ve gözden kayboldukları yerlerin; üzerinde tanrısal olanın görüntüsünün uzun uzun beklediği yerlerin serbest bırakılmasıdır.

Derleyip-toplama her durumda ikamet için hazırlanan yerleşimi kendisiyle getirir. Dünyevi uzamlar, artık uzak bir geçmişte kalan kutsal uzamlardan daime yoksundur. Derleyip toplama yerlerin serbest bırakılışıdır. Derleyip-toplama bir olagelme, kendini aynı zamanda hem dile getirir, hem gizler. Derleyip toplamanın bu karakteri çok kolay gözden kaçır. Farkedildiği zaman da, fiziksel-teknik uzam, uzamsal olanın her türlü betimlenişinin bağlı kalmak zorunda olduğu uzamın ta kendisi olarak hüküm sürdüğü sürece, bu niteliğin belirlenmesi zor bir iş olarak kalır.

Derleyip-toplama nasıl ortaya çıkar? Bu, yer açmak değil midir? Yer açmak, izin vermek ve düzenlemek olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir. İlk yer açma bir şeye izin verir. O, şeyler arasında mevcut bulunanların görünmesine izin veren açıklığı hüküm sürmeye bırakır. İnsanın ikameti, kendisini bu şeylere yönelmiş olarak görünür. Diğer taraftan yer açma, şeylere onların ait olduğu yeri ve bu yerin kendisi üzerinden de birbirlerine ait olma olanağını hazırlar.

Bu ikili yer açmada, yerlerin bir bahşedilişi olagelir. Bu olagelişin kendisinin niteliği böyle bir bağlıdır. Eğer yere özgü olan karakterin, serbest bırakan yer açmanın kılavuzluğunda kendisini belirlemesi gerekiyorsa, o zaman ‘yer’ nedir? Yer her zaman, içinde şeylerin birbirlerine olan aidiyetlerinde bir araya topladığı bir bölge (gegend) açar. Bir araya toplama şeyleri kendi bölgesinde serbest bırakan bir konumda olması anlamında yer’de kendi rolünü oynar.

Peki ya bölge? Sözcüğün eski biçimi ‘Gegnet’ dir. Bu sözcük serbest uzaklığı adlandırır. Onun yoluyla açıklık, her şeyi, kendi kendisi içinde, kendi duruşuna varması için serbest bırakmaya zorlanır. Bu aynı zamanda koruma anlamına, birbirlerine ait oluşları içinde, şeylerin bir araya toplanması anlamına gelir...

Bundan sonra, bu oyunun bölgenin serbest uzaklığından, bulunan şeylerin birbirine ait oluşuna olan yönelmişliğini edindiğine ve nasıl edindiğine dikkat çekmek zorundayız. Şeylerin kendilerinin de bir yer olduklarını ve onların sadece bir yere ait olmadıklarını fark etmeyi öğrenmek zorundayız.” (Martin Heidegger, Sanat ve Uzam, **Heidegger**, Editörler: Özgür Aktok, Metin Bal, Çevirenler: Özgür Aktok, Metin Bal, Çetin Balanuye, Yasemin Çına, Aysel Demir, Mehmet Elgin, Kurtul Gülenç, Emrah Günok, Doğan Barış Kılınç, Çiğdem Pala Mull, Hasan Ünder, Erdal Yıldız, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2010, ss. 109-112.

Hasan Ünal Nalbantoğlu’da Heidegger’e dayandığı mekân tasavvurunu, “mekân modern zamanlara özgü içi boş bir kavramsal kalıp soyut bir kategori/kavramdır. İnsanlık tarihinin modern öncesi ve hele en eski dönemlerinde bu soyutlamanın varlığına pek de gerek duyulmamıştır. Özetle mekân dediğimizde kabaca Ortaçağlar’ın sonunda ortaya çıkmaya başlayan yeni bir dil dünyasında şeylerin nesneleşerek, ağırlıkla resim ve sayıların diliyle temsil edilmeye başlandığı yakın dönemlerin ürünü bir kategoriden bahsetmekteyiz... Mekân kendi başına hiçbir şey değildir, mutlak mekân diye bir şey yoktur. Aristoteles’in bilinen bir önermesinde söylediği gibi, mekân ancak içerdiği cisimler ve enerjilerle var olur” şeklinde ifade etmiştir. (Hasan Ünal Nalbantoğlu, Nedir Mekân Dedikleri, **Zaman-Mekân**, Yayına Hazırlayanlar: Ayşe Şentüer, Şafak Ural, Özlem Berber, Funda Uz Sönmez, YEM Yayın, İstanbul, 2008, ss.89-93.)

¹⁴⁶ Tokcan, s.11

ontolojik arka planlarına göre bölümlere ayrılırlar. Mekân denilince akla gelen önemli kavramlardan biri de zamandır. Çünkü mekân Bachelard'ın tanımlamasıyla “binlerce gözünde zamanı sıkıştırılmış olarak tutmaktadır.”¹⁴⁷

Diğer yandan psikoloji alanındaki bilimsel gelişmeler arttıkça, edebî eserlerdeki mekân algısı da büyük ölçüde farklılaşır. Mekân, olayların üzerinden geçtiği alelade bir yer olmaktan çıkarak, kişinin ruhsal dünyasına ve mekânla kurduğu ilişkiye göre şekillenir. “Labirent temalı anlatım”da mekân tarzı, fiziksel ölçümleri aşan bir mekân algısına işaret eder.¹⁴⁸ İnsanın iç dünyasını gözlemlemek için bir araç olarak önem kazanan mekân, içinde barındırdığı insanı ifşa eden ayrıntılar ışığında tahlil edilir.

Anlatı türlerindeki mekân, kurgusaldır ve içinde yaşayan insanların bakış açıları, algı kapasiteleri ve duysal gelişmeleri doğrultusunda şekillendirilmiştir; sürekli yeniden yaratılır, biçimlendirilir ve mekân etkin kurucu bir değer olarak üzerindeki etkiler, onları tinsel doğuş ve oluşlara hazırlar. Ayrıca etimolojik açıdan mekânın 'kevn' den yani 'oluş', 'ortaya çıkma', 'mevcutlaşma', 'vücut bulma' anlamındaki bir kökten türemesi, sözcüğün ontolojik bir söylemi içerdiğini de göstermektedir.¹⁴⁹

Bunun yanında Henri Lefebvre'nin temsili mekân olarak tanımladığı, fiziksel ve algılanan mekândan farklı bir mekân algısı söz konusudur. Buna göre insanların fiziksel mekân içinde, birden bire algılanan mekâna geçmeleri durumunda ortaya çıkan ne fiziksel ne de algılanan mekândır. O anda var olan hem gerçek hem de kurgusal olan temsili mekân söz konusudur.¹⁵⁰ Lefebvre'nin açıklaması sosyal mekân denilen mekânların temsili mekân olma özelliği taşıyabildiğini göstermektedir.

Lynch, kentsel şehrin imajını kentsel mekânın öğelerine dayandırır. Bunu da içerik olarak beş tip kentsel elemana dayandırır. Bunlar; yollar, şehri çevreleyen elementler, mahalleler, kavşaklar ve nirengi noktalarıdır.¹⁵¹

¹⁴⁷ Gaston Bachelard, **Uzamanın Poetikası**, Çeviren: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008, s.43.

¹⁴⁸ Roland Bourneur-Quellet Real, **Roman Dünyası ve İncelemesi**, Çeviren: Hüseyin Gümüş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.117.

¹⁴⁹ Ramazan Korkmaz, **Romanda Mekânın Poetiği**, Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan, Editör: Ayşenur Külahlıoğlu İslam-Süer Eker, Ankara 2007, s. 401.

¹⁵⁰ Henri Lefebvre, **The Production of Space**, Blackwell Publishing, Massachusetts and Oxford, London, 2008, p. 188.

¹⁵¹ Kevin Lynch, **The Image of The City**, The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts and London, 1975, p.46.

Fiziksel olarak bir tanımlama ve sınırlamanın yanında mekân aynı zamanda sosyal, kültürel ve ideolojik bir öğedir. Bu açıdan mekân hem bütünleştirici hem de ayırıcı (segregation) özelliklere haizdir. Kentsel mekânda “her bir parsel büyüklüğünün üzerinde değer taşır” ve buna bağlı olarak ekonomik gelişmişlik düzeyine göre birliktelikler ve bölünmüşlüklere sebep olabilir.¹⁵² Giedion mekânı, egemen ideolojinin iz ve işaretlerini içinde barındıran ideolojik bir alan olarak tanımlarken, Heidegger, onu bir etkileşim ve deneyim yeri olarak görmektedir.¹⁵³ Birincisindeki tek taraflı etkileme, ikincide iki yönlü etkileşime dönüşmektedir. Mekân zaman zaman birinciye öne çıkartırken genel olarak Heidegger’in tanımlamasındaki etkileşimin yaşandığı alandır. Mekânı temel olarak morfolojik (biçimsel) ve ontolojik (varlıksal) olarak iki kategoride ele almak mümkündür.

1.2.1 Morfolojik Olarak Kentsel Mekân

Kentlerin fiziksel yapısı pozitif öğeler olarak tanımlanan binalar ile negatif öğeler olarak tanımlanan dış mekânlardan oluşmaktadır. Binalar tarafından sınırlandırılan dış mekânlar, bir başka deyişle kentsel dokunun negatif öğeleri, kentsel mekân olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁴ Her biçim arkasındaki “öz” ün mekâna yansıması olduğu için, ihmal edilmemesi gereken bir şeydir. Doğa şartlarının zorlamasının dışında, insan eliyle biçimlenmiş kentsel mekân, yaratıcılarının o tarihe kadar biriktirdikleri hayat tarzının bir ürünüdür. Diğer taraftan doğa şartlarının ortaya çıkarttığı kentsel mekânların biçimlenmesinde bile bir kültürel birikim söz konusudur. Mekânın seçimi için o yerin tercih edilme sebebinin arkasında mutlaka bir gerekçe olduğu düşünülmelidir.

“Mekân değişik kriterlere göre farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Bulunduğu konum itibarıyla iç ve dış mekân, niteliğine göre doğal ve yapay mekân, olarak sınıflandırılabilir.”¹⁵⁵ Bunların dışında da farklı mekânsal tasnifler söz konusudur. Norberg-Schulz mekânı; *yararsal, simgesel, varoluşsal, mimari yapısal ve soyut geometrik* olmak üzere beş ayrı

¹⁵² Savage, Warde, Ward, p. 71.

¹⁵³ Derya Bolak Hisarligil, **Martin Heidegger’de Mekân Düşüncesi, Hermeneutik-Fenomenolojik Bir Yaklaşım**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı, 25, 2008/2, s.25.

¹⁵⁴ Neslihan Türkün Dostoğlu, Kentler ve Meydanları, **Mimarlık**, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334, s.19.

¹⁵⁵ Mustafa Gönen, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Kamusal Mekânın Dönüşümü Beyazıt Meydanı Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversite Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2001, s.7.

kategoride ele almıştır.¹⁵⁶ Bu çalışmada kentsel mekân; sert mekân-yumuşak mekân, kapalı-açık mekân, pozitif-negatif mekân ve statik-dinamik mekân şeklinde farklılaştırılıp ele alınacaktır.

1.2.1.1 Sert Mekân-Yumuşak Mekân

Trancik kentsel mekânı, mekânda kullanılan malzemenin özelliğine göre sert mekânlar ve yumuşak mekânlar olarak ikiye ayırmıştır.¹⁵⁷ Meydanlar ve sokaklar sert olarak tanımlanan ve genelde sosyal aktiviteler için toplanma amacını içeren, parklar ve bahçeler ise yumuşak olarak adlandırılan ve daha çok doğal dokunun egemen olduğu, rekreasyon amaçlı kullanılan kentsel mekânlara örnek olarak verilebilir.

Trancik'in sert mekân tanımı meydanlar ve sokaklardan oluşmaktadır. Bu sınıflandırmada etken öge, yumuşak mekânlarda olduğu gibi, mekânın yer döşemelerinin niteliği olmaktadır. Yumuşak mekân tanımı ise farklı kaynaklarda yeşil alan olarak tarif edilmektedir. Bu alanlar, parklar, bahçeler ve yeşil lineer bantlardan oluşmaktadır.¹⁵⁸ Yumuşak mekânların temel nitelikleri doğaya yakınlık, doğayla bütünlük, mevsimleri algılama ve doğal ortam yaratma özelliğine sahip olmalarıdır. Sert mekânlarda ise strüktür hissinin korunması, gizlenme, disiplin ve etkinlik potansiyeli öncelenen amaçlardır.¹⁵⁹ Bu tanımlamalardan yola çıkarak kentsel mekânın neredeyse tamamının sert mekân olarak tanımlanabilecek alanlar olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

1.2.1.2 Kapalı-Açık Mekân

Açık olanda mekânı algılamada belirsizlik, ön plandayken, kapalı mekânlarda tam bir netlik söz konusudur. Diğer taraftan açık mekânlar gerek mekânın kendisi ve gerekse

¹⁵⁶ Gönen, s.8.

¹⁵⁷ Belkıs Ece Şahin, **Meydanların Kentsel Yaşama Katkısı Üzerine Bir İnceleme: Bursa Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2006, s.6.

¹⁵⁸ Şahin, s.6.

¹⁵⁹ http://www.kentlob.net/index.php?option=com_content&view=article&catid=86%3Akentsel-tasarm&id=289%3Amevdan-tasarmna-tarihsel-bir-bak&Itemid=273, (2010).

kullanıcıları açısından özgürlüğe çağrı yaparken, kapalı mekânlarda kolay denetim ön plandadır.¹⁶⁰

Mehmet Inceoğlu tezinde meydanlarda “kuşatılmışlık” kavramını ele alırken mekândaki kapalılıkla irtibat kurmaktadır. Kuşatılmışlık kavramını Zucker’in “kapalı” meydanı ve Sitte’nin “derin” meydanı ile eşdeğer anlamda kullanmıştır.¹⁶¹ Kuşatılmışlık mekânın kendi yapısını tanımladığı gibi, kullanıcıları üzerinde bıraktığı etki açısından da bu tanımlamaya uygun düşmektedir. Kapalılık hissi hem meydanın kendisi için, hem de kullananlar üzerinde bıraktığı etki açısından geçerli bir durumdur.

Meydanların gerek etrafındaki binalar veya gerekse meydanın bir parçası niteliğindeki diğer unsurlar (duvar, çit v.b) tarafından çevrilmesi kapalılık olarak tanımlanan durumdur. Bu durum aslında İngilizce’de geometrik bir terimle ifade edilen “square” kavramını boşluk, mekân veya geniş alan anlamına gelen “space” sözcüğünden ayıran en önemli unsurlardan biridir. Bu ayrıma göre ise Türkiye’de “meydan” olarak tanımlanan alanların çoğu kapalılık hissi vermeyen açık alanlardan ibaret yerlerdir.

1.2.1.3 Pozitif-Negatif Mekân

Mekâna yönelik olarak yapılan sınıflandırmalardan biri de pozitif ya da negatif olarak yapılan ayırmadır. Pozitif mekân, bir boşluk olarak kavranan, ardından onu tanımlamak üzere yapılan kabukla kuşatılan, negatif mekân ise önceden var olan bir katılığa oyuk açılarak oluşturulan mekândır. Roth bu iki farklı mekânın aynı anda en rahat gözlemlenebileceği yerin Floransa’daki Piazza della Signoria olduğuna da vurgu yapmıştır.¹⁶²

¹⁶⁰ Özer-Ayten, <http://www.kentlob.net/index.php/Meydan-Tasarimina-Tarihsel-Bir-Bakis.kent> (2011).

¹⁶¹ Inceoğlu, s.66.

¹⁶² Leland M., Roth, **Mimarlığın Öyküsü**, Çeviren: Ergün Akça, Kabalcı, İstanbul, 2006, s. 83.

Resim 1: Piazza Della Signoria (Floransa), Hasan Taşçı koleksiyonu

“Kentin fiziksel yapısı, genel bir tanımlama ile binalar ve binalar dışındaki alanlar olarak ikiye ayrılabilir.”¹⁶³ Bu ayrım da binalar pozitif mekânı, binaların dışında kalan alanlar ise negatif kentsel mekânı oluşturmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle kentin genelini negatif bir mekân, binalar ise o alan içindeki pozitif öğeler olarak tanımlanmaktadır. Kentsel çevre pozitif ve negatif öğeler bütünü¹⁶⁴ olarak tanımlanmış “negatif” sözcüğünün taşıdığı anlam kentsel mekâna dair bazı sorunlar ortaya çıkartabilir. Bu ise binalaşmanın kentsel mekânı kurtardığı veya yegâne pozitif unsurlar olduğu anlamını doğurabilme ihtimalidir.

1.2.1.4 Statik-Dinamik Mekân

Meydanlar biçimsel özelliklerinden dolayı, kullanıcılarını daha fazla harekete veya durağanlığa sevk edebilirler. Statik (durağan) mekânlar kullanıcıları için dinlenmeyi, yavaşlamayı teşvik ederlerken; dinamik mekânlar ise hareketi ve sirkülasyonu teşvik eden mekânlardır. Birinciye en güzel örnek kent meydanlarıdır. Meydanlar sokakların ve caddelerin aksine hızla geçip gitmeyi değil, durup etrafa bakmayı teşvik ederler. Dinamik mekânlar için ise ilk akla gelen örnekler sokak ve caddelerdir.

¹⁶³ Şahin, s.5.

¹⁶⁴ Şahin, s.5.

İşlevleri gibi cadde ve sokaklar meydanlara nispeten daha kolay dönüştürülebilen mekânlar olma özelliği gösterirken, meydan daha kalıcı ve statik bir yapıdadır. Schulz caddeyi ve sokağı daha kolay dönüşebilen kentsel form olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁵ İnceoğlu'na göre dinamik yaya mekânları lineer, dar ve yürümeyi, dolaşmayı teşvik eden mekânlar iken, statik yaya mekânları, daha geniş oturmayı teşvik eden, genellikle yeşil, sakin ve sosyal davranış için bir sahne özelliği sağlayan mekânlardır.¹⁶⁶

Bu iki kentsel form içinden çıktıkları sosyo-kültürel yapıları en iyi şekilde yansıtma açısından da iyi örneklerdir. Kentsel mekânın sosyo-kültürel arka planı ele alınacak olursa, bunun hayat tarzıyla doğrudan ilişki içinde olduğu ve bu etkileşim sayesinde mekânsal kimliğin oluşmasına katkı sağlandığı görülebilir.

1.2.2 Toplumsal Örgütlenmenin Ürünü (Ontolojik) Olarak Kentsel Mekân

Kentsel mekânın üretimine ilişkin varsayımlar dönemin önceliklerine göre değişse de, mekânın her dönem için bir örgütlenmenin neticesi olduğu kesindir. Kentsel mekânı ortaya çıkaran ilişkilerin önceliği ne olursa olsun, bu ilişkiler bir toplumun önceliklerinin mekânsal örgütlenmesidir. Kentsel mekânın ontolojik olarak izahı anlamına gelen bu çözümlemede mekânı ortaya çıkartan toplumsal zihni yapı ve uygarlık anlayışı en belirgin faktördür. Öte yandan tıpkı şehrin tanımlanmasında olduğu gibi, mekân da ontolojik olarak bölümlere ayrıştırılmaktadır.

Tarihin ilk zamanlarından günümüze kadar morfolojik olarak hangi tür malzemelerden, hangi doğal şartlar altında yapılmış olduğunun araştırılmasından daha önemli olan o mekânın hangi kentsel algı ile yapıldığıdır. Bu sosyal mekânın “sadece fiziksel üretim araçlarıyla değil, o toplumu kuran ilişkiler örtüsüyle” anlamlandırılabilmesi için böyledir.¹⁶⁷ Mekânın üretimi ve günümüz için daha geçerli bir sav olan tüketimi, öncelikleri çerçevesinde gerçekleşir. Öncelik, çoğu zaman üretim ilişkileri diye adlandırılan ekonomik bir tercih olmakla birlikte, zaman zaman politik, askeri, dinî ve başka şekillerde de karşımıza çıkabilmektedir.

¹⁶⁵ İnceoğlu, s.78.

¹⁶⁶ İnceoğlu, s.80.

¹⁶⁷ Hakkı Yırtıcı, **Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.1

Gerek Batı, gerekse Batı-dışı kentsel gelişimlere bakıldığında, önemli üç unsurun; ticaret, askeri amaçlar ve din olgusu olduğu görülecektir. Bu üç tür örgütlenme, şehirleri ortaya çıkarmış, zaman içinde oluşan farklılaşmalar ise kentsel mekâna yansiyarak değişikliklere yol açmıştır.

Din ve askeri etkenlerin hangisinin daha önce etkin olduğu tam olarak tespit edilemezse de ticarî mekân örgütlemesinin ikisinden sonra geldiği söylenebilir. Şehrin geneli için geçerli olan bu durum kent meydanı için de söz konusudur. Tarihte bilinen ilk şehirlerin meydanları dinî amaçlar, kutsal törenler ve askeri resmi geçitler için kullanılırken, Eski Yunan şehir devletlerinin agoralarında ticaret bu işlevlerin arasında yer almaya başlamıştır.

Oysa günümüzde mekân yerden, yeri meydana getiren toplumdan ve bireyden ayrılarak uzak toplumsal etkilere açık hale gelmiştir. Globalizmin etkisiyle herkesin-herkesle, herkesin-her şeyle ve her şeyin-her şeyle etkileşimi mekânı özgün olmaktan çıkartmış ve tek renkli kentsel mekânlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Jacques Ellul bu durumu, “küresel birlik” olarak ifade etmektedir.¹⁶⁸

Kentsel mekânın varlıksal değerlendirilmesinde dikkate değer hususlardan biri de devlet ve şehrin olmazsa olmaz bir varlık ilişkisi içinde olduklarıdır. İbn Haldun’a göre devlet olmak şehirde yaşamayı icap ettirmektedir.¹⁶⁹ Bunun sebebini ise insanın sosyal bir varlık olarak hayatını devam ettirebilmesi ve devletin kendini ancak şehirde savunabilmesi olarak açıklar. İbn Haldun’a göre şehirler ayrıca devletin gücünün ve ihtişamının bir göstergesidir.¹⁷⁰

Günümüz mekânsal örgütlenmesi, yeni teknolojilerin sağladığı imkânlarla bağlı olarak geleneksel kent kavramının çözüldüğü, hiyerarşik ve yoğun kent merkezleri yerine çok merkezli, düşük yoğunlukta ve fragmanter yapıda yeni yaşam alanlarının ortaya çıktığı bir kent ve ona eşlik eden yeni bir yaşam formatı sunmaktadır.”¹⁷¹ Mekânının en önemli özelliklerinden biri de, doğadan uzaklaşmış, büyük ölçüde toplumsal özellik kazanmış

¹⁶⁸ Jacques Ellul, **Teknoloji Toplumu**, Çeviren: Musa Ceylan, Bakış Yayınevi, İstanbul, 2003, s.167.

¹⁶⁹ İbn Haldun, **Mukaddime Cilt II**, s.226.

¹⁷⁰ İbn Haldun, **Mukaddime Cilt II**, ss.227-228.

¹⁷¹ Yırtıcı, s.10.

olmasıdır.¹⁷² Kentsel mekân artık coğrafi şartların biçimlendirdiği bir yerden çok insan algı ve yaşayışının ortaya çıkardığı bir yerdir. Ancak bu algı mekânı salt altyapıya indirgeyen ve onun ruhunu yok eden bir anlayıştır. Altyapıya indirgenen kentsel mekânda her şey kısa süre içinde tekrar yıkılmak ve yeniden yapılmak için inşa edilmektedir. Günümüz üretim ilişkileriyle mekân arasındaki bağları belirleyen en temel unsurun bu olduğu söylenebilir.

Günümüz şehirlerinde bir tek merkezden bahsetmek imkânı da kalmamıştır. “Metropolleşen kentler kendilerinden önceki kentsel yapılardan tamamen farklıdır. Bu bölgeler ekonomik determinizmin kendine özgü kuralları içinde oluşmuş bir yığın görünümü vermektedir. Bu açıdan bakıldığında yeni yaşam alanlarının hangi maddi güçlerin etkisi altında olduğu, bu güçlerle mekânsal biçimlenişler arasındaki ilişkinin niteliği, yani modern mekânların ne tür bir değişim geçirdiği önemli bir sorundur.”¹⁷³

Mekânın örgütlenmesi konusunda bilgi teknolojisinin ürünü olan internetten de bahsedilebilir. İnternetin oluşturduğu kamusal alanın, bugüne kadar hiç görülmemiş büyüklük ve işlevde olduğunu söylemek mümkündür. İnsanların rahatlıkla girip dolaşabildikleri bu “sanal meydan” imajdan, siyasî işleve, ekonomikten dinsel örgütlenmeye kadar hemen hemen her alanı içine almakta ve bu alanlarla ilgili olarak kullanıcılara imkânlar sunabilmektedir. Bu alanda bir araya gelen bireyler çeşitli örgütlenmeler oluşturup, bu birlikteliklerini bedensel olarak da var oldukları mekânlara taşımaktadırlar. Son zamanlarda Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan ve oradan Avrupa ve Amerika’ya da sıçrayan isyan hareketlerinin organizasyonunun internet aracılığıyla yapılmış olması bunun en güzel örneklerinden biridir.

1.3 Toplumsal Örgütlenmenin Bilinç Düzeyinde Karşılığı: Kamusalılık

Sosyal bilimlerde herhangi bir kavramı insan deneyimlerinden bağımsız yorumlamak ve ona bir anlam vermek mümkün olmadığı gibi, kamusal alan kavramının ne olduğunu kavramadan açık alanları anlayabilmek de mümkün görünmemektedir. Özellikle insan deneyimlerinin, insan davranışlarındaki duyguların ve bireysel duyguların dışsal ve

¹⁷² Erol Tümer, *İstanbul, İnsan, Mekân*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s.12.

¹⁷³ Yırtıcı, s.10.

işsel baskıya bağlı olarak düzenlenişinin ve bütün bunların sonucunda bir anlamda insanın tüm görüşlerine ilişkin yapının belirli bir yöne doğru neden ve nasıl değiştiği sorusuna yol açan gözlemler her zaman geçerliliğini sürdürür.¹⁷⁴

Birey ve toplum, ego ve sistem birbirlerinden bağımsız olarak var olan iki olgu oldukları ve bunlardan birincisinin yani insanın esas gerçeklik, ikincinin ise bir yan fenomen olarak görülmesi gerektiği düşüncesiyle, insanla ilgili sosyolojik olan ya da olmayan bütün kuramlarda süreç karakterini göz önüne almak gereklidir.¹⁷⁵ Dolayısıyla bir sosyal olguyu izah edebilmek için tarihsel süreç içinde bireyi ele almak gerekecektir. Çünkü kişilik yapıları ile toplum yapıları birbirlerinden ayrılmaz bir etkileşim içindedirler.

Batı düşünsel ve siyasî yapısının ürünü olan kamusal kavramı ilk olarak adaletin tecelli ettiği yer olarak ortaya çıkmıştır. Habermas'ın Kant'a dayandırarak belirttiği gibi kamusal/aleniyet adaletin tecelli edeceği yegâne zemin olmakla birlikte aydınlanmanın da yöntemidir.¹⁷⁶

Habermas'a göre Eski Yunan'da kamusal hayat (bios politikos) pazar meydanı olan agorada cereyan eder. Bu dönemde siyasal düzen, patrimoniyal köle iktisadına dayanır. Kamusal hayata katılabilmenin koşulu bir aile reisi olarak özel hayatta özerk olmaktır. Özel alan eve bağlıdır. Dolaşım halindeki bir servete veya emek gücüne sahip olmak, ev ekonomisi ve aile üzerindeki egemenliğin ikamesi olamaz. Yoksulluk veya köleden yoksunluk başlı başına polise kabul edilmenin önünde engeldir. Yani polis'te bir şahsın konumu, okiostaki despotluğuna bağlıdır. Hayatın yeniden üretimi, kölelerin çalışması, kadınların hizmeti, doğum ve ölüm okios despotluğunun gölgesi altında cereyan eder. Yunanlılar'ın bilincinde kamu, özel alanın karşısında bir özgürlük ve istikrar âlemi olarak yükselir. Her şey ancak kamunun ışığında açığa çıkar, herkesin gözüne orada görünür. Meseleler vatandaşlar (aile reisi olarak özel hayatta özerk olanlar) arasındaki konuşmalarda dile gelir ve şekillenir, eşitler arasındaki çatışmada en iyi olan ortaya çıkar ve gerçek özüne bürünür. Hayat kavgası ve hayati ihtiyaçların karşılanması zorunluluğu okiosun sınırları içinde utançla saklanırken, polis onur kazanılabilen serbest bir alan sunar. Aristoteles'in bir

¹⁷⁴ Elias, s.10.

¹⁷⁵ Elias, s.18

¹⁷⁶ Habermas, s.203.

katalog halinde derlediği erdemler yalnızca kamu alanı içinde geçerlidir, orada takdir edilir.¹⁷⁷

Kavramsal olarak Batı'nın ürünü olan kent meydanının toplumdaki karşılığını anlamadan ortaya çıkışını yorumlamak mümkün olmayacaktır. Kant'ın pratik aklın yasası olarak tanımladığı ve temelde hükümdarın mutlak iktidarının sınırlandırılmasına yönelik çabalar sonucunda, yasa koyucu da bu yasanın denetimine tabi olmak zorunda kaldığında, kamuoyu devlet ile toplum arasındaki arabuluculuğun siyasal işlevlerine eklenmişti. Bundan dolayı Kant'ın aleniyet ilkesi tek başına siyasetin ahlak ile uyumunu güvence altına alabilecek ilke olarak kabul edilir. Kant kamusalılığı/aleniyeti aynı zamanda hem hukuk düzeninin ilkesi hem de aydınlanmanın yöntemi olarak ortaya atmıştır.¹⁷⁸

Kamusal alan herkes için bir beklenti alanıdır. Kahramanlıklarını göstermek isteyenler de, ne kadar erdemli olduğunu anlatmak isteyen de, adalet bekleyen de bu alanda buluşmaktadır. Tanımlardan anlaşıldığı üzere bu alanın hukukî ve siyasî olmak üzere iki temel soyut boyutu vardır. Somut olarak kamusalılığın gerçekleştiği yer birinci dereceden açık kentsel alanlar olan sokak ve meydanların incelenmesi başlı başına bir başka bölümde ele alınacağından dolayı bu bölümde soyut kamusal alanlar olan hukukî ve siyasî alanlara değinilecektir.

Eski Yunan'da ortaya çıkan kamusalılığın gerekçelerine bakılacak olursa, işlevsellik açısından hukukî ve siyasî olmak üzere iki boyutu olması gerekmektedir. Habermas'a göre bu modelin temelindeki toplumsal formasyon değil, ama ideolojik ülkü yüzyıllarca geçerliliğini koruyabilen bir zihinsel-tarihsel geçerliliğe sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde oluşan zihinsel gerçekler ise en çok adaletsizlik ve yönetenlerin gücünden şikâyetçi olduğuna dairdir. Bu olgulardan birincisi hukukî diğeri ise siyasîdir.

Yukarıda da belirtildiği gibi kamusalılık ve kamusal alan aleniyetin ve dolayısıyla adaletin tecelli ettiği yerdir. Yunan site devletleriyle birlikte gündeme gelmeye başlayan yönetime katılma vatandaşlık olgusuyla birlikte o zamana kadar var olmayan kamusalılık kavramının da doğmasına sebep olmuştur. İnsanların bir araya geldiği mekânlar çok daha

¹⁷⁷ Habermas, s. 60

¹⁷⁸ Habermas, s.203.

önceki tarihlerden itibaren var olmasına rağmen bugünkü anlamda kamusal iktidarın paylaşımı ve adalet dağıtımının tek elde olmadığı dönemlerle birlikte ortaya çıkmıştır.

Başlangıçta adalet arayışından doğan kamusal Ortaçağla birlikte hükümdarın gücünün burjuva tarafından kısıtlandığı alan olarak gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde burjuva kamu topluluğunun mevcut egemen gücün karşına diktiği ilke, yani aleniyet, bu egemenliği bizatihi değiştirmeyi amaçlamaktadır.¹⁷⁹

Fransız İhtilâli'nden sonra ise toplumda eşit güçler vardır. Bir tarafta yönetici güç, diğer tarafta onun iktidarını sınırlayan burjuva. Haddizatında yönetici güç eskisi gibi aristokrasi değil burjuvanın kendisidir. Ama yönetim süjesinin dışında kalanlar yine de yönetenlere karşı bir sosyal toplum olarak vardır ve bu dönemde kamusal alana düşen devletle toplum arasındaki problemleri bölgede arabuluculuk görevini üstlenmektedir. Ortaçağ şehrinde kamusal alanın yapısı farklı güç merkezleri arasındaki dengenin sonunda ortaya çıkan uzlaşmaya dayalı bir yapıdır.¹⁸⁰

Batı dünyasının tasavvurunda kamusal nihayetinde ahlâkin başladığı yerdir. Durkheim, cemaate bağlılığın başladığı yerde ahlâkiliğin başladığını söyleyerek, adalet arayışlarıyla başlayan kamusal talebinin geldiği noktayı izah etmektedir.¹⁸¹ Tolstoy Batı zihin algısında cemaatin önemini, bireyin kendi başına temiz kalamayacağını, temiz olabilmek için birlikte olmaları gerektiğini ve bir cemaate karışmalarının şart olduğunu vurgulayarak belirtmiştir.¹⁸² Cemaat unsuru İslam toplumsal algısı için de son derece önemlidir. İslam şehri başlı başına insanların cemaat halinde erdemli bir hayat sürmesini sağlayacak ve bu çerçevede biçimlendirecek mekânın adı olarak da tanımlanmaktadır.¹⁸³

¹⁷⁹ Habermas, s.95

¹⁸⁰ Benevolo, s.61.

¹⁸¹ Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1998, s.42.

¹⁸² Lev Nikolayeviç Tolstoy, **Günlükler**, Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s.332.

¹⁸³ Sadettin Ökten, Şehir, İstanbul ve Mimari, **1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı:11, İstanbul, 2011, s.12.

Tablo 6: Kamusalığın ortaya çıkışı ve gelişimi.

Kamusalığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi				
Dönem	Ortaçağ Öncesi	Ortaçağ	Ortaçağ Sonrası	Sanayi İhtilâli Sonrası
Beklenti Düzeyi	Adalet Talebi (adalet ancak kamusal alanda gerçekleşir)	Hükümdarın Gücünü Kısıtlama (egemenlik) (hükümdarın gücü bireyler lehine ancak kamusal alanda sınırlandırılabilir)	Arabuluculuk (yönetime ortak olan toplum ile devlet arasında arabuluculuğu kamusal alan sağlayabilir)	Ahlâk (kapitalist ilişkiler sisteminin hâkim olduğu düzlemde ahlak ancak kamusal alanda sağlanabilir)

Sonuç olarak denilebilir ki, her dönemde bir kamusalılık ve buna bağlı olarak kamusal açık alan talebi toplum tarafından dile getirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Söz konusu bu talep dönemin şartlarına göre biçimlenmiş buna paralel olarak da toplumu ve mekânı biçimlendirmiştir. Bu biçimin ise kamusal açık alanlar şeklinde tezahür ettiğini söylemek mümkündür.

1.3.1 Kamusalığın Mekâna Yansıyan Uygulaması: Kamusal Açık Alanlar

Önceki bölümde soyut açıdan ele alınan kamusal alanlar yani kamusalılık bu bölümde mekâna yansıyan şekliyle değerlendirilecektir. İnsan her eylemini bir mekânda gerçekleştirir. İnsanın üzerinde yaşadığı, çalıştığı, yürüdüğü, eylemlerini yaptığı, maddi ve zihinsel ürünler verdiği alanlar onun yaşam mekânlarıdır. Bu mekânlar ana çizgileriyle özel, kamusal ve yarı kamusal alanlar diye ayrılmaktadırlar.¹⁸⁴ Mehmet İnceoğlu bunlara ilave olarak bir de yarı özel kamusal mekân ayrımı yapmaktadır. İnceoğlu'na göre bu alanlar konut önlerindeki bahçeler ya da binaların ön bahçeleri gibi daha çok özel mülklerdeki açık alanlardır.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Pelin Gökgür, *Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri*, İstanbul 2008. s.29.

¹⁸⁵ İnceoğlu, s.53.

Kamusal alan sözcüğü son yıllarda bazı ideolojik tartışmaların odağında olduğu için kent meydanı ve sokak gibi alanları “kamusal alan” olarak adlandırmak kavram kargaşasına yol açabilir. Üniversitelere ve devlet dairelerine başörtüsü takılarak girilmesi girmek veya buralarda çalışılması tartışmalarından yola çıkarak anayasa mahkemesinin vazettiği “kamusal alan” tanımındaki alan ile meydan ve sokak gibi alanlar birbirlerinden anlam ve içerik bakımından tamamen farklı yerlerdir. Buralara “kamusal açık alan” demek de durumu düzeltici bir etkiye sahip olamamaktadır. Zira söz konusu yasağın uygulandığı üniversite bahçeleri gibi kamusal alanların birçoğu açık alanlardır. O halde anayasa mahkemesinin “kamusal alan” tanımındaki alan ile şehrin sokak ve meydanlarından oluşan kamusal açık alanlar farklı anlamları içermektedirler.

“Kamusal mekân kavramı, özel mülkiyet mefhumunun doğduğu ve kolektif hakların kurumsal olarak tanımlandığı 19. yüzyılda, ütopyik bir kapitalist toplum inancı içerisinde ortaya çıkmıştır. Kamusal mekân, fiziksel, zihinsel ve ruhsal erişimin serbest olduğu ve bireylerin kendilerine mal edemeyecekleri, kapsayıcı bir mekândır.”¹⁸⁶

Kamusal alanı tanımlarken, kamusal ve alan sözcükleri tek tek ele alınacak olursa, İngilizcedeki *public* (topluma ait olan) ve *space* (alan) sözcüklerinden mürekkep bir yapı olup “topluma ait” olarak açıklanabilir. “Kamu sözcüğünün İngilizce de bilinen ilk kullanımı “toplumun ortak çıkarı” anlamında iken, on yedinci yüzyıl sonlarında “herkesin denetimine açık olan” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Fransızcada “le public” Rönesans döneminde yaygın olarak “ortak çıkar ve politik topluluğu” ifade etmiş ve giderek sosyalliğin özel bir bölgesi haline dönüşmüştür.”¹⁸⁷

Kamusal alanlar sosyalliğin olduğu, insanların toplumla ve diğer insanlarla ilişki kurduğu, ortak kültür ve kimliğin biçimlendiği yerlerdir. “Kentın özel alanlarında bireyin kişisel özellikleri gelişirken, kamusal alanlarda ise sosyal ilişkileri gelişmektedir. Kamusal

¹⁸⁶ Manoel Rodrigues Alves, Çağdaş Kentlerin Dünyasında Kültürel ve Sosyal Alanlar, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi’nden Seçme Bildiriler, **Mimarlıkların Pazar Yeri**, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009, s.39.

¹⁸⁷ İclal Kaya, Kamusal Alan Kullanımı ve ATM, **I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu**, İstanbul, 9,10,11 Mayıs 2001, s.401.

mekân, toplum için planlanan, düzenlenen veya dönüşüm sonucu kendiliğinden oluşmuş, toplumun her kesiminin kullanımına açık yerlerdir.”¹⁸⁸

İnsanların iletişim ve etkinliklerine zemin oluşturma bağlamında, kentsel kamusal mekânlar bu işlevlerin gerçekleşmesini sağlayan en önemli araçlardır. Kentin toplumsal bütünlüğü ve kent yaşamının canlanması, kısmen yapısal biçimin dış mekânlarla ilişkisine ve bu mekânların aşama düzenine, çeşitliliğine ve özelliklerine bağlıdır. Bu basit bir nicelik veya boyut sorunu olmayıp, psikoloji ve simgeselliklerin karmaşık bir yorumudur. Kamusal mekânlar kent halkının adeta aynası olup, yerel kültürü ve yaşanan zamanı yansıtır, yerel halkın sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgili ipucu verir.¹⁸⁹

Mumford’a göre günümüz kentlerine ait bütün formlar, kent öncesi köy uygulamalarına aittir. Mumford bunu “kentnin ilkel yapısı köyün içinde mevcuttu”¹⁹⁰ şeklinde ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre kronolojik açıdan daha sonra yapılanlar daha önce uygulanmış yerleşim formlarını geliştirmekten ibarettir.

İnsanlar bir araya gelip kenti oluşturduklarında, kent içinde bir araya gelebilecekleri, yoğun kalabalıklar halinde toplanabilecekleri ya da yine çok sayıda kullanımın aynı anda sağlanabildiği mekân ihtiyacı içinde kent meydanlarını oluşturmuşlardı.¹⁹¹

Kamusal mekânların en belirgin özelliği insanların herhangi bir izne ve önceliğe tabi olmadan rahatlıkla girip çıkabildikleri mekânlar olmalarıdır. Bu tanımla kentsel kamusal mekânları sokaklar (caddeler buna dâhildir) ve meydanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Son senelerde sayıları hızlı bir biçimde artan alışveriş merkezleri (AVM) ise giriş çıkışın belirli bir ekonomik güce ya da kontrole tabi olmasından ötürü “birincil kamusal alan” olarak sayılmamaktadırlar.

Kentsel kamusal mekânın en temel özelliği, özel mekânın dışlayıcı karakteristiğinin aksine, toplayıcı, davet edici ve dâhil ediciliğidir. Ne kadar farklı olursa olsun kentte olan

¹⁸⁸Tokcan, s.21.

¹⁸⁹Derya Okay, Kentsel Kimlik ve Canlılık Bağlamında Meydanlar: Kuzey Kıbrıs’ta Bir Meydana Bakış, **Mimarlık**, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334 s.29.

¹⁹⁰Mumford, s.32.

¹⁹¹Demirci; s.1.

her şeyi ve herkesi içine alır. Kamusal mekân şehrin ana bütünleşme aracıdır. Sakinlerin veya orayı kullananların başka hiçbir ortak özelliği olmayabilir, ama kamusal mekânı her zaman ortak olarak paylaşırlar. Kamusal mekânların en belirgin özelliklerinden biri de değişik kullanıcılarının kültürel birikimlerini paylaştığı, aktardığı ve tekrar öğrendiği yerler olmasıdır.¹⁹² Bunu sağlayanın ise kamusal alan diye tanımlanan ve daha çok şehrin negatif mekânını oluşturan yerlerin dışlayıcı değil, davet ediciliğidir.

1.3.2 Kamusal Açık Alanların Temel Nitelikleri

Kamusal alanın önemini kaybedip etmediğine dair bir tartışmanın ortasında bu alanın temel niteliklerini ortaya koymanın birçok zorluğu vardır. Bunun yanında kamusal alanların nitelikleri de değişmekte, bu durumda bir derecelendirme yapmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bir kent meydanından daha çok ilgi gösterilen ve toplanma mekânı haline gelen modern zamanın alışveriş merkezlerinin ve herkesin rahatlıkla erişip, dolaşabildiği alan olan internetin nasıl değerlendirileceği de önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır.

Pelin Gökğür'un "Kamusal alanlar öncelikle hareketlilik ve erişimin var olduğu alanlardır" tarifindeki iki unsur hareket ve erişimdir.¹⁹³ Bu tariftaki hareket bedensel bir hareket olarak tanımlanacak olursa internet bir kamusal alan, en azından birinci dereceden bir kamusal alan olarak kabul edilemeyebilir. Diğer yandan "erişim" kriteri belirli şartlara bağlı olup olmama durumuna göre farklılık göstermektedir. Alışveriş merkezlerine veya internete erişim bir maddi gücün karşılığı olduğu için buraları da birinci dereceden bir kamusal alan kabul edilecek midir? Bu sorular daha uzun zaman şehrin ve kent sosyolojisinin tartışma konusu olmaya adaydır.

"Kamusal alanlar, sosyal faaliyetler (açılış törenleri, seçim kampanyaları, festivaller), kültürel faaliyetler (sokak tiyatroları, konserler, dinî törenler), alışveriş, sportif faaliyetler, politik ve sendikal eylemlerin yapıldığı, ticarî işlevlerin de yer aldığı açık alanlardır."¹⁹⁴ Toplumsallaşma, sosyalleşme alanıdır. İnsanlarla yan yana olmak, selamlaşmak, özür dilemek, danışmak, yer sormak, bakışmak gibi eylemlerin gerçekleştiği

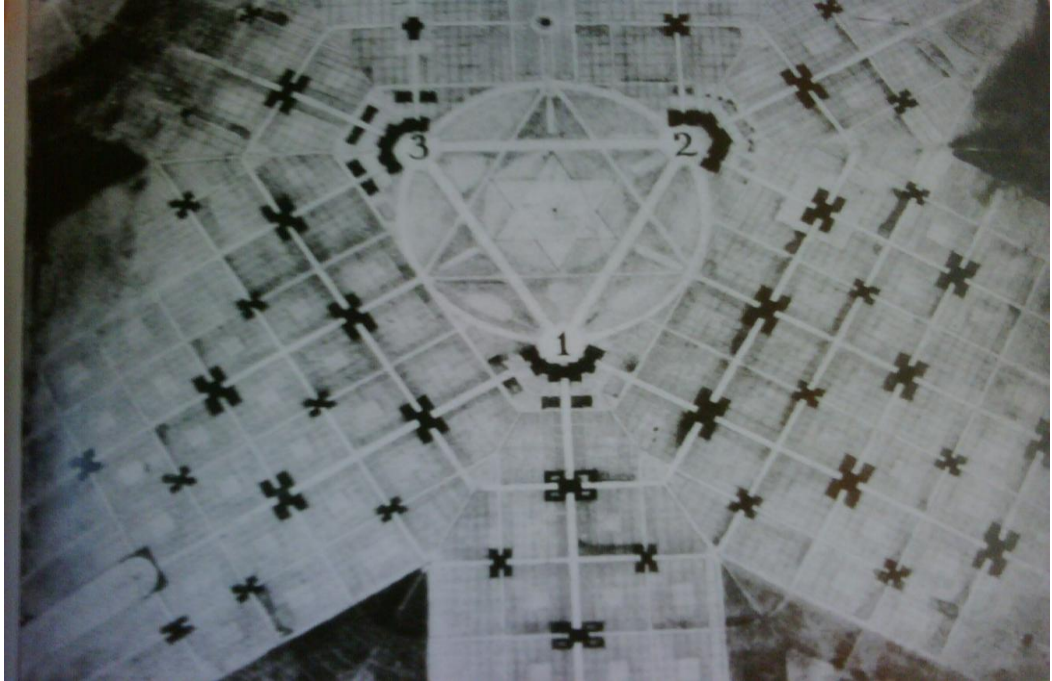
¹⁹²İnceoğlu, s.2.

¹⁹³Gökğür, s.16.

¹⁹⁴Gökğür, s.17.

yerdir. Buradaki en önemli eylemlerden biri de fiziksel temastır. Müslümanlar'ın sosyal hayatında camide yaşanan bu durum İslam dışı topluluklarda kamusal alanlarda, kent meydanlarında meydana gelmektedir. İleri teknoloji ve bir araya gelmeden sağlanan iletişimler sayesinde insanların artık eskisi kadar kamusal alanları kullanmadığına dair tezin doğru olmadığı bu alanların kullanımına yönelik talebin artmış olmasından anlaşılmaktadır.

Bir taraftan kamusal alanların önemini artırıp ya da azaldığına dair tartışmalar sürerken, diğer yandan geleceğin şehrine dair planlamalarda bile bir meydan formu mutlaka görülmektedir. Buna en güzel örneklerden biri, bir uzay kenti görünümünde olan Ferris'in önerdiği şehir tasarımıdır. İş, bilim ve sanat olmak üzere üç merkezden kurulu şehrin orta noktasında meydan (square) yer almakta ve bu alan her fonksiyonel bölgenin birbirleriyle iletişimini sağlamaktadır.

Şekil 3: Ferris'e göre geleceğin şehri.¹⁹⁵

İster sokak, ister meydan olsun, kamusal alanların temel özellikleri birbirlerine benzer. Kullanıcılarını yönlendirmede bazı farklılıklar taşımalarına rağmen gerek sokak veya

¹⁹⁵ Hugh Ferriss, **The Metropolis of Tomorrow**, Dover Publications, Inc., Mineola, New York, 2005,p.138.

caddeler, gerekse meydanlar temel olarak; toplumsallaşma ve sosyalleşmeye katkı, kimlik oluşturma, sosyal ve mekânsal formları karşılaştırma, mal ve fırsat olanaklarının dolaşımına katkı sağlama, planlanmayan karşılaşmalara yol açma şeklinde sıralanabilecek ve aşağıda kısaca açıklanan işlevlere sahiptirler.

1.3.2.1 Kamusal Alanların Toplumsallaşma ve Sosyalleşmeye Katkısı

Şehri tarif ederken görüldü ki, tanımlamalardan birçoğu sosyolojik boyuta vurgu yapmaktadır. Şehirde bir arada yaşayan insanların ilişkileri yazılı veya şifahi bir dizi kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu kuralların oluştuğu, birincil olarak uygulandığı ve her şeyden önce bunlara ihtiyaç duyulan alanlar kamusal alanlardır. Kent içinde yapılan uygulamalar zincirleme etkilere yol açarlar. Bunlar da yalnızca ekonomik ya da politik değil, insanın tarihi, mirası, ataları, çocukları, geleceği ile olan ilişkileri anlamlandıran ya da anlamını tahrip eden özellik taşırlar. Bu bakımdan estetik, herhangi bir konuya yalnızca pratik açıdan yaklaşım değil, o konuyu çok yönlü olarak değerlendirerek yaklaşım demektir.¹⁹⁶ Burada bahsedilen çok yönlülüğü sağlayan kentsel alanların kamusal alanlar olduğunu söylemek mümkündür. Kentlerin negatif mekânlarını oluşturan bu alanların toplumsallaşmayı hem ortaya çıkaran hem de çoğaltan yerler olduğu söylenebilir.

1.3.2.2 Kamusal Alanların Kimlik Oluşturma Etkisi

Özellikle metropollerde yer alan kamusal alanlar birer kartvizit rolü üstlenmektedirler. Bu alanlar görsel bir kentsel marketing içinde kente uygun imaj verebilmek için yetkililer tarafından kullanılan bir araçtır. “Kent kimliğinin en etkin öğelerinden biri fiziksel çevredir. Kentin sunduğu servisler, sağladığı ya da desteklediği yaşam biçimleri, imkân verdiği sosyal etkileşim çeşitlemeleri yanı sıra imgesel karakteri ile kentin fiziksel çevresi kimliğin tanımında önemli rol oynar.”¹⁹⁷ Ancak bu tanımlamada kamusal alanın kimlik alanı olma özelliği tek yönlü olarak ele alınmıştır. Kentsel kamusal alanın kimlikle ilişkisi kimliği ifade etmeyle sınırlı olmayıp, kamusal alanın bizatihi kimlikten

¹⁹⁶ Jale Erzen, Çevre Kent Mimarlık, **Mimarlık**, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334, s.49.

¹⁹⁷ Mehmet Asatekin, Kentin Kurumsal Kimliği ve Kentin Donatımında Eşgüdüm, **I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu**, İstanbul, 9,10,11 Mayıs 2001, s.57.

etkilenip biçimlenen yerlerden biri, belki de en önemlisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu karşılıklı ilişki birbirini çoğaltarak devam eden bir etkileşim zincirini ortaya çıkarmaktadır.

1.3.2.3 Kamusal Alanlarda Sosyal ve Mekânsal Formların Karşılaşması

Mekânsal form ile sosyal form arasındaki ilişki karşılıklı etkileşim ilişkisi olmakla birlikte, önceliği sosyal yapıya vermek daha yerinde bir yaklaşım olabilir. İnsan tek başına sürdürdüğü hayattan sosyal yaşamaya geçince bireysel olarak kullandığı mekânı da içinde yaşamaya başladığı toplumun öncelik ve ihtiyaçlarına göre bir başka biçimde düzenlemeye başlamış olmalıdır. Bundan dolayıdır ki, toplumsallık-mekân ilişkisinde etkileme dairesinin başlangıç noktasında sosyallık vardır denilebilir. Bir başka ifadeyle “şehir strüktürü içinde yer alan kamu mekânları toplu yaşamın tüm etkinliklerinin gerçekleştiği, tarihi ve güncel sosyo-kültürel yapısının mekâna yansıdığı alanlardır.”¹⁹⁸

“Kamusal alan, kullanıcılar için pozitif bir imaj oluşturmayı sağlar, nüfus grupları arasında farklı değerleri ve benzeşmeyen anıları paylaşarak iletişimi destekler. Bu alanlar kent, bölgesel hatta uluslar arası çekicilik, şöhret sağlayan bir imaj verir. Buraları arabuluculuk, iletişim, katılım gibi teorik özelliğiyle tanımlanmaktadır.”¹⁹⁹ Bu tanımlamaya göre kamusal alanlar aynı zamanda kişisel formların, mekân ve toplumsal formlarla da karşılaşma etkileşimde bulunma yeri olarak değerlendirilebilirler.

1.3.2.4 Kamusal Alanlarda Bilgi, Mal ve Fırsat Olanakların Dolaşımı

Başlıkta sayılan kavramlar insanla birlikte ortaya çıkan, insanın artan dolaşım hızına paralel olarak yayılan, çoğalan, karşılıklı etkileşim sağlayan, özellikle de günümüz ekonomik ve sosyal ilişkilerinde çok önemli roller oynayan kavramlardır. Bunların dolaşım rahatlığı ve hızı insanlarınkiyle paralellik göstermekte olduğundan, en hızlı şekilde açık kamusal alanlarda dolaşım çoğalabilmektedirler. “Bir arada bulunma, bilgi geçişini ve paylaşılan bilgiyi artırmaktadır. Paylaşılan bilgi de kültürel değerin yükselmesini sağlamakta, böylece

¹⁹⁸ Semra Atabay, Nuran Kara Pilevharian, Şehirsel Tasarım ve Şehir Mobilyaları İlişkileri, **I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu**, İstanbul, 9,10,11 Mayıs 2001, s.41.

¹⁹⁹ Gökçür, s.7.

bu mekânlar, hem birey ve mekân kimliğinin hem de bireyin diğer bireylerle ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır.”²⁰⁰ Kamusal alanı kullananların çoğalması, kullanım aralığının azalıp, süresinin artması bu dolaşımı hızlandıracağını, tersi durumlarda ise dolaşımın miktar ve hız olarak azalacağını söylemek mümkündür.

1.3.2.5 Kamusal Alanlarda Planlanmayan Karşılaşmalar (Tasadüf Verimliliği)

Kamusal alanı sosyal sınıflardan, ırklardan, etnik yapıdan insanların karşılaşma yeri olarak tanımlanmaktadır.²⁰¹ Hangi formu olursa olsun kamusal açık alanlar izinsiz olarak serbestçe girilebilen yerler olduğundan dolayı her sınıftan, renkten ve inanç grubundan insanın karşılaştıkları yerlerdir. Kamusal alanda (sözcük anlamı; beklenmedik şeyleri tesadüfen bulma) kavramı yer alır. Bu sözcük tesadüfün verimliliğini yansıtmaktadır.²⁰²

Söz konusu verimliliğin en belirgin olduğu alan “kentlileşme” diye tanımlanabilecek olan, çevreden etkilenme neticesinde yeni kentlinin kentleşme sürecine vereceği katkıdır. Kentli birey özel bir çabaya gereksinim duymadan, kamusal alanda karşılaştığı kentsel form veya kentlilerden edindiği bilgi ve görgü sayesinde kentlileşme sürecine girecek veya karşındakine bu yönde etki edecektir. Özellikle sosyal alt grupların kendilerine özel yaşam alanlarını (siteler) oluşturduğu günümüz banliyö sistemli şehirlerde, sosyolojik bütünlük ve sosyal kimlik açısından tesadüfi karşılaşmanın sağlayacağı sosyal verimliliğe çok ihtiyaç vardır ve bunun en rahat sağlanabileceği mekânlar meydanlardır.

Tasadüfen bira raya gelme en basit ilişki biçimi olarak;²⁰³

- Başka seviyede ilişkilerin başlangıç noktasıdır.
- Kurulmuş ilişkileri sürdürme ve geliştirme şansı sunar.
- Dış dünyaya ait bilgi kaynağıdır.
- Diğer etkinlikler için ilham vericidir.
- İnsanın uyarılma ve teşvik edilme ihtiyacına cevap verir.

²⁰⁰ Kılıç, s.8.

²⁰¹ Gökgür, s.14.

²⁰² Gökgür, s.20.

²⁰³ Hatipoğlu, s.17.

1.4 Bir Kamusal Alan Olarak Kent Meydanı

Kent meydanları yalın bir tanımlamanın dışında, birçok açıdan farklı anlamlar taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki dilimiz “meydan” sözcüğünden türemiş çok sayıda sosyal içerikli edebi vecizeye sahiptir.

Sözlük anlamı olarak meydan: “alan, saha, yarışma, eğlence ve karşılaşma yeri, bulunulan yer ve çevresi, fırsat, imkân, vakit anlamlarına gelmektedir.”²⁰⁴ Yine tam olarak buradaki anlamıyla spesifik bir kullanımı söz konusudur ki o da Mevlevî tekkelerinde semahane olarak da adlandırılan ve ayin yapılan yerdir.*

Yaygın kullanıma bağlı olarak bu sözcükten türemiş birçok deyim de kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları; meydan açmak, meydan almak, meydan bulamamak, meydan dayağına çekmek, meydan okumak, meydan vermemek, meydana atılmak, meydana çıkarmak, meydana çıkmak, meydana gelmek, meydanı boş bulmak vb. olarak sıralanabilir.

Dille, kültür ve kimlik kavramlarının ne kadar yakın ilişki içinde olduğuna daha önceki bölümlerde değinildiği için burada sadece, bu kadar yaygın kullanımı olan bir sözcüğün tanımladığı kentsel mekânın, kent kültürü ve kimliği açısından da aynı derecede önem taşıyacağını belirtmekle yetinilmektedir.

Rob Krier, insanoğlunun kentsel alanı kullanmaya başlamasının ilk örneğinin büyük ihtimalle meydanlar olduğunu belirtmektedir. Krier, ilk meydanlar yaşam alanlarının bir açık alanın etrafında gruplaşması ile oluşmaya başladığını, bu yerleşim şekli içeride kalan bu alanın kontrolünü sağlamış olup aynı zamanda dışarıdan gelebilecek saldırıya maruz kalabilecek dışsal alanı küçülterek hazır bir savunma oluşturduğunu, bu şekilde oluşturulan

²⁰⁴TDK, **Türkçe Sözlük**, ss.1551-1552(Ferit Devellioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat’ında meydan sözcüğü Arapça ve isim olarak tanımlanmış olup çoğulu “meyadin”dir. Bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, 22. Baskı, Ankara, 2005, s.638.)

*Nazif Öztürk, Gelibolu Mevlevîhânesinin onarımıyla ilgili olarak, “Bu tamir esnasında düzenlenen “keşif raporu”nda, Mevlevîhâne binası ile ilgili verilen bilgiler, XVIII. asrın ikinci yarısında külliyeinin hangi yapı topluluklarından meydana geldiğini göstermektedir. Burada verilen bilgilere göre Mevlevîhâne’nin küfeki taşından minareli, kiremit örtülü ve bakır alemlî, iki katlı bir semahaneye sahip bulunduğu; sema meydanı döşemesiyle mahfil merdiveni ve kürsünün ahşaptan yapıldığı...” ibaresine yer vererek sema yapılan yerin “meydan” diye adlandırıldığını belirtmiştir. (Nazif Öztürk, Evkaf Arşivi Vesikalarına Göre Gelibolu Mevlevîhânesi, **Mevlana Celaleddin Rumi 800.Yıl**, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara, 2007, s.104.)

iç avlu (courtyard) sıklıkla sembolik bir anlam ihtiva ettiğini ve bu yüzden de kutsal mekânların (agora, forum, manastır, camii) inşası için tercih edildiğini ve böyle bir meydanın (courtyard, iç avlu) etrafına evlerin yapılmasının keşfedilmesi ile bu yerleşim şeklini gelecek için bir model haline getirildiğini belirtmektedir.²⁰⁵ Turgut Cansever'e göre de, toplumun ortak münasebetlerinin geliştiği yer olan meydanlar toplumlar ve şehirler kadar eskidir.²⁰⁶

Kentsel bütünlük içerisinde en önemli öge konumunda olan meydan bazı araştırmacılar tarafından kamusal açık alanın tek temsilcisi olarak görülmüştür. 2005 yılında İstanbul'da yapılan Dünya Mimarlık Kongresi'nde bir sunum yapan doktora öğrencisi Aline Sampaio de Mello Guimaraes kamusal alanları sayarken, bilinen kamusal alan modellerinin en önemlilerinin "İspanyol *plazas mayores*, İtalyan *piazze*, Fransız *places royal*, İngiliz *meydanlar ve parklar* modelleri ile geleneksel Yunan agora ve Roma *forumları*" olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷

Her kentsel form onu ortaya çıkartan sosyolojik, kültürel ve diğer faktörlerin biçimlendirmesiyle oluşmakta olduğu gibi meydan da bulunduğu yere göre bu etkiler altında oluşur. Kamusal alanın ortaya çıkışı bölümünde yer aldığı şekliyle Batı zihin dünyasında kamusal alan önce adalet arayışının ve sonra iktidarla güç paylaşımının bir ürünüdür. Batı şehrinin en önemli uygulamalarından olan meydanlar da bu taleplerin bir sonucu olarak ortaya çıkan kamusal alandır. Dolayısıyla "meydan" kendisini meydana getiren hayat şeklini ya da siyasal talebi yansıtmaktadır. Batı düşünce sisteminde meydanı ortaya çıkartan etkilere bir de çok erken çağlarda başlayan demokrasi talebidir. Sennett'e göre Aristoteles; bir hisarın oligarşiye ve tek adam yönetimine, düz zeminin ise demokrasiye uygun düştüğünü belirtmektedir.²⁰⁸ Moughtin'in, İtalyan meydanlarıyla ilgili; "İtalya'daki muhteşem meydanların çokluğu, İtalyan kültürünün karakteristiğini, dış mekân yaşayışını ve iklimsel koşulları açıklayabilir"²⁰⁹ şeklindeki ifadesi bunu anlatmaktadır.

²⁰⁵ Rob Krier, **Urban Space**, Foreword by Colin Rowe, Rizzoli International Publications, Inc. New York. 1979, p.17.

²⁰⁶ Turgut Cansever, **Ev Şehir Üzerine Düşünceler**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994, s.136.

²⁰⁷ Aline Sampaio de Mello Guimaraes, Kamusal Mekânlar: Yeni Oyunlar, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, **Mimarlıkların Pazar Yeri**, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009, s.250.

²⁰⁸ Sennett, s.31.

²⁰⁹ Cliff Moughtin, **Urban Design, Street and Square**, Linacre House, Jordan Hill, Oxford, 1995. p. s.88.

İnsanların algı ve duyarlılık sorumluluğuna göre biçimlenen kentsel açık alanlardan biri olan meydanlar kendisini etkileyen sosyal olayları izlerler.²¹⁰ Meydanı da diğer kentsel formlar gibi salt bir “nesne” olarak ele almak yeterli olmaz. Bachelard’ın “ev” ile ilgili; “bir fenomenolog, bir psikanalist ve de bir psikolog için söz konusu olan, evleri betimlemek, resimsi yanlarının ayrıntılarını vermek ve konforlu olmalarının nedenlerini çözümlmek değildir. Tam tersine betimleme sorunlarını (bu betimleme ister nesnel ister öznel olsun yani ister olguları, ister izlenimleri dile getirsin) aşmak, ilk işlev olan oturma işlevinin doğuşuyla ortaya gelen, her hangi bir biçimde, bu işlevin benimsendiğini ortaya koyan ilk erdemlere ulaşmak gerekir”²¹¹ şeklindeki önerisini meydan için de söylemek mümkün ve gereklidir. Bunun içindir ki, meydanı ortaya çıkaran sosyal, ticarî, kültürel ve hatta Rönesans’la birlikte askeri olguları irdelemek gerekmektedir. Sözcük anlamı dışında “kent meydanı” dendiğinde bizim kültürümüzde ve meydanlarının şehir imgesinin vazgeçilmez bir parçası olduğu Batı’da ne anlaşıldığına bilmek önemlidir. Türkiye’de, büyük açık alanlardan, yolların kesiştiği kavşaklara kadar birçok alana “meydan” denilmektedir. Oysa Batı’da “square” ve “space” olarak bir ayrım söz konusudur ve birincisi çalışmamızın konusu olan meydanı, diğeri ise açık alanları ya da mekânı tanımlamaktadır.

Kent meydanını herhangi bir açık alandan veya mekândan ayıran özelliklerin başında insana kapalılık hissi veren ölçekte olması gelmektedir. Bunun içindir ki meydanın büyüklüğünün kullanıcıların sayısı ile orantılı olması gerektiği şeklindeki görüş önemlidir.²¹² Bu ölçek hem meydanın en ve boyuyla, hem de etrafındaki yapıların yüksekliğiyle alakalıdır. Genel olarak kent meydanları her tarafı açık alanlar olmayıp, etrafında anıtsal, tarihi veya estetik özellikte binaların olduğu, kısmen kapalı olan mekânlardır. Bundan dolayı İngilizler, meydanı geometrik bir sözcükle “square”, İtalyanlar ise “piazza” ile tanımlamışlardır. Moughtin’e göre, Vitruvius, forumun şeklini tarif ederken orada yaşayanların (mekânı kullananlar) sayısı ile büyüklüğünün orantılı olmasının, kullanım açısından ne çok küçük, ne de uçsuz bucaksız bir alan görünümü verecek kadar büyük olmaması gerektiğinin üzerinde durmuştur.²¹³ Bu tanımlamada boyutların

²¹⁰ Nikos A. Salingaros, **Principle of Urban Structure**, Faculty of Architecture Delft University of Tecnology, Amsterdam, 2005, p.42.

²¹¹ Bachelard, s.38.

²¹² Moughtin, p.87.

²¹³ Moughtin , p. 87.

kullanıcılar üzerinde nasıl bir his uyandıracakı ele alınarak boyutun alandan (space) mekâna (place) geçiş için önemine vurgu yapılmaktadır. Mekân ise insan vücudu referans alınıp kültürel olarak tanımlanarak formlandırılmış alanlardır.²¹⁴ Söz konusu bu sınırlandırma mekân ile yer arasındaki ayrımı vurgulamaktadır.

Mekân hissi vermeyen alanları “kent meydanı” olarak değerlendirmemek daha anlamlı ve bilimsel kriterlere daha uygun olabilir. İnsanların sahipleneceği ve kentsel sosyal dönüşüme ve kimlik oluşturulmasına katkı sağlamak için orada yaşayan bireylere bir şeyler sunabilecek olan ise mekân hissi veren meydanlardır. Türkiye’de ise daha çok mekânsal kullanımı düşük açık alanlar söz konusudur.

Mekân hissi verdiren özelliklerden biri ölçüler ise, bir diğeri de meydanın döşemesinin şekli yani zeminin biçimi ve içindeki veya etrafındaki binaların özellikleridir. Herhangi bir yer döşemesine sahip olmayan ya da alelade taşlarla kaplanmış bir açık alan “mekân” hissi vermeyebilir. Ya da herhangi bir özelliği olmayan binalarla çevrilmiş alanlar da bu hissi vermezler. Bütün bu açıları değerlendirip, bir meydanı “mekân” kılacak düzenlemelerin yapılması elde edilmesi amaçlanan netice için son derece önemlidir. İtalyan kent meydanlarında yer döşemeleri başlı başına birer kentsel estetik öğesi konumundadırlar. Roma’daki onlarca meydanın tamamı farklı döşeme materyallerine ve biçimlerine sahiptirler. Bazılarının ise sadece yer döşemeleri araştırmacıların ve şehir bilimcilerinin ilgisini çekmekte ve bu yönleriyle bilimsel metinlerin konusu olabilmektedirler. Bunlardan biri de Campidoglio meydanıdır ki, Roma’nın tanıtımı için hazırlanmış olan turist rehberinin birinci sayfasında buranın fotoğrafı yer almaktadır (Bkz. resim 2).

²¹⁴ Arto Haapala, On the Aesthetic of the Everyday Familiarity, Strangeness, and the Meaning of Place, **The Aesthetic of Everyday Life**, Edit by Andrew Light and Jonathan M. Smith, Columbia University Press, New York, 2004, p.41.

Resim 2: Piazza del Campidoglio (Roma), Hasan Taşçı koleksiyonu

Meydanların bir başka fonksiyonu da tarihi birikimlerinden kaynaklanmaktadır. İçinde yer aldıkları şehrin tarihini yansıtan kent meydanları bu açıdan önemli konumdadırlar. Tarihi özelliğinden dolayı insanları kendisine çeken mekân, diğer işlevlere de katkıda bulunmaktadır. Bu durum diğer işlevler açısından da böyledir. Herhangi özelliği dolayısıyla bireyleri kendine çeken mekân, diğer işlevleriyle veya yapısıyla da onları etkiler ve yönlendirir. Bireylerin mekânı kullanım amaçları farklılık arz edebilmekte ve bir mekân ne kadar çok fonksiyonu bünyesinde barındırırsa o kadar çok insana hitap edebilme imkânına sahip olmaktadır.

Kentsel sirkülasyonu başlatma ve yönlendirme ile kent insanına toplanma mekânı olarak hizmet veren geniş açık alanlar olan meydanlar yerleşim birimlerinin odak noktaları olmanın yanında, binalar arasında bırakılmış rastgele bir yer değil, ancak toplumsal yaşamda işlevsel bir konuma sahip, toplum sağlığı açısından vazgeçilmez mekânlardır. Modern kent planlamasında toplum yaşamı için olanaklar hazırlamayan herhangi bir açık alan fonksiyonel olamamaktadır.²¹⁵ Bir meydanın sürdürülebilirliğe sahip olması çeşitli fonksiyonlardan biri veya bir kaçıyla toplumsal yararın hizmetinde olmasıyla mümkün hale gelebilir.

²¹⁵ Demirci, s.4

Meydanlar aynı zamanda ilginin toplandığı durağan noktalar olup, şehri karakterize eden elemanlardan biridir.²¹⁶ Bu çalışma için incelenmiş olan İtalyan şehirlerinde en belirgin özelliklerden biri şehirler için oluşturulmuş olan turistik haritalarda meydanların (piazza) önemle vurgulanan ve dikkat çekici ikonlarla gösterilerek gezilmesi gereken yerler olduğuna vurgu yapılmış olmasıdır. Söz konusu bu mekânlarda hayat tüm yönleriyle yaşanmakta, meydanlar imaj açısından olduğu kadar işlevsel olarak da değerlendirilmektedirler.

Diğer taraftan meydanlar toplumun yaşam biçimini, kültürünü, ticarî alışkanlıklarını ve geleneklerini birbirlerine aktardığı mekânlardır. Kılıçbay meydanla kenti özdeşleştirerek, “kent belki de, bir başka açıdan meydan demektir” diye tanımlamaktadır.²¹⁷

Meydanın üstlendiği fiziksel ya da psikolojik işlev onun genişliği ya da ölçeğiyle birebir ilgili olmayabilir. Hatta birçok siyasî, sosyolojik ve kültürel işlev de ölçekle doğrudan ilgili olmayabilir. Ama bazı meydanlar büyüklükleri itibariyle bazı özel görevler üstlenebilir ki, bunlar genellikle siyasî görevler olmaktadır. Toplanma mekânı olan meydanlar, insana sadece iki yönlü hareket olanağı sağlayan yollardan (sokaklar ve caddeler) farklı olarak insanlara serbest hareket etme olanağı da sağlayan ve onları bir tarafa yönlendirmeyip, durup dinlenmeye teşvik eden, hayatın akışını yavaşlatıp dengeleyen mekânlardır.

İnsanların kullandığı ilk kamusal mekânlardan biri olan meydanlar, tarihsel süreçte üstlendikleri farklı işlevlerle kentsel yaşamın önemli bir parçası olmuştur. Meydanlar kentsel dokuda odak noktalarını tanımlar ve toplanma işlevini içerir. Bu nedenle, meydanlar şehirde sürekli yaşayan nüfusun ve şehri geçici bir süre için ziyaret eden kişilerin birbirleriyle ve paylaştıkları şehir ile ilişki kurmasını sağlar. Tüm şehir hinterlandına eşit kullanım olanağı sunan bu alanlar, çeşitli etkinlikler için ortak bir platform oluşturur. Yani meydan bireyler arasında var olan ilişkiyi güçlendirmek veya yeni kentsel ilişkiler kurmak için kentin oluşturduğu kendine özgü bir iletişim alanıdır.

Bireyler arasındaki bu iletişim kanalı, değişen ekonomik hayat ve tüketim ilişkileri (şehirleri ortaya çıkaran üretim ilişkileriyle bugün değiştiren tüketim ilişkileridir)

²¹⁶ Demirci, s.4

²¹⁷ Kılıçbay, s.29

sayesinde nazari olarak işlevsizleşmeye ve yeni ilişkilerin örgütü olan kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi içinde yer almamaya başlamıştır. Söz konusu bu ilişkiler düzleminde mekân sadece sermayenin daha hızlı dolaşımını sağlayacak altyapısal bir karaktere sahip olduğundan dolayı, işlevsel olarak bu amaçtan uzak olan meydanlar bu düzlemin dışında kalmaya başlamışlardır.

Kapitalist tüketim ilişkileri düzleminde mekân sayılarla ifade edilen bir servis alanıdır.²¹⁸ Dolayısıyla bu tezin son bölümünde de yer aldığı gibi, mekân/mezdan kullanıcıların sayısı ve kullanım gerekçelerinin bir takım istatistikî metodlar üzerinden okunup belirlendiği sayısal bir alandır. Kent ve kentsel mekânla ilgili yapılan bütün araştırmalarda bunu görmek söz konusudur. Bu yeni ilişkiler sistemi kent mimarlığını ve sosyolojisini de bir istatistik bilimi haline getirmiştir.

Temelde Batı şehrinin bir uygulaması olan meydanda, imaj en önemli öğelerden biridir. Batılı hayat tarzında fonksiyondan önce yer edinen imaj kentsel mekâna da yansımış ve onu biçimlendirmiştir. En çok meydanlarda gördüğümüz bu özellik, işlevselden imaja ve sonra Rönesansla birlikte yeniden işlevsel olana doğru bir evrilme süreci geçirmiş ve bugün işlevin yanında imaj olarak da kent kimliğine önemli katkı yapar hale gelmiştir. Moughtin; “canlılık açısından bir meydandaki aktiviteler ve bundan dolayı da görsel çekim önemlidir” diyerek imaj unsuruna dikkat çekmiştir.²¹⁹ Moughtin’in tarifindeki önemli bir konu da aktivitenin yani işlevin imaja bağlı olduğudur. Daha sonraki bölümlerde değinileceği üzere İslam şehir formlarında ise imajı ortaya çıkaran işlevdir.

Batı şehrinde meydanı ortaya çıkartan önemli bir unsur da, “yurttaşın” vaktini geçirmek için bir yere ihtiyaç duymasıdır. Eski Yunan’da yurttaş olmanın gereklerinden biri de çok sayıda köleye sahip olmaktır. Üretim sürecinin tamamında köleleri kullanan Site Devleti yurttaşı Weber’in belirttiği gibi zamanının çoğunu pazarda ya da spor alanında geçirmekteydi.²²⁰ Bu ve benzeri biçimlerde zaman geçirmek için ortaya çıkarılan kentsel mekân ise Eski Yunan’da agora, Eski Roma’da forum ve daha sonraki dönemlerde çeşitli biçimlerde ortaya çıkan kent meydanlarıdır.

²¹⁸ Yırtıcı, s.94.

²¹⁹ Moughtin, p.87.

²²⁰ Weber, s.265.

Günümüzün gelişen kent yapısı içinde artan yoğunluklar ve karmaşık kent yaşamı kentsel açık mekânlara olan ihtiyacı artırmıştır. Bunun neticesinde ise taşıt trafiğine ve otoparklara yer açmak için zemin seviyesinin altında veya üstünde, işlevsiz alanlar oluşturulmaktadır. Bu durum meydanların mekânsal özelliklerini ve kent için imaj oluşturma işlevini kaybetmesine ve geçiş için zorunlu olarak kullanılan alanlara dönüşmelerine sebep olmaktadır.

1.5 Kentsel Mekânı Kullanan Birey: Kentli

Genel bir yaklaşımla şehir halkından olana, şehirde yaşayanlara şehirli ya da kentli denmektedir. Bu tarifteki yegâne unsur mekânsaldır ve mekân olarak şehrin sınırları içinde yaşamak şehirli olmaya yeterlidir.

Oysa şehirli olmak salt mekânsal bir anlamdan daha fazlasını içermektedir. Vergin'e göre kentlileşme bir toplumsal terfi anlamına gelmektedir.²²¹ Cansever ise Eflatun'dan alıntı yaparak insanın en büyük erdeminin şehir kurmak olduğunu belirtmiştir.²²² Dolayısıyla kentli bireye bir erdem yüklenmekte ve özellikleri bakımından kırsal alandakilerden ayrılmaktadır. Kent ve kır ayrışımında olduğu gibi, kentli ve kırsallı ayrışımında da çoğu yaklaşımlar Marksist olmakla birlikte, işbölümüne dayanan yaklaşımlar dolayısıyla bir uzmanlaşma da söz konusudur.

Boskoff kentsel toplumun; ticaret, sanayi ve mesleki uzmanlaşma ile tanımlanabileceğini, yüksek nüfus, sosyal kontrolün gelişmesi, iş bölümü ve karmaşık sosyal sorumlulukların da bu toplumun diğer karakteristikleri olduğunu belirtmektedir.²²³

Önceki bölümlerde görüldüğü gibi Farabî insan topluluklarını “kâmil ve eksik” olmak üzere ikiye, kâmil topluluğu ise; “büyük, orta ve küçük” olmak üzere üçe ayırmaktadır. Farabî'ye göre “büyük topluluk yeryüzündeki bütün insanlardan ibarettir. Ortancası, yeryüzünün milletlerinden teşekkül eder. Küçüğü ise bir milletin topraklarında

²²¹ Vergin, s.90.

²²² Cansever, **Osmanlı**, 5.Cilt, s.509.

²²³ Boskoff, p.12.

oturan şehir halkından ibarettir.”²²⁴ Şehirden daha küçük topluluklar ise eksik olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla şehirli kâmil toplulukların en küçük parçasının bir ferdi olmaktadır.

İbn Haldun ise “şehirli” kavramına mekânsal olmanın yanında yaşayış biçimine göre de bir anlam yükleyerek, şehirliyi; şehirde geniş ve mükemmel bir surette medeni yaşayan diye tanımlamıştır.²²⁵ “Kişi ancak zaruri olan ihtiyaçlarını temin ettikten sonra hayatta mükemmelliği ve genişliği arar. Göçebeliliğin kabalığı medeni hayatın inceliklerinden öncedir. Bundan dolayı göçebenin gayesinin medenileşmek olduğunu ve medeniyete doğru yürüdüğünü görüyoruz. Göçebe çalışması ile özlediği bu hayata ulaşmaktadır. Kişi çalışarak genişliğin bir sonucu olan değerli giyim ve kuşama kavuştuktan sonra bolluk ve refah içine dalar. Kendi ihtiyarı ile şehirliliğin kayıt ve bağlarına razı olur.”²²⁶

Görüldüğü gibi Farabî ve İbn Haldun’un en çok üzerlerinde durdukları husus şehirli olmanın şehirde yaşamaktan ibaret olmadığı, bunun için kırsal olandan farklı bir hayat tarzının gelişmiş olmasının gerektiğidir. Bir diğer önemli konu da, her iki düşünürün de vurguladıkları üzere insanın ulaşacağı mükemmellik düzeyini “şehirli insan” oluşturmaktadır.

Şehirlilik şehirde yaşayan bireyin dışında da anlamlar içermektedir. Kırsal alandan farklı ilişkilerin olduğu kentsel mekânda, kentin tanımındaki yaklaşımlarda yer verilen önceliklere göre davranış biçimleri de gelişmektedir. Ekonomik saikleri önceleyen kentli birey, sermayenin dolaşımından kendine düşen payı almayı hedeflerken, kentsel mekânı bunun bir aracı olarak görmekte, kültürel öncelikleri olanlar ise mekânın kültür ve kimlik oluşturma gücünü incelemektedir. Dolayısıyla her birey farklı bir kentlilik davranışı sergilemektedir.

²²⁴ Farabî, s.79.

²²⁵ İbn Haldun, **Mukaddime Cilt I**, s.307.

²²⁶ İbn Haldun, **Mukaddime Cilt I**, s.308.

1.6 Kentsel Mekân ve Kentlinin Ortaklaşa Oluşturdukları Kimlik: Kent Kimliği

Şehrin bizatihi kendisinin tariflerindeki bölünmüşlük kent kimliği konusunda da karşımıza çıkmakta ve kent kimliğiyle ilgili de birçok tanımlamayla karşılaşmaktayız. Şehirlerin kuruluşuna etki eden faktörlerden, ekonomik faaliyetler konusunda uzmanlaşmaya ve mimari özelliklere kadar birçok değişik kimlik tarifi yapılmaktadır. Kimlik sözcüğü, “nitelik ve özelliklerde birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü, herhangi bir nesneyi belirtmeye yarayan özellikler bütünü” diye tarif edilmektedir.²²⁷

Kentsel kimlik tanımlarında toplumsallık ön plana çıkarken bireysellik göz ardı edilmektedir. Oysa bir sanatçının veya mimarın eserinde vücuda gelen şahsi içsel imgeler zaman içinde toplumun tamamı tarafından benimsenip, kent kimliğinin bir parçası olarak görülebilmektedir. Kuşkusuz her eser sahibi, eserinde kendi iç dünyasından bir şeyler yansıtır. İç dünyasının dinamikleri kısmen topluma bağlı olsa da, bireyin kendi yaratılışından kaynaklanan, başka hiç kimsede olmayan ve başka hiç kimse tarafından algılanıp değiştirilemeyecek bazı özellikler taşımaktadır. Bir kentsel mekânı meydana getiren bireylerin de içlerindeki bu farklı algıyı bir biçimde mekâna yansıttıkları söylenebilir.

Kentsel mekân ise varlığını devam ettirdiği zaman dilimlerinde, mekânı kullananlardan aldıklarıyla ve mekânı kullananlar üzerinde bıraktığı algı ile kent kimliğinin oluşmasına katkıda bulunur. Sonuçta bir yerin kullanımı, ne basitçe bir mekânik davranış seviyesine ne de duysal izlenim ve duygusal deneyimlere veya mantıksal çıkarımlara indirgenebilecek karmaşık bir süreçtir. Çünkü mekânın yapısı tüm bu boyutları içermektedir.²²⁸

Bir başka tanımlamada ise kentsel kimlik, toplumların yaşam biçimlerinin ve çevreyle etkileşim düzenlerinin fiziksel mekâna yansıma göstergesidir şeklinde tarif edilirken,²²⁹ Aldo Rossi, “Şehir hakkında çalışanların hepsi kentsel artifaktların yapısını incelerken kısa bir duraksama geçirirler. Onların çoğu da şehrin bir ruhunun ‘âme de la

²²⁷ TDK, **Türkçe Sözlük**, s.1324.

²²⁸ Christian Norberg-Schulz, **Architecture: Presence, Language, Place**, Random House Inc. Milano, 2000, p.42.

²²⁹ Süheyla Birlik, Kentsel Kimlik Değişimi: Trabzon/Orta-İç Kale Örneği, **Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyum Bildirileri**, Mimarlar Odası Adana Şubesi, Adana 2002, s.125

cite' olduğunu fark ederler" diyerek şehri diğer şehirlerden ayıran görünmez bir şeyden bahsetmektedir ki biz ona şehrin ruhu veya şehrin kimliği diyebiliriz.²³⁰ Bu ruh Spengler'e göre "kitle ruhu"dur.²³¹

Doğuşlarından itibaren birçok süreçten ve kırılma noktalarından geçen şehirlerin, daha önceden kazanmış oldukları kimliklerde değişiklikler meydana gelebilir. Son zamanlarda silüetiyle birlikte kimliğinde de bazı değişiklikler yaşanan İstanbul buna en güzel örneklerden bir tanesidir. "Şişli'yi Manhattan yapma" hevesinden hareketle, bugünün Mecidiyeköy, Levent, Maslak hattı ortaya çıkmış ve bu bölge tamamen bir para, ticaret ve finans merkezi görünümüne bürünmüştür. Aynı şekilde Ataşehir, Kadıköy, Kartal ve başka yerlerde görülen silüet farklılaşması neticesinde, henüz tam olarak böyle bir kimlik algısı yerleşmiş olmasa da, zaman için de bu bölgeler yeni kimlikleriyle, "gökdelenler bölgesi" olarak karşımıza çıkabileceklerdir. Dolayısıyla yapının kentsel kimlik açısından önemi vurgulanmış olmaktadır. Kentsel silüetin tamamı veya şehir içindeki herhangi bir yapı kütesi ya da tanımlanmış bir açık alan kentsel kimliği oluşturabilir veya oluşmuş olan kimliğe katkı yapabilir. Bu duruma en güzel örneklerden birisi Roma'daki "aşk çeşmesi" adıyla bilinen Fontana di Trevi'dir. İçerisinde su ögesi de barındıran bir heykeller bütünü olan bu çeşme Roma ile özdeşleşmiş durumdadır. Roma denilince akla gelen şeylerden birisi bu çeşme olduğu gibi, Türkiye'de bilinen adıyla "aşk çeşmesi" denilince de herkesin aklına gelen yer Roma olmaktadır.

²³⁰ Rossi, p. 32

²³¹ Martindale, **Şehir**, s. 38.

Resim 3: Fontana di Trevi (Aşk Çeşmesi, Roma), Hasan Taşçı koleksiyonu.

Buna benzer bir şekilde banka genel müdürlüklerinin İstanbul'a taşınmasının son halkası olarak Merkez Bankası'nın da taşınmasıyla İstanbul bir finans merkezi haline getirilmek istenmektedir ki, bu da şehrin gelecekte yeni bir kimlikle karşımıza çıkması anlamına gelebilir.

Kentsel kimliğin bir parçası da kentsel algıdır. Kentsel algıyı bir kavram olarak kentin kendisinden farklı olarak ele alıp değerlendirmek oldukça zor bir durum olmakla birlikte algı, bir kentte yaşayanların o kent hakkındaki bilgi, duygu ve yaşanmışlıklarından oluşan kanaatlerini içerdiğinden bu çalışmada önemle üzerinde durulmuştur.

Kentsel kimlik aslında şehrin sahip olduklarının, insanlar tarafından nasıl algılandığının da bir sonucudur. Şehir hangi mimari ve işlevsel donanımlara sahip olursa olsun, insanların algısı, kentsel kimliğin en önemli belirleyicilerinden biridir. Doxiadis ve Orakçı sınıflandırmalarından yararlanan Nilay Evcil kentsel kimliği oluşturan üç temel eleman olduğunu belirtmektedir. Bunlar; doğal çevreden kaynaklanan kimlik elemanları, beşeri çevreden kaynaklanan kimlik elemanları ve insan eliyle inşa edilmiş çevreden

kaynaklanan kimlik elemanlarıdır.²³² Bu tasnife göre insan ve kentsel kimlik ilişkisi güçlü bir ilişki olup, insan gerek doğrudan ve gerekse inşa ettiği çevre üzerinden kentsel kimliğin oluşmasına etki etmektedir. Bu oluşumda toplumların hayat tarzlarının mekâna yansımalarının yanında bireysel tercihlerin de etkisinin olduğu söylenebilir.

Kevin Lynch kentsel kimliği tanımlarken; “kimlik bir objenin diğerlerinden farkını anlatan, ima eden şeylerdir” şeklinde bir açıklama ile kimliği imajın alt öğelerinden biri olarak göstermiştir.²³³ Lynch ayrıca çevresel imajın kimlik, yapı ve anlam olmak üzere üçlü bir analizle açıklanabileceğini belirtmiştir.²³⁴

Şehrin ve kentsel mekânların genel geçer tarifleri olmakla birlikte, orada yaşayanların şehrin kendisine ve mekânlarına yükledikleri anlamlar, hem bu mekânlar için hem de oluşacak kent kimliği için önemli unsurlardır. Zira bir şehrin kimliğinin o şehirde yaşayanlardan ve onların algılarından bağımsız olarak düşünülmesi söz konusu olamaz. Yaşayanlardan bağımsız olarak var edilmeye çalışılan kent kimliği ise hem eksik, hem de kendini ifade etmekten yoksun olmakla karşı karşıyadır. Dolayısıyla kimliğin sahiplenilip, yatay ve dikey olarak çağdaşlara ve geleceğe taşınması o kimliği ortaya çıkaran en önemli unsur olan kentsel mekânla, orada yaşayanlar arasındaki algı ilişkisine bağlıdır denilebilir.

Kentin kimliği, mekân ve kültür karşılıklı ilişki içindedir. Bu üçlü ilişkide kentsel mekân insandan bağımsız olarak fiziki bir tanımlamayı ifade ederken, kimlik ve kültür mekânı kullanan insan ve mekânın birikimlerinin toplamı olarak tanımlanabilir. “Kent kültürünün giderek unutulmasıyla kimliksiz, niteliksiz ve benzer karakterde mekânlar oluşmaya başlamıştır” açıklamasında olduğu gibi, kentsel kültür ile kent kimliği arasındaki ilişki bu konuda araştırma yapan ve yazan herkesin dile getirdiği bir durumdur.²³⁵

Kent kimliği derken, o şehrin kuruluşundan itibaren tarihi süreç içerisinde, çeşitli kırılmalardan geçerek oluşmuş, mekânla bütünlük arz eden şartlar ve özelliklerinin bütünü kastedilmektedir. “Kent kimliği, uzun zaman süreci içinde biçimlenen, kentin coğrafî içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi niteliklerinin karışımı olarak

²³² Nilay Evcil, Değişen Üsküdar’da Kentsel Kimlik ve Canlılık, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 1-5 Kasım 2007, Bildiriler, Cilt I**, İstanbul, 2008, s.562.

²³³ Lynch, p.8.

²³⁴ Lynch, p.8.

²³⁵ Erel, s. 16.

tanımlanırken, kent profili ise Wiberg tarafından, kentin sosyo-ekonomik yapısı olarak tanımlanmaktadır.”²³⁶Bunun yanı sıra, ayrı ayrı olarak da, mekânın ve insanların kimliğinden söz etmek mümkündür. Kentin kimliğinin bu ikisinin toplamı değil, kesişim kümesi olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki tabloda yer aldığı şekliyle Batı algısında imaj esas unsur, kimlik ise ona yardımcı öğelerden biri iken, Batı-dışı ya da genel bir ifadeyle Doğu’da kimlik esas unsur, işlev ve kültür ise onun oluşturucularıdır (Bkz.tablo 7).

Tablo 7: Batı ve Batı-dışı toplumlarda kimlik imaj ilişkisi

Uygulama Alanı	Mekânın Temel Belirleyicisi	Oluşturucusu
Batı	İmaj*	Kimlik, Yapı, Anlam
Batı-dışı (Doğu)	Kimlik	İnsan, Yapı, İşlev, Kültür

Kültür için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Kentsel mekânın ve bireylerin kültürlerinden ayrı ayrı bahsetmek söz konusu olabilir. Ama kent kültüründen bahsederken, o şehirde, uzun zamanlar içinde oluşmuş değerlerin toplamı kastedilmektedir. Bireyin ve mekânın kültürel birikimleri birbirlerinden ayrı ve bağımsız değildir. Toplum, sahip olduğu kültürel değerleri içinde yaşadığı mekân şartlarında oluşturmuş olduğundan, mekân o değerlerin tabii taşıyıcısı ve çoğaltıcısıdır.

Genelde İstanbul’un ve özelde Üsküdar’ın kent kimliğinden bahsederken, şehrin tarifinde olduğu gibi, kolayca tanımlanabilecek bir durumla karşı karşıya olmadığımız anlaşılabacaktır. Çünkü İstanbul’un yaşadığı çeşitli kimlik değişiklikleri yanında mekânsal

²³⁶ Can, s.27.

* Biçim Batı mimarisi için birincil öncelikli bir durumdur. Ancak önce Rönesans’la başlayıp daha sonra ise Sanayi İhtilâli sonrasında tartışılan bir işlevcilik de söz konusudur. Viollet-le-Duc tarafından başlatılan ve Endüstriyel Estetik adı verilen bu akım Gropius, Le Corbusier, Pugin, Ruskin ve William Morris tarafından tam bir işlevselciliğe dönüştürülmüştür. (Ragon, s.128.)

polarizasyon da ortak bir kent kimliğinin oluşmasını engellemekte ve şehrin bir bütün olarak yaşam kalitesini düşürmektedir.²³⁷

Kimlik kavramıyla birlikte “kimliksizleşme”, “kimliksizleştirilme” gibi kavramların da ele alınması gerekmektedir. Kültür gibi kimlik de zaman içinde değişimlere uğrar. Başka kimliklerle temas ve toplumdaki doğal değişimlerin sonucunda ortaya çıkan yeni görüşler ve yeni hayat tarzı kent kimliğini etkiler. Söz konusu bu değişiklikler şehrin mevcut kimliği ile tutarlılık gösteriyorsa, kimlik sabit kalmak kaydıyla bazı değişiklikler yaşanır. Ancak çelişki halinde ise toplumun seçiciliği devreye girerek değişiklikleri reddeder. Bu seçiciliğin ortadan kalkmış olduğu durumlarda temel kimlik değerleri değişir ve kimlik için yaşamsal zorunluluk olan kurallar sarsılabilir. Bu durumda kimlik parçalanır, yok olur ve kimliksizleşme denilen durumla karşı karşıya kalınır.

Gerek dünya nüfusunun yaşadığı yerler açısından ve gerekse üretilen ekonomik ve kültürel değerlerin büyüklükleri açısından ele alındığında, şehirler insan müdahalesinin en son düzeye vardıkları yerlerdir ve bundan dolayı sürekli bir değişim içindedirler.²³⁸ Bu değişimin kaçınılmaz sonucu ise kimliksel bir çatışma, değişme veya kimliksizleşme olacaktır.

Kimlik ve kültür birbirlerine yakın kavramlar olup, bu yakınlık keskin bir etkileşimi de ortaya çıkarır. Edward Said’e göre, “kültür zamanla ve genellikle saldırganlaşan bir biçimde, ulusla ya da devletle birlikte anılmaya başlanır. Bu durum hemen her zaman bir miktar yabancı düşmanlığı içererek ‘biz’i ‘onlar’dan farklılaştırır. Bu anlamda kültür bir kimlik kaynağıdır.”²³⁹ Bu doğrudan ilişki negatif anlamda ele alınacak olursa, kimliksizleşmenin kültürsüzleşme ile başladığı sonucuna rahatlıkla varılabilir.

Kent kimliğinin çok yakın ilişkide olduğu bir diğer kavram ise “uygarlıktır”. Uygarlık daha çok mekânlardan, topraktan, engebelerden, bitki örtülerinden, hayvan türlerinden ve hazır veya kazanılmış avantajlardan bahsetmek demektir.²⁴⁰ Braudel’e göre uygarlık

²³⁷ İstanbullu Olma Bilinci Araştırması, s.37.

²³⁸ Tümetekin, s.9.

²³⁹ Edward Said, **Kültür ve Emperyalizm**, Çeviren: Necmiye Alpay, İstanbul, 1995, s.14.

²⁴⁰ Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, s.40.

kelimesi Fransa'dan yola çıkıp çabucak bir Avrupa turu yapmış ve kültür de onu takip etmiştir.

Braudel; "A.Tönnies (1922) ve Alfred Weber'e (1935) göre uygarlık, bir teknik veya uygulamalı teknikler bütününden, doğa üzerinde etki meydana getiren araçların toplamından başka bir şey değildir. Kültür ise bunun tersine, normatif ilkeler, değerler, ideallerdir, tek kelimeyle zihniyettir" diyerek bir yerde maddi ve manevi ayrıma gitmiştir.²⁴¹ Kimlik ve daha spesifik yanıyla kent kimliği bu ayrımında, kültür gibi manevi olan tarafa düşmektedir. Uygarlık daha çok kentsel alt yapıyı, kentsel kültür o alt yapının üzerinde yaşanan ve elde edilen kazanımları ve kent kimliği de, bu kazanımların neticesinin topluma ve mekâna yansıyan halini ifade eder.

Kentsel kimliğin oluşmasında mekân ve kültürden sonra bir başka etkin öge de insandır. "Kentsel mekânın tanım, anlam ve özgün bir kültürel kimlik kazanması ancak, kentte yaşayanların kentli kültürünü yansıtacak bir entelektüel kapasiteye sahip olmaları, bir kentlilik bilinci düzeyine erişmiş olmaları ile olanaklı görülmektedir."²⁴² Kültür ve mekân üzerinden kent kimliğine yaptığının yanı sıra insan diğer ürünleriyle de kent kimliğine katkı yapmaktadır. Bulunduğu coğrafyaya, içinde barındırdığı insan-insan, insan-doğa, insan-dünya, yine insan dolayımında somutlaşan geçmiş-şimdi-gelecek ilişkisine göre kent her dönemde farklı özelliklerle ortaya çıkar. Başka bir anlatımla, kentle kültür arasındaki ilişki o kentin kimliğini kurar ya da oluşturur.²⁴³ "Karşılıklı etkileşim sürecinde sağlıklı kentsel çevreler oluşturma yolunun, bilinçli kentliler aracılığı ile kent kültürü oluşturmaktan geçtiği gibi, kentsel çevreyi iyileştirerek ve sürekli iyi düzeyde tutarak da, zamanla bilinçli kentliler ve kent kültürü oluşturulabilir."²⁴⁴ Tarih içinde yavaş yavaş oluşurken arkasına büyük bir felsefi birikimi alan şehir, medeniyetin mekâna yansıyan halidir. Bu haliyle de, o felsefi birikimi ve tarihi bir kimlik olarak üzerinde taşımaktadır.

Bunların yanında kent kimliğini salt fiziksel öğelere dayandıran yaklaşımlarla da karşılaşmak mümkündür. Bunlardan birinde kent kimliği, "bir kente baktığımız zaman onu

²⁴¹ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, s.34.

²⁴² S.Güven Bilsel, Kent Kültürü, Kültürel Süreklilik, Kimlik Sorunsalı, Yaşanılan Kentsel Mekân Üzerine, *Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyum Bildirileri*, Mimarlar Odası Adana Şubesi, Adana, 2002, s.109.

²⁴³ Can,

²⁴⁴ Bilsel, s.110.

bir bütün olarak algılamamızı ve onu diğer kentlerden ayırt etmemizi sağlayan fiziksel öğeler bütünüdür” diye tanımlanmıştır.²⁴⁵ Kimliğinin fiziksel öğelere dayandığını kesin bir dille ifade etmek oldukça zor bir durum olsa da bu yönde söylem ve iddialar söz konusudur. Son haliyle Amerika’nın gökdelenler bölgelerini andıran Mecidiyeköy-Levent-Maslak hattının kimlik olarak Şikago veya Manhattan’la aynı kimliğe sahip olduğu iddia edilemeyeceği gibi, yukarıdaki saptamaya katılmak da mümkün görünmemektedir. Aynı yazar kent kimliğini tarif ederken sözlerinin devamında, “kent kendi içinde bütünlük taşıması ve bakıldığında bütün olarak algılanması için mekânsal yapının tüm kentte algılanabilir ve bütüncül bir uyuma sahip olması gerekir. Kentin diğer kentlerden ayırt edilebilmesi için aynı zamanda tanımlayıcı farklılıklara sahip olması ve kente özel karakteristik öğeler içermesi gereklidir. Bir kent parçası veya bir fotoğrafa bakıldığında hangi kent olduğu tahmin edilebiliyorsa orada bir kent kimliğinin varlığından söz edilebilir” diyerek, fiziki öğelerin dışındakilerin de önemine atıf yapmaktadır.²⁴⁶

Bu bölümde şehrin bütününden kent meydanına kadar mekânsal tanımlamanın yanında, mekânı kullanan birey olan kentliden, kentsel kimliğin oluşmasına kadar somuttan soyuta doğru giden bir silsile ile kavramlar ele alınıp değerlendirilmiş olup, bir sonraki bölümde ise kent meydanının ortaya çıkışı, tarih boyunca geçirdiği evreler ve ortaya çıktığı toplumlara göre ne anlam ifade ettiği tahlil edilip yorumlanacaktır.

²⁴⁵ Muhammed Aydoğan, Kimlik Hedefli Kentsel Projelerde Belediyelerin Rolü: Kemeraltı Tecrübesi, **Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyum Bildirileri**, Mimarlar Odası Adana Şubesi, Adana 2002, s.90.

²⁴⁶ Aydoğan, s.90.

2 TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE KENT MEYDANI KENTSEL KİMLİK İLİŞKİSİ

Önemli bir kentsel form olan meydanlar, ortaya çıktıkları ve şahit oldukları zaman dilimlerinin kültürel izlerini taşırlar. “Meydanlar, bulundukları mekânın büyüklüğü, ya da gösterişliliği, formel ya da informel olması, sunduğu kullanım imkânlarına göre oluşturulduğu dönemdeki kültürü en iyi şekilde yansıtmaktadır. Bu nedenledir ki, Antik Yunan kentlerinde içinde çeşitli toplumsal konuların tartışıldığı agoralar, daha sade ve işlevsel yaşam tarzını, ortaçağda düzgün geometrik formlara sahip olmayan ancak birçok heykelin sergilendiği meydanlar, öncelikle yayalara hizmet veren, insanı ön plana çıkaran ve sanatsal yaşam tarzını, rönesansta denge unsurunun egemen olduğu meydanlar, şekilciliği temel alan yaşam tarzını, Barok dönemde hareketliliğin en iyi şekilde ortaya konduğu meydanlar, süslü ve gösterişli yaşam tarzını, modern dönemde artan iş yaşantısıyla birlikte artan araç trafiğine cevap veren, kent dokusu içinde sıkışıp kalmış durumda olan meydanlar ise daha mekanik bir yaşam tarzını ortaya koymaktadır.”²⁴⁷

Bunların yanı sıra kent meydanlarının içinde yer aldıkları şehrin tarih içerisinde sergiledikleri kültürel ve siyasal kimlik de kent meydanlarına etki etmiştir. Meydanların işlevleri tarihsel süreç içerisinde politik kararlar ile sıkça değişikliklere uğramış ve var oldukları dönemin izlerini yıllarca taşımışlardır.²⁴⁸

Günümüzde bu tip meydanlara verilebilecek pek çok örnek vardır. Moskova’daki Kızıl Meydan, Çin’in Tianenmen Meydanı, Arjantin’deki Plaza del Mayo son yıllarda bazı siyasî uygulamaların alanları olmuşlar ve ün kazanmışlardır. Sosyal ve siyasal hareketlerin izlerini taşıyan ve onlarla birlikte biçimlenen meydanlar, dönüştürücü ve kimliklendirici işlevlerinin de etkisiyle toplum üzerinde azımsanmayacak bir etki bırakırlar. Hungtinton’un 1917 sonrasının Rus toplumunu tanımlarken kullandığı “Kızıl Meydan Toplumu” bunun en güzel örneklerinden biridir. Kent meydanları okuyup biçimlenen ve okunup biçimlendiren

²⁴⁷ Gaye Çulcuoğlu, **Meydanların Önemi ve Tarihsel Gelişimi**, Bilkent Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ankara, 1995, s.19-20.

²⁴⁸ Demirci, s.20

özellikleriyle içinde ortaya çıkıp, geliştikleri veya değişikliğe uğradıkları şehirlerin ve oradaki sosyal hareketliliğin de tarihini yansıtan önemli kentsel formlardandır.

Bu bölümde kent meydanlarını kentle birlikte geçirdikleri evrilme süreçleri ele alınacaktır. İlk kent meydanının nerede ve nasıl oluştuğunun, hangi formda meydana geldiğinin ve ne gibi fonksiyonları ifa ettiğinin net olarak ortaya konulamadığı bilinmekle birlikte, insanın toplumsal hayata geçişle birlikte ortak kullanım alanları oluşturduğu kabul edilen bir gerçektir. Bu kullanım alanlarından biri de köy meydanı olarak ortaya çıkan ve sonra da kent meydanı halini almış olan mekânlardır.

Temelde batılı hayat tarzının ve kentsel uygulamanın ögesi olan meydanları dönemleri ve arkalarındaki kültürel yapı açısından ele alırken Eski Yunan öncesinden başlayıp postmodern döneme kadar uzanan bir kronolojik sıra takip edilmiştir. Şehirlerin oluşumlarını kronolojik olarak değerlendiren Roth da buna benzer bir sıralama ile şehirlerin ortaya çıkışını ve mimariyi ele almıştır.

2.1 Eski Yunan Öncesi Şehirlerde Meydan ve Kentsel Kimlik

Kent meydanları tarihi süreç içerisinde değerlendirilirken ya da kronolojik tasnife tabi tutulurken en önemli sorun nereden başlanacağı sorusunun cevabı olarak görülmektedir. Mumford'un "şehrin ilkel yapısı köyün içinde saklıdır" tespitinden hareketle, M.Ö. dördüncü ve üçüncü bin yılda Mezopotamya'da ortaya çıkan şehirlerde bir meydan veya onun işlevini gören bir yer olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ancak bu dönemin bilinen en eski yazıtları olan Gilgamiş Destanı'nda sık sık sokak ve caddelerden bahsedilirken²⁴⁹, münhasıran düzenlenmiş bir meydandan söz edilmemektedir. Gilgamiş Destanı bugünkü anlamıyla bilimsel bir metin olmamakla birlikte bilimin konusu olmuştur. Efsane ve masallar hakkında Malinowski'nin; "efsaneler ve masallar her toplumun folklorunun en önemli kısmını teşkil ederler"²⁵⁰ şeklindeki tespitinde de olduğu gibi, bu metinler kendi dönemlerine ait başvurabileceğimiz en önemli kaynakları oluşturmaktadır. Aynı konuda Nilüfer Göle de benzer bir açıklamada bulunmaktadır. Göle'ye göre, "bir

²⁴⁹ Jean Bottero, **Gilgamiş Destanı**, Çeviren: Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, ss.84,86,245.

²⁵⁰ Türkdoğan, s.312.

sosyal hareket yalnızca inançlar, eylemler ve aktörler bütünü değil, aynı zamanda bir hikâyeler topluluğudur.”²⁵¹ Ayrıca Charles Freeman, ilk şehirlerin ortaya çıkışını anlatırken sık sık Gılgamış Destanına atıfta bulunmaktadır.²⁵² Şehrin ortaya çıkışına dair teorilerin hemen hemen hepsinde baskın öge, çoğunlukla ekonomik faktörlerin etkisiyle köyün şehre dönüştüğü yönündedir. Mumford’un tespitine benzer bir biçimde Alâeddin Şenel, aşağı Mezopotamya’da köylüler üzerinde egemen olan bir topluluğun elde ettiği toplumsal artının köyleri kente dönüştürdüğünü belirtmiştir.²⁵³

Kent meydanlarının ortaya çıkışındaki ayrımı Yunan öncesi ve sonrası diye yapmanın temelinde, bildik kent meydanı fonksiyonlarına sahip ve kaynaklanabilir en eski kent meydanının Eski Yunan şehrinin agorası olması yatmaktadır. Alâeddin Şenel’in “tapınağın bulunduğu köyler kente dönüştü”²⁵⁴ yönündeki tespiti, şehirlerin kuruluşunda din unsurunun baskınlığıyla birlikte, tapınak ve çevresinde oluşan alanların şehirler için belirleyici unsurlardan biri olduğuna da işaret etmektedir. Freeman da ilk şehirlerdeki politik ve ekonomik hayatın tapınakların çevresinde şekillendiğini belirtmektedir.²⁵⁵ Şenel’in tespitindeki diğer bir unsur ise “köy”dur. Mumford şehrin köyden türediğine dair tespitine ek olarak, kent meydanının bilinen ve adı konulan ilk şekli olan agoranın da köyün yapısında mevcut olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Şu formel pazaryeri (agora) ihtiyar heyeti üyelerinin toplandığı, komşuların fazla ürünlerini değiş tokuş ettikleri, bütün köy halkının sığabileceği kadar geniş, o kullanışlı açık alan köy meydanının aynısı değil midir?”²⁵⁶ Anlaşıyor ki, köy meydanının ya da ilk kent meydanının idarî, ticarî ve sosyolojik bazı fonksiyonları vardı. Babil’den bahseden Herodotos, “hastalananları kentin meydanına getirip koyarlar, çünkü hekim yoktur”²⁵⁷ diyerek bir meydanın varlığını açıkça vurgulamaktadır.

Muhtemeldir ki, ilk yerleşim yeri olan köyü oluşturan insan durduğu noktayı merkeze alarak bir biçimlendirme yapmış ve o noktanın etrafında yerleşim yerleri oluşturmuştur. Böylece bilinçli toplanma veya tesadüfi rastlaşma mekânı olan meydanın ilk

²⁵¹ Nilüfer Göle, **Melez Desenler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s.29.

²⁵² Freeman, p.63.

²⁵³ Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat, Ankara, 1996, s.40.

²⁵⁴ Şenel, s.41.

²⁵⁵ Freeman, p.60.

²⁵⁶ Mumford, s.173.

²⁵⁷ Herodotos, s.107.

nüveleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Gerek tarihsel metinlerde ve gerekse uygarlık tarihi araştırmalarında insanlık tarihine değinilirken köylerden veya başka ilkel yerleşimlerden bahsedilmesine rağmen, bütün bu çalışmaların başlangıçları şehre dayandırıldığı için önceki yerleşim yerlerine dair ayrıntılı morfolojik bilgiler yeterince açık değildir. Dolayısıyla birçok fonksiyonun ifa edildiği eski Yunan agorası öncesi meydanların da morfolojik yapısı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu dönem meydanlarıyla şehirleri arasında bir kimlik ilişkisini belirtmek oldukça zor olmakla birlikte, dönemin en önemli iki faaliyeti olan ticaret ve dinî törenlerin buralarda yapılıyor olmasından ötürü fonksiyonel bir ilişkinin varlığından söz etmem mümkündür.

2.2 Agoralar ve Yunan Kent Kimliği

Tarihsel süreç içerisinde agora bilinen ilk kentsel meydan değildir. Tarih öncesi ve bilinen tarihi dönemlere ait kazıların ortaya çıkardığına göre kentleşmeyle birlikte kentin merkezi niteliğindeki açık alanlar var olmuşlardır. Söz konusu bu alanlar daha çok pazar yeri olarak ve dinî törenler için kullanılan yerlerdir. Ivar Lissner, Asurbanipal tabletlerinden yola çıkarak Sümerlerle ilgili; “pazar yerlerini büyük kalabalıklar doldurmaktaydı”²⁵⁸ diye tespitte bulunarak, bilinen en eski uygarlıklardan olan Sümerler zamanında şehrin bir pazar yeri olduğunu anlatmıştır.

Ancak tezin konusu olan meydan ile kent kimliği arasındaki ilişkiye en güzel örnek Antik Yunan kentinin agorasıdır. Agoralardan önce de çeşitli işlevler için düzenlenen kentsel açık alanlar olmasına rağmen tarihte ilk kez agora içinde biçimlendiği şehrin kimliğinin bir parçası hatta o kimliği oluşturan etkenlerden biri olmuştur. Bu agoraların içerisinde en ünlüsü de Atina Agorası olmuştur.

“Agora halkın bir araya geldiği yer anlamındadır. Sözcük gerçekte toplanma anlamını taşır. Helenler siyasal, ticarî ya da toplumsal işleri için agorada toplanırlardı. Agora yalnızca kamusal bir yer değil, aynı zamanda kentin merkezi, atan kalbiydi. Agora, işlevlerindeki kaçınılmaz yayılma ve özelleşmeye karşın, eski görevlerini de gerçek anlamda sürdürdü. Özünde, bölünmeyen bir bütün ya da en azından şiddetle direnen bir bölüm

²⁵⁸ Ivar Lissner, **Uygarlık Tarihi**, Çeviren: Adli Moran, Nokta Kitap, İstanbul, 2008, s. 22.

olarak kaldı. Burası yurttaşlar için sürekli bir toplantı yeri idi ve yalnızca belirli olaylar dolayısıyla canlılık kazanmazdı. Toplumsal yaşam, iş ve siyaset için de gündelik bir sahne oluştururdu.”²⁵⁹ Agora, pazaryeri, tanrılar ve tanrıçalar için tapınak mekânı, tiyatro, hamam, spor merkezi ve gençler için okulların bulunduğu bir alandı.²⁶⁰

Agoraların en bilineni olan ve bugün agora dendiğinde akla gelen ilk yer olan Atina Agorası bu işlevlerinin yanında ayrıca “akropolis gibi kentin siyasal ve yönetsel bağımsızlığının bir göstergesidir. İlk zamanlarda kente akropolün egemen olması doğal olarak agoranın konumunu da etkilemiştir. Daha sonra bu önem ve öncelik sıralaması tersine dönmüş ve akropol artık kentin bir eki, agora ise kentin tüm yapısını oluşturan öğeleri bir arada tutan bir merkez, bir kalp niteliği kazanmıştır. Agoranın ikincil işlevi kentin toplumsal merkezi olmasıdır.”²⁶¹

Yurttaşlar için sürekli bir toplantı yeri olan agora yalnızca belirli olaylar için ve belirli zamanlarda canlılık kazanan bir yer değil, aksine toplumsal yaşam, iş ve siyaset için gündelik bir sahne olma özelliğindeydi.²⁶² Bunun yanında agora, pazar yeridir, dinsel törenlerin yapıldığı alandır. Kısacası agora Helen hayat tarzının, kültürünün ve kentsel kimliğinin oluştuğu, geliştiği ve her yönüyle yaşanmaya devam ettiği alandır. “Agora yerleşmenin merkezinde yer almakta ve ilk düzenli kent meydanı olarak ekonomik, yönetsel, siyasî ve sosyo-kültürel yaşamın merkezi konumundaydı.”²⁶³

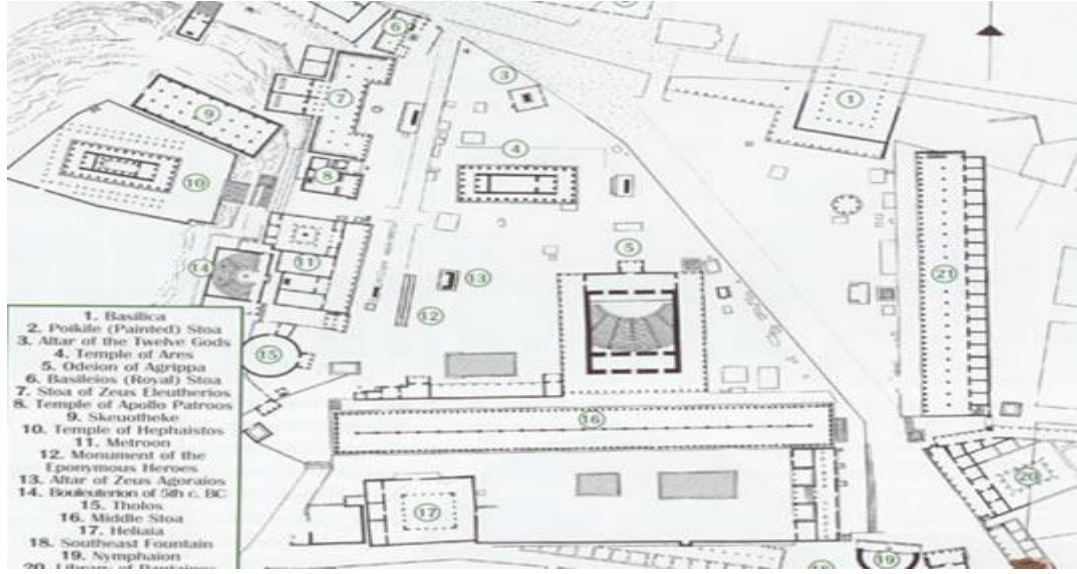
²⁵⁹ Can, s.79.

²⁶⁰ Mark Kishlansky, Patrick Geary, Patricia O’Brien, **A Brief History of Western Civilization**, Pearson Longman, United States, 2005, p.61.

²⁶¹ Can, s.79.

²⁶² R.E.Wyherley, **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu**, Çeviren: Nur Nirven, Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.45.

²⁶³ Kılıç, s.10.

Şekil 4: Atina Agorası²⁶⁴

Daha önce köy topluluklarında uygulanmış olan köy meydanı formu agoraya gelene kadar çeşitli fonksiyonlar üstlenmiş, Agorayla birlikte tam bir kentsel kimlik kazanmış ve birçok amaç için kullanılan Eski Yunan site devletinin en önemli mekânı haline gelmiştir. Açık hava tiyatrosu, stadyum, gymnasium agorayı çevrelerken, mahkeme binası, stoalar, pazar yeri ve başka kamusal ve sivil toplantı yerleri burada yer almaktadır. “Birçok antik kentte biri devlet agorası, biri de ticaret agorası olmak üzere iki tür agora vardır. Kimi kentlerde, bu iki tür agoranın ikisi de aynı ağırlıkta olurken, kimi kentlerde, yalnızca bir agora önem taşımaktadır. Agoralar çok işlevli mekânlardır. Oralarda her şey ya da hemen hemen her şey yapılabilirdi. Yunanlı şair Eubolus, Atina Agorası’nda, incirlerin, mahkemede şahitlik yapanların, üzüm salkımlarının, elmaların, kiralık işçilerin, güllerin, muşmulaların, süsen çiçeklerinin, lambaların, su saatlerinin, yasa metinlerinin, tutuklama emirlerinin, her şeyin satılık olduğunu söylemiştir.”²⁶⁵

Eski Yunan’da birçok kentin, özellikle kamu kullanımına ayrılmış alanları, agoraları bulunmaktaydı. “Bu tür bir alanın önemi M.Ö. sekizinci yüzyılın sonlarının aşırı kalabalık koşullarında bile kuzey kapısındaki açık alanın korunduğu eski Smyrna’da (İzmir) görülmektedir. Megara Hyblaea’ya gelen ilk koloni yerleşimcilerinin giriştikleri ilk

²⁶⁴ <http://www.harrys-greece-travel-guide.com/a-greece-travel/a-athens/Agora-plan.jpg>, (2011).

²⁶⁵ Tokcan, s.23.

eylemlerden biri kentin agorası olacak bir alan belirlemek ve ayırmak olmuştur.”²⁶⁶ Zaten eski Yunan algısında kent bir topluluktur ve topluluğu bir arada tutacak mekânlar zaruridir. Yunan şehrinde agora, kamu yapılarını, konut yerleşimini ve ticaret etkinliğini çevresinde toplayan en önemli alandır.²⁶⁷ Roth, agorayı “Yunan kentinin komünal yaşamının kalbi” diye nitelendirmektedir.²⁶⁸

Resim 4: İzmir (Smyrna) Agorası.²⁶⁹

Agoralar tam olarak kamusal fonksiyonların gerçekleştiği alanlardır. Farklı insan toplulukları arasında bir müzakere alanı oluşturan agora, kentin toplumsal merkezini oluştururken aynı zamanda kentin siyasal ve yönetsel bağımsızlığının göstergesiydi.²⁷⁰ Bugün bile meydan kelimesiyle demokrasinin çoğu kez kesiştiği görülebilmektedir. Zira demokrasiyi sağlamanın şimdilik yegâne aracı olan seçimler için

²⁶⁶ E.J.Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çeviren:Cânâ Bilsel, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, s.18.

²⁶⁷ Owens, s.19

²⁶⁸ Roth, s.267.

²⁶⁹ <http://www.sacred-destinations.com/turkey/images/izmir/Agora-hlp.jpg>, (2011)

²⁷⁰ Gökgür, S.24.

hâlâ en belirleyici unsurun miting meydanları olduğu, bunun hem soyut hem de somut anlamlarıyla çokça kullanıldığı görülebilmektedir.

Agoralar fiziksel bir mekân olarak ortaya çıkarken aynı zamanda düşüncelerin dolaşımını sağlayan soyut bir mekân konumundadır.²⁷¹ Agora bir yerde ortalama vatandaşların ve vatandaşlık hakkı olmayanların yeri idi. Ve ekonomi için en önemli özellik olan kent merkezinde bulunmaktaydı.

Mimari açıdan agoranın gelişimi M.Ö beşinci yüzyılla birlikte agorada odaklanan, dinî, siyasî, ticarî kültürel kimlikleri taşıyacak anıtsal nitelikte ve çok sayıda yapının inşa edilmesiyle başlamıştır. Böylece tapınak, kent meclisi, idarî yapılar, arşiv, çeşme, sunak, odeon, kütüphane gibi binalar inşa edilmiştir. Bu dönemin Roma'ya göre en önemli özelliği insan hareketliliğini sağlamış olmasıdır. Meydanın gerçek fonksiyonunu ortaya çıkaran, halkla devlet arasındaki ilişki M.Ö. 500 yıllarından sonra Yunan uygarlığında görülmüştür. Bu yeni düşünce antik Yunan kentlerinin ana karakteristiklerini, agoraları oluşturmuştur. Yunan kentlerinin pazar yerleri olan agoralar, aynı zamanda önemli bir ticarî fonksiyona da sahip olup, halkın ürettiği ya da deniz ve kara ticareti yoluyla dışarıdan gelen malların satışa sunulduğu mekânlardı.²⁷²

Agoraların ticarî fonksiyonların dışında da yüklendiği bir takım işlevlerinin olduğu bilinmektedir. Site devletinin merkezi konumunda olan agoraların bu özelliğini sadece pazar yeri olma fonksiyonlarıyla kazanamayacağını söylemek mümkündür. İnsanlar arasındaki ilişkilerde ticaretin en belirgin öge olmadığı bir dönemde merkez konumuna yükselmiş bir kentsel mekânın, başka tür bazı işlevlerinin olması gerektiği bilinen bir durumdur. "Atinalılar agoranın açık mekânında takas ve bankacılık işlemleri yapıyor ve tanrılara biatlarını ifade ediyorlardı. Agorada birçok faaliyet aynı anda yapılıyor, insanlar aynı anda hareket edip farklı şeyler hakkında küçük rabbitalar kurarak konuşuyorlardı. Öyle ki açık mekân kişiyi hukukî davalara rastlantısal olarak katılmaya bile davet ediyordu."²⁷³

Yunan site devletlerinin ticaret, hukuk ve siyaset merkezi olan agora Kılıçbay'a göre Yunan site devletlerinde ilk önce oluşan unsurdur. "Bu meydan poliste yaşayan insanların

²⁷¹ Gökgür, s.24.

²⁷² Demirci, s.7.

²⁷³ Sennett, s.46.

ev ve dışındaki hemen tüm zamanlarını geçirdikleri yerdir ve bu nedenle de toplumsallığın ve onun başka bir ifade tarzı olan siyasetin merkezi burası olmaktadır.”²⁷⁴

Coğrafi şartların da el vermesi neticesinde agoralar, politik yaşamın yanında kültürel ve ticarî yaşamın da geçtiği kent meydanlarıydı. Agoraların en önemli öğelerinden olan stoalar da yumuşak iklimin verdiği olanaklarla açık havada kültürel ve ticarî faaliyetlere hizmet etmekteydiler.²⁷⁵ Özetle Bacon’un şehir hayatının kalbi (heart of the civic life) olarak tanımladığı agora,²⁷⁶ insanları sürekli temas halinde tutan ticaret, sanayi ve dinin başlıca odağını oluşturan yerdi.

Temelde Yunan şehirlerinin bir formu olarak bilinmekle birlikte dönemin diğer şehirlerinde de agora veya benzer kentsel alanlar olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Herodotos; “Memphis Agorası”ndan bahsederek, eski Mısır şehirlerinde de benzer kentsel mekânın varlığına vurgu yapmaktadır.²⁷⁷

Yukarıda yer verilen özellikleriyle agora bir açık alandan çok içinde çeşitli yapıların bulunduğu, günlük hayatın birçok ihtiyacının karşılandığı mekân ve içinde bulunduğu şehri kimliklendiren en önemli unsur hüviyetinde olduğu söylenebilir.

2.3 Forum ve Roma Kent Kimliği

Roma forumunda da durum agoradan pek farklı değildir. Eski Yunan’ın devamı olan Roma şehrini, örnek aldığı Yunan şehrinden ayıran en belirgin özellik ölçek farklılığıdır. Bir ordu devleti olan ve tarihin en büyük ordularına sahip olan Roma, kentsel mekânları da bu ölçüde büyütülmüştür. Zaten “Yunan şehirlerinin kültürel mirası ve mimarisi üzerine kurulan Roma’nın Batı uygarlığına etkisi en belirgin olarak meydanları devam ettirmesiyledir.”²⁷⁸ Friedrich Heer’e göre Roma kent uygarlığı (*Roman urban civilization*) Asya modeline sıkıca

²⁷⁴ Kılıçbay, s.29.

²⁷⁵ Yılmaz Ergüvenç, Kent Meydanları, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenc/kent--meydanlari-i---/d7e7a647-0d51-4d48-9cd2-3429324b5f9a>, (2011)

²⁷⁶ Bacon, p.57.

²⁷⁷ Herodotos, s.281.

²⁷⁸ John Reader, *Cities*, Published By Vintage, London 2005, p.56.

bağlıdır.²⁷⁹ Bu modelde şehir, meydan merkez alınarak biçimlendirilmiştir ve bütün şehirler Küçük Asya (Anadolu) şehirlerini çağrıştırmaktadırlar.²⁸⁰

Bizzat kendi bir statü (civitatis) olarak ortaya çıkan Roma kenti, fetihlerle büyüyerek, tarihin kaydettiği en büyük devlet formasyonlarından biri haline gelmiştir. Hatta kimilerine göre Roma şehri bizzat fetihlerin bir fonksiyonu olarak gelişmiştir.²⁸¹ Bu şehirlerin federasyonu olan Roma şehrinde çok çekici simgeler arasında en dikkat çekici olanı forumdur. Tıpkı Yunan polislerinde olduğu gibi Roma forumu kentin toplumsal, ekonomik ve siyasal odağını oluşturan bir meydan olarak ortaya çıkmaktadır. Benevolo Roma forumunu bir papalık kenti olan Roma'nın anıtsal merkezi olarak tanımlamaktadır.²⁸²

Tıpkı agorada olduğu gibi Roma forumu da kentin siyasal, dinsel, yasal ve ekonomik merkezi olarak görev yapmaktaydı. Forumun kendisi ve bazilika, tapınaklar ve yiyecek pazarının da içinde yer aldığı bir forumun işlevinin çeşitliliğini göstermektedir.²⁸³

Pelin Gökgür, agoranın çok fonksiyonlu meydan yapısının Roma forumunda az fonksiyonlu bir politik prestij meydanına dönüştüğünü belirtmektedir. “Antikçağ Roma kentlerinde agoranın yerini alan forumlar aynı zamanda işlev olarak da değişiklikler göstermektedir. Kentlerin çekirdeğini oluşturan bu merkezi alanlarda pazaryeri, resmi ve dinsel yapılar yer almaktadır. Bu dönemde forumlar müzakere alanı olmaktan çıkmış, kentliler için bir eğlence alanına dönüşmüştür. Forumlar tapınaklarla çevrili sirk, amfiteatro ve odeonlara bağlanan gösterişli mekânlar haline gelirken kamusal alanın demokratik gücü kaybolmuştur.”²⁸⁴ Bu durumun kesin olarak böyle olduğunu söylemek oldukça zordur. Zira Lissner bunun tam tersini iddia etmektedir. Lissner pleplerin kamu işlerinde görev alma haklarını elde etmelerini, “Roma forumunda senatonun kamu işlerinde görev almalarına izin verdiği pleplerin zaferi alkışlarla, gösterilerle kutlanıyordu” diye anlatmaktadır.²⁸⁵ Anlaşıyor ki Roma senatosu forumda toplanmakta veya senatonun kararı forumda kutlanmaktadır. Her iki durumda da forum tıpkı agora gibi siyasî bir işlev

²⁷⁹ Friedrich Heer, **The Medieval World Europe 1100-1350**, Orion Publishing Group, London, 1961, p.49.

²⁸⁰ Heer, p.50.

²⁸¹ Keith Hopkins, **Economic Growth and Towns in Classical Antiquity, Town in Societies, Essays in Economic History and Historical Sociology**, Edited by, Philip Abrams, E.A.Wrigley, Cambridge University Press, Cambridge, 1979, p.59.

²⁸² Benevolo, s.34.

²⁸³ Owens, s.102.

²⁸⁴ Gökgür, s.25.

²⁸⁵ Lissner, s.317.

görmeye devam etmektedir. Jean-Jacques Rousseau da; Roma halk kurultaylarının (comitia) Roma meydanında (forum) ya da Campus Martius'da toplandıklarını beyan ederek forumun müzakere alanı olmaya devam ettiğine işaret etmiştir.²⁸⁶

Sennett de Lissner'le aynı fikirdedir. Sennett'e göre, "eski Roma forumu siyaset, ekonomi, din ve dostane sohbetlerin iç içe geçtiği Perikles döneminin Atina Agorası'na çok benzeyen bir kent merkeziydi. Forumun agoradan farkı bu çeşit kalabalığı dört bir yanı binalarla çevrili dikdörtgen şeklinde bir alana sokmasıydı."²⁸⁷

Roma eski Yunan'a göre daha askeri bir yönetim anlayışına sahip olduğu için agora kadar siyasî bir nitelik taşımayabilir. Roma'nın askeri yönü forumun işlevlerine de yansımış ve forum agoranın işlevlerinin yanı sıra askeri işlevler de görmüştür. Roma ordusunun savaş öncesi veya sonrası resmi geçitleri forumlarda yapılmakta ve halk uygun yerlerden bu merasimleri seyretmekteydi. Diano Favro bu durumu; "ağır ağır ilerleyen alay Forum Holitorium, Velabrum ve Forum Boarium'dan geçer, Palatium Tepesi'nin eteğinden dolanır ve vadiden geçerek Circus Maximus ve Forum Romanum'a ulaşırdı. Önceleri seyirciler çayırılık yamaçlarda iyi seyirlik noktaları seçerlerdi. Daha sonraları yamaçlara yoğun inşaat yapıldığında, alayları portiklerden, balkonlardan, çatılardan ve pencerelerden seyrettiler" şeklinde şiirsel bir dille anlatmaktadır.²⁸⁸

Aynı dönemde Doğu Roma (Bizans) şehrinde de benzer uygulamalar söz konusudur. Bizans kent mekânı bütününde meydan (bugünkü Sultanahmet Meydanı), araba yarışları, hayvan yarıştırmaları, ve tiyatro gösterilerinin yapıldığı, şehrin ve politik hayatın en önemli gösteri alanı olmakla birlikte, değişik toplumsal grupların yol açtıkları spekülâtif olaylara sahne olan bir alandır.²⁸⁹

²⁸⁶ Jean-Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çeviren: Vedat Günyol, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.112.

²⁸⁷ Sennett, s.97.

²⁸⁸ Diane Favro, Roma Zafer Yolu, Zafer Alaylarının Kente Etkisi, **Şehirler ve Sokaklar**, Editörler: Zeynep Çelik, Diane Favro, Richard Ingersoll, Çeviren: Bilgi Altınok, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s.158.

²⁸⁹ M. Selim Gedikoğlu, **Tarihsel Kent Mekânında Süreklilik ve Kopukluk Öğeleri; Sultanahmet Meydanı Çevresinde ve Sur İçi Galata Bölgesinde Analitik İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996, S.17

Resim 5: Forum Romano (Roma), Hasan Taşçı koleksiyonu.

Rossi, Roma forumunu Roma şehrinin merkezi ve şehir biliminin ve klasik mimarinin temeli olarak değerlendirir.²⁹² Anıtsal bir ölçek ve mekân düzeninin hâkim olduğu “Forum Romanum sadece Roma’daki kamusal hayatın merkezi değildi. Her ne kadar kentin başka bölümlerinde benzer, fakat ikincil merkezler mevcutsa da aynı zamanda bütün imparatorluğun kamusal hayatının merkeziydi.”²⁹³ Eski Yunan’da olduğu gibi Roma’da kamusal hayatın kendine özgü mekânsal biçimini üretmiş olduğunu, bu biçim de kendisini oluşturan kamusal yaşamı teşvik edici özellikleri taşıdığını ve kentsel kimliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

2.4 Ortaçağ Kent Meydanı ve Kentsel Kimlik

Braudel’e göre uygarlıklar birbirlerini takip eden bir süreklilik içindedirler. Ama uygarlıkların yaşam merkezi olan kentsel hayat ise önem açısından zaman zaman kesintiye uğrayabilmektedir. Kılıçbay’a göre Batı dünyasının kentsel hayatı Ortaçağın ilk yarısında önemli bir kesintiye uğramıştır. Özellikle ekonomik nedenlere dayalı olarak kırsal hayatın

²⁹² Rossi, p.119

²⁹³ Mumford, s.282.

öne çıkması, bu dönemde şehirleri toplumsal hayatın vazgeçilmez unsuru olmaktan çıkarmıştır. Roma döneminden gelen kentler ya yok olmuşlar, ya da küçülmüşlerdir. Bunun yanında, kırsal hayatın tamamen kendine yeterli birimlerden oluşuyor hale gelmesi ile şehrin de buna uyum sağlayarak yeterliliğini üretmesini gerektirmiştir. Bu durumda antik kır-kent ilişkisi tam anlamıyla kopmuş, dönemin küçülerek ayakta kalabilen kentleri, surların arkasında kırsal ve kentsel faaliyetleri birleştirerek hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bu noktada bile vurgulanması gereken en önemli husus, bu kentlerde meydanın varlığını sürdürmesi ve kentin toplumsal odağı olma işlevini devam ettirmesidir.²⁹⁴

Ortaçağ kent meydanı, daha önce var olan meydanın çoğunlukla işlev ve biçim değiştirmiş halidir. Weber, Ortaçağ şehrinin politik-idarî örgütlenmesinde kilise camiasının oynadığı rolü önemli olarak görmekte ve bunun Ortaçağ şehrinin önem kazanmasının belirtilerinden biri olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁵ Mumford’a göre ise; “ortaçağ pazaryerleri her ne kadar işlevsel ve mimari açıdan Roma forumundan farklılık gösteriyorduysa da, bunların tümüyle bağımsız yenilikler olduğunu düşünmek safdillik olur. Gerçekte kentin açık alanları, XVII. yüzyıla kadar kökten yeni bir biçim kazanmamıştır.”²⁹⁶

Kuzeydeki kavimlerin Tuna’yı aşarak güneye inmeleriyle birlikte çoğu askeri şehir niteliğindeki Batı şehirleri yıkıldılar. Roma’nın güneydeki ticarî alanlara dayanarak varlığını bir süre daha sürdürmesinin arkasından önce Batı Roma ve sonrasında da Doğu Roma yıkılınca Batı ayakta kalabilmeyi feodal ilişkilerde bulmuştu.²⁹⁷ Bir şehrin büyüklüğü ve güzelliği o şehrin başkent olmasıyla doğru orantılıdır. Feodal dönemde Avrupa’da çok sayıda feodal bey ortaya çıkmış ve her biri kendi şehrinin yöneticisi olmuş, şehirler ise o feodal beyin başkenti hüviyetine bürünmüştür. Her feodal beyin kendi şehrini imar etme çabasıyla bugün bile güzelliklerinden bir şey kaybetmeyen sayıları oldukça fazla şehirler ortaya çıkmıştır.

²⁹⁴ Kılıçbay, s.30.

²⁹⁵ Weber, s.115.

²⁹⁶ Mumford, s.269.

²⁹⁷ Tuna, s.148.

Ortaçağ kent algısında “değişmez” şehirler yapma fikri hâkim düşüncedir. Aristo düşüncesinin statik telakkisi İbn Rüşd* vasıtasıyla Hristiyan dünyasına girdikten sonra önce ortaçağ, sonra Rönesans ve en sonunda bütün Avrupa kültürüne hâkim olarak, Ortaçağ’dan itibaren değişmez/değiştirilemez şehirler yapma çabası hâkim olmuştur.²⁹⁸

Ortaçağ meydanlarında çeşmeler, küçük anıtlar, merdivenler, kaskatlar ve arkadlar kullanılmıştır. Ancak bunların hiç biri mekânı bölücü, anıtsal düzeyde kullanılmamıştır. Halen pazar yeri olarak kullanılan bu meydanların etrafındaki dükkânlar ise meydanın ticarî fonksiyonunu da canlı tutmaktadırlar.

“Barok dönemde alan ve hareket arasındaki ilişkiyi gösteren meydanların başında Roma’daki Piazza di San Pietro (Vatikan) meydanı gelmektedir. Meydan kilise için görkemli bir avlu olacak şekilde düzenlenmiştir.”²⁹⁹ Bu meydanın en önemli özelliği kilise ile açık bütünlük oluşturması ve yönlendirici özelliğe sahip olmasıdır. Heinrich Wölfflin’in *Sanat Tarihinin Prensipleri* kitabında sözünü ettiği “Barok’un açık bütünlüğü” Hristiyan Ortaçağ kültürünün bir yansımasıdır ve bu meydanda kendini göstermektedir.³⁰⁰ Bu dönemde “meydan, Antik çağın geometrik ve düzenli formunda farklı olarak, daha küçük ölçekli, insanın görüş açısını birkaç noktaya yönelten, kilise ve diğer yapılarla birlikte oluşmuştur. Piazza adı verilen meydan İtalyan kentinin önemli bir kısmını kaplamakta, ekonomik ve toplumsal yaşamın odak noktasını teşkil etmektedir. Böylece meydan hem dinî hem de dünyevi ihtiyaçların birlikte yürütüldüğü toplanma alanları haline dönüşmüştür.”³⁰¹

* “İbn Rüşd’e göre mekân, cismin zati yüklemelerinden biridir. Bir başka söyleyişle herhangi bir somut var olandan söz edince zorunlu olarak mekân kavramı da gündeme gelir. Mekân, cismi kuşatıp onu başka cisimlerden ayıran, fakat kuşattığı cisimden ne büyük ne de küçük olan şeydir. Burada dikkate alınması gereken husus, çevreleyen ve kuşatan olarak mekânın hem kuşattığı cisimden, hem de onu ayırdığı diğer cisimlerden farklı bir “özel sınır” ve “son” anlamı taşımasıdır. Başka bir söyleyişle burada mekân için kuşatan olması bakımından başkalarından tamamen ayrı ve özel olma şartı getirilmektedir ki bu durum aslında bir fizik kavramı olan mekânın aynı zamanda metafizik bir boyut ve karakter kazanmasına yol açmaktadır.

Mekân kavramı bir bakıma cismin arazlarından olan yer (*eyn*) kategorisiyle ilgili bir konudur. Bilindiği gibi yer teriminde öncelik -sonralık söz konusudur. Mekânın, yer ile olan ilgisini sağlamakta birlikte onu daha özel kılan yönü, onun “ortak yer” değil “gerçek yer” olmasıdır.” (Hüseyin Sarioğlu, **İbn Rüşd Felsefesi**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2006, s.67.)

²⁹⁸ Cansever, **Osmanlı**, 5.Cilt, s. 514.

²⁹⁹ Demirci, s.13

³⁰⁰ Cansever, **Osmanlı**, 5.Cilt, s.515.

³⁰¹ Tokcan, ss.86,87.

Resim 6:Piazza di St. Pietro (Vatikan), Hasan Taşçı koleksiyonu.

“Market Square” adıyla tanımlanan ve pazar yeri olarak meydana getirilen ya da kullanılan Ortaçağ meydanları ayrıca dinsel törenlerin yapıldığı alanlardır. Bu dönemde en belirgin özelliklerden biri de bir kilise figürünün hâkim karakter olmasıdır. Öyle ki meydanlar bir kilisenin önünde ve meydanın yapısı oraya doğru yönlendirir biçimde inşa edilmişlerdir. İnsanın temel ihtiyaçlarını içinde veya çevresinde karşılama iddiasında olan Ortaçağ meydanı Bacon’un tespitiyle kilisenin ve politik hayatın da vazgeçilmez bir üyesidir.³⁰²

Ortaçağ kentsel mekânının biçimlenmesinde etkin öğeler bunlardan ibaret değildir. Avrupa’da bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri birbirine üstünlük sağlamaya çalışan onlarca şehir devletinin varlığıdır. Neredeyse her büyük şehir bir devlet veya bağımsız bir yönetim olduğu için, her şehrin yönetimi kendi şehrinde anıtsal mekânlar oluşturmak için büyük çabalar sarf etmiştir. Bu çabalardan meydanlar da kendi paylarına düşeni almış ve ortaya gücün göstergesi olan mekânlar çıkmıştır. “Ortaçağ kentinin güvenlik anlamındaki kapalı yapısı Barok döneminin geniş kitlelere yayılma ve gücünü gösterme politikaları

³⁰² Bacon, p.81.

karşısında yok olmuştur. Bu dönemde meydanlar ayrıca ordunun ve iktidarın gücünün sergilendiği mekânlar olmuştur.”³⁰³

Her dönemde o dönemin ihtiyaçlarına göre ortaya çıkan veya gelişen ya da değişen kentsel mekânlar gibi Ortaçağ kentinin meydanı da döneminin ihtiyaçlarının eseri olarak biçimlenmiştir. Ortaçağ İtalya meydanlarını ele alan bir çalışma da meydanların ortaya çıkışı şu şekilde izah edilmektedir: “İlkel devrelerde ve feodal toplumda, feodalite arazinin hâkim noktasını stratejik ve politik sebepleri itibare alarak, kendi yönünden seçer. Kilise de, aynı tutumla, idareci zümre olan, feodaliteye yakın olan bu bölgede yer almayı tercih eder. Feodalite ve asiller sınıfı bu devrede insanlar arasındaki meseleleri düzenleyici fonksiyondadır. Kültür nimetleri, zarafet ve zevke ait değerler sarayda ve sarayın çevresinde bulunmaktadır. Bu sebeple şehrin sakinleri sarayın yakınında vücut bulan sahalarla ilgili olmak ihtiyacında ve mecburiyetindedirler. Şehir büyüdükçe, toplum inkişaf ettikçe bu sahalar önem kazanarak “meydan” hüviyetini elde etmişlerdir. Meydan toplumun pek tabiidir ki organik bir parçasıdır.”³⁰⁴

Mevcut şehirlerin önemlerini kaybetmesiyle kendi kendine yeten kırsal merkezlerin oluştuğu Ortaçağ’da bu merkezlerin de zaman içinde kentsel yapıya büründüklerini, buralarda ise yeni yaşam biçimi ve ihtiyaçlara uygun olarak, agora ve forumdan farklı kent meydanlarının ortaya çıktığını ve toplumun organik bir parçası konumundaki Ortaçağ meydanlarının kentsel kimlik açısından önemini korumaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

2.5 Rönesans Döneminde Meydan ve Kentsel Kimlik

Batı’da Gotik sanata bir tepki olarak ortaya çıkan Rönesans’la birlikte buna paralel olarak yeni bir şehir anlayışı ortaya çıkmıştır. Rönesans sanatçıları mimarlığı rakamsal birimlerle uğraşan bir matematik bilimi olarak kabul ettiler ve perspektif yasalarını bu evrensel uzayın parçalarının bilimsel olarak yorumlanabilmesinin anahtarı olarak

³⁰³ Tokcan, s.90

³⁰⁴ Orhan Şahinler, **Merkezi İtalyada Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallerine Ait Etüd**, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul, 1964, ss.19-20.

gördüler.³⁰⁵Şehrin bir sahne gibi düşünöldüğü bu dönemde, önemli kamusal alanlar bir geometriyle oluşturulmuş, kentsel dekor önem kazanırken, meydanlar, pazar veya dolaşım alanları işlevini kaybederek adeta bir sahne dekoruna dönüşmüştür. Rönesansla birlikte daha önce gelişen biçimler dünyasının yerini üslup devrimi almıştır.³⁰⁶ Bu dönemde Avrupa şehrini belirleyen, her şeyden çok şehrin organizmasının mükemmel duruma getirilmesi düşüncesi olmuştur. “Rönesans ve sonrası ütöistler şehir tasavvurlarında iri, gösterişli ama değişmeyen unsurlardan oluşan bir aleml amaç olarak almışlardır.”³⁰⁷

Ortaçağ sonrası Avrupa’da yeni bir ekonomik canlanma ile birlikte ortaçağda ayakta kalan şehirler yeni durum karşısında büyümüşler ve bunlara yeni şehirler de eklenmiştir. Bu şehirler güzel örnekleri Kuzey İtalya’da bulmaktadır. “Bu kentlerin en önemli bölümünü piazza yani meydan oluşturmaktadır. Piazza antikite ve ortaçağdaki öncellerinden çok daha büyük ölçekte ekonomik ve toplumsal hayatın odağı haline gelmiştir. Bu dönemde ilk bankalar piazzaların etrafında türemiş, nakit akımları ile ekonominin voltajlarının düzenlenme alanı burası olmuş, toplumsal fırtınalar ilk önce burada patlamış ve bu fırtınaları çıkartanlar da buralarda cezalandırılmıştır. Bunun yanında her kilise, her tarikat piazzaya bakan bir dinsel bina edinmenin peşine düşmüş, buralara cephe binaları olmayan tarikatlar ise vaazları doğrudan meydanlarda vermişlerdir.”³⁰⁸ Göröldüğü gibi, toplumsal hayatın her yönü, bütün ilişkileriyle birlikte meydanlarda yaşamakta, meydan toplumsal hareketlerin başlangıç veya bitiş noktası konumunda olmaktadır.

Kılıçbay ayrıca, dilimizdeki piyasa sözcüğünün piazzadan geldiğini ve iki anlamda kullanıldığını, bunlardan birincisi mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı alanı ifade ederken, diğeri “piyasa yapmak” deyiminde ifadesini bulan, gezinmek, insanlarla karşılaşmak gibi atıflarla birlikte, toplumsal hayatın odağına gönderme yapmakta olduğunu belirtmiştir.³⁰⁹Orhan Okay, eski İstanbul hayatını anlatırken, “Fevzipaşa Caddesi’nin ortasında iki sıra çınar ağaçlarıyla genişçe bir refüj yaz mevsiminin akşam üzerlerinde ve

³⁰⁵ Roth, s.426.

³⁰⁶ Benevolo, s.103.

³⁰⁷ Turgut Cansever, Rönesansın Yanılgıları, **Kubbeyi Yere Koymamak**, Yayına Hazırlayan Mustafa Armağan, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s.77.

³⁰⁸ Kılıçbay, s.30-31.

³⁰⁹ Kılıçbay, s.31.

gecelelerinde semt sakinlerinin piyasa yaptıkları bir yerdi” diyerek deyim tanımındaki fonksiyonlara atıf yapmaktadır.³¹⁰

Rönesans diğer birçok konuda olduğu gibi şehrin ölçekleri konusunda da birçok yenilikleri beraberinde getirmiştir. Gerek yeni hayat ve idare tarzının, gerekse insanların özgürlük bilinçlerinin gelişmesi kentsel mekâna da yansımış ve mekânın formlarında ölçek ve biçim değişikliklerine yol açmıştır. Bu dönemde şehirler, etrafı saray ve bazilikalarla donanmış geniş meydanlar kazandılar. Geometrik düzende simetriye önem verilmiş, meydanların etrafında aşırı süslü yapılar yer almıştır.³¹¹

“16 ve 17. yüzyılda kamusal alanlar yetkinin güç gösterge yeri olarak görülmektedir. Krallığa ait meydanlar, 17. yüzyıl şehirciliğini temsil ederken, kralın askeri gücünü de göstermekteydi.”³¹² Bu gücün bir başka gösterge yöntemi ise suçlu görülenlerin meydanlarda idam edilmesi idi. İdamları herkesin görebilmesi için ise meydanlarda değişiklikler yapılmıştı. Bunlardan biri olan Piazza di Ponte’nin yelpaze gibi açılan örüntüsü, yani radyal planı, olasılıkla Sangallo’nun savunduğu askeri kent planlamasının ilk örneği idi. Sonraki yıllarda idamları herkesin görebilmesi için meydanda değişiklikler yapılmış, böylece kent sakinlerine adeta “sizi denetliyoruz” mesajı verilmişti.³¹³ Bu dönemin bütün kamusal alanları gibi kent meydanları da “kralın kraliçenin ya da aristokratların sorumluluklarını ve yönetim erklerini güçlendirmek için kutlama mekânları olarak yapılmışlardır.”³¹⁴

Rönesans döneminde tek merkeze, tek ilgi noktasına yönelen sanat anlayışına uygun meydanlar oluşturulmuş, meydandaki her eleman meydanla ilişkilendirilmiş ve çevreye uyum sağlayarak mekân oluşumunda yerlerini almışlardır.³¹⁵ Rönesans döneminde ve sonrasında başlayan rasyonalleşme hareketleri sayesinde hayat aşkın olandan akli olana indirgenmiş ve sonsuzluk fikri var olanla yer değiştirmiştir. Bu yeni düşünce ve hayat tarzı mekâna da yansımış ve daha rasyonel mekânlar oluşturulmuştur. Rönesans şehrinin

³¹⁰ Orhan Okay, **Balat**, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2009, s.30.

³¹¹ Yılmaz Ergüvenç, **Kent Meydanları I**.<http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenç/kent--meydanlari-i---/d7e7a647-0d51-4d48-9cd2-3429324b5f9a>, (2011).

³¹² Gökgür, S.26.

³¹³ Richard Ingersoll, Roma, Piazza Di Ponte ve Panoptisizmin Askeri Kökenleri, Şehirler ve Sokaklar, Editörler: Zeynep Çelik, Diane Favro, Richard Ingersoll, Çeviren: Bilgi Altınok, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, pp.173-174.

³¹⁴ M.Christine Boyer, **The City of Collective Memory, Its Historical Imagery and Architectural Entertainments**, The MIT Press, London, 1996. P.7.

³¹⁵ Sennett, s.12.

meydanı bir yöntembilimsel değişimin ürünü olarak 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür.

Diğer taraftan Ortaçağ Avrupa'sındaki parçalanmışlık sonraki zamanlarda yerini toplumsal ilişkilerin geliştiği bir düzene bırakmaya başlamış, bu durum da, mekânlarda büyüklüğü ve birlikte hareket anlayışını ön plana çıkartmıştır. "On sekizinci yüzyılda Londra'da ortaya çıkan kent meydanları, Londra'nın aslen tek tek evlerden oluşan bir şehir olduğu yolundaki görsel izlenimi yalanlıyorlardı. Meydanlara bakan büyük evler katı bir bütünlük izlenimi vermeleri için onbeş-yirmi metrelik büyük bloklar halinde inşa edilmişlerdi."³¹⁶

Böylece kent meydanları gittikçe özgür alanlar olmaktan uzaklaşmış, kalabalıkların kontrol edilebildiği yerler haline gelmişlerdir. Meydanlar buna göre tasarlanmış ve hatta kontrolsüz grupların dağınık olarak sokaklarda bulunması yerine buralara yönlendirilmeleri tercih edilmiştir. Napoleon'un yuvarlak meydanlar yapıp, bu meydanları iki tarafı altışar katlı apartmanlardan oluşan geniş caddelerle birbirlerine bağlayıp, meydanlara yerleştireceği topçu bataryaları ile ayaklanma ihtimali olan halkı kontrol altında tutma düşüncesinin mekâna yansıyan biçimleri bu tezi doğrular niteliktedirler.³¹⁷ Sennett bu durumu, "On dokuzuncu yüzyıl kent tasarımı şehir içinde çok sayıda bireyin hareket etmesini teşvik ederken, Fransız devriminde ortaya çıkan türden tehlikeli grupların hareketini kısıtlamıştır. On sekizinci yüzyılda yapılmış olan Londra'daki büyük kent meydanları da ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde çitlerle çevrilmişlerdir"³¹⁸ şeklinde tanımlamıştır. Ortaçağ sonrası meydanın etrafında, "en baştan itibaren kamu binaları, yani toplantı evi, belediye binası ve daha sonraları da okul vardı. Bu kurumlar topluluk için toplanma noktaları olarak hizmet veriyordu. Meydan aynı zamanda yerel milis birliklerinin talim yaptığı yerdı."³¹⁹ Bu dönemde planlamacılar "nefes alabilmek için içi kalabalıklarla dolmuş surları bir kenara ittiler, sundurmaları, barakaları, eski evleri yıktılar, dolambaçlı sokakları düz caddelere veya açık, dikdörtgen meydanlara dönüştürdüler."³²⁰

³¹⁶ Sennett, s.292.

³¹⁷ Cansever, **Osmanlı**, 5. Cilt, s.513.

³¹⁸ Sennett, ss.290-291.

³¹⁹ Mumford, s.413.

³²⁰ Mumford, s.432.

Barok dönemin en önemli kentsel öğelerinden ikisi geniş bulvarlar ve onların birleştiği noktalarda büyük trafik kavşakları veya meydanlardır. Braudel'in tespitiyle İslam uygarlığında baştan beri var olan hareketin Avrupa tarafından tespiti, beraberinde bir yere ulaşma arzusunu ve bulvarları getirmiştir. Doğu şehrinin sokağının yerini bulvarın almasındaki temel saik ise kalabalıkları kontrol edebilme endişesidir.

2.6 Sanayi Devrimi Sonrasında Meydan ve Kentsel Kimlik

Batı'da ortaya çıkan ve Sanayi İhtilâli denilen olgu kentleşmeyi o kadar çok etkilemiştir ki, birçok araştırmacı şehri tarihsel bağlamda sanayileşme öncesi ve sonrası diye ayırmıştır. Kentleşme için en büyük atılım noktalarından biri olan Sanayi İhtilâli hayatı ve şehirleri değiştirdiği gibi yeni bir terminolojiyi de beraberinde getirmiştir. Braudel bunu; “yeni dil, endüstri, endüstri toplumu, proletarya, kitle, sosyalizm, sosyalist, kapitalist, kapitalizm, komünist, komünizm gibi kelimeleriyle devrimci ideoloji kendini yeni bir şekilde formüle etmektedir” diye özetler.³²¹

Bu dönemde üretimde hâkim olan anlayış ölçek ekonomisidir. Öyle ki ekonomik faktörler kentsel gelişmenin de en belirleyici unsuru olmuştur.³²² Fabrika denilen büyük üretim tesislerinin hayata girmesiyle önce hayatın ölçeği sonra da bu değişime paralel olarak şehirlerin ve kentsel mekânların boyutları da değişime uğradılar. Hayatın her alanındaki ölçek değişimi şehrin meydanında da kendini göstermiş ve eskinin “mekân hissi veren” kapalı meydanları yerlerini yeni söylemin gereklerini yerine getirebilecek açık alanlara (city space) bırakmaya başlamışlardır. Sanayi İhtilâli sonrasında kent modelinde merkezde fabrikalar vardır. Buna bağlı olarak demir yolları, istasyonlar, kıyı şehirlerinde limanlar ve iskeleler en önemli kentsel mekânlardır.

Kısa ve öz bir anlatımla ifade edilecek olursa bu dönem toplumun sosyal ve siyasal olaylarla meydana indiği dönemdir ve meydan da toplumu içine alabilecek kadar büyümüştür. Ancak buradaki meydan büyük bir evrim geçirerek farklılaşmıştır. Gerek Antik, gerekse Ortaçağ dönemlerinde kamusal alanın idealize edildiği mekânlar olan kamusal

³²¹ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, s.432.

³²² Brian Goodall, *The Economics of Urban Areas*, Pergamon Press, Oxford, 1972, p.19.

alanlar, özelde ise kent meydanları kamusallığın anlam değıştirmesiyle birlikte biçim ve içerik olarak değışime uğramıştır. Habermas'ın da belirttiğı üzere bu kamusal ilk başta temsiliyet ile ilişkilidir. Barok dönemde ise; herkese ait olmayan bir kamusalıktan söz edilebilir. 18. yüzyıldan itibaren endüstrileşmenin uzantısında, kentlerdeki ekonomik dengelerin aristokrasinin elinden çıkarak burjuva sınıfına doğru eşitlenmesiyle kamu kelimesi devletle ilişkili bir sözcüğe dönüşmüştür. Artık kamusal alan salt simge ve göstergelerin değil, kapitalist üretimin ve tüketimin kendisi olmaya başlamıştır. Habermas'a göre burjuva toplumunun oluşturduğu bu yeni kamusallığın kentsel açık mekânları olan meydanlar da artık herkesçe ulaşılabilen, demokratik sahnelerdir.³²³

Sanayi İhtilâli'nin ortaya çıkardığı bir başka durum ise toplumun çeşitli sosyal gruplara bölünmesi ve bunun neticesinde kısmen homojenlik arz eden grupların bir arada yaşama isteğidir. Günümüzde konut sitelerinin ilk uygulamaları olan bu alanlarda meydan yeni bir yüzle ortaya çıkmış ve genel olarak aynı mesleğe ve konuma sahip kişilerin oturduğu binaları karşı karşıya, bir araya getirmek gibi yeni bir kentsel amaca hizmet etmeye başlamıştır.³²⁴

Sanayi İhtilâli günümüz kamusal açık alanlarını da çok etkilemiş olup, gündeme gelen ölçek ekonomisi kendisine hacimce büyük alanlar üretmiş, zamanın anlayışına bağlı olarak büyük fabrikalar, meydanlar, istasyonlar ve başka alanların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Diğer yandan bu dönemin yerleşim planlarındaki en belirgin yaklaşım "pragmatik çözüm yöntemi" olarak ortaya çıkmıştır. Banliyö paradigmasından doğan "bu yaklaşımın temeli, mekân dağılımının ve arazi kullanımının yönetimi üzerine kuruludur."³²⁵ Ölçek ekonomisinin yerini "*küçük güzeldir*"* e terk etmesiyle birlikte ise eskinin büyük kamusal

³²³ Rengin Zengel, Dönüştürülmüş Bir Meydan: İzmir Konak Meydanı'na Analitik Bir Yaklaşım, **Mimarlık**, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334, s.40.

³²⁴ Mumford, s.483.

³²⁵ David Devar, Louw Piet, Cape Town'da Dünya Çapında Bir Kent Merkezi Yaratmak, Aline Sampaio de Mello Guimaraes, Kamusal Mekânlar: Yeni Oyunlar, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, **Mimarlıkların Pazar Yeri**, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009, s.255.

* Sanayi İhtilâli'nden sonra gerek üretimde ve gerekse mekânda ortaya çıkan "ölçek ekonomisi" etkisiyle büyük üretim alanları ve buna uygun olarak geniş cadde ve sokaklar oluşturulmuştur. Dev üretim tesisleriyle dünyaya hâkim olmaya çalışan insanoğlunun bu çabasını devrimci bir yaklaşımla eleştiren E.F.Schumacher, **Küçük Güzeldir** adlı eserinde üretim sorunundan ölçek ekonomisine, teknolojiyen yeni mülkiyet düzenine kadar birçok konuyu ele alarak, üretimin kendisini değil bireyi öncelemiş ve mevcut üretim sistemini eleştirmiştir. Schumacher, teknolojik gelişmeyi ve üretimi yeniden insani boyutlara indirmenin mümkün olduğunu (s.121) savunmakta ve insanlığın geleceğı için bunu salık vermektedir. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. E.F.Schumacher, **Küçük Güzeldir**, Çeviren: Osman Deniztekin, Cep Düşün Yayınları, İstanbul, 1995.)

alanları atıl kalmış ve bir kısmı yeniden düzenlenerek günümüz şehirlerinin meydanları olarak ortaya çıkmışlardır.

Diğer yandan, sanayi ihtilâli ile ortaya çıkan yeni ilişkiler bireyi yalnızlaştırmış, toplumdaki koparmış ve toplum sosyal alt gruplara ayırmıştır. Bu durum ise kamusal alanlarda bir araya gelme ihtiyacını hızlandırmış ve bu amaca uygun olarak tamamı bir işletmenin parçaları gibi tasarlanan yeni şehirlerde ölçek ekonomisine uygun meydanlar yapılmıştır.

2.7 Amerikan Şehirlerinde Meydan ve Kentsel Kimlik

Avrupa şehir deneyimlerinin ürünü olan Amerikan şehri Avrupa'daki ana modelin aksine görece basitleştirilmiş bir yapıya sahiptir. Amerikan şehri için söylenen, "her şey görüldüğü gibi ve görüldüğü kadardır; ne daha fazla, ne daha az, ne de daha başkadır"³²⁶ sözü bunu açıkça anlatmaktadır. Bundan dolayıdır ki Amerikan şehrini ve meydanını ayrı bir başlık altında incelemekte fayda mülahaza edilmiştir. Yeni olan bu şehrin kalkış noktası, kaçınılmaz olarak gelişmiş bir şehrin son aşamasının basitleştirilmiş bir versiyonudur. Kuruluş zamanlarında İngiltere'de var olan kentsel biçimlerin basitleştirilmiş versiyonları³²⁷ olan Amerikan şehirleri ise tipik sanayi toplumu şehri görünümündedir. Bu durum gerek şehre ve gerekse kentsel mekânın diğer formlarında kendini hissettiren baskın bir unsurdur.

"1571 senesinde çıkarılan bir yasada Amerikan şehri ana hatlarıyla şu şekilde planlanmıştır: Kapılara giden sokakların ve ana caddelerin çıktığı asıl meydandan başlayarak şehir genişlese bile her zaman simetrik biçimde yayılabileceği yeterli bir açıklık bırakarak meydanları, sokakları ve yapı parselleriyle yerin planı bir ip ve cetvel ile ölçmek suretiyle çıkarılacaktır. Asıl meydan kasabanın merkezinde ve dörtgen biçimli, uzunluğu en azından genişliğinin bir buçuk katı olacaktır. Çünkü bu oran atlarla katılacak olan şenlikler ve düzenlenecek diğer kutlamalar için en iyisidir. Meydan kasabanın olası büyüklüğü göz önüne alınarak planlanacaktır. İki yüz ayak genişliğinden ve üç yüz ayak uzunluğundan

³²⁶ İhsan Bilgin, **Chicago ve Millenium Park, Viyana Chicago**, Metropol ve Mimarlık, Editör: İhsan Bilgin, Santralistanbul, İstanbul, 2008, s.45.

³²⁷ Mertindale, Şehir, s.8.

daha az olmayacaktır. İyi oranlanmış orta büyüklükte bir meydan, altı yüz ayak uzunluğunda ve dört yüz ayak genişliğindedir.”³²⁸

Görüldüğü gibi meydan şehrin odak noktasını oluşturmakta ve diğer kamusal ve özel alanlar ona göre konumlandırılmaktadır. Ancak Amerikan şehrinin meydanı Avrupa şehirlerinde kendisinden önce uygulananlar gibi imaj ve işleve yönelik olmaktan daha çok sadece işlevsel ağırlıktadır ve bir nevi kavşak noktası olarak planlanmıştır. Bir sanayi uygarlığı şehri olan ABD’deki şehirlerin esası çok amaçlı düz alanlardır.³²⁹ Bu anlayış kentsel mekâna da yansımış ve çok amaçlı işlevsel mekânları ortaya çıkarmıştır. Bu anlayışta meydan, gidilmesi ve kalınması gereken bir yerden daha çok, gidilmesi gereken yere ulaşımı en uygun şekilde sağlayan yerdir. Amerika Avrupa’nın aksine bireydir. Dinîni ve toplumsal kurallarını da buna uyarlamıştır ve kentin mimarisi de buna uygun olarak gelişmiştir.

Amerikan kent meydanına etki eden bir başka unsur da gotik mimaridir. Temelde bir Kuzey Avrupa uygulaması olan gotik tarz, toplumsal olarak Kuzey Avrupa’nın devamı olan Amerikan şehrinde de etkisini göstermiştir. “Her yapı için ayrı ayrı planlanan kısımların bir araya getirilmesi” olarak tanımlanan gotik mimaride mekânsal bütünlükten bahsetmek oldukça zordur.³³⁰ Bu açıdan Amerikan kent meydanı diğer Kuzey Avrupa meydanlarında olduğu gibi kapalılık hissinden yoksun, birçok parçanın bir araya gelmesinden oluşan bir meydan görünümündedir.

Diğer yandan Ortaçağ Avrupa kentinin meydanında kilise hâkim unsur iken Amerikan şehrinde kilise uzakta bir yerlerde konumlandırılmıştır. Bu iki dönem arasında dinsel anlayışı da yansıtmaktadır. Roma İmparatorluğu’nun çökmesinden sonra Kilise onun siyasî olanlar da dâhil olmak üzere birçok işlevini yüklenince, hayatın odağına gelip yerleşmiş ve şehrin planlaması da buna uygun olarak yapılmıştır. Oysa Amerikan hayat tarzında ilişkileri belirleyen birincil öge din değil ekonomi ve ticarettir. 1571 tarihli kanunda yer alan; “kilise meydanda değil, bütün yönlerden görülebilmesi için diğer yapılardan ayrı, kendi başına yer alabileceği bir yerde, meydanın uzağında olacaktır” hüküm gereği kilise

³²⁸ Benevolo, s.145.

³²⁹ Ragon, s.18.

³³⁰ Roth, s.426.

kısmen hayatın dışına çıkartılmıştır.³³¹ Yani yeniden Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nınki de Tanrı'ya veren anlayış geri gelmiş ve bu anlayış kentsel mekânı biçimlendirmiştir.

Amerikan tipi hayat tarzına hâkim olan genel karakter kentsel mekânlara da yansımış ve işlevi ön plana çıkarmıştır. Meydanlar ya bir kavşak noktası, ya yayalar için ulaşım aksı veya başka işlevlerin odağı konumundadırlar. Buna en güzel örneklerden biri Chicago'daki Millenium Park'da bulunan ve insanların yaya olarak dolaşp stres attıkları ve zemininde su olan meydandır. Etrafındaki görsel öğelerin yanısıra söz konusu bu alan bahse konu işlevi de yerine getirmektedir (Bkz.resim 7).

Resim 7:Amerikan kent meydanı ve işlev. (Meydanda birkaç cm derinlikte su bulunan alan kullanıcılara yalınayak girip rahatlama imkânı sağlamaktadır)³³²

Diğer yandan Amerikan şehrinde, meydanı sınırlarını etraftaki yüksek binalar oluşturduğundan dolayı, büyükçe bir alan kaplamakla birlikte meydanın kısmen de olsa kapalılık hissi vermekte olduğunu gözlemlemek, ayrıca meydanların Amerikan şehrinde Avrupa'da olduğu gibi şehirleri için vazgeçilmez bir kent kimliği ögesi konumunda olmadığını söylemek mümkündür. Meydan daha ziyade sanayi toplumu bireyinin gündelik ulaşım ihtiyaçlarını karşılayan kavşak konumunda ve rekreasyon alanı işlevindedir.

³³¹ Benevolo, s.145.

³³² http://t1.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcS6ED9hTWCvi97zgXcFmtBy-6on9B1mjS3y7-nw-DZvOG77B0A&t=1&usg=__aZojCEqllUAJbqJTjEjNggle1U=,(2011)

2.8 Batı Dışı Toplumlarda Meydan ve Kentsel Kimlik

Her toplumda olduğu gibi, Batı-dışı toplumlarda da sosyal hayatın mekâna yansımaları olarak kamusal alanlar ve formları farklı olmakla birlikte meydanlar söz konusudur. “Batı-dışı” diye tanımlanan alan çok geniş bir sosyal ve buna bağlı olarak kentsel uygulama alanını kapsamaktadır. Batı-dışı diye bir tanımlama temel bir ayrımı çağrıştırmaktadır ki bu kastedilen bir durumdur. Çünkü gerek yaşam tarzı, gerekse fonksiyonel olarak kent meydanı temelde bir batı şehri formu olup, bunun dışındaki uygulamalarda onunki kadar biçimlendirilip tanımlanmamış ve buna uygun olarak da sınırlandırılmamıştır. Burada üç temel kentsel uygulama ele alınıp değerlendirilecektir: Bunlardan birincisi olarak Çin ve Hint geleneğinde meydan olgusu tahlil edildikten sonra, İslam şehir geleneğinde meydan olgusu değerlendirilecektir. Genel olarak İslam şehrinde meydan kavramı ve uygulamalarına değinildikten sonra, bu sürecin devamı olan Selçuklu ve Osmanlılar’da meydan algısı ve uygulamalarından sonra ise bu tezin çalışma alanı olan Üsküdar Meydanı’nın da ait olduğu Cumhuriyet Türkiye’sinde meydan uygulaması ele alınacaktır.

2.8.1 Çin ve Hint Şehir Geleneğinde Meydan ve Kentsel Kimlik

Braudel, Konfüçyüsçüler’in erdem olarak öngördüğü şeylerin kendilerinin de içinde yer aldıkları kastın siyasal ve toplumsal otoritesini çok güçlendirdiğini, bu biçimsel ve geleneksel ahlâkın Çin’in toplumsal sürekliliğinde ve mekânın hareketsizliğinde çok etkin rolü olduğunu belirtmektedir.³³³ Braudel’in tanımında iki temel unsur ön plana çıkmaktadır: Otorite ve biçimsellik. Çin toplumunun tarihinin özeti olan bu iki kavramı hayatın her alanında ve onun mekânsal tezahürü olan Çin Şehri’nde görmek mümkündür. Hayatı kuşatmış olan ritüellerin mekâna yansımalarıyla biçimselliğin önemsendiği kendine has özellikleri barındıran kent meydanı ortaya çıkmıştır. Reader de bu durumu, “varlığını sürdürmekte olan Çin şehrinin ideal kurgusu kendi fiziksel gerçeklerinde saklıdır” şeklinde ifade etmektedir.³³⁴ Bunun yanında Çin uygarlığı temelde her olgunun kendi karşıtını içinde barındırdığı tezinin biçimlendirdiği bir uygarlıktır. Olguları bireysel olarak ifade etmeye

³³³ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, s.213.

³³⁴ Reader, p.68.

alışan Lao Tzu ile toplumsal anlatım ve çözüm yandaşı Konfcyus bu uygarlığın temel iki oluşturucusudur. İkisinde de ying/yang, yani karşıtlık ilkesi hâkim felsefedir.³³⁵

Otoritenin kaynağı olan saray ve otoriteye boyun eğen halkın boyun eğme mekânı olan meydan şehrin içinde birliktedirler. Sarayın ana kapısı toplumun cesametine uygun büyüklükteki meydana açılır ve imparatorla tebası arasındaki otorite aktarımı burada gerçekleştirilmekteydi Tiananmen Meydanı Pekin'in (Imperial City) girişi olarak kabul edilmekte ve büyük seremonilerle krala bağı askeri birliklerin gösteri alanı olarak kullanılmaktaydı.³³⁶

Weber'e göre şehir Batı'nın bir ürünüdür ve onun dışındaki yerleşim yerleri şehir olarak tanımlanmazlar. Asya şehirlerinden bahsederken "Asya şehirleri, hepsinin pazarları ve kaleleri olmasına rağmen hiçbir şekilde kentsel topluluklar değildi" şeklinde bir yaklaşımla buralarda yaşayanların kentsel topluluk sayılamayacağını belirtmiştir.³³⁷ Weber'in bu ifadesinde en önemli unsur bütün doğu şehirlerinin de önemli parçası olan pazaryeridir. "Hint şehirleri, kale ve pazaryeri olmalarının yanı sıra, kraliyete ait merkezler yahut kraliyet yönetiminin resmi merkezleri idiler."³³⁸ Weber, kale ve pazaryerlerini ısrarla belirtmesine rağmen olması halinde belirginlik ifade edecek olan meydana bahsetmemektedir. Bu durumda, ya meydanın olmadığından veyahut var olan bazı açık alanların biçim ve fonksiyon olarak önemli görevler ifa etmediklerinden bahsetmek mümkün olabilir.

Şehir bilimcilerin hemen tamamının üzerinde hemfikir oldukları olgu, ilk şehirlerin ekonomik büyüme ve ürün artışı neticesinde ortaya çıktığı yönündedir. Dolayısıyla şehirler sürekli olarak ticaretin merkezi olmuşlardır. En eski uygarlıklardan olan Hint ve Çin uygarlıklarının şehirlerinin de ticarî merkezler olmaları ve buralarda pazaryerlerinin bulunmasının da bu öngörüye uygun bir durum olduğu düşünülebilir.

Meydan form olarak bir bütünlüğü, merkezi ifade etmektedir. Ancak Hint felsefesi tabiatın bütünlüğü içerisinde bir parçalanmışlığı da kabul eder. Hint felsefesi çelişkilerin

³³⁵ Martin Seymour-Smith, **Yüzyılların Yüz Kitabı, Antik Çağdan Günümüze Düşünce Tarihi**, Çeviren: Özden Arıkan, Boyner Yayınları, İstanbul, 2003, s.39.

³³⁶ Liao Pin, **Beijing: Glimpses of History**, Foreign Languages Press, Beijing, 1994, p.17.

³³⁷ Weber, s.92.

³³⁸ Weber, s.95.

tabiatla içkin olduğuna ve zıtlık veyahut ikilik yasasının tabiatın temeli olduğuna inanır. Kendisinin paradokslarla örülü olduğunu kabul eder.³³⁹ Hint felsefesi, Çin hayat felsefesi ile benzer kültürel kodlara sahip olan Budizm ve Hinduizm'in etkisi altında biçimlenmiştir. Ancak Hindistan bir dönem Müslüman idaresi altında kaldığı için Çin'e göre daha çok kültürlü bir yapı arz etmektedir. Böyle bir felsefenin şehrinde kısmen de olsa mekânsal bütünlük anlamına gelebilecek meydan olgusunun yer edinmemesi ya da önemli kentsel unsur haline gelmemesinin/gelememesinin ise hayatı biçimlendiren felsefeye uygun bir durum olarak yorumlanabilir. Fritjof Capra Hindistan'a dair izlenimlerinden bahsederken cadde ve sokakların kalabalığından, duvar diplerine dizilen küçük dükkânlardan, arketipsel imgelerden ve tapınaklardan bahsetmekte ama münhasıran bir meydan veya tapınaklar dışında toplanma alanından bahsetmemektedir.³⁴⁰ Ancak bunlara rağmen Hint-Çin şehirleri için de Batı kentsel formlarında olmamakla ve imaj olarak çok ön plana çıkmamakla birlikte bir meydanın varlığından bahsetmek mümkün görünmektedir.

Çin ve Hint şehrindeki meydanların kentsel kimlik açısından değerlendirilmesi durumunda ise, güçlü bir ilişkinin varlığından söz etmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Son zamanlarda adından sıkça söz ettiren Tiananmen meydanı ise bu genellemenin dışında tutulması gereken spesifik bir örnek konumundadır.

2.8.2 İslam Şehir Geleneğinde Meydan

Hiçbir medeniyetin kentsel uygulamaları o medeniyetin genel hayat algısı ve dünya tasavvurundan ayrı düşünülemez. İslam geleneğinde “şehir” ve “meydan” kavramlarını irdelerken İslam medeniyetinin temel algısını, nasıl bir dünya tasavvur ettiğini ve şehre bakışını mercek altına almak, incelemek ve değerlendirmek gerekmektedir.

Braudel, İslam medeniyetinin temelini harekete dayandırmaktadır. Bu hareket İslam Peygamberi Hz. Muhammed döneminde M.S 622 senesinde Mekke'den daha sonra ismi Medine olarak değişecek olan Yesrib'e yapılan büyük Hicret ile başlamış ve tarih

³³⁹ J.Donald Walters, **Modern Düşüncenin Krizi, Anlamsızlık Sorununa Çözümler**, Çeviren: Şehabettin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.81.

³⁴⁰ Fritjof Capra, **Yeni Bir Düşünce**, Çeviren: Mustafa Armağan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.357.

boyunca hep devam etmiştir. Hatta bu büyük göç öncesinde Habeşistan’a da bir göç olmuş ama bu kalıcı olmamış, gidenler bir müddet sonra Mekke’ye geri dönmüşlerdir.*

İslami takvimin de başlangıç noktası sayılan bu büyük Hicret, Müslüman dünya için hareket halinde olmanın gerekliliğine dair bir işaret ve bir algı olmuştur. Ticaret, fetih ve tebliğ amaçlı askeri seferlerin çok önemli olduğu İslam medeniyet geleneğinde bu iki gerekçe halkları, en azından öncü kuvvetleri, sürekli bir devinim halinde tutmuş ve Atlas Okyanusu’ndan Çin’e kadar geniş bir alanda sürekli bir hareketlilik sağlanmıştır.

Braudel, “yollar onun (İslam Medeniyeti) zenginliği, varlık nedeni, uygarlığıdır. Yüzyıllar boyunca yolların sayesinde egemen bir konumda kalacaktır” diyerek, gerek ticaret amaçlı ve gerekse yeni fetihler için sürekli bir devinimden bahsetmektedir.³⁴¹ “Demek ki İslamiyet en mükemmelinden bir hareket uygarlığıdır. Bu da uzaklara yapılan gemi yolculukları ve çok yönlü bir kervan dolaşımını gerektirmektedir.”³⁴² Kervanlar bu dolaşımın ve ticaret ağının esas unsurlarıdır. Gerek Kur’an ve gerekse Hadis’lerde ticarete dair teşvik edici hususlar nedeniyle İslam ticaret kervan ve gemileri sürekli bir dolaşım halinde olmuş ve büyük zenginlikler elde etmişlerdir. Ticarî hayat kervanlara dayandığı için şehirlerdeki en kalıcı yapılar, bugün bile hayranlık uyandıracak kadar muazzam bir halde olan kervansaraylar olmuşlardır.

İslam şehirlerinde kervansaraylar ana ticaret yolu üzerinde ve şehrin hemen kenarında kurulmakta, şehrin merkezi olan ulu cami ile irtibatı ise İslam şehir geleneğinin önemli öğelerinden biri olan sokaklar sağlamaktadır. İslam şehir geleneğinde en önemli unsur şüphesiz merkezdeki ulu camidir. Braudel bu durumu şöyle açıklar: “Sanki kalp oymuş gibi, her şey oraya gider, her şey oradan çıkar. Ulu caminin yakınlarında çarşı, yeni dükkânlara tahsis edilmiş sokaklarıyla ve hanlarıyla tüccar mahallesi vardır. Mal deposu

* Muhammed Hamidullah Habeşistan’a göçü anlatırken, “609 yılında Muhammed A.S.S. İslamî anlatıp yaymak üzere “ilahi tebliği” almaya başladığını ilan etmişti. Beş yıl sonra kendi hemşehrilerinin dinî sebeplerle gösterdiği işkence ve eziyetler o derece tahammül edilemez hale geldi ki kendisine inanan sahabilere, doğup büyüdükleri memleketi terk edip Habeşistan’a gidip sığınmalarını teklif etti.” (Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi Cilt I**. Çeviren: Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1991, ss. 294-295.) Ayrıca Martin Lings, bunu; “bu islamda ilk göç (hicret) idi” şeklinde açıklamıştır. (Martin Lings, Hz. **Muhammed’in Hayatı**, Çeviren: Nazife Şişman, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 119.) Bu duruma göre ilk Hicret’in MS. 614 senesinde yapıldığı söylenebilir.

³⁴¹ Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, s.97.

³⁴² Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, s.97.

olan bu hanların yanında hamamlar yer almaktadır. Zanaatkârlar ulu cami merkez olmak üzere, daireler halinde yerleşmişlerdir.”³⁴³

Sokaklar ise şehrin kalbi olan ulu cami ve çevresine kan taşıyan atardamarlara benzetilirler. “Meddahlar, ozanlar, yılan oynatıcıları, soytarılar, hacamatçılar, şarlatan hekimler, berberler, yani hukukçuların ve ahlakçıların kuşkuyla baktıkları bütün meslekler burada buluşmaktadır.”³⁴⁴

Ulu cami ve sokakların dışında İslam şehrinde en önemli yerlerden biri de, ticaretin kalbi konumundaki çarşıdır. “Çarşı: Kentin gün boyu en hareketli alış veriş merkezidir. Uzun bir ana cadde ve buna açılan sokaklardan oluşur. Bu çarşılar alış veriş yapanların rahatı ve iş sahipleri için iş yerlerinin korunmasındaki kolaylık göz önüne alınarak olanaklar el verdikçe üstü kapalı yapılmaktadır. Kentte üretilen her türlü mal ve hizmet ve bunların erbabı burada yer alır. Ana caddeye açılan yan sokaklardan her biri ayrı iş kolunda mal ve hizmet üreten esnaf örgütlerine ayrılmıştır. Özetle söylenecek olursa Bedesten büyük tüccarın bulunduğu ve transit ticarete konu olan malların alınıp satıldığı kapalı alış veriş yeridir. Kentte ülke ve uluslararası pazar için üretim yapan sanat dallarının Bedesten’e çok yakın olması, üretenle pazarlayan arasındaki ilişkinin sağlıklı gelişmesini ve kolaylığını ön görmektedir. Bu, Osmanlı kentlerinin en önemli çarşı, pazar düzenidir.”³⁴⁵ Öyle ki çarşı kentin gerçek merkezidir ve “Osmanlı şehrinde toplumsal kitlenin tümünün kamusal yaşamının geçtiği yerdir.”³⁴⁶ Bu durum Osmanlı öncesi İslam topluluklarında da böyledir. İslam’ın iki büyük kaynağı Kur’an ve Hadislerde ticaretin övülmesinden ve teşvik edilmesinden dolayı çarşı çok önemli konuma gelmiştir. Başta Binbir Gece Masalları, Tutiname, Kelile ve Dimne olmak üzere birçok doğu klasiğinde, çarşının kendi içinde özel bir örgütlenme yapısına sahip olan önemli bir kamusal mekân olduğu görülmektedir. “Çarşı bir üretim ve ekonomik değer strüktüründen daha fazlasını ifade eder. O aynı zamanda esnafın başkahramanı olduğu kent kültürü bağlamında özel bir sentez potasında kültürel ifadesini bulan tutarlı bir bütündür.”³⁴⁷ Nazif Gürdoğan’da İslam şehrinde ve ticarî hayatında çarşının önemine değinirken konuyu, “kutlu şehirlerden yola çıkan inanç ve ümit

³⁴³ Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, s.101.

³⁴⁴ Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, s.100

³⁴⁵ Doğru, s.118.

³⁴⁶ Cerasi, s.115.

³⁴⁷ Cerasi, s.117.

kervanı, yolunun geçtiği yerlerden yeni katılımlarla, dünyayı cami ve çarşılarla donatmaya devam etmektedir. Onlar, gönüllerle birlikte, çarşıların fethine, şehirlerin fethinden çok daha fazla önem verdikleri için gittikleri her ülkede dostlukla karşılaşmışlardır... Cami ve çarşının yolunu birbirinden aşılmaz sınırlarla ayıran bir toplum, girişimci aklı zenginleştiremez” şeklinde izah etmektedir.³⁴⁸

Braudel son olarak İslam şehirlerinin önemini şöyle açıklar: “İslam kentinin önemi, İslam uygarlığının özüne bağlıdır. Kentler, yollar, gemiler, kervanlar, hac ziyaretleri, hepsi birden tek bir olguyu meydana getirmektedir. Bunlar Louis Massignon’un sözünü ettiği Müslüman hayatının güç hatlarıdır. Bunlar hareket demetleridir.”³⁴⁹

İslam hayatının güç kaynaklarından biri olan ticaret o kadar gelişmiştir ki, Müslüman tacirler Atlas Okyanusu ile Çin arasındaki bölgenin tamamında etkin duruma gelmişlerdir. Ünlü seyyah İbn Battûta El Tanci seyahatnamesinin Çin’le ilgili bölümünde bir hemşehrî ile karşılaşmasından bahsetmektedir. Sebte’li olan bu tüccarla daha önce Delhi’de de karşılaşmıştır ve tüccar bu arada çok büyük servet sahibi olmuştur. Daha sonra Sebte’li bu tüccarın kardeşiyle de Sudan’da karşılaştığını nakletmektedir.³⁵⁰ Bu seyahatname ve bir Doğu klasiği hüviyetindeki Binbir Gece Masalları’nda benzer onlarca hikâye ile karşılaşmak mümkündür. Buradaki hareketlilik göçebelik anlamına gelmemektedir. Hareket halindeki asker ya da ticaret erbabının Sebte’li tüccar örneğinde olduğu gibi bir daimi ikametgâhları mutlaka vardır ve “nerelisin” sorusuna verilen cevap kişinin doğup büyüdüğü ve kendini ait olarak hissettiği yeri işaret etmektedir.

İslam medeniyet olarak sürekli hareketi, bu hareket noktaları arasında ise şehirleri öngörmüştür. Müslüman takviminin başlangıcı olan Hicret’le birlikte bir yaşam biçimi haline gelen bu hareket yüzyıllar boyunca hep devam etmiştir. Bu şehrin temel karakteristiklerinden biri, Roma hukukunda olduğu gibi kaskatı kurallarla belirlenmemiş ve gevşek dokulu olmasıdır.³⁵¹ Batı şehrinde kamusal alanı ortaya çıkartan talepler İslam şehrinde olmadığı için, “İslam şehrinin Batı şehirleri gibi kurumsallaşmış olmayan bir

³⁴⁸ Nazif Gürdoğan, **Girişimcilik ve Girişim Kültürü**, İGİAD Yayınları, İstanbul, 2008, s.30.

³⁴⁹ Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, s.102.

³⁵⁰ İbn Battûta, **Seyahatname II.Cilt**, YKY, İstanbul, 2004, s.905-906.

³⁵¹ Mustafa Armağan, Osmanlı Şehrîne Kavramsal Bir Yaklaşım, **Osmanlı, 5.Cilt**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.541.

cemaat iktidar mücadelesine dayalı dinamizmi”³⁵² kentsel mekâna yansımış ve onu biçimlendirmiştir. Cemaat müslüman hayat algısında çok önemli bir yer tutmaktadır. Sadettin Ökten’e göre “İslam medeniyet tasavvurunda şehir, cemaat demektir. Şehirden gaye cemaatin erdemli bir hayat yaşamasıdır.”³⁵³ Cemaat ise aleladele bir kalabalıktan farklıdır. Cemaatte en önemli husus sürekli bir arada bulunma veya belirli aralıklarla bir araya gelme durumudur. Cemaati oluşturan ya da bir araya getiren mekânlar da bu amaca uygun olarak gelişmiştir. Bunların en başında cami gelmektedir. Kent meydanı bu amacı sağlamaktan uzak, kalabalıkları bir araya getirebilen ama cemaat oluşturmaktan uzak bir kentsel formdur.

Bunun yanında özellikle Rönesans meydanları için öngörülen halkın yönetenler tarafından denetlenmesi fikrinin mekânsal tezahürü İslam şehir geleneğinde yer almamaktadır. İslam şehri, ne iktidarın istediği türden düzenli, güvenli ve kendi denetimindeki bir kent modelinin ne de mekânsal bir model geliştirmemiş görünse bile bir cemaat idealinin sonucudur. Taraflar arasında karşılıklı bir kurumlaşmanın olmaması nedeniyle, ortaya çıkan sonuç daha çok kurumsallaşmamış bir uzlaşmaya bağlı görülmektedir.³⁵⁴ Oysa Batı şehrinde kamusallığın devamını sağlayan en önemli unsur burjuva ile iktidar arasındaki güç paylaşımı ve iktidar bölüşümüdür.

Öte yandan İslam’ın bireye ve mahremiyete verdiği önemin mekâna yansıması olan İslam şehrinin sosyolojik olarak dayanakları tahlil edilip ortaya konmadan da, Batı şehir kodlarıyla evrensel bir şehir sosyolojisi oluşturmak mümkün değildir. Braudel’in tespitinde yer alan öğelerden biri olan kentler mübadelenin esas unsuru konumundadır. Devasa kentler kurulmaktadır ve bunlar hareketi sürüklemektedirler.³⁵⁵ İslam şehri, Aristo metafiziğinin statik varlık telakkisinin aksine, hareket halinde bir uygarlığın yansımasıdır, bizatihi şehrin kendisi de hareket halindedir.

Bu tespitlerden sonra İslam şehir geleneğinde meydan unsurunun neden Batı’daki gibi yer almadığı konusu irdelenebilir. Kamusal alanın birincil iki formundan biri olan meydan (diğeri sokak) sokağın aksine hareketi azaltan, hayatı yavaşlatan hatta belki de

³⁵² Armağan, **Osmanlı, 5.Cilt**, s.542.

³⁵³ Ökten, **Şehir, İstanbul ve Mimari**, s.12.

³⁵⁴ Armağan, **Osmanlı, 5.Cilt**, s.542.

³⁵⁵ Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, s.106.

normal ritmine döndüren bir işlev görmektedir. Cenk Demirci klasik dönem meydanlarının özelliklerine değinirken “klasik dönem meydanlarında meydanın üçüncü boyut özellikleri dikkatlice biçimlendirilmiş ve dengelenmiş olup hareketi değil ancak dinlenmeyi ve durmayı çağrıştırır” şeklinde tespitte bulunmuştur.”³⁵⁶ Bu da meydanın bir başka fonksiyonunu ortaya çıkartmaktadır ki o da; teknolojinin ve ona uygun olarak inşa edilen cadde ve sokakların baş döndürücü bir şekilde hızlanmaya teşvik ettiği hayatın ritmini dengeleyici bir unsur olmasıdır.

İslam medeniyet algısı ile meydanın karakteristik özelliklerini üst üste koyup resim tamamlanacak olursa, İslam şehrinde meydanın neden olmadığına, ya da neden önemsenmediğinin temel gerekçesi de ortaya çıkmış olacaktır. Buna karşılık sokağın göreceli olarak neden önem arz ettiği de anlaşılmış olacaktır. Çünkü Braudel’in de tespitiyle İslam medeniyeti sürekli bir hareketi öngörürken, “meydan” buna karşıt olarak bir yavaşlamayı, yerleşik hayatı ve durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 4’de iki düşünce sistemi arasında kamusal alan form farklılıkları ve bunları ortaya çıkaran düşünsel yapıya yer verilmiştir.

³⁵⁶ Demirci, s.14.

Tablo 8: Batı ve İslam şehirinde kamusal alan formunun düşünsel dayanakları.

Uygarlık Anlayışı ve Kentsel Mekân		
Uygulama Alanı	Düşünce Sistemi	Öne Çıkan Kamusal Alan
Batı	Aristo (Doğal Yer Düşüncesi)- Atalet*	Kent Meydanı
İslam	Gazali (Hareket Felsefesi)-Sürekli Devinim **	Sokak

* Aristo'ya göre madde biçimsiz ve hareketsizdir, onu harekete geçirip biçimini veren formdur. Form ise tek başına boş, onun içini dolduran maddedir. Varlık bu ikisinin birleşmesinin ürünü olup, görüntüler dünyasında her şey form kazanmış bir maddedir. Form, şekil, biçim demektir. Ancak Aristoteles'in dilinde formun, bizim biçim anlayışımızı aşan bir anlamı vardır. O, varlıkların yalnızca biçimini belirlemekle kalamayan, aynı zamanda maddeye hareket yetisini veren madde dışı (tinsel) ve etkin bir öğedir. Aristoteles bir bakıma form ile Platon'un ideası'na benzer bir şeyi anlatmak ister. Ancak idea'dan farklı olarak form, tek başına var olamaz; Mutlaka bir madde ile birlikte bulunur. İkisinden biri eksik ise, varlık yoktur. (Şenel, s.165.) Aristo felsefesi ile İslam düşünce sistemi arasındaki farklılık en bariz şekilde şu iki örnekte görülebilir: Aristoteles'e göre hareket kuvveden fiile geçiş, varlık haline gelişir. (Aristoteles, **Fizik**, Çeviren: Saffet Babür, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.95.) Oysa İslam düşünce sisteminin kurucularında Kindî'ye göre; "cismin var oluşu hiç bir şekilde hareketten önce değildir. Önce cisim vardı, hareket yoktu denilecek olursa bu imkânsız bir çelişki olur. Çünkü cisim, yoktan varlığa geçiş demekse, bu hareketten önce olamaz. "Cisim sürekli bir sükunet halindeydi, hareket sonradan başladı (Aristoteles'in görüşü bu yöndedir), çünkü cisim hareket imkânına sahip bulunuyordu. Böylece ezeli olan alem bilfiil sükun halinden bilfiil harekete dönüşmüştür" tarzındaki iddia da Kindî'ye göre doğru değildir. Çünkü ezeli olanda dönüşme olmaz. Böyle bir düşünce; "dönüşen dönüşmeyendir" anlamına geleceğinden imkânsız bir çelişkidir. Öyleyse alemin sürekli sükun halinde bulunması ve sonradan bilfiil harekete geçmiş olması mümkün değildir. Dolayısıyla cisimde hareket öteden beri vardır ve cisim asla hareketten önce değildir. Bu nedenle Kindî şöyle demektedir: "Hareket varsa zorunlu olarak cisim vardır, cisim varsa zorunlu olarak hareket vardır." (Cevher Şulul, **Kindî Metafizigi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s.81.)

** Gazali'ye göre sefer iki çeşittir. Biri bâtinî sefer, diğeri de zahiri seferdir. Bâtinî sefer, yer ve gök alemine, Allah'ın acayip sun'una (yapış, yapma, Bkz. Devellioğlu, s.964.) ve takva konaklarına sefer yapmaktır. Allah adamlarının seferi budur. Bu seferi yapamayanlar zahiri sefere çıkmalı bedeniyle her yere intikal etmelidir. Çünkü her gittiği yerden bir ibret alır, bir türlü fayda kazanır. Gazaliye göre zahiri sefer beş türdür. Bunlardan birincisi ilim öğrenmek ve gezip dolaşarak yeryüzünün sırlarını keşfetmek için yapılan seferdir. İkinci sefer, ibadet için yapılan seferdir ki İslam dünyası için hac buna en güzel örnektir. Üçüncü sefer, dinine zararı dokunan şeylerden uzaklaşmak için yapılır. Dördüncüsü ticaret için yapılan sefer, beşincisi ise seyretmek ve ferahlamak için yapılır. (İmam-ı Gazali, **Kimyâ-yı Saadet**, Çeviren: Mehmed A. Müftüoğlu, Kontrol ve Düzeltme A.Fikri Yavuz, Çelik Yayınevi, İstanbul, ss. 332-335.) Ayrıca Gazali'nin yer vermediği ama İslam tarihi açısından çok önemli bir sefer türü de, askeri seferlerdir ki Braudel "İslam hareket uygarlığıdır" derken dayandığı hareket çeşitlerinden biri de budur. Batı'da ise 20. Yüzyılın başında ortaya çıkan **fütürizm**le birlikte hareketli şehir veya hareket şehri de gündeme gelmeye başlamıştır. 20 Şubat 1909 tarihinde Paris'te Figaro'nun ilk sayfasında **fütürizm manifestosu** yer almıştır. (Ragon, s.316) Büyük Türk düşünürü ve bilim adamı İbn Sina, "**sınırlanmamış bir doğa**" olarak tanımladığı hareketi, "**her hareket bir zamandır**" diyerek de hareketin mekân ve zaman boyutlarına değinmiştir. Hareketin durağanlığın karşılığı olduğunu söyleyen İbn Sina, "hareket özelliğinin olması sözümüzün anlamı, hareketin ilgili olduğu şeyin var olmasıdır ki; bu da, örneğin onun mekânda ve zamanda olmasıdır" demektedir. (İbn Sina, **Kitâb El-Şifâ: Fizik**, İbn Sina Doğunun Sönmeyen Yıldızı, Yayına Hazırlayan, Hüseyin Gazi Topdemir, Say Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 165-194. İbn Rüşd'in "Aristocu statik varlık telâkkisi"ni eleştiren Turgut Cansever ise bu konuda şunları söylemektedir: "İbn Rüşd'un Aristocu statik varlık telâkkisine, çağdaşı Muhyiddin İbnü'l Arabî, Füsûsü'l Hikem adlı eserinin 12. Fass'ında, "Şuayb Kelimesindeki Kalbi Hikmetin Aslı" başlığı altında, varlığın sürekli oluşum niteliğini ortaya koyarak karşı çıkar. İslamî ve tasavvuf düşünce tarihinde varlığın dinamik yapısını belirleme hususunu özel bir önem vererek ele alır." (Turgut Cansever, **Mimar Sinan**, Klasik, İstanbul, 2010, s.173.)

Andre Raymond, Osmanlı dönemi Arap kentlerinin mekânsal özelliklerini sayarken ayrıntılı olarak cami, çarşı, bedesten, kervansaray gibi bütün birimleri ayrıntılı bir şekilde belirtmiş ancak münhasıran bir meydan veya açık alandan bahsetmemiştir.³⁵⁷ Söz konusu şehirlerde büyük cami birinci görünür merkez rolündeyken, ikinci merkez noktayı kayseriye (atölye, depo, dükkânlarla avlu şeklinde kurulmuş resmi binalar) oluşturmaktaydı.³⁵⁸

Bununla birlikte İslam şehirlerini inceleyen bilim adamları kimi eserlerinde de İslam şehrinde meydanın olduğunu dile getirmişlerdir. Cahit Baltacı İslam şehrinde mekânın planlamasını tanımlarken ilk olarak şehrin ortasında cami ve meydan olduğuna vurgu yapmaktadır.³⁵⁹ Ancak, Baltacı aynı tebliğin devamında Müslümanların kurduğu ilk şehirlerden Basra'yı tanımlarken "ortada kamıştan bir cami, 60 zira genişliğinde ana cadde, ikinci derecede caddeler" şeklinde kentsel mekânları sıralamakta ancak bir meydanın varlığından bahsetmemektedir. Devamında ise Kûfe ve Fustat şehirleri için de bir meydan olgusundan bahsedilmemektedir.³⁶⁰ Bu durum bir kentsel mekân olarak meydanın tam olarak tanımlamadığını, camilerin veya külliyelerin dış avlusunun dışındaki açık alanın zaman zaman meydan olarak tanımlandığını göstermektedir. İslam şehrinin en önemli formlarından olan sokak zaman zaman çarşıya zaman zaman da şişmeler yaparak küçük mahalle meydanlarına dönüşmektedir.³⁶¹

Batı kent meydanının tamamlayıcı ve vazgeçilmez unsurlarından biri de, heykellerdir. Meydan içerisindeki estetik öğelerin en önemlisi olan heykel konusu İslam inanç sisteminde bir tartışma konusu olmuş ve, meydanın Batı formlarında gelişmesinin önündeki engellerden biri olarak görülebilir. Oysa bu mesele İslam alimleri arasında da tartışılmış ve daha çok canlı varlıkların heykellerinin olamayacağı, diğer tür heykellerin ise olabileceği yönünde kanaatler oluşmuştur. Bu konuda İbn Haldun; "Büyük şehirlerin ve yüksek heykellerin ancak büyük devletler tarafından vücuda getirilebileceğine dair" fasılda,

³⁵⁷ Andre Raymond, **Osmanlı Döneminde Arap Kentleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, ss.124-127.

³⁵⁸ Raymond, s.162. (Ayrıca kayseriye için bkz. Devellioğlu, s. 498.)

³⁵⁹ Cahit Baltacı, **Dört Halife Devri Şehir ve Yerel Yönetim Hizmetleri, İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler I**, İlke Yayınları, İstanbul, 1996, s.82.

³⁶⁰ Baltacı, ss.85-86.

³⁶¹ Ziya Gencel, Geleneksel Türk Kentinde Meydan Kavramı, **Egemenlik 2000/2, Sayı 34**, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2002, s.23.

şehirlerde heykellerin yapılmasından bahsetmektedir.³⁶² Aynı konuda bir başka büyük İslam düşünürü Muhyiddin İbn Arabî ise; “ruh sahibi olan bir varlığın resmini yapmaktan sakın. Kuşkusuz bu iş insanların gözünde önemsiz, basit bir iştir, Oysa ki Allah katında bu, çok önemli ve çok büyük bir iştir. Ressamlar /heykeltıraşlar (el-musavvirûn) kıyamet gününde en şiddetli azaba çarptırılacak insanlardır. Kıyamet günü ressam ve helkeltraşa, “*yarattığın şeyi haydi dirilt ya da ona can ver*” denilir. Oysa o onu ne diriltebilir ne de can verebilir” diyerek İslam düşünce sisteminde heykel ve resme karşı bakışın ne olduğuna açıklık kazandırılmıştır.³⁶³

2.8.2.1 Selçuklular ve Osmanlı’da Meydan ve Kentsel Kimlik

Türkler de kent meydanını incelerken Selçuklular’dan başlayıp daha öncesine gidilmemesinin sebebi tezin konusunu teşkil eden Üsküdar Meydanı’nın Bizans sonrası dönemde Osmanlılar tarafından biçimlendirilmiş olması ve Osmanlı’nın da hem kronolojik hem de kültürel açıdan Selçuklular’ın devamı niteliğinde olmasıdır. Böylece Üsküdar Meydanı’nın geçmişte ait olduğu medeniyet ailesinin şehir uygulamasına göz atılıp, bu uygulama içinde meydan olgusu araştırılacaktır.

Şehir gibi şehrin meydanları da, bir hayat biçiminin mekâna yansıması olarak ortaya çıkmışlardır. Selçuklu ve Osmanlı’da yaşam biçiminde semt ve mahalle kavramı çok önemliydi ve mahallelerin kalbi ise camilerdi. Selâtin camilerinde belirgin olmak kaydıyla semt ve mahalle camilerinde de, cami müstemilatı bir toplanma ve dağılma alanı sağlamakta, medrese, kütüphane ve külliyeğe bağlı diğer tesisler bir araya gelme ihtiyacını gidermekteydi.

Bunun yanı sıra göçebelikten yerleşik hayata geçtikten sonra İslam inanç sistemi altında biçimlenen Türk topluluklarında ise dışa dönük bir yaşam şekline ziyade daha kapalı ve özellikle kadınlar için ev merkezli bir hayat söz konusuydu. Bütün bu inanç ve değer sistemi altında oluşan meydanların ise daha çok işleve yönelik, gösterişten uzak ve Müslüman insan tipinin mekânsal algısını yansıtan nitelikte oldukları söylenebilir.

³⁶² İbn Haldun, **Mukaddime II. Cilt**, s.227.

³⁶³ Muhyiddin İbn Arabî, **Hakikat ve Tefekkür**, Çeviren: Mahmut Kanık, Hece Yayınları, Ankara, 2009, s.57.

İslam şehir geleneğinde meydan kavramı için söz konusu olan unsurların çoğu Selçuklu ve Osmanlı şehirleri için de geçerlidir. Özellikle Selçuklu ve İstanbul'un fethi öncesi Osmanlı şehirleri için daha önce tanımlanmış olan "hareket" kavramı geçerlidir ve belirleyici öğelerden biridir. İstanbul'la birlikte ise daha yerleşik bir kültür gelişmeye başlamıştır. Bunun en belirgin kanıtı ise 1299 da kurulan Osmanlı Devleti'nin 1326 tarihinde Bursa, otuz beş sene sonra (1361) Edirne ve bundan doksan iki sene sonra da (1453) İstanbul'u başkent yapmasıdır. Ancak İstanbul'la birlikte yerleşik hayata geçilmiş ve başkent de bu yeni hayat şekline uygun olarak kalıcı hale gelmiştir.³⁶⁴

Geleneksel Türk şehirlerinde yer alan meydanları genel olarak şu şekilde açıklamak mümkündür; İslamiyet'e bağlı olarak, dinsel ve sosyal anlayıştan kaynaklanan yaşam biçimi geleneksel Türk kentlerinde ortak kullanım mekânlarına sınır getirmiştir. Cami ve külliye'nin dış ve iç avlusu kentsel ortak kullanım için açık mekânı oluşturur. Bunun yanı sıra genellikle, mescit, çeşme, kahvehane çevresinde veya pazarlarda veya sokakların biçimlenmesiyle oluşan planlanmamış, kendiliğinden gelişmiş semt ve mahalle ölçeğindeki küçük meydanlar da geleneksel Türk şehirlerindeki açık alanları oluşturmuşlardır. Selçuklularda meydan şehrin ortasında, caminin yanında taş döşeli bir yer olmayıp, şehrin kenarında çimenlerle kaplı bir alandır. Bu şekilde çimenlerle kaplı ve sınırlanmamış bir alan olduğundan dolayı da Gökmeşdan diye adlandırılmıştır.³⁶⁵

"Biçimlenme açısından planlanmamış bir şekilde gelişen meydanlar, semt ölçeğinde sokakların hareketiyle gelişirken, çarşı ve merkezde yer alan meydanlar, hanlar, kapalı çarşı gibi ticaret yapıları, cami türbe gibi dinî yapılar, medrese gibi kültürel yapılar içinde şekillenmekteydi. Özellikle kentsel meydan diyebileceğimiz mekânlar ise konum, işlev ve kullanım açısından semt meydanlarından daha farklı özellikler göstermekteydi. Bu meydanlar kentin yerleşim alanı dışında yer almakta, sportif faaliyetler, gerektiğinde eğlence ve törenler için hizmet etmekteydi."³⁶⁶ Anlaşıyor ki, bu meydanlar Zucker'in tarif ettiği formlardan her hangi birine girmemekte ve daha çok açık alan (space) olarak değerlendirilmesi gereken yerlerdir.

³⁶⁴ Muhammed Sallabi, **Osmanlı Tarihi, Kuruluşundan Bugüne**, Çeviren: Cezayir Polat, Keşif Yayınları, Ankara, ss. 79-150.

³⁶⁵ Tuncer Baykara, Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir, **Osmanlı, 5.Cilt**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.529.

³⁶⁶ Gökçür, s.93.

Batı'nın meydanın etrafında evler veya kilisenin önündeki meydan yapısının aksine, Türk ev ve şehir geleneğinde gerek ev, gerekse külliyelerin mimarisinde görüleceği üzere açık alan içe dönük olarak tasarlanmıştır. Evin etrafı kapalı avlusu ile külliyelerin iç ve dış avluları Batı geleneğindeki meydan tasarımıyla yer değiştirmiştir. Bu durum paylaşım ve kullanım biçimlerinde de farklılıklar oluşturmuştur.

Osmanlı şehirlerinde Batı'daki anlamda kent meydanları oluşmamasının sebeplerinden biri de Batı şehrinde meydanın ifa ettiği görevlerin kentin içine parçalar halinde dağılmış olmasıdır. Kılıçbay'a göre, çarşı, pazar, bedesten gibi mekânlar aslında esnafın bir arada bulundukları yerlerdir. Özellikle pazar, aynı iş kolundaki esnafın bir aradalığını ifade etmektedir. Çarşı daha geniş bir kavram olup, çeşitli esnaf gruplarının bir arada olma halini belirtmektedir. Atmeydanı ve Okmeydanı ise daha çok savaş talimine yönelik sportif faaliyetlerin alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Ve meydan sözü yalnızca bu spor sahaları için kullanılmaktadır. Bu alanlara girişler ise bazı ritüellere bağlı olduğundan bugünkü anlamda kamusal açık alan sınıflandırmasına tabi olarak değerlendirilemezlerdi. Bugün dahi Okmeydanı adı ile bilinen semtte kurulmuş olan ve ok atış talimlerinin yapıldığı meydan Şeyhü'l-Meydan denilen şeyh tarafından idare edilen, gereken yerlere ihata duvarları çektirilerek sınırları belirlenmiş ve zaman içinde oluşan meydan kuralları titizlikle tatbik edilmiş bir alandı.³⁶⁷ Görüldüğü gibi burada açıkça bazı özel işlevler söz konusudur. "Ayrıca Osmanlı kentinin geleneksel dokusu ve yapı boyutları Batı mimari geleneğinin anıtsal ölçüleriyle çelişmektedir. Türk kentlerinde büyük boyutlu camiler dışında anıtsallık potansiyeli olmamıştır."³⁶⁸ Bu durumun da inanç bağlamında temelleri olduğu söylenebilir.

İslam şehrinin en önemli öğelerinden biri olan cami avlusu ise zaten bir toplanma alanıdır ve toplumsal işlevi ağır basmaktadır. Bu durumda Osmanlı'da kent halkının ekonomik ve toplumsal faaliyetlerinin farklı mekânlar halinde bölündüğünü ve buralarda denetim altında tutulduğu söylenebilir.³⁶⁹ Bu tespitten hareket eden Kılıçbay, Osmanlı sisteminin kentsel oluşumu önlediğini, bunun böyle olduğunun en iyi göstergesinin de meydan yokluğu olduğunu belirtmektedir. Oysa Kılıçbay meydan olmamasının gerekçelerini sayarken, meydanın işlevlerinin şehrin başka başka mekânları tarafından

³⁶⁷ Sadettin Ökten, **Yahya Kemal'in Rüzgariyle Düşünceler ve Duyuşlar**, Ötüken, İstanbul, 2008, s.383.

³⁶⁸ Gökçür, s.96.

³⁶⁹ Kılıçbay, s.32.

yerine getirildiğini belirtmiştir. Ancak “kent meydan demektir” tespitinden yola çıktığı için bu yargıya varmıştır.

Diğer yandan sanayi devrimi sonrası ulaşımda meydana gelen değişimler ve özellikle tren yolu ulaşımı kentlerde yeni bir meydan tipini ortaya çıkarmıştır. Dünyanın her tarafında olduğu gibi ülkemizde de gar meydanları bu dönemde ortaya çıkmaya başlamış, ancak Batı’dan farklı olarak imajdan ziyade fonksiyon ön planda olduğu için Batılı muadilleri kadar gösterişli olmamışlardır.

Osmanlı’nın diğer İslam ve Selçuklu Türk Devleti’nden farkı, onun Bizans’ın yanı başında gelişip büyümesi ve kendi kadim geleneğiyle Bizans uygulamalarının sentezini oluşturmasıdır. Osmanlı devlet yönetiminde gelenek çok önemli unsurlardan biridir. “Kadimden olagelene aykırı iş yapılmaması” kuralı, gerek ekonomik, gerekse toplumsal hayatın en önemli düsturlarındandır. Kadim nedir sorusuna ise bir Kanunname’de, “kadim odur ki onun öncesini kimse hatırlamaz” olarak açıklama getirilmiştir.³⁷⁰

Özellikle şehircilik ve mimari alanda Bizans’ı reddetmeyen Osmanlı, Selçuklu şehir ve mimarisi ise Bizans uygulamalarını birleştirerek, ikisinden de izler taşıyan yeni bir tarz oluşturmuştur. Var olan Bizans şehirlerine yerleşen Osmanlı, kendisinin oluşturduğu şehirler için de buraları örnek almış ama kendi özgün biçimini üretmiştir. Buna en güzel örnek Bursa şehrinden esinlenerek kurulmuş olan Saraybosna’dır. Bursa’daki Çarşı Meydanı ile Saraybosna’daki Başçarşı Meydanı biçimsel açıdan olduğu kadar, içlerinde var olan unsurlarla da çok büyük benzerlikler taşımaktadırlar.

³⁷⁰ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, s.49.

Resim 8: Bursa'da çarşı ve meydan. Hasan Taşçı koleksiyonu.

Resim 9: Saraybosna'da çarşı ve meydan. Hasan Taşçı koleksiyonu.

Birbirlerine son derece benzeyen bu iki mekân, Osmanlı'da bilinçli bir kent meydanı uygulamasının olduğunu göstermektedir. Ancak söz konusu bu alanlar Batı'daki anlamıyla "square", "place" ya da "piazza" diye tanımlanan yerler değil, işlevsel olarak çarşının uzantısı görünümünde olan alanlardır. Osmanlı bir bakıma varlığın kuvvetler hiyerarşisini

incelemiş, şehri insan gücüyle değiştirilmesinin anlamsızlığını müdrik olarak topoğrafik şartların realitesini göz önünde tutarak meydana getirmiştir.³⁷¹ 19. yüzyılla birlikte ise Osmanlı şehri Batı'dan anıtsal meydan düzenlemelerine dair bir gelenek devşirme girişiminde bulunmuştur.³⁷² Batılı anlamda ilk meydan uygulaması değilse de algısı Mustafa Reşit Paşa'nın tavsiyesiyle, hükümet tarafından 1856 Aksaray yangınından sonra şehri yeniden planlamak için görevlendirilen İtalyan mühendis Luigi Storari'nin planında ortaya çıkan bir kavşak noktasıdır. Haliç'te Unkapanı'ndan Yenikapı'ya uzanan kuzey-güney eksenini, doğu-batı eksenini oluşturan Divanyolu'nun uzantısı olan Aksaray Caddesi'nin kesiştiği noktadaki bu uygulamada Storari, bu iki ana arterin önemini vurgulamak için onları genişletip düzeltmiş ve kavşağı belirleyen köşeleri yuvarlayarak İstanbul'a yeni bir düzenleme getirmiştir. Her ne kadar bu düzenleme Batı anlamında bir meydan olmasa da öyle algılanmış ve *Journal de Constantinople* ondan güzel bir meydan "belle place" olarak bahsetmiştir.³⁷³

Şekil 6:1856 yangınından sonra Storari'nin planında Aksaray kavşağı.³⁷⁴

³⁷¹ Cansever, **Omanlı**, 5. Cilt, s.512.

³⁷² Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.3.

³⁷³ Çelik, s.45-46.

³⁷⁴ Çelik, s.46.

Batı'da meydanın kendisi bir plastik mekân olma özelliğine sahip olmakla birlikte, mekânın içindeki sanat unsurları da aynı şekilde plastik uygulamalardır. Meydan gerek yapısı ve gerekse kimliğini oluşturan sanat eserleriyle tam bir plastik uygulama alanıyken, Osmanlı şehri “bütün varoluş süreci içinde, olgunluk dönemi de dahil, tekrarlama ve bitleştirme yöntemleriyle meydana gelen plastik olmayan bir mekâna sahiptir.”³⁷⁵ Bu Anadolu-Balkan ürünü bir kentsel mekân olarak tanımlanmaktadır.³⁷⁶

Özetlenecek olursa Osmanlı şehri;³⁷⁷

- Kırsal olan ile iskan edilmiş bölge arasında kesin sınırları olmayan bir açık şehirdir. Bu açıklık hem şehrin kendisi için, hem de etrafı sınırlarla belirlenmemiş açık alanları için geçerli olan bir durumdur. Genel olarak İslam şehri için belirtilmiş olan “hareket”, bu yapıda kendini ifade edebilmiş ve şehir gerek büyüyerek, gerekse içerdeki gelişmelerle sürekli bir değişim halinde olmuştur.
- Merkez tek bir simgesel nokta-yerden oluşmamıştır. Merkezlik çok sayıdaki simge ve yerler arasında dağılmıştır.

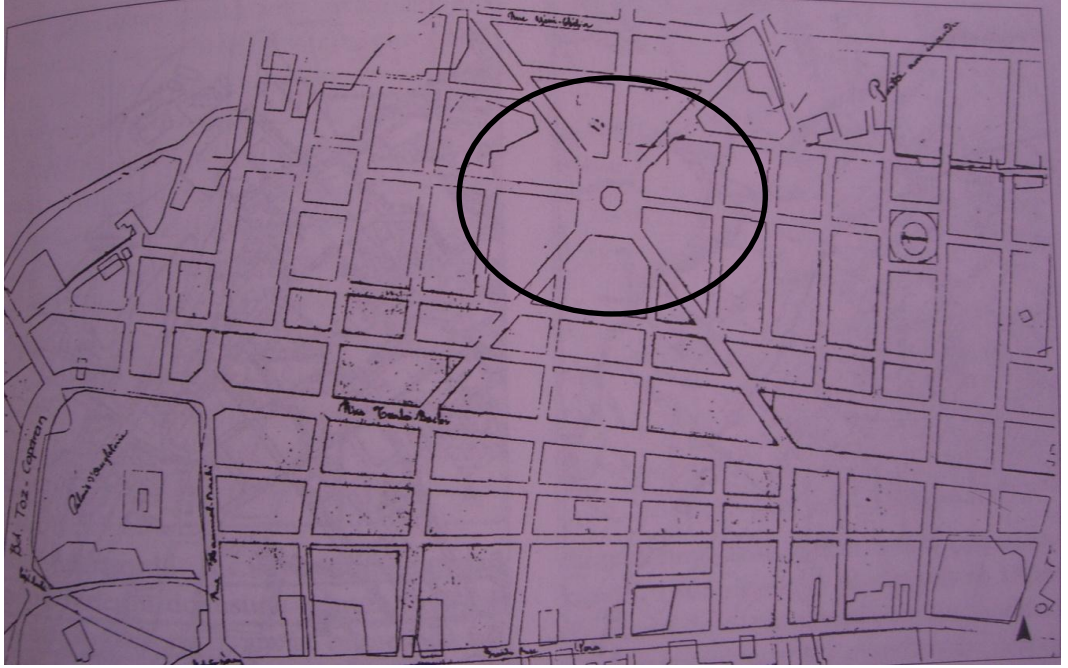
1870 Pera yangınından sonra ise tasarlanan projede ilk kez bir meydandan bahsedilmiş, planda “Place d’Armes” olarak meydana yer verilmiştir.³⁷⁸ Böylece günümüzde “kent meydanı” olarak tanımlanan yerler ilk kez Osmanlı şehir literatüründe yer edinmeye başlamıştır.

³⁷⁵ Cerasi, s.35.

³⁷⁶ Cerasi, s.39.

³⁷⁷ Cerasi, s.80.

³⁷⁸ Çelik, s.54.

Şekil 7: 1870 Pera yangını sonrasında yapılan projede meydan.³⁷⁹

1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin oluşturduğu belediye yönetiminin (şehremaneti) bir dairesi olan Heyet-i Fenniye'nin görevleri sıralanırken “genel meydanlar yapmak ve bunların bakımını üstlenmek” ibaresine yer verilmiştir.³⁸⁰ “19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan dönüşümlerde vurgulanması gereken, yapılan müdahaleler sonucunda kentsel mekânda artık “dışa dönük” tasarım ilkelerinin izlenebiliyor hale gelmiş olmasıdır. Geleneksel Osmanlı’da kamu yararına hizmet eden kentsel boşluklar içe dönük külliye avluları idi. 19. yüzyılda içe dönük geleneksel avluların yerini dışa dönük kentsel mekân düzenlemelerinin aldığı görülebilir.”³⁸¹ Daha sonraki dönemlerde ise gerek Osmanlı’nın son zamanları ve gerekse Cumhuriyet döneminde ki şehir planlarında “meydan” bir kentsel öğe olarak yer almıştır.

³⁷⁹ Çelik, s.53.

³⁸⁰ **İstanbul 1920**, Editör: Clarence Richard Johnson, M.A. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.97.

³⁸¹ Neşe Yeşilkaya, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Beyazıt Meydanı ve Kentsel Mekâna Yönelik Tasarım İzleri: Aks, Arkad, Yapı Yüzü, **Mimarlık**, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334, ss.38,39.

2.8.2.2 Cumhuriyet Türkiye'sinde Meydan ve Kentsel Kimlik

Cumhuriyet'le birlikte oluşturulmaya başlanan yeni hayat şekli, kentsel mekânda da yeni biçimleri ortaya çıkarmaya başlayan bir sürece yol açmıştır. Gerek Selçuklu ve gerekse Osmanlı şehirlerinde hiç bir zaman önemli bir kentsel öge konumunda olmayan kent meydanları Cumhuriyet'le birlikte önem kazanmış, kentlilerin daha önce buluşma yerleri olan cami ve benzeri yerlerin yerini alan karşılaşma mekânları olmaya başlamışlardır. Ancak biçimsel anlamda Batı'da örneklerini gördüklerimizden ziyade cadde ve sokakların keşiştiğı açık alanlar, iskele meydanları veya şehir dokusu içindeki parklar ve bahçeler olarak ortaya çıkmışlardır. Cumhuriyetle birlikte Batı'daki modern ulus devlet formatına uygun düşen bir yapılaşma olmuş ve toplumsal, hukuksal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanda birçok yenilik ortaya çıkmıştır.³⁸²

Seküler hayatın yanında, siyasî partilerin kurulması ve siyasî propagandaların önem kazanmasının yanında işçi sınıfının ve sendikaların da aynı şekilde önemli olmaya başlamasıyla birlikte bu dönemde meydanlar biçimsel olmasa bile işlevsel olarak gündeme gelmeye başlamışlar ve imaj unsurlarıyla değilse de işlevsel olarak önem kazanmışlardır. Bir başka ifadeyle "meydan" kelimesi soyut olmaktan çıkıp kentsel mekânda kendine yer edinmeye başlamıştır. Şehircilikte Batılılaşma kentsel mekânı doğrudan etkileyen bir durumdur. Buna bağlı olarak kentsel formlar değişmiş ve bu formlar "laik modernleştirme projesinin biçimsel karşılığı olarak kullanılmıştır."³⁸³ Kimi araştırmacılara göre bu dönemde meydanlar bir devlet projesi olarak ortaya çıkmış ve iktidar mekânları olarak kurgulanmışlardır.³⁸⁴

Gerek çok partili siyasî hayatın gelişmesi ve gerekse çeşitli biçimlerde toplumsal örgütlenme çabaları meydanların önemini artırmıştır. Bunun neticesinde ise Ankara Kızılay ve İstanbul Taksim meydanları bulundukları yerler için tam bir kimlik ögesi konuma gelmişlerdir. Bunların yanı sıra yerel yöneticilerin Batı şehirlerini görmeleri ve örnek uygulamaları burada da yapma istekleri doğrultusunda son senelerde çok sayıda meydan uygulaması ortaya çıkmaya başlamıştır. Adeta meydanın şehrin kalbi, şehir hayatının

³⁸² Gönen, s.39.

³⁸³ Gönen, s.80

³⁸⁴ Gökhan Bilgihan, **Kentsel Meydanların Dönüşümü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana bilim Dalı Kent ve Çevre Bilimleri, Ankara, 2006, s.80.

sahnesi olduğu fikri yeni yeni kabul bulmaya başlamış ve imaj unsurunun da ön plana çıkmasıyla şehirlerimizde meydan düzenlemeleri yapılmaya başlanmıştır.

Günümüzde ise meydanlar doğrudan şehrin kimliğinin bir parçası sayılmaya başlanmış, buralar işlev ve imaj unsurlarına göre çeşitli açılardan değerlendirme konusu olmuşlardır. İnternet sitelerinde en güzel kent meydanlarının hangileri olduğuna dair oylamalar yapıp sıralamalar oluşturulmaya başlamıştır. Bu internet sitelerinden biri, “kentın güzelliğine zarafet katan meydanlar” sıralaması oluşturmuş ve ülkemizdeki en güzel on meydanı belirlemiştir.³⁸⁵

Resim 10: Türkiye’nin en güzel meydanı seçilen Tire Tahtakale Meydanı. Hasan Taşçı koleksiyonu.

Türkiye’de, özellikle 1983 sonrasında bir yönetim tarzı olarak ortaya konan liberal ekonomik politikalar ve dış politikada uluslararası arenada yer alma çabaları neticesinde yerel yöneticilerin de Avrupa veya dünyanın başka yerlerindeki meydan kentsel uygulamaları görmeleri ve benzerlerini Türkiye’de de uygulamaya çalışmalarıyla birlikte meydanlar da gündeme gelmiş ve çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Halen birçok şehirde ve

³⁸⁵http://www.gezikolik.com/tr/Gezelim_Gorelim/Genel_Bilgiler/Turkiye/Turkiye_nin_en_guzel_10_kucuk_meydan_i/e_8716.aspx,(2011).

İstanbul'un semtlerinde farklı ölçek ve biçimde meydanın tasarım veya uygulama aşamasında olduğunu söylemek mümkündür.

Meydanlara dair kronolojik temelli biçimsel, işlevsel ve kent kimliği açısından yapılan bu değerlendirmelerden sonra, konuyu aşağıdaki tabloda olduğu şekliyle özetlemek mümkündür (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9 Dönemlerine Göre Meydanlar, Biçimleri, İşlevleri

	Biçim	İşlev	Meydan-Kimlik ilişkisi
Agora Öncesi	Tam olarak biçimlenmemiş. Geniş ve açık alan görünümünde.	İhtiyar heyeti üyelerinin toplantı yeridir. Mübadele alanıdır. Dinî törenlerin yapıldığı yerdir.	Doğrudan bir ilişki kurabilmek mümkün görünmemektedir.
Eski Yunan ve Agoralar	Sınırları belirlenmiştir. İçerisinde daha çok geometrik olarak biçimlenmiş anıtsal nitelikte binalar ve alanlar yer almaktadır.	Kentin merkezi, atan kalbidir. Toplumsal yaşamın sahnesidir. Pazar yeri, ticaretin merkezidir. Şehrin sosyal mekânlarının bulunduğu alanıdır. Siyasetin sahnesidir. Yönetmel bağımsızlığın göstergesidir. Bankacılık işlemlerinin ve hukukî davaların görüldüğü yerdir.	Kentsel kimliğin en belirgin oluşturuçusu olan kent mekânıdır.
Eski Roma ve Forum	Agoraya göre ölçek büyümüştür. Daha çok dört yanı binalarla çevrili dikdörtgen şeklindeki alan görünümündedir. Anıtsal binalar içermektedir ve anıtsal merkez konumundadır.	Toplumsal, ekonomik ve siyasal odak konumundadır. Politik ve prestij alanıdır. Daha öncekilerden farklı olarak kentliler için eğlence alanıdır. Agoradan farklı olarak askeri işlevleri de vardır. Askerler için gösteri ve geçit alanıdır.	Özellikle askeri fonksiyonu ile, asker devlet görünümündeki Roma şehirleri için en önemli kent kimliği alanıdır.
Ortaçağ Kent Meydanı	Mimari açıdan kendinden öncekilerden farklıdır. Agora ve forumun geometrik biçiminden farklı olarak küçük ölçekli, görüş açısını birkaç noktaya yönelten özelliktedir.	Pazaryeri işlevi vardır. Kiliseler meydanların etrafında yer edinmeye başlamıştır. Kiliseye doğru yönlendirme işlevi vardır. Kilise hakim karakterdeki figürdür. Ekonomik ve toplumsal yaşamın odak noktasıdır.	Meydan hala kentin önemli bir kimlik alanı olmakla birlikte başka alanların da varlığı söz konusudur.
Rönesans Döneminde Meydan	Geometrik biçimlidir. Biçimsel gösteriş ön plandadır. Etrafları saray ve bazilika gibi aşırı süslü binalarla çevrilmeye başlanmıştır.	İşlevlerini kaybetmeye başlamış ve sahne dekoruna dönüşmeye başlamıştır. Rönesansla birlikte gelişen toplumsal hareketlerin merkezi konumundadır. Kralın askeri gücünün gösteri alanı olmaya devam etmiştir. İdam cezalarının gerçekleştirildiği alanıdır. Kutlama mekânı işlevleri vardır.	Başka önemli kentsel mekânlar da ortaya çıkmış olmakla birlikte kent meydanları şehirler için hala önemli bir tanımlama alanı niteliğini korumaktadır.
Sanayi Devrimi Sonrasında Meydan	Ölçek ekonomisinin büyüdüğü mekânlarla koşut olarak meydanların da ölçeği büyümüş ve daha çok açık alan (city space) özelliği kazanmaya başlamıştır.	Toplumsal ve siyasal olayların merkezi konumundadır. Demokrasinin sahnesi konumundadır. Bir araya gelip rastlantısal ilişkiler kurma alanıdır.	Meydan önemini kaybetmeye başlamış, onun yerini demir yolları, istasyonlar, limanlar, fabrikalar ve iskeleler gibi kentsel objeler almaya başlamıştır.
Amerikan Şehirlerinde Meydan	Geniş caddelerin keşiştiği noktalarda dikdörtgen şeklinde simetrik açık alan veya büyük parklar olarak düzenlenmiştir. Mekânsal bütünlük yoktur.	Ulaşım akslarının ortasındaki odak konumundadır. Kendisinden önceki Avrupa meydanlarının aksine işleve yöneliktir. Avrupa meydanından farklı olarak kilise hayattan ve meydana uzaklaştırılmıştır.	Meydan bir kent kimliği ögesi konumunda değildir. İşlevleri birincil dereceden önemli olmadığı için, kent kimliğini doğrudan belirleyici konuma gelmemiştir.
Çin-Hint Şehir Geleneğinde Meydan	Biçimsel olarak tanımlanan bir şekle sahip değildir. Gösteriş çok önemlidir. Görsel donatılar yer almaktadır.	Eskiden beri var olan Çin devlet otoritesinin sergilendiği alanıdır. Halkın otoriteyi kabul etme mekânıdır. Hint şehrinde meydan pazaryeri konumundadır.	Hem Çin, hem de Hint şehrinde meydan bir kent kimliği ögesi durumuna gelmemiştir. Meydanla kentsel kimlik arasında güçlü bir ilişki kurmak mümkün değildir.
Selçuklu-Osmanlı Şehir Geleneğinde Meydan	Tanımlanmış bir biçim söz konusu değildir. Meydan şehrin dışında ve açık alan görünümündedir.	Özel işlevleri vardır. Atmeydanı, Okmeydanı ve Gök meydan gibi spor müsabakaları için ayrılmış alanlardır.	Kentsel kimlik açısından önemli bir konumu yoktur. Daha çok birincil olmayan işlevler için kullanılmakta olduğu için kimlik değeri taşımamaktadır.
Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Meydan	Biçimsel olarak tanımlanmış alanlar olarak ortaya çıkmakla birlikte, kapalılık hissi vermekten uzaktırlar. Alandan ziyade mekân görünümündedirler.	Ticarî, rekreasyon, imaj ve siyasî organizasyonlar için toplanma yeridir. Her türlü sosyal örgütlenmenin buluşma noktası olarak toplanma mekânı konumundadır.	Kentsel kimlik açısından önem kazanmaya başlamıştır. Kızılay Meydanı, Taksim Meydanı gibi örnekleri tam bir kimlik alanı konumundadır.

2.9 Postmodern* Bir Yaklaşım: Alışveriş Merkezleri ve İnternetin Oluşturduğu Sanal Meydan

Bu çalışmada kentsel mekân ana hatlarıyla kamusal veya özel diye tasnif edilmiş olmakla birlikte, konunun uzmanı bazı bilim adamları ikisi arasında bir veya daha fazla mekân tanımlaması da yapa gelmişlerdir. Birinci dereceden kamusal alan sayılmayan bu ara alanlar “yarı kamusal alanlar” diye tanımlanmaktadır.

Postmodern toplumun yüksek derecede farklılaşması genellikle modern çağın sosyal ilişkilerinin parçalanmasına alternatif oluşturmaktadır. “Postmodern anlayışın oluşturduğu şehirler mekân/zaman sınırlamalarının üstesinden gelmekte, bilginin, mesajların, hizmetlerin, sermayenin, imaj ve işgücünün ani ve hızlı hareketini desteklemektedir. Dijital kitlesel ve kişisel iletişim ağlarının dünya üzerinde yaygın bir şekilde kullanılması postmodern kentsel dünyayı etkilemiştir. Postmodern ve post-urban dünya tecrübesi zaman mekân ilişkilerinin hızlandırılmış bir şeklini öngörmektedir. Postmodern kentle ilgili tartışmalar mekânın farklılaşmasının kavranmasını gerekli kılmaktadır.”³⁸⁶ Bu farklılaşma en belirgin şekilde,Edward W. Soja’nın “siber mekân” tanımlamasında görülebilmektedir.³⁸⁷ Thorns modern ve post modern kentin alanlarını mukayese ederken mekânsal değişiklikleri, şehrin kenarının, bölgesel merkezlerinin ve hipermarketlerin gelişimi olarak açıklamaktadır.³⁸⁸ Thorns ayrıca, postmodern şehrin iki

* Başta müzik, sinema, tiyatro, resim, yazın olmak üzere sanatın hemen bütün alanlarında genelde bütün geleneksel sanat anlayışlarına, daha özeldeyse modernist yaklaşımlara karşı tepki olarak doğmuş bir dizi yenilikçi ve tepkici deyiş ile biçemi anlatan sanat felsefe terimi. Terimin ilk güncellik kazandığı mimaride, postmodernizm modern mimari anlayışında yatan işlevselciliğe, insanı ezen vahşi yapı tasarımına karşı çıkarak yapıların modernist yapı biçimlerinin dışında tasarlanarak bina edilmelerini öneren yenilikçi bir mimari anlayışının genel doğasına göndermede bulunmaktadır. Bununla birlikte postmodernizm geçmişten günümüze değişik dönemlerden yeraltına inerek gelmeyi başarmış bir takım temel tutum ve davranışları içeren sanatsal, düşünsel, toplumsal yaklaşımlar bütünü adlandıran popüler kültür terimi olarak da kullanılmaktadır. (A.Baki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, **Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s.1160.) Leland M. Roth mimari anlamda postmodernizmi, kullanıcılar için kolayca erişilebilecek anlamlı mekânlar üretme çabası olarak tanımlamaktadır ki, burada ele alındığı anlamıyla örtüşen bir yaklaşımdır. (Roth, ss.657-658)

³⁸⁶ İsmail Ceritli, **Kentleşme Sürecinin Ekonomi-Politiği ve Bir Türkiye Uygulaması**, Yargı Yayınevi,Ankara,2003,ss.19-21.

³⁸⁷ Edward W. Soja, Postmetropolis Üzerine Altı Söylem, **20.Yüzyıl Kenti**, Derleme ve Çeviri: Bülent Duru, Ayten Alkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2002. S.292.

³⁸⁸ Thorns, p.71.

yüzü olduğunu ve alışveriş merkezlerinin bu şehrin birinci yüzünde yer aldığını da belirtmektedir.³⁸⁹

Meydanın tarihsel serüveninin aktarımında postmodern anlatımın en sonda yer alması ve araya Batı-dışı toplumların kent meydanı olgusunun alınmasındaki sebep, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen globalleşme ile bütün dünyada şehir dokusunun yeknesaklaşmaya başlamış olmasıdır. Sanayi İhtilâli ve Amerikan şehir deneyimine kadar Batı ve Batı-dışı şehir olgusu birbirinden ayrı olarak değerlendirilebilirken, yirminci yüzyılın ikinci yarısından ve özellikle soğuk savaşın sona erdiği 1990'lardan sonra kentsel anlamda da tek renkliliğin hâkim olmaya başladığı görülmektedir. Benevolo bunu "Avrupalılaştırılmış dünyada kentler" diye tanımlamaktadır.³⁹⁰

Fonksiyonları açısından geçmişin kent meydanı veya sokak ve caddelerin işlevlerini yerine getiren ancak kullanım izni bakımından sınırsızlığın olmadığı postmodern alanların başında alışveriş merkezleri gelmektedir. Sanayileşme sonrasında ortaya çıkan yeni üretim-tüketim ilişkileri ve iletişimdeki gelişmeler kamusal alanlar konusunda da bazı farklı uygulamaları beraberinde getirmiştir. Neo-liberal kentleşme politikalarıyla birlikte "kent merkezi LeventMaslak aksında gökdelen formunda yoğunlaşarak gelişmesine devam eder iken, kentin hem merkezinde hem de yeni gelişme alanlarında alışveriş merkezlerinin (AVM) sayısı hızla artmıştır... 1990'larda sayıları 10 olan AVM'lere 20002008 arasında 47 yeni AVM eklenmiştir."³⁹¹

Bireyselliğin ve farklı toplumsal ilişkilerin gelişmesiyle birlikte kamusal alanın azaldığına dair varsayımlar, kentsel kamusal alanların da eskisi kadar kullanışlı olmayacağı ve bu tür alanlara gereksinim duyulmayacağı yönündeki tezlerle destekleniyor olsa da, şehirlerin geleceğine dair planlamalarda hep bir merkezi alanın var olduğu görülmektedir. Uzmanlaşmanın ön plana alındığı geleceğin şehirlerinde, bu uzmanlaşmaya uygun bölümlenmeler yapılırken, bütün bu adacıklar bir merkez, daha çok bir meydan merkez alınarak yapılmaktadır.

³⁸⁹ Thorns, pp. 75-76.

³⁹⁰ Benevolo, s.220.

³⁹¹ Binnur Öktem, **İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekânsal İzdeşimleri**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:44. (Mart 2011). S.37.

Özellikle metropoliten şehirlerin çevresinde oluşturulmaya başlanan uydu yerleşkelerde ise bu merkez çoğunlukla bir alışveriş merkezi olarak ortaya çıkmaktadır. Zamanla, bu iki işlev için tek bir mekân oluşturma ihtiyacına binaen alışveriş merkezleri ortaya çıkmıştır. Alışveriş merkezlerinin ilk uygulamaları 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlayan kapalı pasajlardır. İlki 1800 senesinde Paris'teki Panoramas pasajı olup bu yapılar bazı değişikliklerle bugünkü biçimini alan alışveriş merkezlerine dönüşmüşlerdir.³⁹² Ancak burada bir özel mülkiyet söz konusudur ve algı olarak herkese açık olduğu düşünülen alana girmede bir takım sınırlamalardan da söz etmek mümkündür.

Alışveriş merkezlerinin mülkiyet durumu birincil kamusal alan olarak tanımlanmalarına engeldir. “Kamusal mekânlar özel şirketlerin ya da kapitali elinde bulunduran sınıfların, özel teşebbüslerin kontrol ettiği, kullanımının kurallara bağlandığı mekânlar haline dönüşmüştür. Kamusal alan, artık statü ve ekonomik güç gibi olguların belirlediği yapay bir alan haline gelmiştir.”³⁹³ Ancak bu tanımlama kamusal alanın en önemli özelliği olan mülkiyetin kamuya ait olma özelliğini yok etmektedir. Thomas Hobbes'in kamusal tanımlamasında yer verdiği “ya bizzat devletin kişiliğinin, ya da hiçbir özel kişinin üzerinde mülkiyet hakkı iddia edemeyeceği biçimde devlete ait olan bir şeyin kastedilmesi” ibaresi, kamusal alanın en önemli özelliklerinden birinin özel mülkiyet altında olmaması yönüne vurgu yapmaktadır.³⁹⁴

Ancak gördükleri işlevler açısından kent halkının toplanma mekânları olan alışveriş merkezleri eskinin meydanları gibi bir merkez olma özelliğini de kazanmaya başlamışlardır. Konut değerlerinin bu merkezlere yakın ya da uzaklıkla belirlenmeye başlaması, eskinin çarşıya yakınlığı olarak algılanabilir. Hatta bir adım ileri gidilerek, burasının tanımsal olarak kentin meydanı olduğunu iddia eden örneklerle de karşılaşılmaktadır. Bu duruma en güzel iki örnek aşağıdadır:

İstanbul Ümraniye’de açılan ve “meydan” ismini taşıyan alışveriş merkezi, gerek çarşısı ve gerekse diğer unsurlarıyla sadece civardaki değil İstanbul’un her yerinden ziyaretçilerin gelip gittiği bir yer konumundadır. Gelenler açısından en belirgin farklılık ise,

³⁹² Ragon, s.142.

³⁹³ Tokcan, s.11.

³⁹⁴ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çeviren: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.291.

bu tip yerlerin genelde ulaşım açısından zor yerlerde olması ve meydanı kullananlara “ziyaretçi” denilirken bu merkezlere gelenlere “müşteri” denilmesidir. Ortadaki ilişki doğrudan ekonomiktir.

Bu alandaki bir diğer uç örnek de Bursa’da eski garajın yerine yapılan ve adına “kent meydanı” denilen alışveriş merkezidir. Bursa’da tarihi mekânların hemen aşağısında ve eski çarşı meydanına yakın bir yerde inşa edilmiş olan bu yere “kent meydanı” adı verilmiş olması, modern çağın bu merkezlerinin fonksiyon olarak eski doğu şehrinin meydanındaki fonksiyonların bir kısmını yerine getirdiği iddiasının göstergesi olabilir (Bkz. resim 11).

Resim 11: Kent Meydanı Alışveriş Merkezi, Bursa. Hasan Taşçı koleksiyonu.

İletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ortaya çıkardığı bir diğer sosyal toplanma mekânı ise internettir. Milyonlarca insanın dünyanın her yerindeki insanlarla iletişim kurabildiği, ticaretten sanata, günlük meselelerden bireysel ilişkilere kadar her türlü sohbetin yapılabildiği, iletişimin kurulabildiği internet, bedensiz varlıkların buluşma yeri olmuştur. Fonksiyonları açısından değerlendirildiğinde bedensel temasın dışındaki diğer kamusal alan fonksiyonlarının ifa edilebildiği bu alanlar yeni bir meydan türü olarak

algılanabilir. İnsanların bedenleri olmaksızın buluştukları bu mekânsız alan, üstelik yerel meydanlardan daha fazla insanla daha rahat ilişki kurmayı ve daha fazla kültürle tanışma imkânını da sağlamaktadır.

Özellikle yirminci yüz yılın ikinci yarısından sonra televizyon tek taraflı ve bu yüzyılın başından itibaren büyük bir hızla yayılan internet ise karşılıklı bir etkileşim aracı olarak insanları ortak kamusal mekânlardan evlere doğru çekmiştir. İnternetin oluşturduğu büyük global iletişim ortamının adeta sanal bir mekân oluşturduğu, dolayısıyla her dilden, her kültürden insanların toplandığı bir meydan imgesinin ortaya çıktığı söylenebilir.

İnsanlar arasındaki fiziksel temas ve kentsel mekânın kendine has kokusunun dışında bütün toplanma ihtiyaçlarını karşılayan çağdaş iletişim imkânları, bu ihtiyacın form değiştirmesine yol açmaktadır. İnternet bedensiz varlıkların buluşma yeri olarak ortaya çıkmış ve toplanma hacmi açısından bugüne kadar var olan meydanların hepsinin üzerinde büyük bir kitlesel toplanma alanı olmuştur. İletişimdeki rahatlık ve karşısındakinin kimliğinin bilinmemesinin verdiği özgüvenle, rastlantısal iletişim kurma ve tesadüfî ilişki verimliğinin bedensel olarak bir araya gelinen mekânlardan daha fazla olabileceği varsayılabilir. Kelime olarak “teklifsizce konuşmak” anlamına gelen İngilizce “*chat*” sözcüğü internet ortamında karşılaşıp sohbet edilen ortamı tanımlamaktadır. İnsanları bu şekilde bir araya getiren sitelerde her an binlerce insan bulunmakta ve siyasetten edebiyata, sağlıktan spora, kültürden cinselliğe kadar birçok konuda sohbet etmekte, ortak platformlar oluşturmakta ve zaman içinde bedensel olarak da bir araya gelmektedirler. Ayrıca son yıllarda yaygınlık kazanan “facebook” ve “twitter” gibi sosyal paylaşım siteleri ile sanal meydan geliştirilmiş ve birçok konuda fikir ve bilgi paylaşımı yapılmaya başlanmıştır. Facebook ile ilgili olarak yapılan bir çalışmada, toplumsal paylaşım ağlarının çoğunda kullanıcılar yeni insanlarla karşılaşma ve iletişime geçme amacının ötesinde mevcut arkadaşları veya tanıdıkları ile de iletişimi sürdürme amacını güttükleri belirtilmiştir.*

*Yapılan çalışmada toplumsal paylaşım ağları şu şekilde tanımlanmaktadır: “Dar anlamıyla dünya genelindeki bilgisayar ağlarını ve kurumsal bilgisayar sistemlerini birbirine bağlayan elektronik iletişim ağı olarak tanımlanan internetin gelişmesiyle bireyleri farklı bireylerle sanal uzamda buluşturan web tabanlı hizmetlerdir. Geniş anlamda ise, bireylerin sınırları belli olan bir sistem içerisinde açık veya yarı açık profil oluşturmalarına izin veren, farklı kişilerle bağlantı paylaşımında bulunan kişilerin listesini, bu kişilerin bağlantılı olduğu diğer kişilerin listesini gösteren web tabanlı hizmetler olarak tanımlanmaktadır.” Ali Toprak, Ayşenur Yıldırım, Eser Aygöl, Mutlu Binark, Senem Börekçi, Tuğrul Çomu, **Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009, ss.28-29.) Aynı

Bir şehrin sokaklarında veya meydanlarında genel olarak aynı coğrafyada yaşayan, yaklaşık olarak aynı sosyal ve ekonomik ortamları paylaşan insanlar bir araya gelmekteyken, internetin sağladığı sanal buluşma alanlarında, ülkenin ve dünyanın her coğrafyasından insanlar bir araya gelip tesadüfi olarak karşılaşmakta ve bilgi, kültür ve hayata dair diğer konularda alışverişte bulunmaktadır. Bu durum ise tesadüfi olarak bir araya gelmenin verimliliğini artırmaktadır.

çalışmada dünyada ve Türkiye’de facebook kullanım alanları; arkadaş bulma amaçlı, denetim gözetim amaçlı, video, resim fotoğraf, müzik paylaşım amaçlı, oyun oynamak amaçlı, örgütlenme amaçlı, siyasal amaçlı, e-ticaret amaçlı, cinsel amaçlı ve ihbar amaçlı olarak sıralanmıştır. **a.g.e.** ss. 41-54.

3 BİÇİMSEL VE İŞLEVSEL AÇIDAN KENT MEYDANI TÜRLERİ VE KENTSEL YAŞAMDAKİ ROLLERİ

Kentsel mekâna anlam kazandırabilmek, kamusal mekânları kullanılır hale getirebilmek ve yaşatmak için, mekânın düzenleniş şekli, içinde barındırdığı etkinlikler ve yer aldığı fiziksel çevrenin tasarım koşulları önemlidir. Herhangi bir yapı grubu kendi içinde iyi bir estetik görünüm oluşturup, amaca uygun düzenlenmişse, simgesel, tarihi ve kültürel bir değer taşıyorsa, böyle bir yapı grubunun çevrelediği kentsel mekân nitelikli bir mekân olarak algılanabilir.³⁹⁵ Kentsel açık alanların en belirgin özelliği insan tarafından biçimlendirilmiş olmasıdır. De Chiara ve Koppelman, açık alanları tasnif ederken meydanı “kentsel gelişmiş alan” (urban development open space) üst başlığında ele almış ve özellikle kontrollü ve biçimli bir alan olduğunu vurgulamıştır.³⁹⁶ Gerek biçimsel ve gerekse işlevsel olarak yapılanan meydanlar, sosyal, kültürel ve fiziksel veriler çerçevesinde şekillenir.³⁹⁷

Bu tezin konu başlığında yer aldığı gibi mekânla kimlik arasındaki ilişkiyi incelerken biçimi ve sosyo-kültürel arka planını ele almak gerekmektedir. Bu biçim ise simgesel değerleri ihtiva eden bir biçimdir ve temelde anlaşılması gereken simgesel değerlerdir. Harvey’in tabiriyle mekânsal biçimin anlaşılabilmesi için bu biçimin simgesel niteliğinin soruşturulması gerekmektedir.³⁹⁸ Geniş anlamda düşünülecek olursa, tabiatın hatta kâinatın her köşesi bir biçimsel yapının esiridir ve biçime muhtaçtır. İnsanın, biçimsiz (amorf) diye adlandırdığı her yerin bile tanımlanabilecek bir biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Sonsuz uzay boşluğundan insan için en yakın mekân olan çevresine kadar gelindiğinde her şey bir biçim taşımakta ve şekillenmiş bir çevre içinde yer almaktadır.

Mehmet Mesutoğlu’na göre, meydanlar işlevlerine ve biçimlerine göre sınıflandırılabilir, ancak işlevlerine göre biçimlerini ve biçimlerine göre işlevlerini belirtecek

³⁹⁵ Tokcan, s.11.

³⁹⁶ Joseph De Chiara, Lee Koppelman, **Urban Planning And Design Criteria**, Van Nostrand Reinhold Company Inc. New York, 1982, p. 49.

³⁹⁷ Mesutoğlu, s. 5.

³⁹⁸ Harvey, s.37.

bir sınıflandırma mümkün değildir.³⁹⁹ Oysa bu konuda denenip de başarısız olmuş bir çalışmanın varlığı bilinmemektedir. Her biçimin bazı işlevleri ve her işlevin de bazı biçimleri oluşturacağı söylenebilir. Zaten bu çalışmada ele alınan şekliyle kentsel mekânın farklı formlarının, farklı ihtiyaçlardan ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu ilişki tersinden ele alınacak olursa, farklı sosyo-kültürel algı düzeyleri ve yaşam biçimleri ile farklı ihtiyaçların kendi ergonomisine uygun kentsel mekân tasarımlarını ortaya çıkardığı da söylenebilir.

3.1 Biçimsel Açıdan Meydan Türleri

Meydanların tanımlanabilmesi için kentsel dokunun üst ölçekte okunması gerekir. “Bir meydanın formunu sınıflandırmak için en kapsamlı iki teori Zucker ve Sitte tarafından incelenmiştir. Zucker meydanlar üzerinde yaptığı çalışmalarda beş modeli ayrıştırmayı başarmıştır. Bunlar; boş alanın sınırlarının belirli olduğu kapalı meydan, boş alanın ana binaya yönlendiği yönlendirilmiş meydan (kilise meydanları buna en güzel örneklerdir), boş alanın bir merkez tarafından tutulduğu çekirdek meydan, ayrı ayrı alanların daha büyük bir kompozisyonu tamamladığı gruplandırılmış meydan (Üsküdar Meydanı buna en güzel örneklerdendir) ve boş alanın sınırsız kaldığı serbest (amorph) meydan.” olarak sınıflandırılabilir.⁴⁰⁰

Meydanın çerçevesel yani sınırlarını tanımlayan biçimin yanında iç düzenlemesiyle ilgili biçimlendirme de morfolojik yapının ilgi alanındadır. Böyle bir çaba kullanım yoğunluğuna ve ilgili artırmaya matuf hedefler içerebilir. Bu durumda en önemli sorun, modern morfolojik tasarımlarla, geleneksel saikler içeren bir kentsel mekân ya da meydanın nasıl inşa edilebileceğidir.

Meydanlar için önemli tartışmalardan biri de biçim ve işlev arasındaki etkileşim konusundadır. Kent bilimcilerin bazılarına göre işlev biçimi belirlerken, diğer bir kısmına göre ise biçim işlevi belirlemektedir. Agoradan itibaren meydanlara göz atılacak olunursa işlevlerin biçimi belirlediği görülecektir. Örneğin agorada eklemlenen işlevlere göre biçim sürekli değişmekte, yeni işlevler meydana yeni formlar kazandırmaktadır. Yine kilise

³⁹⁹ Mesutoğlu, s.7.

⁴⁰⁰ Gökgür, s.90.

önlerinde inşa edilen meydanların belirleyici özellikleri olarak ana toplanma mekânından sonra, kiliseye doğru daralan bir caddeye yönlendirilme göze çarpmaktadır.

Günümüzde ise geçmişin tecrübe ve birikimleri toplanarak, işlevi ortaya çıkaracak şekilde önceden biçimlenmiş meydanlar yapılabilir. Ancak bunların yüzde yüz en başta planlandıkları şekliyle kalmalarına imkân yoktur. Meydanlar biçimsel açıdan da nitelikli mekânlar olabildikleri takdirde kentsel yaşama katkı sağlayabilirler.⁴⁰¹

“Venturi’ye göre bina cepheleri aynı zamanda kentin de cepheleridir.”⁴⁰² Bir kent meydanına veya sokağa bakan bina cepheleri oradan geçenlerle veya bekleyip bakanlarla irtibat kurmalıdır. Cepheler yaşadıkları tarihten ve günlük hayattan enstantaneler sunup, insanlara şehrin ruhunu anlatmalıdırlar.

Bu bağlamdan hareket edersek bir açık alanın “kent meydanı” diye tarif edilebilmesi için, daha önce de vurgulandığı gibi, bir mekân hissi verebilecek ölçekte ve kapalılıkta olması ve etrafında onu tarif eden ya da meydanın veya kentin tarihini vurgulayıp insanlarda tutku uyandıracak simgesel tarihi yapılar yer almalıdır. Zira “Rossi’ye göre kente anlam veren işlev değil biçimdir. Kolektif bellek biçimde saklıdır. Biçimin altında değişmeyen, gizlenmiş rasyonel ilkeler vardır.”⁴⁰³ Bu tezin yüzde yüz doğru olmadığını varsaysak bile işlev daha çok iç mekândakileri, biçim ise dış mekândakileri ilgilendiren bir durumdur. Buna göre işlev bireyselliği, biçim toplumsallığı önceler. Denilebilir ki, kentin topluma bakan yüzü, anlamlı veya anlamsız biçimlerin toplamıdır. Önemli olan kentsel mekânda imaj, işlev ve biçimsel açıdan anlam ifade eden mekânların çoğaltılıp, yine aynı açılardan anlamsız görülen mekânların miktar ve oranlarının azaltılmasıdır.

Meydanların biçimsel açıdan tasnifi konusunda en bilinen çalışmalardan birini yapmış olan Zucker meydanları beş ayrı form olarak aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır. Bunlar:⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Şahin, s.71.

⁴⁰² Tokcan, s.126

⁴⁰³ Tokcan, ss.127-128

⁴⁰⁴ Paul Zucker, **Town and Square From Agora To The Village Green**, Columbia University Press, New York 1959, p.8.

- Kapalı Meydanlar
- Dominant Meydanlar
- Merkezi Meydanlar
- Grup Meydanlar
- Amorf Meydanlar

3.1.1 Kapalı Meydanlar

Mekânın tamamen binalarla çevrilmiş olduğu, sınırlanmış ve içe dönük meydanlardır. Avrupa şehirlerinde birçok örneği görülebilen bu meydanlar sosyal hayatın ortak kullanıma açık salonları gibidirler. Bu meydanlarda mekân kendi içinde tutulmuş durumdadır ve meydan bağımsız bir kentsel form olma özelliğindedir.

Meydanı çevreleyen yapıların yüksekliklerinin mekânın yatay ölçüleriyle ilişkisi ve bu yapıların cephelerindeki ritim kapalılığın oluşmasında etmelidir.⁴⁰⁵ Bu konuda en güzel örnekler İtalya şehirlerinde bulunmaktadır. Roma'daki Piazza Navona, Floransa'daki Piazza Del La Signoria ve Venedik'teki Piazza San Marco buna en güzel örneklerdendir.

Resim 12: Piazza San Marco (Venedik), Hasan Taşçı koleksiyonu.

⁴⁰⁵ Mesutoğlu, s.59.

Bu kapalılık, kullanıcıların meydanla kurdukları irtibatı güçlendirici bir etkiye sahiptir. Meydanın kendi bütünlüğünden bağımsız duran, zeminle veya meydandaki diğer öğelerle irtibat kuramayan bir bina cephesi bahse konu kapalılık hissini vermekten uzak kalacaktır. Üsküdar Meydanında yer alan ve çelik kontrüksiyondan imâl edilmiş kapalı otopark buna güzel örneklerden biridir. Cüssesi itibariyle tam bir duvar gibi Mimar Sinan Çarşısı'nın güneydoğu cephesinde kalan meydanın bir tarafını kapatmış olmakla birlikte, gerek ölçülerinin meydanla ilişkisizliği ve gerekse meydanla irtibat kuramayan cephe ritmi nedeniyle meydana ait bir unsur olarak durmamakta ve bir kapalılık hissi oluşturmamaktadır (Bkz.resim 13). Ancak bu durum Üsküdar Meydanı'nın ontolojik kimliğinin biçime yansıyan şekli olup, kendi içinde değerlendirildiğinde anlamsızlık olarak görülmemesi gereken bir durumdur.

Resim 13: Üsküdar'da meydan ve otopark, Hasan Taşçı koleksiyonu.

Geçmişte kervansaray veya eğitim kurumu olarak inşa edilmiş bazı yapılar günümüz kullanımları açısından birer kapalı meydan görünümü verebilmektedirler. Çeşitli dükkânların yer aldığı bu yerler giriş çıkışları sadece belirli noktalardan olmakla birlikte herhangi bir kıstasa bağlı olmadığından meydan işlevi görmektedirler.

Resim 14: Bir kent meydanı görünümündeki eski Büyük Han (Lefkoşa, Kıbrıs), Hasan Taşçı koleksiyonu.

İşletmesi bir kişi tarafından değil de, birkaç hatta çok kişi tarafından yapılan bu mekânlara girişler için de herhangi bir kural bulunmamaktadır. İnsanların oturmak, alışveriş etmek, birileriyle buluşmak ve rastlaşmak için kullandığı mekânların bu fonksiyonlar ve mimari tarzları açısından kapalı meydan olarak değerlendirilmesi mümkün görülmektedir.

3.1.2 Dominant Meydanlar

Mekânın önemli bir binaya yönlendirildiği veya bir binanın mekân için belirleyici unsur olarak görüldüğü meydanlardır. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Ortaçağ Avrupası'nda gücü elinde bulunduran kilise, varlığını hissettirebilmek için mimari açıdan da kiliseyi ön plana çıkartmış ve şehirlerin meydanlarında baskın unsur haline getirmiştir. Vurgulayıcı meydanlarda hâkim bir yapının varlığı söz konusudur. Zucker'e göre bu tür meydanlar baskın öge olan bir yapıya bakmakta olup etraftaki diğer bütün yapılar bu mekân ile ilişkilendirilmiştir.⁴⁰⁶ Bu yapı (Batı'da) kilise, belediye binası, saray, bir anıt yapı hatta bir çeşme olabilir ve her durumda meydana hâkimiyet sağlayan, meydan içinde

⁴⁰⁶ Zucker, p.11.

kontrol eden baskın bir konumdadır.⁴⁰⁷ Ortaçağ sonrasında ise devlet gücünü kabul ettirebilmek için meydana hâkim bina olarak devletin merkezi ve yerel teşkilatlarının bulunduğu binaları hâkim (dominant) hale getirip, meydana yönlendirme mekânı olarak kullanmıştır. Buna en güzel örnek Vatikan'daki St. Pietro (St. Peter) meydanıdır. Vitelleschi ve Conciliazione caddelerinin kesiştiği noktadan itibaren bütün mekân insanı St. Pietro katedraline doğru yönlendirmekte ve katedralin önündeki meydan da durup seyretme ve toplanma imkânı verdikten sonra yine aynı yöne doğru bir yönlendirme sağlamaktadır. Meydanın etrafı yan yana dörder adet olmak üzere oval biçim alacak şekilde sütunlarla çevrilmiş ve meydan kesin olarak katedrale doğru akış sağlayacak duruma getirilmiştir.

Resim 15: Piazza di St. Pietro (Vatikan), Hasan Taşçı koleksiyonu.

Türkiye'de ise özellikle selâtin camilerinin dış avlularında ana mekân olan camiye doğru bir yönlendirme olduğunu söylemek mümkündür. Ancak buralardaki uygulamada cami avlunun dışında, ondan farklı bir yerde durmadığı için meydan-katedral ilişkisinde olduğu gibi, avlu-cami ilişkisini benzer şekilde değerlendirmek mümkün değildir.

⁴⁰⁷ Mesutoğlu, s.60.

3.1.3 Merkezî Meydanlar

Mekânın bir merkez etrafında oluşturulduğu meydanlardır. Dominant meydanın aksine, burada hâkim bina meydanın kenarında ve onun yönlendirilme yönünün hedefi değil, meydanın ortasında yer almaktadır ve mekân onun etrafında biçimlenmektedir. Bu tür meydanlarda merkezdeki ögenin etrafında mekânsal bütünlük meydana gelmektedir.⁴⁰⁸ Bu tür mekânlarda gerek mekânın sınırları için ve gerekse mekânı çevreleyen elemanların yükseklikleri için baz alınan öge merkezdeki ögedir.

Roma'daki Vittoria Emmanuel II anıtının da üzerinde bulunduğu Monumentum üç tarafını kuşatan ve ulaşım meydanları görünümündeki alanların içinde oluşturduğu merkezi konumla bunun en güzel örneklerindendir. Merkezdeki Monumentum en belirgin öge niteliğinde olup, etrafındaki meydanlar ona doğru yönelmiş durumdadırlar.

Resim 16: Monumentum (Roma), Hasan Taşçı koleksiyonu.

Üç tarafı ulaşım alanı görünümündeki meydanlarla çevrili olan Monumentum'un bunun dışında kalan tarafında ise özellikle yer döşemeleri ve farklı yükseltideki üç binayı

⁴⁰⁸ Mesutoğlu, s.61.

birbirine bağlayan yapısı açısından Roma'nın en güzel meydanlarından birisi olan Piazza del Campidoglio yer almaktadır.

3.1.4 Grup Meydanlar

Birden fazla mekânsal kompozisyonun bir araya gelmesiyle oluşan meydanlardır. Bu tür meydanlarda mekânları birbirlerinden kesin hatlarıyla ayırmak olası olmadığı gibi, tek bir mekân olarak da değerlendirmek imkânı çoğunlukla mümkün olamamaktadır. Birbirlerinden ayrı ve işlevsel olarak da farklılık arz eden meydanların kendi özellikleriyle birlikte bir bütün olarak kaynaştırılmaları veya ilişkilendirilmeleri ile bu tür meydan grupları oluşur.⁴⁰⁹ Konuyla ilgilenen kimilerine göre ise doğrudan fiziksel bağlantısı olamayan mekânların dahi bu kategoride değerlendirilmeleri mümkündür.

Çalışmanın konusu olan Üsküdar Meydanı, birden fazla küçük alanın bir veya daha fazla hâkim unsur etrafında toplanmasıyla oluşmuş olan bu tür bir meydandır. Grup meydanlar birbirini etkileyen, iç içe giren karmaşık bir yapıya sahiptirler. Bu meydanlar genellikle cadde ve sokaklarla birbirlerine bağlanmaktadır. Üsküdar Meydanı ise bu türün en güzel örneklerindendir. Birçok küçük alandan oluşan ve birbirine cadde, sokak ve hatta çarşı geçişiyle bağlı bu alanların tamamı Üsküdar Meydanı denilen alanı oluşturmaktadır. Bilinen ilk meydan formu olan agora ve devamı niteliğindeki forum da bu tür meydanlara örnek olarak gösterilebilecek yerlerdendir.

Parçalı haldeki bu alanlar benzer işlevlerin görüldüğü yerler olabileceği gibi, farklı işlevler için yapılmış da olabilirler. İşlevsel olarak bütünselliğin olmaması yapısal olarak bir bütün içinde değerlendirilmeyi engelleyici durum olarak görülmemektedir. Bu durumu yapısal açıdan “parçaların oluşturduğu bütünlük” olarak görmek doğru bir tanımlama olabilir.

⁴⁰⁹ Mesutoğlu, s.62.

3.1.5 Amorf Meydanlar

Mekânın herhangi bir sınırı ve tanımlanmış biçiminin olmadığı meydanlardır. Burada da bir biçimin varlığı söz konusudur. Bu biçim ise yukarıda ayrımı yapılanların hiç birine uymadığı için Türkçe literatürde “biçimsiz” olarak tanımlanmaktadır. Aksi halde bir varlık sorunsalıyla karşı karşıya kalmak mümkündür.*Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda “amorph” sözcüğü “biçimsiz” olarak çevrilmiş ve kullanılmıştır. Aynı kullanımı “amorf” sözcüğünü birebir “biçimsiz” olarak açıklayan Türk Dil Kurumu sözlüğünde de görmek mümkündür.⁴¹⁰Oysa İngilizce “amorph” sözcüğünün birebir kullanımı yine İngilizce’de “shapeless” (tanımlanmış bir şekli olmayan, şekilsiz) sözcüğüyle eş anlamlı⁴¹¹ ve “gerçekte ya da görünürde kristalize edilebilen bir formu olmayan” (without real or apparent crystalline form) anlamlarında kullanılmaktadır.⁴¹² Bu ayrıntıyı görmezden gelen araştırmacılar “amorph” sözcüğünü, “biçimsiz” olarak tercüme ettikleri için, varlığın iki unsurundan biri olan biçimi yok ederek bir varlık problemine yol açmaktadırlar. Aynı bir çalışmanın konusu olabilecek bu ontolojik anlam kayması bir yana bırakılarak, artık dilimizde de sıkça kullanıldığı şekliyle amorf meydanların Batı-dışı topluluklarda genel meydan karakterini yansıtmakta olduğu söylenebilir.

Selçuklular’da şehrin dışındaki belirli bir alandan oluşan ve çeşitli spor ve kültürel etkinlikler için kullanılmış olan Gökmeydan bu tür meydanlardandır. Cumhuriyet

* Yunanca ‘eidos’ teriminin karşılığı olarak, gizilgücün karşısında edimselliği, eksikliğin karşısında yetkinliği, parçalanmışlığın karşısında bütünlüğü temsil eden şey; varlığa temel özelliklerini kazandırarak onun özünü belirleyen maddeye karşıt ilke. İlk çağ felsefesinde özellikle Platon ve Aristoteles’in metafiziklerinde kullandıkları ‘biçim’ kavramı, ortaçağ felsefesinde de skolastikler aracılığıyla varlığını sürdürmüş, daha sonra Kant’ın eleştirel felsefesi eliyle farklı bir anlam kazanarak günümüz felsefesine dek uzanmıştır.

İlk yetkin biçim kuramına bilginin ancak saltık, değişmez bilgi nesneleri söz konusu olduğunda olanaklı olabileceğini savunan Platon’da rastlamaktayız. Platon değişmez bilgi nesnelerinin, adalet, güzellik, iyilik gibi idealar ya da biçimler olduğunu savunur. Bir kavramın adı altında anılan bütün şeylerde ortak olan belli bir özün, şeyleri oldukları şey yapan özgül niteliklerin o şeylerden bağımsız olarak var olması gerektiğine inanan Platon’un, sınırlanmış, belirlenmiş, düzenlenmiş, değişmez olanın niteliği olarak ‘biçim’ kavramı üzerine inşa ettiği ‘İdealar Kuramı’ gerçekçi bir tümeller varlık bilgisi olarak nitelenebilir.

Aristoteles de Platon gibi ‘biçim’i bir şeyi anlaşılır kılan ve anlık tarafından kavranabilir şey olarak düşünse de Platon’un biçimlerin şeylerden ayrı, bağımsız bir varoluşa sahip olduklarına ilişkin görüşünü reddeder. Aristoteles’e göre bağımsız olarak var olanlar tözlerdir ve tanrı gibi birkaç önemli istisnanın dışında tözlerin hepsi ‘madde’ ve ‘biçim’in bir araya gelmesinden oluşur. Madde biçimden, biçim de maddeden ayrı olarak var olamaz. (Güçlü, A.Baki, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, **Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s.216). Buna göre herhangi bir şey için “biçimsiz” demek o şeyin olmadığını söylemek anlamına gelmektedir.

⁴¹⁰<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (2011).

⁴¹¹ Necmettin Arıkan, **Yeni İngilizce Türkçe Sözlük**, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 40.

⁴¹²<http://www.memidex.com/amorphous+noncrystalline>, (2011).

Türkiyesi’nde gerek trafik düzenlemeleri için ve gerekse şehirlerin içinde veya kenarında çoğunlukla rekreasyon işlevi amacıyla yapılmış olan meydanlar bu türün örneklerindendir.

Son zamanlarda hemen hemen bütün şehirlerde yapılan, peyzaj düzenlemelerinin ağırlıkta olduğu ve yumuşak zeminli alanlar olarak inşa edilip daha çok rekreasyon amaçlı olarak kullanılan alanlar bu türün örnekleri olarak gösterilebilirler. Ülkemizdeki açık alanların çoğu da bu türün örneklerinden sayılabilirler.

3.2 İşlevsel Açıdan Meydan Türleri

Bütün öğeleri, bütün bileşenleri ve bunların her birinin diğeriyle ilişkileri dikkate alınarak bakıldığında, kentlerin, özellikle de büyük kentlerin, hele dünya kentlerinin, metropollerin, megapollerin, insanoğlunun var ettiği en karmaşık yapıtlar olduğu görülür. Bu karmaşıklık, en belirgin ve en yoğun biçimde kentlerin meydanlarında kendini gösterir, en çok oralarda meydana çıkar. Dolayısıyla meydanlar, toplumların, kentlerin kalbinin attığı, nabzının tutulduğu yerlerdir.⁴¹³ İnsan bedeni örneğinden yola çıkarak yapılan bu betimlemede meydanın kalple özdeşleştirilmesinin, şehir için her türlü işlevin ana kaynağının meydanlar olduğuna yapılan bir vurgu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla meydan bütün işlevlerin kaynağı ve nihayetinde kendisinde son bulduğu yer anlamına gelmektedir.

Sözcük manası olarak işlev; “bir nesne veya kimsenin gördüğü iş, iş görme yetisi, görev fonksiyon” ve “bir yapının gerçekleştirebileceği ve onu başka yapılardan ayırt etme imkânı veren eylem türü, fonksiyon” olarak tanımlanmaktadır.⁴¹⁴

Bir meydandaki işlev, meydanın yaşamsallığı ve bağıntılı olarak görsel çekiciliği açısından da önemlidir. Krier, meydanın işlevlerini şu şekilde özetlemiştir: “Özellikle ticarî aktiviteler, örneğin pazar olarak, fakat hepsinin üzerinde kültürel doğası olan aktiviteler. Kamu toplanma alanları (communitiy halls), idarî merkezler, gençlik merkezleri, kütüphaneler, tiyatrolar, barlar, kafeler gibi müesseseler meydan etrafında yer almalıdır. Ve mümkün ise kentsel hayat gerektiriyor ise bunlar yirmi dört saat bu ihtiyacı karşılar

⁴¹³ Gürhan Tümer, İnsanlar, Kentler ve Meydanlar, **Mimarlık**, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334, s.22.

⁴¹⁴ TDK **Türkçe Sözlük**, Cilt 1, s.1119.

halde olmalıdır. Merkez meydanlar olduğu durumlarda bunlar gereklidir ama bunların yanında yerleşim alanları da ihmal edilmemelidir.”⁴¹⁵

“Tüm dünya üzerinde bulunan kent meydanları değerlendirildiğinde, bu meydanlar arasında taşıt trafiğı açısından büyük kavşaklar haline gelmiş olanlara, kentin en önemli sanat eserlerinin sergilendiğı bir açık hava müzesi kimliğini kazananlara ya da bulunduğu kentin pazarı durumuna gelenlere rastlanmaktadır. Meydanın karakteristiğini belirleyen bu işlevler kent meydanını tam olarak tanımamızı sağlar. Bu işlevler rekreasyonel işlev, tarihi kültürel işlevler, ticarî işlevler, trafik işlevleri ve estetik işlevler olarak sıralanabilirler.”⁴¹⁶

Bunlara siyasî ve dinî işlevleri de eklemek mümkündür. Tarih boyunca birçok siyasî olaya tanıklık etmiş ve halen zaman zaman bu görevi yerine getiren meydanlar bütün dünyada oldukça fazladır. Meydanlar konum itibarıyla temel olarak aşağıdaki biçimlerde tasnif edilebilirler.⁴¹⁷

- Çok fonksiyonlu merkezi kent meydanları,
- Pazar kurulan meydanlar
- Röprezentatif (gösteriş) meydanlar
- Dinî yapıların bulunduğu meydanlar,
- İstasyon meydanları,
- İskele meydanları,
- Gösteri alanı olan meydanlar,
- Sanatsal ağırlıklı meydanlar,
- Toplanma mekânları olan meydanlar.

3.2.1 Çok Fonksiyonlu Merkezi Kent Meydanları

Meydanların çoğı için çok fonksiyonlu olma ve algı olarak bulundukları şehrin veya bölgenin merkezi olma özelliğı geçerlidir. Salt bir amaca yönelik olarak inşa edilmiş olsa bile zaman içinde birçok kentsel mekân gibi meydanlar da birden fazla amaca hizmet eder konuma gelmektedirler. Zaman içinde değışen toplumsal ve ticarî ilişkiler mekânların

⁴¹⁵ Krier, p.19.

⁴¹⁶ Demirci, s.2.

⁴¹⁷ Gökğür, s.88-89.

kullanım biçim ve amacını da değiştirmektedir. Kamuya açık alanlarda kullanım amacının sınırlandırılması çok fazla mümkün görünmediğinden dolayı şehirlerin merkezlerindeki meydanlar birçok amaç için kullanılmaktadır. Örnek olarak Taksim Meydanı ele alınacak olursa. Burası hem bir trafik geçiş, hem rekreasyon hem de gösteri ve siyasî toplanma alanı olarak bilinmektedir. Bu tezin konusu olan Üsküdar Meydanı'nda ulaşımdan ticarete, rekreasyondan rastlantısal buluşmaya kadar birçok işlevin yaşandığı yer olmanın yanı sıra, Üsküdar için bir imaj unsuru olarak da varlığını devam ettirmektedir.

Günümüz şehirlerinde ulaşım en önemli kentsel işlevlerden biri olduğundan dolayı meydanların çoğunda bu fonksiyon birincil konumdadır. Bunun yanı sıra merkezi olması ve bilinirlikleri nedeniyle meydanlar buluşma noktası olarak da işlev görmektedirler. Kentsel kimlik bağlamında bir değerlendirme yapıldığında, merkezi meydanların kimliğin vazgeçilmez bir parçası hatta en belirgin unsuru olduğu söylenebilir.

Sanayileşme ve onun ortaya çıkardığı uydu kentler ulaşım imkânlarının da gelişmesiyle merkezlerin değişmesine veya birden fazla merkezli şehirlerin ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu durumda eskinin merkezi konumundaki meydanının, yeni kentsel formda merkezi olma özelliğini kaybetme ile karşı karşıya kalmakta olduğunu da söylemek mümkündür.

3.2.2 Pazar Kurulan (Ticarî İşlevli) Meydanlar

Önceki bölümlerde de yer verildiği gibi meydanların ilk kullanım gerekçelerinden biri de pazar olarak kullanılmalarıdır. İtalyanca'da *piazza* olarak tanımlanan meydanın pazar sözcüğüyle aynı kökten geldiği yine önceki bölümlerde belirtilmişti. Günümüz kent meydanlarının ortasında pazar kuruluyor olmasa da, meydanlar etraflarındaki dükkânlar sayesinde sürekli bir alışveriş imkânı sağlamaktadırlar. Bunun yanında ticarî işlev sadece pazar yeri ile sağlanan bir durum değildir. Bunun dışındaki bazı aktiviteler de meydanı ticarî hayatın merkezi haline getirebilir. İzmir'in Turan Bölgesi ile ilgili olarak hazırlanan bir

meydan tasarımı için belirlenen hedefler ticarî işlevi ortaya çıkaran farklı uygulamaları gözler önüne sermektedir.*

Ayrıca cadde ve sokaklardaki pazarları kaldırmak için yapılan daimi semt pazaryerleri de, pazarın kurulduğu günler dışında bir meydan özelliği görmekte olduğundan bu tür yerleri pazar kurulan meydan diye tanımlamak mümkün olabilir.

3.2.3 Röprezentatif (Gösteriş) Meydanları

Mekânın görselliğinin sağladığı çekicilik sayesinde fonksiyon icra eden meydanları bu grupta değerlendirmek mümkündür. “Mekânın çekiciliği” diye tanımlanabilecek bu durum meydanın gerek yapısı ve gerekse içinde barındırdığı mimari ve kültürel öğelerle değerlendirmesi olarak tanımlanabilir. “Her şeyden önce mekân içine yerleşen maddi nesnelerden bir biçimde ayrı, mutlak bir kendilik olarak görülmemelidir. Fakat mekân sadece bu nesnelere de indirgenemez.”⁴¹⁸ Ancak söz konusu bu nesneler ve mekânın/meydanın morfolojik olarak sağladığı görsellik meydana bir anlam kazandırmakta ve diğer başka özelliklerine baskın hale gelmektedir.

Meydanların etkinliğini sağlayan en önemli öğelerden biri de sanatsal içerikli ve görsellik sağlayan öğelerdir. Zaten meydanlar biraz da bunu sağlamak, bir sergi, bir dekor oluşturmak için yapılan alanlardır. Colin Wells Roma İmparatorluğu’nu anlattığı kitabında etkili bir kamusal alanın içinde bazı heykeller olmadan sağlanamayacağından söz ederek, Augustus’un gücünü, sağlığını ve cömertliğini bu öğelerle gösterdiğini belirtmektedir.⁴¹⁹ Gösteriş amaçlı meydanlar için “biçimin ortaya çıkardığı işlev” tabirini kullanmak uygun bir tanımlama olabilir.

* İzmir Turan’da Bölgesiyle Bütünleşen Meydan Tasarımı adlı proje hedefleri şöyle belirtilmektedir. “Ekonomik, sosyal, fiziksel, ekolojik olarak 4 grupta incelenmiştir. Ekonomik olarak düşünüldüğünde yöre ekonomisini güçlendirmek, burada yaşayan veya yaşayacak olan halkın geçimlerini sağlayabilmeleri için bir ortam oluşturmak gerekmektedir. Burada açılacak olan kulüpler, eğlence alanları, yat limanı, çeşitli ticarethaneler onlar için iş sahası oluşturmaktadır. Sosyal olarak düşünüldüğünde Turan Bölgesi’ni kültür, turizm ve eğlence merkezi haline getirmek (projenin amaçlarından biridir). Her yaşta insanın dilediği gibi vakit geçirebileceği, çeşitli kültür ve eğlence aktivitelerini gerçekleştirebileceği bir alan oluşturmak, yılın her mevsiminde ve günün her saatinde yararlanabilecekleri bir aktivite alanı olarak tasarlanması düşünülmüştür.” (Şebnem Bayçın Yazar, **İzmir Turan’da Bölgesiyle Bütünleşen Meydan Tasarımı**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı, İzmir 2006, s.50.) Görüldüğü gibi bu tasarımda ticarî merkez olmanın farklı uygulamalarının beklentilerini görmek mümkündür.

⁴¹⁸ John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çeviren: Sedef Özge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.96.

⁴¹⁹ Colin Wells, **The Roman Empire**, Harvard University Press, Cambridge, 2004, p.80.

3.2.4 Dinî Yapıların Bulunduğu Meydanlar

En belirgin örnekleri Avrupa da bulunan bu meydanlar, dinî yapıların önünde bir toplanma ve sonra da ait oldukları yapıya doğru yönlendirme görevi gören yerlerdir. Mimari özellikleri de buna göre yapılmış ve yapının bu fonksiyonuna uygun bir yerinde konumlandırılmışlardır.

Meydanın temel fonksiyonu ziyaretçileri toplamak ve kiliseye yönlendirmektir. Burada meydanların, mekân olarak yönlendirici etkisi kullanılmıştır. Bu etki gerek meydanın kendisinde mimari özellikleri kullanarak ve gerekse baskın unsur olarak kiliseyi ön plana çıkararak sağlanmıştır. İslam cami mimarisi ile kilise mimarisi arasındaki farkı ortaya koymak isteyen Turgut Cansever bu durumu, “Sinan’ın mimarisindeki mimari unsurların sakin, yavaş, asude, bitaraf ve insanı yönlendirmeyen hareketliliğine karşılık, ortaçağ Hristiyan mimarisinin gotik katedralinin yönlendirici niteliği birbirlerinden derin şekilde farklıdır” şeklinde izah etmektedir.⁴²⁰

Temel olarak caddeler akışkanlık sağlayıcı, ama meydanlar durup seyretmeye sevk eden mekânlardır. Bundan dolayı caddelerde hareket iki yönlü, meydanda ise üç boyutludur. Bu türün en güzel örneklerinden olan St. Peter’s Meydanı’nda ise önce bir toplanma noktası olması için oval hale getirilen mekân daha sonra cadde benzeri bir oluşumla topladığı kalabalığı kiliseye yönlendirmektedir. Kilisenin kendisi ve önündeki sütunlar da buna katkı sağlamaktadır.

İslam şehir uygulamasında ise bu görevi kısmen camilerin “dış avlu” dediğimiz bölümleri görmektedirler. Ancak dış avlularda yönlendirici özelliği baskın olmamakla birlikte “iç avlu” da bu özellik çok daha belirgin ve baskın bir konumdadır.

3.2.5 İstasyon Meydanları

Buhar makinesinin icat edilmesinden sonra ortaya çıkan ve gelişen demiryolu ulaşımı, o zamana kadar olmayan bir kentsel formu da beraberinde getirmiştir. Haddizatında her yeni uygulama kendi biçimini ortaya çıkardığı gibi demiryolu istasyonları

⁴²⁰ Cansever, *Mimar Sinan*, s.173.

da kendi özel meydan formunu çıkarmıştır. Sanayi İhtilâli sonrasında yaygınlaşan ve günümüzde bütün dünyayı bir ağ gibi sarmış olan demiryolları “istasyon meydanı” kavramını da birlikte şehrin gündemine sokmuştur. İstasyon önlerinde giden ve gelen yolcular için bir bekleme, karşılama ve karşılaşma mekânı olan bu alanlar istasyonların büyüklük ve görkemiyle mütenasip olarak biçimlenmiş yerlerdir.

Resim 17: Hannover İstasyon Meydanı (Almanya). Hasan Taşçı koleksiyonu.

İstasyon ve iskele meydanları bulundukları şehre gelenler için ilk imaj yeri olmaları nedeniyle düzenlemeleri çok önemlidir. Bir yerle ilgili olarak “ilk imaj aynı zamanda son imajdır” düsturüyle hareket edilecek olursa istasyon ve iskele meydanları şehri kimliklendirme noktaları olarak görülebilirler. Çünkü imajın kimliği oluşturan algı üzerinde baskın bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Meydanların kullanımı için temel koşul olan ulaşım açısından istasyon meydanları bir problemle karşı karşıya kalmadıklarını söylemek mümkündür. Giden ve gelen yolcular için mecburi kullanım mekânı olan istasyon meydanlarının kullanım yoğunluğu ait oldukları yol aksinin kullanımındaki yoğunlukla doğru orantılı olarak artan veya azalan bir grafik gösterirler.

3.2.6 İskele Meydanları

Bu tür meydanlar deniz ulaşımı araçlarıyla seyahat eden insanların ilk kullandıkları kara alanıdır. Bu özellikleri dolayısıyla da bir buluşma noktası niteliği taşımaktadırlar. İstasyon meydanlarında olduğu gibi burası da bir bekleme, karşılama veya karşılaşma alanı özelliği taşımaktadır İskele meydanlarında farklı olarak “ayrıca insanlar etrafı ya da denizi seyretmek amacıyla da bu alanları kullanmaktadırlar.”⁴²¹ Üsküdar Meydanı girişinde yer alan iskele sayesinde bir iskele meydanı özelliği de taşımaktadır. Ve deniz yoluyla Üsküdar’a gelenler için Üsküdar’ı ilk kimliklendirme alanıdır. İskele meydanları, bir taraflarının deniz olması nedeniyle kapalılık hissi vermeleri söz konusu değildir. Bu durumlarından dolayı genellikle amorf yapıya sahip yerler oldukları söylenebilir.

İskele meydanları da tıpkı istasyon meydanları gibi ulaşım fonksiyonu olan yerler olduğu için, ulaşım aksında ortaya çıkabilecek değişiklikler durumunun dışında bir kullanıcı sorunuyla karşı karşıya kalmadıklarını söylemek mümkündür.

3.2.7 Gösteri Alanı Olan Meydanlar

Meydanların en önemli özelliklerinden ya da işlevlerinden biri de şehir hayatının sahnesi olmalarıdır. O şehirde yaşayanların ortak kültürel, tarihi, sosyolojik ve benzeri değerlerinin sergilendiği yerler şehrin meydanlarıdır. Bu durum meydanın barındırdığı mimari ve sanatsal unsurlardan dolayı süreklilik arz edebileceği gibi, zaman zaman özel programlar ve gösterilerden dolayı da geçici olabilmektedir.

Bunun yanında meydanlar toplumsal gösterilerin yapıldığı en önemli alanlardır. Kutlama veya protestoların, eylem veya toplumsal ayaklanmaların başladığı yerler hep kent meydanları olmuşlardır. Ülkemizde Taksim Meydanı denildiğinde ilk akla gelen şey her türlü kutlama ve protesto eyleminin yapıldığı yer olma özelliğidir. Hatta insanlar verecekleri mesajın daha etkili olmasına vurgu yapmak ihtiyacı hissettikleri zaman “kendimi Taksim meydanında asarım” diyerek, gösteri alanı olarak meydanların toplumsal hafıza üzerindeki etkisine değinmektedirler. Bunun benzer örneklerini dünyanın her

⁴²¹ Korkmaz, Ramazan, s.15.

tarafında görmek mümkündür. Ortadoğu’da son zamanlarda ortaya çıkan halk ayaklanmalarında toplanma ve hareket noktaları şehirlerin meydanları olmuşlardır.

Diğer yandan kent meydanları bireysel olarak kendini ifade etmek, yeteneklerini göstermek için de aracı mekân konumuna gelebilmektedirler. Diğer bir ifade ile toplumsal bir gösteri alanı olmanın yanında bireysel gösteriler ve kişisel ifadeler için de meydanlar vaz geçilmez alanlardır.

3.2.8 Sanatsal ve Kültürel Ağırlıklı Meydanlar

Bir şehrin meydanını kentsel hayatın sahnesi yapan ve canlı kalmasına etki eden en önemli unsur meydanın barındırdığı sanatsal ve kültürel ağırlıklı objelerdir. Meydanları kullananların birçoğu meydanın çevresinde veya içinde yer alan sanatsal ve kültürel değeri olan objeleri görmek için ziyaret etmektedirler. Hatta önemli kültürel öğeleri barındıran bir kentsel alanın sadece geçiş noktası olarak bile diğer mekânlara tercih edildiği bilinmektedir. Bu yönleriyle kent meydanları hem bir kültür oluşturma hem de var olanı kullanıcılarına aktarma görevi üstlenmiş olmaktadır. Ragon’un ifadesiyle “kültür şehri” yerini salt bir işlevselliğe bırakmış olduğundan, şehirler en azından geçmişten tevarüs ettikleri kültürel birikimleri sergilemeye geçmişten daha fazla ihtiyaç duyarlar. Meydanlar bu işlevin kısmen de olsa yerine getirildiği alanlar olarak karışımıza çıkmaktadırlar.

Bu türe iki örnek; her yıl Uluslararası Venedik Karnavali’nin yapıldığı San Marco meydanı ile yine her yıl uluslararası Roma karnavalının yapıldığı Piazza del Popolo olarak gösterilebilir (Bkz.resim 18).

Resim 18. Piazza del Popolo (Roma), Hasan Taşçı koleksiyonu

Bu iki meydan her yıl gerçekleşen karnavallarla özdeşleşmenin yanında sene boyunca başka kültürel aktivitelere de ev sahipliği yapmaktadırlar. Türkiye’de ise meydanların henüz kültür ve sanat etkinlikleriyle özdeşleşecek kadar aktif olarak kullanılmadıklarını söylemek mümkündür.

3.2.8.1 Kültür Oluşturma Mekânı Olan Meydanları

Kent meydanı denilince ilk akla gelen şeylerden birisinin kentsel kültür ve onun yazgısı olan kimlik olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olur. Kentsel kültürün üretildiği, üretilmiş olanın paylaşıldığı ve çoğaltıldığı yerlerin başında gelen meydan bu açılarından tam bir kültür mekânı olarak kabul edilebilir.

“Çevresi yapılarla belirlenmiş kentsel açık alan olarak tanımlanan meydanlar kentin bütününe hizmet verirken, kentliye ait birçok paylaşımın yaşandığı bir sahne misali kolektif bellek oluşturma görevi de yüklenirler. Coğrafi ve sosyo-kültürel özelliklerine göre farklı

kimlikler yüklenen ve zaman içinde çok kimlikli mekânlara dönüşen meydanlar, kuramsal açıdan Batı ve Batı dışı kültürler bağlamında incelenebilir.”⁴²²

“Kuşkusuz meydanı oluşturan doku, etrafındaki tarihi yapılar ve çevresel düzenlemesi ile önemli bir toplumsal ve tarihsel olguyu sunmaktadır. Her düzenleme aslında arkasında bir ideolojik tercihi bırakmaktadır. Kentin, kentsel ve kamusal mekânın ana elemanı olan meydanlar toplumsal belleğin, kimliğin, ait olma duygusunun oluşmasında önemli alanlardır. Meydanların düzenlenişi, gerçekte nasıl bir toplumsallığın oluşturulmak istendiğini gözler önüne sermektedir.”⁴²³ Buradaki temel soru nasıl bir mekândan çok, nasıl bir insan oluşturulmak istendiği sorusudur.

3.2.8.2 Kültür Aktarma Aracı Olan Meydanlar

Terminolojik olarak kültür; tarihi ve toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce, sanat eserlerinin bütünü, muhakeme, sevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş biçimi olarak tanımlanmaktadır.⁴²⁴

Her meydanın yaşanmışlıklardan hafızasına kaydettiği ve günün söylemiyle dile getirdiği bir sesi vardır. Her meydanın kendine özgü bir biçimi olduğu gibi, kendine özgü bir öyküsü de vardır. Hatta kendine ait öykülerin toplamından oluşan bir öyküler hafızası olduğu söylenebilir. Bir kilise meydanında Hristiyanların İsa’sı ve Aziz Petrus’un öğretileri capcanlı dururken, İran şehrinin meydanında Rüstem’den kalma bir kahramanlık mutlaka saklıdır. Batılı anlamda meydan özelliği taşımasa da Selçuklu ve Osmanlı döneminin ulu camisi ile çarşı arasında kalan alanlarda ise tevekküle dayanan bir hayatın bütün izlerini görebilmek mümkündür.

⁴²² Zengel, s.40.

⁴²³ Tokcan, s.94.

⁴²⁴ TDK, **Türkçe Sözlük**, s.1436.

Günümüz seküler hayat şartlarında oluşan meydanlarda ise kaygılar dünyevidir. Oralarda ne kilisenin ne de caminin daveti olduğunu söylemek oldukça zordur. Batı tipi tüketim hayatının bütün kutsalları meydanları çevirip kuşatmıştır.

Kent meydanı o coğrafyadaki bütün yaşananların bir belgeselini sunabilmektedir. Hatta bir kent meydanına bakarak o kentin yaşadığı bütün mutluluk ve trajediler bir insanın yüz hatlarından ona dair geçmişin okunması gibi anlaşılabilir. Sırf bu yönleriyle bile kent meydanları başka hiçbir özel ya da kamusal alanın ifa edemeyeceği büyük bir fonksiyonu yerine getirmektedirler. Bu fonksiyonu kültürün oluşturulması ve nakledilmesi diye özetlemek mümkündür. Önemli olan kent meydanlarını tarihi bir perspektif içinde tutup, dondurmak değildir. Günümüz şartlarında yaşanabilir kılınan kent meydanları, bugünün idrakini de yarına aktaracak olan eşsiz birer arşiv olma özelliği de taşırlar. Bunun için yeterli ve gerekli olan tek kriter meydanları yaşanabilir hale getirmektir.

Bu tezin konusu olan Üsküdar Meydanı ele alınacak olursa, meydanı kuşatan Mihrimah Sultan ve Gülnuş Emetullah Valide Sultan camileri ve meydanın içindeki Gülfem Hatun çarşısı göz önüne alınarak, Üsküdar'ın mamur hale gelmesinde padişahların anne ve eşlerinin büyük bir rolü olduğu rahatça görülebilecektir. Ayrıca son zamanlarda yapılan Hezarfen heykeli ise Hezarfen Ahmet Çelebi ile ilgili bir kültürel aktarımı yerine getirmektedir.

3.2.9 Toplanma Mekânları Olan Meydanların Temel Fonksiyonları

Gerek geçmişte, gerekse günümüzde bazı meydanlar birçok amaç için toplanma alanları olmuşlardır. Aslında bütün meydanlar kapasiteleri oranında bir toplanma ve karşılaşma alanlarıdır. Bu açıdan kent meydanları sosyal iletişim ve etkileşimin en önemli aracı olarak sayılmaktadırlar.⁴²⁵ Siyasî protestolar, kutlamalar, törenler ve benzeri hadiseler insanların refleks olarak bir meydana çıkmasını sağlayabilir. Bu özelliğiyle meydan kendinden kaynaklanan bir çekim gücüne sahiptir ve toplanma alanıdır. En geniş tanımlamayla “insanların herhangi bir zorlamayla gerçekleşmeyen istekleri doğrultusunda diğer insanlarla karşılaştığı ve böylece farklı kişilikleri tanıdığı mekân olması nedeniyle; aktif

⁴²⁵ Semerci,S.30.

yaşamın odak noktası, çıkar çatışmalarının sonuçlandırıldığı ve uzlaşmanın sağlandığı, ayrıca insana özgü yetkinliklerin ve imkânların sergilendiği bir şehir alanıdır” diye tarif edilen meydan bu tariftaki bütün öğeleriyle tam bir sosyolojik mekân olma özelliğindedir.⁴²⁶Kamusal alan bireyin toplumla bir arada bulunduğu mekândır.

Birkaç sene önce siyasî protestolar için simgesel bir gösteri alanı olan Taksim Meydanı günümüzde bu özelliğine şenlik ve kutlamalar için de buluşma mekânı olmayı eklemiştir. Her yılbaşı gecesi, her milli maç veya kulüp takımlarımızın büyük zaferleri sonrası Taksim Meydanı herhangi bir çağrı olmaksızın insanların gidip kutlama yaptığı yer haline gelmiştir. Hatta kimi siyasî başarılar ve umulmadık güzel gelişmeler için de Taksim bir toplantı meydanı haline gelmiştir. Toplanma ve karşılaşma alanı olarak meydanlar gerek sosyalleşme ve gerekse başka açılardan kullanıcılarına birçok anlamda katkı sağlarlar.

3.2.9.1 Sosyalleşme Aracı Olarak Meydanlar

Çeşitli ülkelerde piazza, square ve plaza gibi farklı isimlerle tanımlanan meydanlar ilk olarak konutların bir açık alan etrafında gruplanmasıyla oluşmuştur. Çevresi binalarla sınırlandırılmış bu alanlar, şehir içinde tavanı gökyüzü olan odalar olarak tanımlanmaktadır. Kent dokusu içinde meydanlar, insanlara sürekli ve yönlendirilmiş bir hareket düzeninden çok, durma ve toplanma olanağı veren, hareketliliği zorlamayan, insanların birbirleriyle ilişki kurma potansiyelini içeren mekânlardır. Genelde hareketin yönlendirildiği, sadece gelip geçilen dinamik mekânlar olarak şekillenen sokaklar, bu anlamda meydanlardan farklılaşmaktadır; ancak çağdaş kentsel tasarım yaklaşımlarında sokaklarında sosyal işlevlerine önem verilmekte ve sokaklar meydanlar gibi gidilmek istenilen yer haline dönüşmektedir. Bu kapsamda incelendiğinde meydanların kentsel yaşamda önemli bir yeri olduğu, kullanıcıların beklentilerini fiziksel, sosyal ve ekonomik açılardan nitelikli bir biçimde karşıladığı sürece kentsel yaşam kalitesine de katkıda bulunacağı açıktır.”⁴²⁷

Her meydanın bir rekreasyon işlevi olduğu kadar, özellikle kentsel gelişmişlik düzeyinin düşük olduğu bizim ülkemiz gibi ülkelerde bir de kentsel sosyal dönüştürme

⁴²⁶ Dağıstanlı, s.90.

⁴²⁷ Dostoğlu, s.21.

hedefi olmak zorundadır. Kentin banliyölerinde, hatta kültürel açıdan düşünülecek olursa varoşlarında yaşayan insanlar için kentsel sosyal dönüşümün ilk adımı oralarda oluşturulacak meydanlarda atılabilir.

Meydanlar, iletişim ve bilgi alışverişini arttırarak, toplumsal yaşayışa hareket ve canlılık kazandırarak, tanıma ve tanıtma olanaklarını geliştirerek ve kamuoyu yaratarak toplumsal gelişim ve yenilenme sağlar. Ayrıca; toplumsal ve ruhsal ilişkileri geliştirerek, insan ilişkilerinde karşılıklı sevgi ve saygı yaratarak ayrımı kaldırıp toplumsal bütünleşmeye olanak sağlarlar.⁴²⁸

3.2.9.2 Meydanların Kullanıcıların Tesadüfi Karşılaşma Alanı Olmaları

“Melania’da kent meydanına her girdiğinde bir diyalogun ortasında bulur insan kendini: palavracı asker ve asalak, bir kapıdan çıkarken müsrif oğlan ve yosmayla karşılaşır, ya da çöpçatana bir not götürmeye giden aptal köle, kapı önünde tatlı kızına son uyarılarını yapan hasis babanın sözünü keser. Melania’ya yıllar sonra döndüğünde aynı diyalogun sürdüğünü görürsün; bu arada asalak, çöpçatan, hasis baba ölmüştür, onların yerini palavracı asker, tatlı kız, aptal köle almış, ancak onlar da sırası geldiğinde yerlerini ikiyüzlüye, sırdaşa ve münecime bırakmışlardır” ifadesiyle Italo Calvino kent meydanındaki karşılaşmaları betimlemektedir.⁴²⁹ Büyük kentlerin insanları yalnızlaştırmasıyla bu karşılaşmalar daha fazla önem kazanmıştır. Bir Latin atasözü bu durumu, “büyük kent büyük yalnızlıktır” (magna civitas, magna solitudo) şeklinde ifade etmektedir.⁴³⁰

Kevin Robins’e göre insanlar karşılaşma zevk ve alanları isterler, bir yerlere dahil olmak ve korunmak isterler. Kalabalıkla bir arada olma istekleri vardır.⁴³¹ Kalabalığa karışmak ve aynı zamanda güven içinde olmak kentsel açık alanların kentliye sağladığı en belirgin olanaklardan ikisidir. “Başka başka yollardan, kendi dünyalarının yalnızlığından gelip bir noktada karşılaşmak, herkesin kendi dünyasından bir şeyleri karşı taraftan gelene

⁴²⁸ Şahin, ss.20-21.

⁴²⁹ Italo Calvino, **Görünmez Kentler**, Çeviren: Işıl Saatçioğlu, YKY, İstanbul, 2010, s.124.

⁴³⁰ Francis Bacon, **Denemeler**, Yapı Kredi Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2011, s.112.

⁴³¹ Kevin Robins, **İmaj, Görmenin Kültür ve Politikası**, Çeviren: Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.209.

vermesi”⁴³² ve ondan bir şeyler alması toplum hayatının en belirgin özelliğidir. Her kişinin kendi özel dünyasına haber ulaştırması bir noktada karşılaşmak ile mümkündür.⁴³³ Bu tesadüfi karşılaşmalar, toplumun gelişmesi ve bir arada yaşamak için gerekli uyumun sağlanması için tesadüfi verimlilikler ortaya çıkartır.

Mustafa Merter, modern hayatın yalnızlaştırdığı insanlar için önerdiği terapi yöntemlerine *sosyal terapi* yöntemini de eklemekte ve bunu şu şekilde izah etmektedir:“Çevreye veya zamana bağlı koşulların psikoterapi süreci öncesinde ve esnasında değerlendirilmesi gerekir. İçinde bulunduğumuz çağ, tarihte görülmemiş bazı özel durumlara sahne olmaktadır. Tüketim toplumunun empoze ettiği hayat tarzı yüzünden, insanla eşya, insanla insan arasındaki diyalog kopmaya yüz tutmuştur. Eşyanın hakikatinden uzaklaşan insan, giderek insanı da eşya haline dönüştürmüştür.”⁴³⁴

“Birbirinden ayrı kişileri bir araya getirmek, her kişi kendi ayrı yolundan gelse bile, yalnızca kendi gayesine yönelmiş bile olsa, onları bir arada tutmak toplum hayatının doğuşunu sağlamaktır. Dolayısıyla meydan, yolların ve insanların karşılaştığı yer olarak toplumun ve şehrin çekirdeği, kaçınılmaz temeli ve en ferdiyetçi bir anlayış içinde bile hayatımız için kaçınılmaz bir çerçevedir.”⁴³⁵ Bu açıdan meydan fertleri bir araya getirip toplum yapan ve toplumla kentsel kimlik arasında iletişimi sağlayan mekânların başında gelmektedir.

3.2.9.3 Meydanların Uyarıcı ve Yönlendirici İşlevleri

Meydanlar gerek mimari özellikleri ve gerekse merkez olma fonksiyonları nedeniyle uyarıcı ve yönlendirici işlevler üstlenirler. Merkez olma özelliğinden dolayı meydan, kullanıcılarının yön bulmasında etkili olduğu gibi, bu merkez, diğer fonksiyonel alanlara yakınlıktan dolayı bir ulaşım kolaylığı da sağlamaktadır.

Diğer yandan meydanlar, etrafındaki veya içindeki anıtsal öğeler nedeniyle de uyarıcı veya yönlendirici işlevler görürler. Meydanlarda yer alan saat kuleleri sayesinde

⁴³² Cansever, *Ev ve Şehir Üzerine Düşünceler*, s.137.

⁴³³ Cansever, *Ev ve Şehir Üzerine Düşünceler*, s.137.

⁴³⁴ Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, s.300.

⁴³⁵ Cansever, *Ev ve Şehir Üzerine Düşünceler*, s.138.

zamanın algılanması, kenarındaki cami veya kilisenin bakış yönüne göre (camilerin yönü İslam'ın kiblesi olan Kâbe, kiliselerin kiblesi ise Kudüs'tür) yön tayin etmeye yardımcı olurlar. Turgut Cansever bu durumu, "Osmanlı camilerinde "Camii", her zaman kibleye yönelmiş bir unsur olarak, hâkim olduğu şehir mekânına yön verir" diye tanımlamaktadır.⁴³⁶

Bunların yanında meydanlarda şehirlerin bir krokisi, ulaşım haritaları ve bulunulan noktadan nereye nasıl ulaşılabilceğine dair bilgiler ihtiva eden çizelgeler bulunması da uyarıcı veya yönlendirici işlevlerdendir. Bir başka uyarıcı işlev ise şehrin geçmişinden o ana kadar içinden geçtiği süreçlere dair bilgi edinilmesi imkânından kaynaklanmaktadır. Meydanlar gerek içindeki ve etrafındaki tarihi yapı ve öğeler ile gerekse şehir tarihine dair levha veya bilgi ihtiva eden kitabelerle o şehrin geçmişinden o ana kadar geçirdiği evreler hakkında kullanıcıları bilgilendirme işlevini ifa edebilmektedir.

3.2.9.4 Meydanların Hayatın Akışını Yavaşlatıcı İşlevleri

Her bir kentsel form kullanıcılarını farklı davranışlar sergilemeye sevk eder. Bu çalışmanın başından beri sürekli vurgulandığı üzere, mekân ve insan karşılıklı iletişim ve etkileşim içindedir. İnsan mekânın formuna etki ederken, mekân da insan davranışlarını belirlemeye konusunda etkili olur. Spor alanlarının dışındaki açık alanlar yapıları itibariyle durup etrafa bakmayı teşvik eden, hızla akan hayatın ritmini düzenleyen etkiye sahiptirler.

Sennett'e göre 60'lı yıllardan sonra geleneksel kamusal alan yerini hareketten türemiş bir kamusal mekâna bırakmış ve kamusal alanın işlevi ulaşımına bağlı olarak yalnızca hareket etme işlevine indirgenmiş durumdadır.⁴³⁷ Sennett'in kastettiği şey, kentsel mekân çözümlerinin insanların hareket talebine cevap verecek şekilde düzenleniyor olmasıdır. Eskinin kent meydanları artık araçlar için trafik akışını düzenleyen birer kavşak noktası konumuna gelmiş ve yayalar için de benzer bir hareketlilik öngörülerek çözümler üretilmiştir. Araç ve yaya trafiğinin akışını sağlama çözümünden uzak meydanlar ise sokağın aksine hareketi değil, yavaşlamayı ve durup etrafa bakmayı teşvik edici yapılarını

⁴³⁶ Cansever, *Ev ve Şehir Üzerine Düşünceler*, s.61.

⁴³⁷ Sennett, s.13.

sürdürmektedirler. Buradaki yavaşlatma etkisini hayatın gidişatına ve işlerin akışına engel olucu olara değil, aşırı bir şekilde hızlanmış olan insanı kendi olağan değerlerine doğru çekme olarak algılamak gerekmektedir.

3.2.9.5 Meydanların Rekreasyon İşlevleri

Rekreasyon, oyun, eğlence, dinlenme, yenilenme ve yeniden oluşma anlamlarını taşımaktadır. Kelime “bireylerin kendilerini ifade etmeleri için yol gösteren, bireyin tabiatında var olan potansiyeli geliştiren ve arzu edilen başarıların gerçekleşmesine yardımcı olan araç” olarak ifade edilmektedir.⁴³⁸ İngilizce *recreation* sözcüğünden dilimize geçen rekreasyon, “insanların boş zamanlarında, eğlence ve spor amacı ile gönüllü olarak katıldıkları faaliyetler” olarak tanımlanmaktadır.⁴³⁹ Ancak kelimenin İngilizce’den Türkçe’ye çevirisinde “hoşça vakit geçirme” ibaresine de yer verilmektedir.⁴⁴⁰ Bu tanımlamalara göre insanların eğlenmek, dinlenmek ve vakit geçirmek için yaptıkları aktiviteler veya bunun için ev dışındaki bir mekânda bulunmalarına rekreasyon dendiği gibi, bu aktivitelerin gerçekleştiği yerlere de rekreasyon alanları denilmektedir. Özellikle son zamanlarda şehircilik literatüründe çok fazla kullanılmaya başlayan rekreasyon sözcüğü, şehir planlamasında da önemli bir yer edinmeye başlamıştır.

⁴³⁸ Korkmaz, Ramazan, s.26.

⁴³⁹ TDK, **Türkçe Sözlük**, s.1853.

⁴⁴⁰ Önder Renkli Yıldırım, **Orient Learner’s Dictionary, English-English and Türkçe**, Orient Express, İstanbul, 2002, s.475.

Resim 19: Meydanda rekreasyon işlevi (solda Bursa Osmangazi Meydanı, sağda Piazza Di Spagna (Roma))

Hasan Taşçı koleksiyonu.

Globalleşme sayesinde hemen hemen tüm dünyada şehirleşme benzer uygulamalara tabi olmaktadır. Şehirlerde yaşayanlar ise daha fazla açık alanlara ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Bahçeli bir evden apartmanın üst katlarına veya güneş görmeyen alt katlarına taşınan insan, çevresinde dinlenebileceği, yürüyebileceği, kısacası nefes alabileceği alanların varlığına daha fazla ihtiyaç hissetmektedir. Meydanların işlevlerinden biri de budur. Kent meydanları insanlar içindir; insanların yürümesine, karşıdan karşıya geçmesine, çevresinde oturup dinlenmesine, kısacası yaşamasına izin verir yapıdadırlar.

3.3 Meydanların Kentsel Yaşamdaki Rolü

Kentle kentliyi bir araya getiren mekânlardan olan meydanın kentsel yaşamdaki rolü onun en önemli işlevini oluşturmaktadır. “Modern şehrin coğrafyası, tıpkı modern teknoloji gibi, Batı uygarlığının insan bedenleri için bu bedenlerin birbirinin farkına varmalarını sağlayabilecek mekânlar tahayyül etme konusunda çoktandır yaşadığı sorunları öne çıkarır. Bilgisayar ekranı ve periferideki adacıklar, insanları bir araya getiren sokaklarda ve kent meydanlarında, kiliselerde ve belediye meclislerinde, evlerde ve avlularda çözilememiş sorunların mekânsal artçı şoklarıdır. On dokuzuncu yüzyılın büyük şehirlerinin

oluşumunda bireyselleştirilmiş hareketin zaferi, şu an yaşadığımız açmazda, serbestçe hareket eden bireyin diğer insanlara dair fiziksel farkındalıktan yoksun olması açmazına yol açmıştır.”⁴⁴¹

Sennett değişen kentsel yapıyı şöyle özetlemektedir; “Otomobillerden kesintisiz uzayıp giden dökme beton yollara kadar uzanan hareket teknolojileri insan yerleşimlerinin sıkışık merkezlerden çevre mekânlara genişlemesini mümkün kılmıştır. Böylece mekân salt hareket amacının aracı haline gelmiştir. Kent mekânı salt hareketin bir işlevi haline geldikçe, kendi içindeki uyarım kapasitesini de yitirir. Sürücü mekânın içinden geçip gitmeyi ister, onun tarafından uyarılmayı değil.”⁴⁴²

“Modern, kentli bireyciliğin gelişimi içinde, birey şehirde suskunlaşmıştır. Sokak, kafe, mağaza, trenler, otobüsler ve metro konuşmaktan çok bakışılan yerler haline gelmiştir.”⁴⁴³ Buna paralel olarak da kent meydanları eskisi gibi toplanılıp ortak meselelerin görüşüldüğü ve sorunların çözüldüğü yerler olmaktan çıkmıştır. Hatta bundan birkaç sene önce duymakta olduğumuz “köy meydanı” kavramı bile fonksiyonuyla birlikte önemini ve varlığını yitirmeye başlamıştır.

Ancak son zamanlarda görülmüştür ki, kamusal düzen sağlanmadıkça, genel bir sosyal refah seviyesi oluşturulmadıkça, bireylerin ferdi olarak kendilerini korumaları çok da kolay olmamaktadır. Öyle ki, bu genel refah düzeyinin ülkeler bazında sağlanmış olması bile yeterli olmamakta, globalizasyon sayesinde lokal sosyolojik olgular hızla dünyanın her tarafını etkileyebilmektedirler.

11 Eylül olayları ve son ekonomik küresel kriz göstermiştir ki, artık hiçbir ekonomik veya sosyal olay, oluştuğu veya ilk ortaya çıktığı çevre ile sınırlı kalmamaktadır. Hal böyle olunca kamusal refleksin yeniden önem kazandığı rahatlıkla söylenebilir. Yukarıdaki tezin aksine, kamu düzenini denetim altına alma iradesi bir dönemin aksine yeniden güçlenmiş ve bunun için illegal oluşumlara bile başvurulur olmuştur.

⁴⁴¹ Sennett, ss117-18

⁴⁴² Sennett, s.13

⁴⁴³ Sennett, s.321

Sanayi öncesi toplumda birincil amaç olan kamu düzenini ele alma çabası, sanayi sonrası dönemde zayıflamış, ancak ortaya çıkan küresel etkileşim sayesinde günümüzde yeniden önem kazanmıştır. Bundan dolayıdır ki, fiziksel olmasa bile algısal kamusal mekânlara yeniden ihtiyaç duyulmaktadır.

2007 senesinde iktidara karşı yapılan cumhuriyet mitingleri, kamusal davranışın ne kadar önemli olduğunu, dahası irade sahiplerinin bu refleksle ne kadar önem atfettiklerini göstermiştir. Bunun yanı sıra, her türlü ulaşım ve iletişim imkânına rağmen siyasî partilerin birinci propaganda yönetimi olarak meydanları kullanmaya devam ediyor olmaları da kent meydanlarının hâlâ yaşıyor olduklarının bir kanıtıdır.

Bütün bunlara rağmen bireyselliğin de hâlâ ön planda olduğu gerçeği yadsınamaz bir durumdur. Bu durumda şu iki soru akla gelebilir. Bireye ve bireyselliğe hitap eden bir kent meydanına gerek var mıdır? Eğer varsa böyle bir meydan yapabilmek mümkün müdür? Ya da birey veya toplum için değil ama doğrudan doğruya kentin estetiğine, kimliğine, ruhuna, kısacası kendine hitap eden, sırf kent için kentsel mekân düzenlemek gayesiyle bir meydan inşa edilebilir mi? Bu sorular günümüz şehir bilimcileri ve karar alma mekanizmasının içindekiler için çözüm bekleyen sorular olarak ortada durmaktadırlar.

Günümüzde artık tarihsel işlevini yeniden yüklenecek bir kent meydanı planlamanın anlamsız olduğu düşünülebilir. Özellikle Batı-dışı toplumlarda şehir, inanç ve geleneksel değerlerden kaynaklanan paradigma ile modern hayat tarzının dayattığı paradigmanın çatışması altında biçimlenirken böyle bir şeyi başarmak pek mümkün olarak da görülmemektedir. Bunun yerine, var olanı muhafaza ederek, kenti estetik açıdan güzelleştirecek, kentsel kimliğe katkı yapacak kısmen de olsa rekreasyon imkânı sağlayacak ve kent merkezinin yoğunluğunu azaltacak düzenlemeler yapmak daha uygun bir çözüm olarak öne sürülebilir.

“Bireylerin sosyal ilişkiler kuracakları kamusal mekânlara ihtiyaçları vardır. Kentsel mekânlar, tarih boyunca aktif toplumsal yaşamın, çıkar oyunlarının, çelişkilerin, isyanların, insan deneyimlerinin odağı olarak hizmet etmiş ve etmektedir. Kamusal mekânın en iyi örneği olan meydanlar ise geçmişteki anlamından farklı kullanılsa da, toplumla birlikte var

olan ve var olmaya devam edecek mekânlardır.”⁴⁴⁴ Meydanlar gerek morfolojik ve gerekse işlevsel özellikleriyle kentsel yaşama önemli katkılar sağlarlar.

3.3.1 Meydanların Şehrin Merkezi Olma Özellikleri

Özellikle İstanbul’un çevre semtlerinde hiçbir şekilde merkez olma özelliği taşımayan veya içerisinde merkez niteliğinde bir yer bulunmayan yerleşkelerin ortaya çıkması kentin morfolojik yapısının çözülmesiyle açıklanabilir. Kırsal alanın ekonomik ve toplumsal yapısının çözülmesiyle yoğunluğu artan kırsaldan şehre göç olgusu, kentsel mekânın biçimsel yapısını bozup dönüştürmüş, şekilsizleştirmiştir.

Bahse konu plan göç bu kadar hızlı gerçekleşmeseydi kentsel mekân bozulmadan önce, yeni sakinlerini dönüştürebilir ve kendini muhafaza edebilirdi. Ancak kent bu yoğun göçe hazırlıksız yakalanmış ve hâkim sosyal olgu tarafından dönüştürülmüştür.

Burada karşımıza iki önemli konu çıkmaktadır; Bunlardan birincisi kentin dönüştürebilme kapasitesi ve hızıdır. Diğer ise kente bu özelliği kazandıran kentsel olguların neler olduğu ve ne kadar olması gerektiğidir. Nur Vergin’in “egemen üretim sistemi kentte üstlenen egemen toplumun çıkarlarına göre ayarlanacaktır” tespiti kentsel mekâna uyarlanacak olursa egemen mekân/bağımlı mekân kavramına açıklık getirilebilir.

Batı’da Sanayi Devrimi sonrasında gelişmeye başlayan, ülkemizde ise 1950 ve 1980 sonrasında kendini belirgin bir şekilde hissettiren kapital gücü egemen mekân/bağımlı mekân formunu değiştirmiştir. Bu dönemlerden önce şehrin merkezindeki meydan veya cami ve çevresi (kayseriyye, çarşı, v.b.) egemen, çevre ise bağımlı iken, günümüzde kapitalin yoğun olarak dolaşarak, çok kısa zamanda el değiştirip sirkülasyona tabi tutulduğu Mecidiyeköy, Levent, Maslak, Kavacık, Ataşehir gibi gittikçe çevreye doğru genişleyen alanlar hâkim, eski mekânlar ise bağımlı hale gelmişlerdir.

Yirmi sene önce Üsküdar-Ümraniye aksının egemeni olan Üsküdar Meydanı bugün bu özelliğini Türkiye’nin en çok ve hızlı kapital değişim merkezlerinden biri olan Ümraniye’nin Alemdağ Caddesi’ne kaptırmış, baskın etken olan sermayenin belirleyiciliği

⁴⁴⁴ Tokcan, s.84

sayesinde bağımlı hale gelmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen genelde meydanlar, özelde ise Üsküdar Meydanı şehrin merkezi olma özelliğini devam ettirmektedir. Ticarî faaliyetlerdeki yoğunluğun azalmış olmasına rağmen merkez olma özelliğinin devam etmesi meydanların fiziksel ve tarihsel merkez olmanın yanında “zihinsel ve simgesel”⁴⁴⁵ olarak da şehrin merkezi konumunda olmalarından kaynaklanmaktadır.

Mekânlar etki yarattıkları ölçüde tatmin edici olurlar. Ticarî olarak egemenliği alış veriş merkezlerine ve bazı caddelere bırakan kent meydanlarının o kentin sosyolojik ve kültürel hayatı için olmazsa olmaz fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için bu alanda etkin kılınmaları gerekmektedir. Bu sayede oluşacak tatmin kullanımın tekrarını ve devamlılığını sağlar. Bu sürecin sonunda ise kentsel algı düzeyi gelişir ve kişinin, kenti, kente dair mekânları ve kentsel sosyo-kültürel hayatı algılama oranı artar.

Köyde, kasabada veya kentin varoşunda bulunmayan, merkez konumundaki yerlerde bulunabilen kentsel mekânlar kullanıcılar üzerinde self-press diyebileceğimiz bir baskı oluşturup kenti algılamaya ve kentsel faaliyetlere katılmaya yönlendirebilirler. Gerek Batı’da Sanayi İhtilâli sonrası oluşan hayattan kısmen kaçmak için oluşturulan şehrin varoşları ve gerekse bizdeki ismi ile oluşan gecekondu şehirlerinde uygun yerlerde konuşlandırılacak meydanlar orada bir merkez oluşturup, şehir hayatını götürebilecektir. İstanbul’un kadim birkaç ilçesinin dışında ilçelerinin çoğunun plansız ve imarsız yapılaşma eseri olduğu varsayılacak olursa, oluşmuş olan bu kent konduların şehre dönüşme sürecini kısaltmak için uygun yerlere çeşitli ölçeklerde kent meydanları inşa etmek gerekmektedir. Oluşturulacak bu meydanlar mutlaka fonksiyonel olmalı ve halkın kullanımını cezbedecek imgelerle donatılmalıdır.

3.3.2 Meydanların Şehrin Tarihinin Sahnesi Olma Özellikleri

Kent meydanları var olduklarından itibaren her dönemin izlerini taşımaları nedeniyle birer tarih sahnesidirler. Herkese açık olarak yapılan bütün siyasî ve ticarî faaliyetlerin yolu bir şekilde bu meydanlardan geçmiştir. İnsandan daha kalıcı ve güçlü karaktere sahip olan bu mekânlar, bakmasını bilenler için hayat oyununun her yönüyle

⁴⁴⁵ Erbatır Çavuşoğlu, Kent ve İktidarın Meydan Korkusu, **Birgün Gazetesi**, 14 Mayıs 2008.

sergilendiği sahnelerdir. Bu yönüyle bile tarihi meydanlar başlı başına anıtsallık değeri taşırlar.⁴⁴⁶

“Venturi’ye göre modernizm, kenti her türlü tarihsel imge ve süslemeden koparıp sıkıcı ve sıradan bir hale sokmuştur.”⁴⁴⁷Çeşitli fonksiyonlar ifa etse de, insanlar farklı amaçlarla bir araya geliyor olsa da, bir kent meydanında o toplumun tarihine ait imgelerin bulunması gerekmektedir. Bu durum meydan aracılığıyla oluşturulması hedeflenen toplumsallığa da hizmet edecek bir faktördür.

Doğan Kuban kent meydanının tarihi anlatma fonksiyonunu şu şekilde ifade etmektedir: Kent zaman içinde oluşur. Kentin yaşam ritmi insanlardan ve kuşaklardan daha ağırdır. Onun için büyük kentler tarihlerini, hatta biyolojik bir benzetme ile embriyolarını kendi içlerinde taşırlar. Bunlar bazen fiziksel bir görüntü olarak, bazen efsaneler olarak yaşarlar... Tarih oradaki insanları onlar farkına varmadan etkilemeye ve yönlendirmeye devam eder. Bu tarihin, her zaman göz önüne getirilebilen bir imgesi vardır. Bunu topografyasıyla, büyük anıtları, yol ve meydanları ile yapar.⁴⁴⁸

Diğer taraftan kent meydanları şehrin dinî tarihlerinin de bir sahnesi konumundadırlar. Şehri ve/veya meydanı kuran dinî bir unsur ise meydan bunu yansıtmaktadır. Bir başka durum da şudur ki, dinî bazı müesseseler doğrudan sanatı yönlendirmiş olduklarından ötürü, bu yolla meydan sahnesinde yer almışlardır. Dinî ve onun müesseselerinin sanatla, sanatın ise meydanla ilişkisi meydan sahnesi ile dinî hayat arasında sıkı bir ilişki kurmuştur. Halen şehirlerimizde meydan diye adlandırdığımız yerlerin çoğunun ya ortasında veya kenarında bir cami bulunmakta, meydan için en önemli görsel öge minare, en önemli işitsel öge ise ezan olmaktadır.

Avrupa kent meydanlarında da durum bundan pek farklı değildir. Bu tez için gözlemlenen İtalyan kent meydanlarında meydanın en baskın öğelerinden biri mutlaka kilise veya katedraller, en belirgin müzik özelerinden biri ise çan sesleridir. Kent meydanları için “şehrin kalbi” olarak yapılan betimlemede ortaya çıkan metafor burada da anlamlı hale

⁴⁴⁶ Korkmaz, Ramazan, s. 12.

⁴⁴⁷ Tokcan, s.94

⁴⁴⁸ Doğan Kuban, **İstanbul Yazıları**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998, s.12.

gelmektedir. İnsan için duyguların oluştuğu yer olarak ifade edilen kalp, kentsel duyguların oluştuğu meydanla bu açıdan da özdeşleşmektedir.

3.3.3 Meydanların Şehir Hayatının Sahnesi Olma Özellikleri

Ev ölçeğini büyüterek kente uygulayacak olursak, kentin meydanı evin salonu mesabesindedir. İnsanlar hayat anlayışlarını sergileyen kültürel veya tarihsel eserleri evlerinin salonlarında sergileyip, misafirlerini orada ağırladıkları gibi, kentler de kendilerini meydanlarda sergileyip, ev sahipleriyle misafirleri bu mekânda buluştururlar. Evler gibi, şehirler de oradakilerin kimliklerini, hayat anlayışlarını ve standartlarını yansıtan birer göstergedirler. Napoleon’un St. Marco meydanı için söylediği; “Avrupa’nın tavanını gökyüzünün oluşturduğu en güzel salonu”⁴⁴⁹ ibaresi, bir taraftan Batı’ya özgü dışa dönük bir hayat biçimini özetlerken, bir taraftan da meydanın insanlara nasıl mekân hissi verdiğini de anlatmaktadır. Öte yandan kent meydanının kentin salonu olduğunu da açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu salon aynı zamanda kentin güzelliklerinin misafirlere pazarlandığı, sunulduğu mekândır. Şehrin bütün fiziki ve içsel güzelliklerinin bir vitrinde toplanarak ziyaretçilere sunulması hem yerel kullanıcılar ve hem de dışarıdan gelip orayı geçici olarak kullananlar için bir kültürel süreç ve ruhsal alışveriş anlamına gelmektedir.

Konut perspektifinden bakıldığında dışsal kullanım mekânı olan meydanlar, şehrin bütünü göz önüne alındığında iç mekânlardır. Bundan dolayıdır ki buralarda yüksek ölçüde kontrol ve güvenlik sağlanması da kullanıcılar için önemli bir olgudur. 1363 yılında Venedik’i ziyaret eden bir yazar mektuplarında *piazza*’da yapılan kutlamaları anlatırken; “bazilikanın altın ve mermer cephesinin önünde uzanan *piazza*’nın belki de bütün dünyada eşi yok. Büyük piazza, bazilika, kuleler ve çatıların tepeleri, pencereler ve gözlem yapılabilecek her yer izleyicilerle doluydu. İnsanlara, herkesin yüzündeki neşeyi görmek kadar başka hiçbir şey zevk vermiyordu.” Mektubu aktaran Benevolo bu durumu “hiç kimse büyük Avrupa senaryosunu, kentlerini ve görünümeleri böylesine dikkat ve böylesine ilgiyle gözlemlememiştir”⁴⁵⁰ şeklinde ifade etmiştir.

⁴⁴⁹ Gürhan Tümer, Kentler, Binalar, İnsanlar, Olaylar ve Meydanlar, **Egemimarlık 2000/2, Sayı 34**, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2002, s. 14.

⁴⁵⁰ Benevolo, s.102.

Meydan, kimlik ve yer duygusunun yaratılabilmesi için, fiziksel olarak iyi tanımlanmış olmalıdır. Geçmişle bağlantı kurmanın kentsel sürdürülebilirliğe katkısı dikkate alınarak, tarihi, toplumsal, kültürel ve estetik karakterlerle desteklenmelidir. Ayrıca büyük ölçekli bir kentsel tasarım çalışmasında, meydanın gücü kendisine bağlantılı sosyal mekânların sürekliliği ile de irtibatlandırılmalıdır.

Bunların yanında meydanda işlevsel çeşitlilik oluşturulmalı, meydanın kullanıcı profiline çeşitliliğine göre gece ve gündüz, her zaman kullanılacak şekilde canlı kalması sağlanmalı, mekânı çeviren binalarla mekân bir ilişki içinde, bir alışverişte olmalı ve her şeyden önemlisi çağın mimari akımlarına uygun görsel çekicilikler oluşturulmalıdır.

Tarihi bir perspektif vermek için günümüz mimari anlayışları görmezden gelinerek oluşturulacak bir kent meydanı daha en baştan işlevsizliğe mahkûm edilebilir. Bundan kaçınmak için o yerin ve mevcut toplumun ruhunu yansıtacak düzenlemelere yer verilmelidir. Çünkü “meydanlar bir kentin tümünün fiziksel ve sosyal yapısı hakkında bilgi edinebileceğimiz en önemli mekânlardandır. Kent ve onu belirleyen ana öğelerden olan meydanlar toplumsal belleğin, kimliğin, aidiyet oluşumunun esas etkenleridir.”⁴⁵¹ Üsküdar Meydanı gibi tarihi özelliği olan meydanlar ise bu özellikleri bünyelerinde barındıran alanlar olup, buralarda yapılacak düzenlemeler, estetik bütünlüğü sağlayıcı tarzda olmalı ve çok fazla yapısal değişikliğe gidilmemelidir.

3.3.4 Demokrasinin Göstergesi Olarak Meydanlar

Demokratik yönetim mekanizmasının işlediği ülkelerde meydanlar demokratik özgürlüğün ve karar verebilme yeteneğine sahip olmanın göstergeleridir. Diğerlerinde ise “iktidara baş kaldırmanın ilk işareti de kalabalığın meydanlarda toplanmasıdır ve bundan dolayı iktidar gözünü meydandan ayırmaz.”⁴⁵² Var olana karşı tepkilerini meydanlarda toplanıp (meydana çıkarak) dile getirenler ise taleplerinin göz ardı edilmemesini isterken “meydanın sesine kulak verilmesini” isterler.

⁴⁵¹ Gökçür, s.91

⁴⁵² Çavuşoğlu, *Birgün Gazetesi*, 14 Mayıs 2008.

Meydanlar demokrasinin geliştiği, büyütüldüğü ve özgür yaşamın yurttaşlara tanıdığı hakların sergilendiği alanlardır. Öyle ki meydan ve demokrasi sözcükleri sürekli birlikte kullanılır olmuştur. Meydanı olmayan ya da kalmayan şehirlerde toplumsal yaşam kültürünün gelişmeyeceği, demokrasi bilincinin ise asla oluşmayacağı dahi iddia edilmiştir.⁴⁵³

Tarih boyunca meydanlar hep halkın, çoğunluğun mekânları olmuşlardır. Ayrıca agoraların Eski Yunan site devletleri için yönetsel karar sürecine katılım hakkı olanlar için toplanıp karar alma yerleri oldukları da bilinmektedir. Bugün gibi köy meydanı köylüler için, mahalle teşkilatların etkili olduğu yerlerde ise mahalle meydanlarının böyle bir işlevinin olabileceği düşünülmelidir. Bundan dolayıdır ki demokrasi ile meydan arasında doğrudan bir ilişkiden söz edilmektedir.

Gelişen iletişim teknolojileri sayesinde internet üzerinden sosyal paylaşım siteleri aracılığıyla örgütlenen insanlar bile, güçlerini gösterebilmek veya isteklerini duyurabilmek için bir meydanda toplanıp gösteri yapmayı tercih etmektedirler. Meydanlarda toplanıp istekleri yetkililere iletmek, demokratik eylem, hak arama veya destek vermek olarak tanımlanabileceği gibi aynı zamanda siyasî bir güç oluşturma anlamına da gelmektedir.

3.3.5 Siyasî Gücün ve Olayların Sahnesi Olarak Meydanlar

Şehirlerde meydanlar hem yaşayanlar ve hem de yönetenler tarafından farklı anlamlar ifade ederler. Bu nedenle dilimizde yaygın kullanılan bazı deyimler türemiş ve kullanılmıştır. Meydanları doldurmak, meydana çıkmak, meydan okumak, meydana hâkim olmak bu deyimlerden bazılarıdır.

İdareciler veya siyasîler için meydan güç gösterisinin mekânıdır. Bu güç iktidarları elde etme veya var olanı elde tutma gücü olarak ifade edilebilir. Halk için ise meydan yöneticilere veya iktidara karşı güç gösterisinde bulunma yeridir. Dolayısıyla bir meydan iktidarlar için hem güç ve hem de tehdit kaynağı olabilmektedir. Otoriteye başkaldırmanın ilk işareti, bir meydanda izinsiz bir kalabalığın toplanmasıdır. İtalya'da halk hareketlerine *movimenti di piazza* (meydan hareketi) denmesi bundandır. Sonuç olarak, bir yönetim

⁴⁵³ Oktay Ekinci, Bursa'nın Rant Meydanı, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Mart 2008.

otoritesini ve kalıcılığını şehirlilere göstermek istediğinde ilk tercih edeceği sahnelerden biri meydandır.⁴⁵⁴

Kalabalıklar için buluşma yeri olan meydanlar, bu fonksiyonuyla iktidarın kurumsal biçimlerine karşı bir tehdit oluşturur. Buluşma ilkesi bireyleri cesaretle güçlendirdiği ve kolektif zekâlarını ve akıl yürütme becerilerini somut derecede azalttığı için (iktidarlar açısından) tehlikelidir. Ayrıca bu buluşma biçiminde olduğu gibi, kalabalığın kolektif efervesansı (coşku, kabarma) bir bireyden diğerine neredeyse kontrolsüz biçimde yayılır ve bir kez başladıktan sonra kesilmesi, imkânsız olmasa da son derece zordur.⁴⁵⁵

Muhalefetin veya halkın güç gösteri alanı olduğu kadar, meydanlar iktidar için de bir varlık alanıdır. Gerek devletler ideolojilerini ve gerekse iktidarlar güçlerini meydanlarda sergilerler. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ideolojisi için meydanı çağdaş kentin mekânı olarak belirlemiş onu görselleştirmiş ve iktidarını onda yüceltmeye çalışmıştır.⁴⁵⁶

Geçmişte olduğu gibi, toplumsallığın azaldığı iddialarına rağmen günümüzde de insanlar toplumsal refleks sergilemek için meydanlarda bir araya gelmektedirler. Bundan dolayıdır ki meydan, bir kentsel veya mimarlık terimi olmaktan çok siyasî literatür terimi olmaya başlamıştır. İletişimin son derece ilerlemiş olmasına rağmen halen siyasî propagandalar meydanlarda cereyan etmekte, meydanlarda toplanan kalabalık siyasî gücün gösterisi olarak kabul edilmektedir.

Kamusal alanların anonim olma gücü vardır. Bu güç hem alanı kullananlar için hem de bu güçten istifade etmek isteyenler için bir avantaj olabilir. Öyle ki, gelişen bütün iletişim teknolojilerine rağmen 2009 mahalli seçimlerinde bile en çok vurgu yapılan olgu meydan mitingleri ve buralarda toplanan kalabalığa dair olanlardır.

Daha güçlü olmak veya görünmek isteyen siyasî partiler, ne üyelerinin çoğunluğunu, ne de kullandıkları görsel malzemeyi dile getirip, meydanlarda topladıkları

⁴⁵⁴ Burak Boysan, İhsan Bilgin, Meydanların Varoluş ve Yokoluş Nedenleri, **İnsan, Çevre, Kent**, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, İstanbul, 1996, s.72.

⁴⁵⁵ Michael Ostwald, Michael Chapman, Kalabalıklar ve Kent: Kentsel Mekânda Toplu İhlal Eylemleri, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, **Mimarlıkların Pazar Yeri**, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009, s.27.

⁴⁵⁶ Çavuşoğlu, **Birgün Gazetesi**, 14 Mayıs 2008.

kalabalıklara atıfta bulunmayı tercih etmektedirler. Siyasî partilerin kaç adet meydan mitingi tertiplediği başlı başına bir güç belirleyicisi olurken, mitinglerde toplanan kalabalık ise en belirgin siyasî prestij unsuru olarak görünmektedir.

Meydanların siyasî araç olmalarına dair bir başka boyut da tarihte yaşamış oldukları olaylara dair olanıdır. Tarih boyunca çok önemli olaylara tanıklık eden bazı meydanlar ise, artık o olaylarla anılır olmuşlardır. Komünist ideolojinin simgesi haline gelen Kızıl Meydan, 1996 senesindeki direnişe tanıklık eden Çin'in Tianenmen Meydanı, faili meçhul kayıp gençlerin annelerinin her Cuma günü toplanıp eylem yaptıkları Arjantin'deki Mayıs Meydanı, 1977 deki kanlı olaylara sahne olan Taksim Meydanı bunlardan sadece birkaç tanesidir.

Yaşanan olaylardan dolayı bu meydanlar mimarlık konusu olmaktan daha çok siyaset konusu olmuşlardır ve bu durum devam etmektedir. Söz konusu bu meydanların adı geçtiğinde ilk olarak hiç birimiz meydanın mimarisini, geçmişini veya etrafındaki anıt binaları düşünmeyiz. Akıllara ilk gelen bu meydanlarda yaşanmış olan siyasî olaylardır. Bunlardan başlıcalarına aşağıda yer verilmiştir.

3.3.5.1 Kızıl Meydan (Moskova, Rusya)

Meydan siyaset ilişkisine ve meydan kent kimliği ilişkisine en güzel örneklerden biri Kızıl Meydandır. 1989 siyasî olaylarının öncesinde tam bir güç ve gösteri sembolü olan, "73.000 m²'lik bir alanı kaplayan ve Rusça'da aynı zamanda "güzel" anlamına gelen - Krasnaya Ploshchad, Kızıl Meydan'ı, Kremlin Sarayı'na ait 20 m yüksekliğindeki duvarlar, yapımı 1930'da tamamlanan Lenin Mozolesi ve çarpıcı soğan kubbeleri ile Aziz Basil Katedrali çevreliyor. 15. yüzyılda Kremlin'in duvarları tamamlandıktan sonra yapılan ve yapıldığı tarihten bu yana idamlara, gösterilere, geçit törenlerine ve mitinglere sahne olan meydan, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır."⁴⁵⁷

Ayrıca Kızıl Meydan aynı zamanda bir yönetim biçiminin yani sosyalist devlet deneyiminin de simgesi haline gelmiştir ve bugün bile adı anıldığında ilk akla gelen şey

⁴⁵⁷ Öztaşkın, <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=28301>, (2011).

yaklaşık yetmiş yıl süren sosyalist yönetim sistemi olmaktadır. 20. yüzyılda Sovyet ordusunun gösteri alanı olarak adını dünyaya duyuran Kızılmeşdan bu dönemde Sovyet silahlı kuvvetlerinin gücünün simgesi haline gelmiştir. Öyle ki 1987 senesinde Matthias Rust adlı 19 yaşındaki bir Alman gencinin Cessna 172 tipi bir uçakla bütün Sovyet hava güvenlik sistemini geçip Kızılmeşdan’a inmesi günlerde dünya kamuoyunda tartışılmıştır.⁴⁵⁸ Kızılmeşdan’ın o Rusya için ne anlama geldiğini bilen Rust, inmek için herhangi bir havaalanını değil de burayı seçmiştir.

7 Kasım 1941 de genç subayların bir gösteri yürüyüşü yaptığı meydanda 24 Haziran 1945’de ise Nazi bayrakları Sovyet komutanlar tarafından çiğnenmiş olup, bu iki olay Kızılmeşdan tarihine geçmişlerdir.⁴⁵⁹ Kızılmeşdan ve Sovyet Rusya rejimleri o kadar birbirleriyle anılır olmuşlardır ki, Türkiye’de bile uzun seneler Rusya’daki bu yönetim şekline “kızıl rejim” denilmiştir.

Kızılmeşdan’ın kent meydanı kent kimliği ilişkisinin en güzel örneklerinden biri olduğu söylenebilir. Kızılmeşdan, Moskova ile bütünleşmiş ve Moskova denilince akla Kızılmeşdan, Kızılmeşdan denilince de Moskova geldiğini söylemek mümkündür.

3.3.5.2 Tiananmen Meydanı (Pekin, Çin)

15. yüzyılda inşa edilen ve “İlahi Barışın Kapısı” anlamına gelen Tiananmen Meydanı, Yasak Şehir ile kentin diğer kısmını ayırmak amacı ile yapılmıştır. Bir milyon kişinin sığabileceği 440.000 m²’lik bir alana sahip dünyanın en büyük açık alanı unvanına sahip meydan iki kez yangın geçirmiş ve 1615’de yeniden düzenlenmiştir.⁴⁶⁰ Yasak Şehrin ana giriş kapısının hemen karşısında yer alan meydan Çin tarihinde önemli simgesel ve kültürel değere sahip bir mekândır. 1989 senesinde ise yaşanan olaylarla dünya gündemine gelmiş ve o günden sonra devlet otoritesi ile özgürlük isteklerinin karşılaşmasının simgeleştirdiği yer haline gelmiştir.

⁴⁵⁸ <http://www.history.com/this-day-in-history/matthias-rust-lands-his-plane-in-red-square>, (2011).

⁴⁵⁹ <http://www.moscow.info/red-square/history-red-square.aspx>, (2011).

⁴⁶⁰ Öztaşkın, <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=28301>, (2011).

15 Nisan 1989 da başlayan Haziran başına kadara süren öğrenci ayaklanmalarının yoğun olarak yapıldığı yer olan meydan 5 Haziran 1989 da geçmekte olan tankların önünde duran bir öğrencinin eylemiyle daha çok gündeme gelmiştir. Bu tarihten sonra ise Tiananmen diktatörlüklere ve askeri güçlere karşı direnişin sembolü haline gelmiştir. Bu olaydan sonra meydan aynı zamanda gücün varlığını devam ettirmesi için nasıl acımasız olabildiğinin de sembolü haline gelmiştir. Öyle ki, Libya’da patlak veren halk isyanı sırasında Libya eski lideri Muammer Kaddafi, 1989’da Tiananmen Meydanı’ndan askerlerin yaptıklarını övücü bir beyanatta bulunarak, kendisinin de ülkesinin birliğini korumak adına aynı şeyi yapabileceğini belirtmiştir.

Henry Kissinger, Çin’in politik tarihini anlattığı kitabında, 1989 senesinde Hu Yaobang’ın öldürülmesiyle ilgili olayları “Tiananmen” başlığıyla anlatmaktadır.⁴⁶¹ ve Tiananmen’in basit bir şölen olarak başlayan olayların hükümetin otoritesini değiştirmeyi amaçlayan bir gösteriye dönüşmesinin adı olduğuna vurgu yapmaktadır. Sadece “Tiananmen” başlığı başka hiçbir izaha gerek kalmaksızın, bir dönemi, yaşananları, Çin ve dünya siyasî tarihi açısından ifade ettiği anlamı izah edebilmektedir.

3.3.5.3 Concorde Meydanı (Paris, Fransa)

1789 yılında gerçekleşen büyük Fransız İhtilâli sonrasında aralarında Kral 14. Louis ve Kraliçe Marie Antoinette’nin de bulunduğu yaklaşık 1000 den fazla kişinin giyotin ile idam edildiği “meydanın ismi bir süre Devrim Meydanı olarak değiştirilmiş”⁴⁶² daha sonra yine Concorde Meydanı olarak anılmaya başlanmıştır.

Concorde meydanı XV. Louis döneminde mimar Gabriel tarafından tasarlanmış ve yapılmış olup, Paris’in batı yönüne açılmasını engelleyen bir konumdadır. Haussmann uygulamalarına kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan varlığını devam ettirmiş olan meydan diğer bir çok mekân gibi bu dönemde değişime uğramıştır. Concorde Meydanı Fransız İhtilâli öncesinde de siyasî olayların sahnesi olmuş, 1754 senesinden 1764’e kadar

⁴⁶¹ Henry Kissinger, **On China**, The Pengu Press, New York, 2011, p. 408.

⁴⁶² Öztaşkın, <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=28301>.

çatışmaların odağını teşkil etmiştir.⁴⁶³ Bundan sonra ise İhtilâli yaşayan meydan siyasetle birlikte anılmaya başlanmıştır. Fransız İhtilâli bir devrin sonu ve bir başka devrin başlangıcı olarak kabul edilen önemli bir olay olduğu için Concorde Meydanı da bu önemli olayın sergilendiği sahne olarak siyasî tarihteki yerini almıştır.

III. Napoleon 1854 yılında Hittorff'tan Concorde Meydanı'nı restore etmesini istemişti. Bayramları, gösterişi şaşıla kutlamaları fazlasıyla seven imparator, kutlamalar sırasında Champs Elysee'den halk yığınının tehlikeli bir durum arz edebileceğini düşünerek bunu istemişti. Çünkü 1770 senesindeki kutlamalar ve 1844 senesindeki kargaşada ölenler olmuştu ve bu durum hafızalardan silinmemiştir.⁴⁶⁴ İmparatorun mimar Hittorff'tan istediklerinin fazlası vali Haussmann tarafından uygulanmış ve Concorde Meydanı birçok değişime uğramıştır.

Fiziksel olarak değişikliklere uğramakla birlikte meydan hep siyasî olaylarla iç içe olmuş, geçmişinde yaşadığı siyasî deneyimler sayesinde önemli bir siyasî kimlik edinmiştir.

3.3.5.4 Trafalgar Meydanı (Londra, İngiltere)

1805 yılında Fransız ve İspanyol donanmalarının yenildiği Trafalgar Savaşı'nda ölen Amiral Horatio Nelson'dan anısına adı Trafalgar olarak konulan Meydan Ulusal Sanat Galerisi'nin ana giriş kapısı üzerinde yer almaktadır. Ortasında 46 m yüksekliğinde, üzerinde Nelson'un 5,5 m boyunda heykeli bulunan granit bir sütun bulunan meydan 1820 yılında pek çok binanın yıkılması ile düzenlenmiş olup, günümüzde politik amaçlı gösterilerin sıkça sahne olmaktadır.⁴⁶⁵

Trafalgar İngiltere siyasî hayatının en önemli unsurlarından biri olarak göze çarpmaktadır. Özellikle üniversite öğrencileri için her türlü eylemin değişmez mekânı olan meydan, toplumsal tepkinin de gösteri alanı olmaktadır. Dünya kamuoyunu ilgilendiren birçok konuda İngiltere halkının bu alanda yaptığı eylemlerin gündem oluşturduğu bilinmektedir.

⁴⁶³ Michel Carmona, **Paris'in Kentsel Dönüşümü, Haussmann Uygulamaları**, Çeviren: Murat Aykaç Erginöz, Genar Araştırma, İstanbul, 2004, s. 230.

⁴⁶⁴ Carmona, s.231.

⁴⁶⁵ Öztaşkın, <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=28301> (2011).

3.3.5.5 Mayo Meydanı (Buenos Aires, Arjantin)

Adını 1810 yılında gerçekleşen Mayıs Devriminden alan meydan, 1976'daki askeri cuntanın ortadan kaldırdığı yaklaşık 30.000 kişinin annelerinin her Perşembe günü bu meydanda eylem yapmasıyla ün kazanmıştır. Arjantin askerleri tarafından "Perşembe Delileri olarak"⁴⁶⁶ adlandırılan ve eylemleri halen devam eden bu grup bütün dünyada Mayıs Anneleri olarak tanımlanmaktadır.

Bu eylem bütün dünya kadınları için bir hak arama simgesi haline gelmiştir. Türkiye'de bir grup kadın tarafından yapılan Cumartesi Anneleri gösterisi için esin kaynağının Mayıs Anneleri olduğu söylenebilir. Ayrıca hak arama yöntemi olarak Mayıs Anneleri yetkililer tarafından da örnek olay olarak dile getirilmektedir.* Mayıs Anneleri eyleminin, katılanların sayısı açısından az olmakla birlikte bu kadar ses getirebilmiş olması meydanın siyasî gücünü ifade eden en belirgin örneklerden birisidir.

3.3.5.6 Tahrir Meydanı (Kahire, Mısır)

Son zamanlarda Ortadoğu ülkelerinin diktatör yöneticilerine karşı başlayan ayaklanmaların başladığı ülke Mısır ve ilk kıvılcımın çakıldığı yer de Tahrir Meydanı'dır. Dünya kamuoyu günlerce bu ülkenin nabzını bu meydandan dinlemiş ve meydan olup biten her şey herkes tarafından dikkate alınmıştır. Yönetim karşıtı güçlerin buluşma, toplanma ve hareket üssü konumundaki meydan Mısır ayaklanmasının ve en sonunda ülkede bir yönetim ve kısmi da olsa bir rejim değişikliğine yol açan eylemlerin yönetildiği merkez konumunda olmuştur. Öyle ki eylemleri yönetenler ve katılanlar internet aracılığıyla sosyal ortamlarda örgütlenmiş ve bu örgüt gücünü efektif hale getirebilmek için meydana çıkmak ihtiyacı duymuşlardır.

⁴⁶⁶ Öztaşkın, <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=28301> (2011).

*18.07.2010 tarihinde yaptığı bir toplantıda demokratik açılımı kadınlara anlatan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Mayıs Annelerine atıfta bulunmuş ve orada yapılan siyasî eylemin gücüne vurgu yapmıştır. (http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/07/18/basbakan_kadin_temsilcilerle_gorustu, 2011).

Gerek Hüsnü Mübarek aleyhine yapılanlar ve gerekse daha sonraki gösteriler açısından Türkiye’de uzun süre gündemde kalan Tahrir Meydanı bu olaylardan sonra dünya siyasetinde önemli bir yer edinmiş ve gerek Mısır halkına, gerekse dünya kamuoyuna mesaj vermek isteyenler bu alanı kullanmaya başlamışlardır.

3.3.5.7 Özgürlük Meydanı (Tahran, İran)

1979 İran devrimi sırasında çok sert çatışmalara sahne olan meydanın adı da devrimden sonra Demokrasi Meydanı (Azadi Square) olarak değiştirilmiştir. Tipik bir “açık alan” görünümündeki meydan bu yönüyle batıdaki örneklerinden ayrılmaktadır.

Meydan, her sene İran devriminin sene-i devriye kutlamalarının yapıldığı alan olarak İran toplumunun hafızasında ve sosyal hayatında edindiği yeri korumaya devam etmektedir. Tarihleri boyunca birçok devlet deneyimi yaşamış ve toplu hareket refleksine sahip olan Persler için bu ve benzer geniş alanlar önem taşımaktadırlar.

3.3.5.8 Taksim Meydanı (İstanbul, Türkiye)

Meydan ve kentsel kimlik açısından ilk akla gelen yerlerden birisi de Taksim Meydanı’dır demek mümkündür. Çünkü yaygın bir kanaat olarak Taksim denilince bu meydan akla gelmektedir. İstanbul için aleniyetin simgesi haline gelmiş olan Taksim Meydanı bu açıdan bir çok tartışmada baş rolü oynamaktadır. Bir olayın herkes tarafından görülmesi gerektiğini anlatmak için, “Taksim Meydan’ında” ibaresi dilimize yerleşmeye başlamış, “Taksim Meydanı’nda kendimi asarım” sözü ise neredeyse bir deyim halini almaya başlamıştır.

Ülkemizdeki birçok eylem ve gösterinin merkezi haline gelmiş olan Taksim Meydanı, tarihe Kanlı Pazar olarak geçen ve 34 kişinin öldürüldüğü 1 Mayıs 1977 deki olaylara sahne olarak siyasî kimlik kazanmıştır. Bu tarihten itibaren ise her sene 1 Mayıs’da sendikalar eylem yapmak için bu meydana gelmeye çalışmış ve “Taksim’e Çıkmak” şeklinde bir literatür gelişmiştir.

Çeşitli kutlamalar için de ilk adres niteliğindeki Taksim Meydanı laik-antilaik kamplaşmalarında da yerini almış ve kendisini “laik” olarak tanımlayan grupların gösteri mekânı haline gelmiştir.

3.3.5.9 Beyazıt Meydanı (İstanbul, Türkiye)

Ülkemizde “meydan” sözcüğüyle en çok özdeşleşen alanlardan biri de Beyazıt Meydanı’dır. Gerek İstanbul Üniversitesi’nin girişinde yer alması ve gerekse şehrin merkezinde bulunması nedeniyle yıllardan bu yana sürekli bir eylem ve gösteri mekânı olmuştur. İstanbul’daki diğer üniversite öğrencileri için de bir buluşma ve eylem yeri olan meydan son zamanlarda Cuma günleri Cuma namazından sonra yapılan gösterilerle de gündeme gelmiştir. İdeolojik ayrışmaların ortaya çıkardığı mekânlardan biri olan Beyazıt Meydanı, Taksim Meydanı’nda gösteri yapan grupların karşısında yer alan “sağcı” ya da “İslamcı” grupların gösteri ve eylem alanı haline gelmiştir. Bu gruplar arasında da “Taksim’e çıkmak” sözü gibi “Beyazıt’a çıkmak” sözü bir deyim haline gelmeye başlamıştır.

Beyazıt Meydanı’nı Taksim Meydanı’ndan ayıran bir önemli özellik de meydanın silüetine hâkim olan Beyazıt Camii’dir. Turgut Cansever’e göre, meydanın ölçüsünü tayin eden cami⁴⁶⁷ aynı zamanda buranın siyasî açıdan önem kazanmasının da başlıca faktörlerinden birisidir. Zira Beyazıt Meydanı genellikle Cuma günleri Cuma namazı sonrasında gösterilere sahne olmaktadır. Cami, namaz için bir toplanma imkânı sağlarken meydan ise daha sonra bu topluluğa gösteri alanı olmaktadır.

Gerek dünya genelinde ve gerekse ülkemizde bu örnekleri çoğaltmak ve siyasî olayların merkezi konumuna gelmiş daha birçok meydan ismi saymak mümkündür. Dünyanın neresinde olursa olsun, iletişim kanallarının artan gücüne rağmen, insanlar siyaseten güçlü olduklarını gösterebilmek için veya haklarını koruyabilmek için hâlâ en etkili mekân olarak meydanları görmektedirler.

⁴⁶⁷ Cansever, *Ev Şehir Üzerine Düşünceler*, s.60.

4 KENT MEYDANI KENT KİMLİĞİ İLİŞKİSİ VE ÜSKÜDAR MEYDANI ÖRNEĞİ

İnsanlar kişisel çevrelerini, kendi kimliklerinin doğrultusunda bireysel tercihleri ile oluştururlar. Dolayısıyla kişisel çevre bireyin kimliğinin mekâna yansıyan şeklidir.⁴⁶⁸ İlişkinin diğer boyutunda ise coğrafi ve topografik şartlar insanlar ve topluluklar üzerinde etkili olarak onların, kişiliklerini, davranışlarını, inanç sistemlerini, dillerini ve benzer şekilde başka birçok yönlerini etkilerler. Hatta insan eliyle biçimlendirilen mekânların bile zaman içerisinde insan davranışları üzerinde etki etmeye başladığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada etkileyen ve etkilenen ilişkisi karşılıklı bir ilişki olarak ele alınmış ancak ağırlıklı olarak insanın kimliğinin ortaya çıkardığı mekândan ziyade, mekânın ortaya çıkardığı kimlik üzerinde durulmuştur. Her iki durumda da karşılıklı etkileşim söz konusu olduğundan dolayı aslında iki değil tek bir olgudan bahsetmek mümkündür. Bundan dolayıdır ki ilk etkileyenin veya ilk ortaya çıkanın hangisi olduğuna bakmaksızın meydan-kent kimliği ilişkisini meydanı ve kentsel kimliği karşılıklı değişkenler olarak ele almak çalışmanın konusu açısından yeterli görülmüştür. Zira karşılıklı oklarla gösterilebilecek bu şemanın iki ucundaki faktörler aynı zamanda hem etkileyen, hem de etkilenen faktörlerdir.

Çalışmanın özel alanını teşkil eden Üsküdar Meydanı ile Üsküdar kentsel kimliği arasındaki ilişkiye geçmeden önce genel olarak bir kentsel mekân (meydan) ile kentsel kimlik arasında nasıl bir ilişki olduğuna bakmak gerekecektir. Şüphesiz ki kentsel kimliğin oluşmasına etki eden farklı birçok unsur söz konusudur. Bir kentsel mekân olarak meydanın böyle bir etkiye sahip olup olmadığı, sahipse yönü ve gücünün ne olduğu literatürde edildiği yer açısından ele alınıp üzerinde durulması gereken bir konudur. Kent meydanıyla kent kimliği ilişkisi karmaşık bir etkileşim zincirine sahip olup, meydanın şehirle, meydanın kentliyle doğrudan ilişkisinin yanı sıra, meydanın insan üzerinden şehirle ve şehrin bütünlüğü üzerinden kentliyle kurduğu irtibat kent kimliği oluşturan, geliştiren ve aktarımını sağlayan ilişkiler ağını ortaya çıkarmaktadır.

⁴⁶⁸ Mesutoğlu, s.1

Bu bölümde ayrıca meydan ile kentsel kimlik arasındaki ilişki, hem Batı yaşam biçimi ve şehri, hem de Üsküdar Meydanı'nın da içinde yer aldığı Türk-İslam şehri ve hayat tarzı açısından ele alınacaktır. Ontolojik arka planlarına daha önce değinilmiş olan bu iki farklı paradigmanın şehrindeki meydanların kent kimliği açısından ifade ettikleri anlam ele alınıp değerlendirilecektir.

4.1 Meydan-İnsan, Meydan-Şehir İlişkisi ve Kent Kimliği

Tezin birinci bölümünde gerek meydan ve gerekse kent kimliği kavramları ele alınıp irdelendiği için bu bölümde sadece bu iki olgu arasındaki ilişki tahlil edilecektir. İnsanın insanla, insanın mekânla ve mekânın mekânla karşılıklı ilişkisinden ortaya çıkacak sonuçların tahlili, bu sonuçlara etki edecek başka öğeler de olacağı için çok kolay bir durum değildir. İnsanlar yaşadıkları ortamları biçimlendirirken veya tam tersi durumda, yani mekânlar insanların kişiliklerine, kültürlerine ve oluşturdukları yaşam tarzına etki ederken, hangi şartlar altında ne yönde bir etkileşim olduğu ve bunun neticesinde ortaya çıkan durumun tarif edilmesi birden çok bilim alanını ilgilendiren bir konudur. Bizatihi şehir ve onun önemli unsurlarından birisi olan meydan, başta mimarlık olmak üzere, tarihin, coğrafyanın, sosyolojinin, psikolojinin, antropolojinin ve başka bilim dallarının konusu olma özelliğindedir. Hatta şehri insan bedenine benzeterek, işlevlerini onla özdeşleştiren Farabî gibi bilim adamlarının yaklaşımları bu konuya biyologları bile dâhil etme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Öte yandan hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunlardan biri de, kent kimliği ya da kimliksiz kentler sorunudur. Değişim o kadar hızla ve bozucu yönde olmaktadır ki, şehir, oluşan yeni yapı ile anlamlı bir kimlik kazanamadan yapı yeniden değişmektedir. TÜSİAD tarafından 1995 senesinde yapılan bir çalışmada “kent kimliği sorunu” hızlı kentleşmenin yarattığı sorunlardan biri olarak ortaya konulmuştur.⁴⁶⁹ Hızlı kentleşme kentin fiziki ve sosyal örüntüsünün yarattığı dönüşüm hızından daha büyük bir hızla kentsel mekânı ve bireyi dönüştürmekte, dolayısıyla şehirlerde sorunlu bölgeler ve kentle iletişim kurmakta zorlanan bireyler oluşmaya başlamaktadır. Son zamanlarda ortaya konulmaya çalışılan

⁴⁶⁹ Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, **Yerel Yönetimler, Sorunlar, Çözümler**, Tüsiad-T/95-9/184, s.73.

gerek fiziksel kentsel dönüşüm projeler ve gerekse sosyal kentsel dönüşüm projeleri ise bu hızın çok gerisinde kalmaktadır. Büyük bir hızla inşa edilen kentsel donatı alanları olmayan ve sadece pratik barınma ihtiyacını karşılayan mekânlar, kendine özgü insan tipini ortaya çıkarmakta ve söz konusu bu birey ve onların oluşturduğu sosyal grupların kentin bütünü için sorunlar teşkil ettiklerini söylemek mümkündür.

Rossi, bir mekân ile oradaki kentsel öğeler (ki bunların arasında insan da vardır) arasındaki ilişkiyi “locus” olarak tanımlar.⁴⁷⁰ Ardından da locusun bireyi ve toplumu nasıl etkilediğini sorar. Özetle cevabını almak istediği soru, çevrenin bireyi nasıl etkilediğidir.⁴⁷¹ Bu çalışmadaki temel ilişki bu soruya cevap olabilecek niteliktedir. Kentsel mekân-insan ilişkisine dair yapılan çözümlemelerde, daha önce de belirtildiği gibi genel olarak insanın mekânı nasıl ve ne yönde etkilediği sorusuna cevap aranırken, ilişkinin diğer boyutu bir derece ihmal edilmiş ve sorun insan ütopyası ile mekânın nasıl belirleneceği arasındaki ilişki olarak ele alınmış görünmektedir.

İnsanla mekânın karşılaşmasını Rossi ; “bir grup bir mekânın bir parçasıyla karşılaştığı zaman, onu kendi imgesine çevirir. Aynı zamanda kendini de, kendisine direnen maddi şeylere uyarlar. Kendini inşa ettiği çatının içine kapatır. İnşa ettiği bu yapıyla olan ilişkisi onun fikri alanına geçerek onun yerini alır”⁴⁷² diye tanımlayarak genel olarak insanın eşya ile olan münasebetinin özetini yapmıştır. İnsan gerek eşya ve gerekse çevre ile mutlak bir etken ve edilgen pozisyonda ilişki içinde olmayıp aralarında karşılıklı bir etkileşim ilişkisi söz konusudur. Bu ilişkide hem kent meydanı hem de kent kimliği çevreden (birbirlerinden) aldıkları unsurlarla zuhur edip biçimlenmiş olmaktadır. Bu unsurların billurlaşması ise, Rene Guenon’un belirttiği gibi, “varlığın kendi deruni tabiatıyla çevre üzerinde meydana getirdiği tesir tarafından belirlenecektir.”⁴⁷³

Chicago okulunun plüralist yaklaşımı da mekân insan davranışlarını belirleyen önemli bir etkidir. Bu yaklaşımda insanların ve cemaatlerin oluşum süreçleri mekân dinamiklerinin içinde anlaşılır hale getirilmeye çalışılır.⁴⁷⁴ Mekânla insan arasındaki karşılıklı

⁴⁷⁰ Rossi, p.103

⁴⁷¹ Rossi, p.112

⁴⁷² Rossi, p.130

⁴⁷³ Rene Guenon, **Büyük Üçlü, Çeviren:** Veysel Sezigen, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.108.

⁴⁷⁴ Yırtıcı, s.61

bu ilişkiyi, mekân bellek bağıntısı açısından ele almak uygun bir yaklaşım tarzı olarak görünmektedir. Bellek yani anımsama mekâna bağlı bir olgu olduğundan, mimari mekânın nasıl bir anımsama imkânı sağladığı sorusuna cevap aramak gerekmektedir. Sorunun cevabını ararken bir mekânsal sınıflama yapmak gereği ortaya çıkmaktadır. Birinci bölümdeki kentsel mekânın fiziki özelliklerine göre yapılan tanımlamadan farklı bu tasnife göre mekân;

- Fiziki mekân
- Zihinsel mekân,
- Psikolojik mekân,
- Hayali mekân,
- Tarihi mekân
- İdeal mekân

Olarak altıya ayrılmaktadır. Kentsel mekânın daha özelde ise kent meydanının salt bir fiziki öge durumunda olmayıp, yukarıdaki mekân türlerinin tamamının toplamı olduğunu söylemek mümkündür. İnsanın içinde bulunduğu zihinsel ve psikolojik durumun biçimlendirdiği hayallerinin fiziki mekâna yansyarak tarihi süreç içinde gelişmiş şekli olarak ortaya çıkan kent meydanı bu açıdan mekânın bütün katmanlarını işgal etmekte ve kent kimliğinin vazgeçilmez bir unsuru olmaktadır.

Bellek ise;

- Öznel bellek,
- Toplumsal bellek,
- Nesnenin belleği

Diye üçe ayrılıp değerlendirilmektedir.⁴⁷⁵ Bir şehrin var olan veya oluşturulmaya çalışılan kimliğinin, mekânın bu altı katmanının, belleğin üç katmanı ile karşılıklı ilişkisinden doğduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda bir kombinasyon hesabıyla kentsel kimliğin oluşumunda kaç türlü ilişkinin var olduğu anlaşılmaktadır. Her bir bellek türünün,

⁴⁷⁵ Ömer Naci Soykan, Uzam Bellek Bağıntısı Açısından Mimarlığa Bir Bakış, **Zaman-Mekân**, Yayına Hazırlayanlar: Ayşe Şentüer, Şafak Ural, Özlem Berber, Funda Uz Sönmez, YEM Yayın, İstanbul, 2008, s.34.)

her bir mekân türüyle ayrı ayrı ilişkisi kent kimliğini ile mekan arasındaki ilişkiler ağının bütünü oluşturmaktadır.

“Bellek, tarih ve kimlik üzerine yakın zamanın ürünü olan söyleme göre, yerler veya alanlar gündelik hayatın bir parçası olmaktan çıktıkları noktada anlam kazanırlar veya Pierre Nora’nın öne sürdüğü gibi bellek alanı (*lieux de memorie*) geçmişten koptuğu ve belleğin gerçek anlamı ortamı (*milieux de memorie*) yokolduğu anda ortaya çıkarlar. Bu kesişme noktalarında (*points de caption*) kurgulanan bellek alanları, en azından bir süreliğine sabit ve istikrarlı anlamlar kazanmaktadırlar.⁴⁷⁶ Bu tespit doğrultusunda göz atılacak olursa, kimlik bağlamında anlam ifade eden mekânların gündelik kullanımdan ziyade, kentsel imaja yönelik mekânlar olduğunu söylemek mümkündür. Üsküdar Meydanı ise tarihi ve kültürel objeleri açısından bu tanımlamada belirtilen şekliyle gündelik hayatın bir parçası olmaktan çıktıkları gibi, işlevleri açısından ise gündelik hayatın bir parçası olmaya devam etmektedir. Bu onun kent kimliğine katkısını engelleyici bir durum ortaya çıkarmamaktadır. Çünkü Üsküdar Meydanı’nın ait olduğu şehir geleneğinde zaten işlev önceliklidir ve kimlik işleve bağlı olarak ortaya çıkan ve gelişen bir olgudur.

“Dönüşümü durdurmaya ve alanın anlamlarına istikrar vermeye yönelik çabalar, kimlik oluşumlarının açık ve yeniden oluşabilir yapısı tarafından sürekli zayıflatılmakta ve başkallığın akışını durdurarak bir merkez oluşturmaya yönelik her söylem, bunu ancak geçici olarak başarabilmektedir. Yine de sıklıkla toplumsal koşullardaki değişikliklerin önayak olduğu dönüşümler önceden bu alanlara atfedilmiş özel ortak belleğin serbest bırakılmasını ve çok sayıda değişik yorumun onların yerini almasına neden olmaktadır.”⁴⁷⁷

İnsanın binlerce yıllık tarihi ve kültürel birikimiyle biçimlendirdiği mekân, zaman içinde kazandığı birikim ile, ki Rossi bunu “şehrin ruhu” diye tanımlamaktadır, insanı biçimlendirip, şehre anlam katmaya başlamaktadır. Murat Akan bu ruhun büyüklüğünü anlatırken “mega hafıza” betimlemesini kullanmıştır.⁴⁷⁸ Daha doğru bir tanımlama ile kolektif hafıza diye adlandırabileceğimiz bu olguyu en fazla yaşatan yerlerin şehrin en kalıcı

⁴⁷⁶ Dijana Alic, Saraybosna Belediye Binası: Belleğin Yer ve Ortamları, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi’nden Seçme Bildiriler, **Mimarlıkların Pazar Yeri**, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009, s.64.

⁴⁷⁷ Alic, s.65.

⁴⁷⁸ Murat Akan, **Ruhunu Arayan Şehir İstanbul**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2006, s.5.

yerleri yani tarihe en çok tanıklık eden yerler olduğu düşünülebilir. Kentsel mekân negatif ve pozitif olarak sınıflandırılırken, negatif mekânların açık alanları, pozitif olanların ise “mass” diye adlandırılan bina ve diğer kütleleri temsil ettiğine değinilmişti. Kalıcılık açısından düşünülecek olursa şehrin en eski ve kalıcı mekânının açık alanlar olduğunu söylemek mümkündür. Bir kısmı insan eliyle fiziki değişikliklere uğramış olmakla birlikte açık alanlar şehrin kurulmasından önce de var olan alanlardır. Dolayısıyla bu alanların en fazla tarihi birikime sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bir açık alan olarak kent meydanının da kalıcılık olarak içindeki veya etrafındaki kütlelerden daha eski olduğu, bu itibarla da kolektif hafızanın en çok müşahade edilebileceği yerlerin meydanlar olduğu söylenebilir.

Kollektivizmden bahsedilince ilk akla gelen şeyin o şehirdeki insanların tamamının herhangi bir engelleme olmadan paylaşabildiği mekânlar olduğu söylenebilir. En azından böyle mekânlar kolektifliği en çok sağlayacak yerlerdir. Kent meydanı her hangi bir ekonomik, dinî ve ideolojik kritere bağlı olmadan kent halkının en rahat girip çıkabildiği, giriş çıkışları özel ritüeller gerektirmeyen ve şehrin tamamının en genel hatlarıyla temsil edildiği yerlerdir. Bu nedenledir ki, daha sonra değinilecek olan kent kimliğini oluşturma yönünde büyük öneme sahip şehrin kolektif hafızasının ortaya çıktığı ve temerküz ettiği yerlerden birisi kent meydanıdır.

“Kamusal mekânların (meydanlar, sokaklar), özellikle herhangi bir topluluk veya gruplar tarafından belirli amaçlar için işgal edilmesi ve düzensiz kullanılması, o yere özgü olan kimliğin kaybolmasına, kültürel bakımdan topluma verdiği, öğrettiği, mesajların algılanmamasına ve o mekâna ait olan özelliklerin anlaşılmamasına yol açar”⁴⁷⁹ ifadesi kent meydanı ile kent kimliği arasındaki doğrudan ilişkinin ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kent meydanının kent kimliğiyle biri doğrudan, diğeri ise kültür üzerinden dolaylı olmak üzere iki tür ilişkisi söz konusudur. Kent meydanı-kentsel kimlik ve kent meydanı-kent kültürü-kentsel kimlik süreçleri bu ilişkinin gelişimini belirtmektedir. Bu ilişkiye bir diğer açıdan bakıldığında, kent meydanı ile kent kimliği ilişkisinin boyutlarını aktif ve pasif

⁴⁷⁹ İnceoğlu, s.3.

olarak da nitelendirmek mümkündür. Aktif ilişkide hem meydanın hem de kimliğin ontolojik boyutları, pasif ilişkide ise morfolojik boyutlarının ön planda olduğu söylenebilir.

Kent kültürü ve kent kimliği bir kabul ve uyum sürecini anlatmaktadır. Kentsel değerlere özgü kültürel bir gelişme ile kentsel mekânın imaj olarak yaptığı katkının veya bir başına oluşturduğu kimliğin dışında bir kimlik oluşturmada bahsedilirken insanın kente ait değerleri kabul etmesi söz konusu olmaktadır. Nur Vergin bu durumu; “kuşkusuz kente uyum süreci, her toplumsal bütünü, kentin ya da ülkenin özel koşullarına göre farklı biçimde oluşacaktır. Kentleşme oranı yüksek olan ve kentsel değerlerin toplumun tümüne geniş çapta nüfuz ettiği ülkelerde göçmenlerin kentlileşmesi kişiliklerinin dönüşmesini gerektirmeyebilmektedir. Çünkü bu tür toplumlarda folk/kent ayrımını simgeleyen kültürel uçurum kapatılmıştır” şeklinde ifade etmiştir.⁴⁸⁰

Kent kimliğinin temelde iki oluşturucusu vardır: Bunlardan ilki kentsel mekânın bizatihi kendisi, diğeri ise kentte yaşayanlardır. Bu iki belirleyici arasında bir korelasyon olmadığı durumlarda kentsel kimlik oluşması ya çok zor, ya da imkânsızdır. Zira kentleşme kır nüfusunun kentsel alana göçü ile tarım dışı faaliyetlere yönelinmesinden ibaret olmayıp, kentsel değerler sistemi ile kurum ve örgütlenme biçimlerinin de giderek nüfuz etme sürecini teşkil etmektedir.⁴⁸¹

Batı değerleri anlamında kentsel değerlere sahip olmayan bir kentin kimliğinden söz ederken nasıl bir tanımlama yapılacaktır? Şüphesiz ki, yerel kültürel değerlerden yola çıkarak bir tanımlama yapmak gerekmektedir. Kültür zaman ve mekânla doğrudan ilgili olduğu için zaman boyutu içinde çevreye uyum söz konusu olacaktır.⁴⁸² Bu ilişkiler ağının ortasında olmak durumundaki şehirler kimliklerini kısa bir zamanda ve kolayca kazanmadılar. Kentlerin bugün sahip oldukları kimlikler yüzyıllar, hatta bin yıllar boyunca yaşanan değişim sürecinin sonucudurlar⁴⁸³. Kentlerin kimliklerini kazanma süreçlerini bir içselleştirme ve reddetme süreci olarak adlandırmak mümkündür.

⁴⁸⁰ Vergin, s.59.

⁴⁸¹ Vergin, s.68.

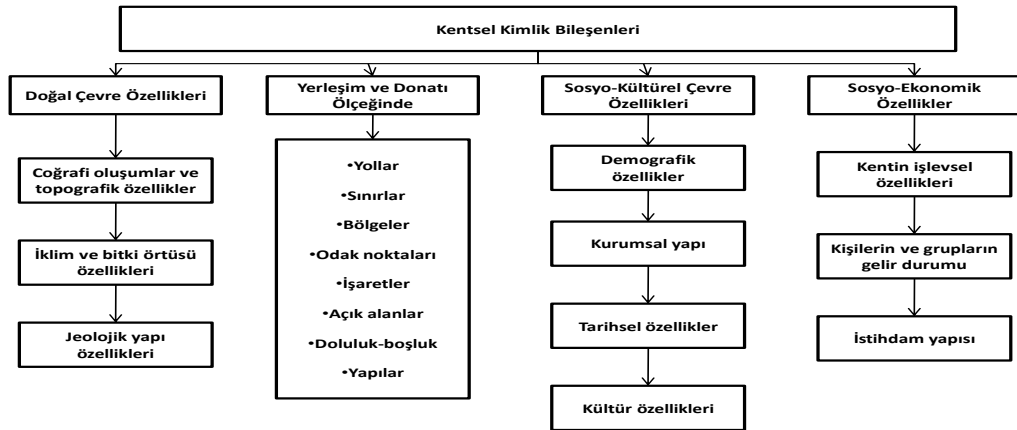
⁴⁸² Güvenç, s.103.

⁴⁸³ Yılmaz Ergüvenç, **Kentlerin Kimliği (I)**, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenç/kentlerin-kimligi-i-/c94f4069-8de6-446a-b515-fe0161cfe6f2>, (2011).

Diğer yandan kentsel kimlik için bir takım bileşenler söz konusudur. Bir kent için kimlik bileşenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;⁴⁸⁴

- Doğal çevreden kaynaklanan kimlik elemanları,
- Beşeri çevreden kaynaklanan kimlik elemanları,
- İnsan eliyle yapılmış çevreden kaynaklanan kimlik elemanları,

Kentsel mekanın biçimlenmesinde ve farklılaşmasında kentin konumlandığı doğal çevrenin, kent karakterini etkileyen doğal niteliklerinin, kentsel dokuyu oluşturan yapı çevre niteliklerinin etkili ve bu özelliklerin bir yerin kimliğinin oluşmasında etken olan faktörler olduğu söylenebilir. Bir kentin kimliğin, karakterini, doğal, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve yapılaşmış çevresinin mekânsal öğeleri ile bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, niteliklerinin karışımı kentin kimliğini tanımlar.⁴⁸⁵ Buna göre kentin kimliğini oluşturan bileşimler şekil olarak aşağıdaki gibi gösterilebilir;

Şekil 8: Kentsel kimliği oluşturan bileşenler

⁴⁸⁴ Deniz, Kadriye, s.20.

⁴⁸⁵ Deniz, s.21.

Şekilde de görüleceği gibi kimliği oluşturan bileşenlerden ikisi mekânın coğrafi yapısı ve yapısal özellikleriyle, diğer ikisi ise mekânı kullananlarla ilgili özelliklerdir. Bu durumda, kentsel kimliğin, biri doğrudan mekânın kendisi ve diğeri de insan üzerinden yine mekân tarafından olmak üzere iki şekilde oluşturulduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Önemli kimlik oluşturunucusu mekânlardan biri olan kent meydanları da aynı şekilde değerlendirildiğinde meydanın, oluştuğu coğrafi ve topografik yapının yanında biçimsel olarak sahip olduğu yapıyla doğrudan, kendisini kullanan insanlar üzerinden de dolaylı olarak kentsel kimlikle ilişki içinde olduğu söylenebilir.

4.1.1 Meydan İle Kent Kimliğinin Doğrudan İlişkisi

Kent meydanları barındırdıkları tarihi, kültürel ve sanat objeleriyle doğrudan doğruya bir şehrin tanımlanmasına sebep olabilirler. Mekânı ortaya çıkaran insan olmakla birlikte bu durum insan unsurundan bağımsız olarak sağlanan bir ilişki biçimi olup salt mekânın mekânla ilişkisi şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum bir örnekle açıklanacak olursa, şehir bilimcilerinin üzerinde hem fikir oldukları bir şekilde St. Marco Meydanı Venedik şehri için böyle bir imaja ve fonksiyona sahip yerlerden olduğunu söylemek mümkündür. St. Marco denilince akla Venedik, Venedik denilince de St. Marco gelebilmektedir.

Kent meydanı ile kent kimliği arasında bir ön kabul ve *a-priori* (doğruluğu gözleme ve deneye dayanmayan) yaklaşımla bir ilişkinin varlığından söz etmek kabul edilebilecek bir durumdur. Çünkü meydanlar bir kentin tümünün hem fiziksel, hem sosyal yapısı hakkında en kısa yollu bilginin edinilebileceği yerlerdir.⁴⁸⁶ Ancak bilimsel bir çalışma için ise *aposteriori* (deneyimlenebilen, gözlemlenebilen) sonuçlara ulaşmak gerekmektedir.

Kent kimliğinin kavramsal tanımlamasında yer verildiği üzere, kentsel mekân/ meydan kent kimliği ile ya da kentte yaşayanların kimlikleri ile doğrudan ve dolaylı olarak karşılıklı ilişki içindedir. Dolaylı aracılıkta doğrudan kentte yaşayanların ya da kültürün aracılığından bahsedilebilir. Bu ilişkide karşılıklı biçimlendirme ve oluşturma söz konusudur. Türkiye gibi şehirlerin hızla geliştiği, büyüdüğü ya da değiştiği ülkelerde en önemli

⁴⁸⁶ Güngör Kaftancı, Avrupa'dan Örneklerle Meydan Kavramına Bir Yaklaşım, *Egemimarlık 2000/2, Sayı 34*, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2002, s. 20.

sorunlardan biri de şehir ve şehirli kavramlarındaki belirsizliktir. Şehir olmadan şehirli olmasının mümkün olamayacağı varsayımından hareketle, şehirli bireyi ortaya çıkaracak kentsel mekân formlarının neler olacağı konusuna eğilmek gerekmektedir. Alaeddin Şenel, Yunan kent devleti (polis) hakkındaki; “Yunan kent devleti (polis) Yunan toplumunun siyasal düzenine ve siyasal düşüncesine damgasını basmış olan toplumsal ve siyasal örgütleniş biçimidir”⁴⁸⁷ şeklindeki tespitiyle kentsel mekânla insan arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Buna göre şehir insanların hayat tarzlarını kendi tarzında değiştirme gücüne sahiptir. Uzun yıllara dayalı sosyal yapı ve yine uzun zaman dilimleri içinde oluşan kentsel mekânlar bahse konu bu değiştirme gücünün öznelere olarak kabul edilebilirler.

Belirtilmesi gereken bir başka olgu da, tarihi süreç içerisinde kentsel mekân ile kentsel kimliğin birlikte ortaya çıkıp geliştiğidir. Hangisinin diğerini daha fazla etkilediğinden çok, ikisinin uzun bir zaman süreci içinde birlikte oluştukları daha genel kabul gören bir durumdur. Bu süreç içerisinde bazen mekân kimliği daha fazla, bazen de kimlik mekânı daha fazla etkilemiştir. Ancak tarihi süreç ve mekânla kimliğin ortaya çıkışı o kadar uzun bir zaman dilimidir ki, bu etkileşimde etken ve edilgenin hangisi olduğunun araştırılmasından ziyade, birlikte bir oluşumdan bahsedilmesi daha uygun bir yaklaşım olmuştur. Böyle bir ilişkinin varlığı “kimliksiz” kavramının kentler için geçerli bir anlatım biçimi olmadığını da göstermekte olduğu söylenebilir. İyi veya kötü düzenlenmiş olsun her mekânın kendine has bir kimliğinin olduğundan hareketle, son zamanlarda sıkça dile getirilen “kimlikli kent” kavramından kastedilenin sosyal ilişkiler ve sanatsal algı açısından daha üst düzey bir yapı olduğunu söylemek mümkündür.

İstanbulu Olma Bilinci Araştırması’nda “hayat tarzınız değişti mi” sorusuna deneklerden % 46,9 u “evet” yanıtı vermişlerdir.⁴⁸⁸ Bu da göstermektedir ki kent sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve mekânsal değerlerle bireyleri dönüştürmektedir. Bu etkileşim sürekli olarak vurgulandığı gibi diyalektik bir süreçtir.

İstanbulu Olma Bilinci Araştırması’nda; elli yıl önce İstanbulu olma bilincinden söz edilebileceğini, ancak bugün bundan söz etmenin güç olduğu savından hareketle, mekânın

⁴⁸⁷ Şenel, s.113.

⁴⁸⁸ İstanbulu Olma Bilinci Araştırması, s.80.

bilinç için yeterli olmadığı neticesine varılmıştır.⁴⁸⁹ Ancak burada gözden kaçan önemli bir husus söz konusudur. Elli yıl öncesinde söz edilebilen kültürün temerküz ettiği mekânın bugünkü mekân olmadığı açıktır. Böyle bilimsel bir yargıya varabilmek için elli yıl önceki kültür algısıyla birlikte, aynı dönemdeki mekân formu ve kalitesini de değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir.

Gresham Kanunu'ndaki "kötü para iyi parayı kovar"⁴⁹⁰ kuralı adeta kentsel mekâna yansımış ve kötü mekân iyi mekânı kovmuştur. Ancak İstanbullu Olma Bilinci Araştırması'nın tavsiye notlarından birinde; "siz iyiyi yapın, o kötüyü kovacaktır. İyiyi arza devam edelim. Kalite yükselince "bana önem veriliyor, öyleyse ben de şehre önem veririm" psikolojisi gelişecektir" şeklinde bir öneri yer almaktadır.⁴⁹¹ Böyle bir önerinin varlığı bile tek başına mekânla kimlik arasındaki ilişkiye örnek olarak verilebilir.

Mehmet İncoğlu, Sherwin Green'i kaynak göstererek kimliği bir tasarım ögesi olarak görüp, bunu işlev, düzen ve cazibe ile birlikte olması gereken kalite prensibi olarak ele almıştır.⁴⁹² Oysa kimliğin işlev, düzen ve cazibenin mekânda oluşturduğu bir netice olduğunu söylemek mümkündür. İncoğlu kimliği ifade ederken ise "ayırt edici ve tanınabilir" özelliklerine vurgu yapmaktadır. Doğru olarak nitelendirilebilecek bu vurgu mekânın yapısıyla ilgili bir durumdur ve kentsel mekânın kendisinin mikro kimliğine, devamında ise mekânın kente sağladığı kimliğe katkı yapmaktadır.

Kent meydanı ile kentsel kimlik arasındaki ilişkiye mekân-alan farklılığı perspektifinden bakılacak olursa, fiziki ve mimari yapı farklılığıyla karşılaşılmaktadır. Sarıbay bu durumu ifade ederken; kentin kent olarak algılanmasının, fiziki ve mimari örgütlenmesinden yansıyan bir kültürel oluşum olarak görülmesine bağlı olduğu vurgulamaktadır. Kent, bu bağlamda uzam (space) ve alan (place) ekseninde esasen kültürel bir örgütlenme içindedir. Bir nevi fiziki örgütleniş olan uzam, kent kültürünün farklılığına (ticarî, tarımsal, dinî ve kamusal) temel teşkil eder. Sarıbay devamında; gündelik hayatın pratik ilişkilerinin bu örgütleniş içinde vuku bulduğu alanların ise kimlikleri ifade etme ve iletme işlevi gördüklerini belirterek kimlikle mekân arasındaki ilişkiye atıf

⁴⁸⁹ İstanbullu Olma Bilinci Araştırması, s.198.

⁴⁹⁰ Müfit Akyüz, Nesrin Ertel, *Ekonomi Sözlüğü*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1990, s. 119.

⁴⁹¹ İstanbullu Olma Bilinci Araştırması, s.214.

⁴⁹² İncoğlu, s.116.

yapmıştır.⁴⁹³ Böyle bir yaklaşımdan hareketle, grup meydan özelliğindeki Üsküdar Meydanı'nın mekân (space), içindeki (bir adı olmamakla birlikte tanımlanmış olan) her bir bölgenin ise alan (place) özelliği taşıdığı söylenebilir. Bu ikisinin birlikte oluşturduğu kültürel örgütlenme ise Üsküdar için kentsel kimliği ortaya çıkaran en önemli faktörlerdendir.

Yukarıdaki mülahazaları önemli bir kentsel mekân ögesi olan meydan için değerlendirecek olursak, meydanın yapısı, işlevleri ve içindeki unsurlarla kent kimliğinin önemli oluşturucularından biri olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Meydanların bunu aşağıdaki özelliklerinden dolayı sağladığını söylemek mümkündür:

- Genel olarak şehirlerin merkezinde olmaları veya bulundukları alanlar için merkez konumunu üstlenmiş olmaları. Kentler için merkezlerin diğer taraflara göre daha önemli nitelikte yerler olması.
- Tezin üçüncü bölümünde değinilen işlevleri ile kentliler nezdinde her zaman en önemli kentsel alan konumunda olmaları.
- Barındırdıkları tarihi, sanatsal ve kültürel öğelerin kent kimliği açısından önemli olarak görülmesi.
- Merkez konumda olmaları nedeniyle biçimsel olarak özenli yapılmış olmaları,
- Çevre binaların meydana bakan cephelerinin özenle düzenlenmiş olmaları.
- Yer döşemelerinin merkezi konuma uygun bir şekilde yapılmış olması.

Bunun yanında özellikle sanat evi, sinema, tiyatro ve benzeri kentsel donatı mekânlarından yoksun çevre semtler için meydan çok daha önemli bir mekân olma özelliğindedir. Bu yerlerde oturan bireyler için meydan evlerinin dışı doğru uzantısı ve kentle irtibat kurabildikleri ilk ve yegâne yer olma özelliğindedir. Meydanlar özellikle çok kalabalık bölgelerde yaşayan insanlar için 'kent oturma odaları' olarak hizmet ederler.

⁴⁹³ Sarıbay, s.38.

4.1.2 Meydan ile Kent Kimliğinin Dolaylı İlişkisi

Kentsel mekânla kent kimliği arasında ilişkinin dolaylı olarak tanımlanabilecek boyutunun iki şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi mekânda meydana gelen bir toplumsal olayın o yer ile özdeşleşmesi ile ortaya çıkmaktadır. Silivri Cezaevi’nde görülmekte olan bir dava nedeniyle, siyasetçilerin veya hukukçuların sık sık “Silivri Cezaevi” veya “Silivri’de görülen dava” yerine sadece “Silivri” demeleri ve bununla neyin kastedildiğinin toplumun her kesimi tarafından anlaşılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu örnekte, bir kentsel mekân olarak Silivri Cezaevi’nin Silivri için kimlik oluşturan konumuna geldiği rahatlıkla söylenebilir.

Kentsel mekânın önemli öğelerinden biri olan meydanın kent kimliğine bir diğer katkı yapma yöntemi de, kentte yaşayanlara, mekânı kullananlara sağladıklarıyladır. Günümüz heterojen nüfus yapılı kentlerde dolaylı bu etki eskiye nazaran daha önemlidir. Çünkü yoğun göç alan şehirler aldıkları göçün hızına orantılı bir sosyal ve kültürel dönüşüm sağlayamazlarsa bir müddet sonra şehrin kendisi dönüştürülüp ya kimliksiz bir yapıya veya başka bir kimliğe bürünebilir.

Seyahat imkânlarındaki kolaylık nüfusun seyyaliyetini kolaylaştırmış, tarımdaki nüfusun sanayiye doğru akması ve sanayiden gelen talebin de çekiciliği ile kente giriş çıkış oranları da bunlara bağlı olarak artmıştır. Bu nedenle kentte birbirine yabancı sosyal gruplar oluşmuş, farklı kentsel ve kültürel reflekslere sahip bu kütlelerin bir “kimlik” ortak paydasında bir araya gelmesi kent sosyolojisinin en önemli uğraş alanı olmuştur. İnsanların “birey” olarak var olabilme algılarını öldürmeden birbirlerinin farkındalıklarını fark edip, kabul etmeleri ve bunlardan ortak bir kent kimliği çıkarmak için kentsel kamusal mekânın dönüştürücü gücüne ihtiyaç vardır.

Türkiye’de kent kimliğinin oluşmasının önündeki en büyük engellerden biri de, geleneksel köy değer ve normları ile donatılmış, toplumsallaşma süreçlerini ıssallaşmanın düşük olduğu bir ortamda başlatmış göçmenlerin kentlileşme problemidir.⁴⁹⁴ Problem, şehrin dönüştürme kapasitesinin üzerinde bir göç olgusuyla karşı karşıya kalması ve

⁴⁹⁴ Vergin, s.58.

Vergin'in ifadesiyle toplumsal gelişimlerini ussallaşmanın yüksek olduğu kentte başlatanların, bu süreci kırsal alanda başlatanlara göre azınlıkta kalmalarıdır.

Mümtaz Turhan, kentsel mekânla, kent kültürü ve kent kimliği arasındaki ilişkiyi bir ihtiyaç ilişkisi şeklinde açıklamıştır. Boskoff'a göre ise "kültürel model bir yerin kimliğinin oluşmasında ve devam etmesinde katkı sağlar."⁴⁹⁵ Kültürel model insanların yaşamlarıyla doğrudan ilişkili olduğu için, mekânın insan üzerindeki etkisi de bu modelin oluşturucularından sayılmalıdır. "Bir mekânsal biçim yaratıldığında, onun toplumsal sürecin gelecek gelişmesini kurumlaştırmaya ve kısmen de belirlemeye eğilimli olacağı kabul edilmelidir."⁴⁹⁶

Herhangi bir kentsel öge gibi kent meydanlarının da şehrin kimliğine katkısı kalıcılıklarına bağlıdır. Kalıcılığın ise iki boyutu vardır. Rossi'ye göre bu iki ögeden "biri ileriye dönük olmaları ve diğeri de patolojik ögelerdir."⁴⁹⁷ Rossi patolojik ögeye örnek olarak Granada'daki Elhamra sarayını verir. Şu an kentsel bir işlev görmeyen saray kentin kimliğine sıkı sıkıya bağlıdır. Diğer bir özelliği ise şehirden izole edilmiş olarak tek başına durması ve ona hiçbir şey eklenememesidir. Bunun gibi bir kentsel ögenin kimliğe katkısı onun şehrin tarihini, sanatını ve hafızasını oluşturma yeteneğinin sonucudur diyerek kentsel öge ile kimlik arasındaki ilişkinin ögelerini açıklamıştır.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ Boskoff, p.7.

⁴⁹⁶ Harvey, s.32.

⁴⁹⁷ Rossi, p.59.

⁴⁹⁸ Rossi, p.60.

Resim 20: Elhamra Sarayı /Granada/İspanya, Hasan Taşçı koleksiyonu

Diğer yandan meydanlar şehrin veya tanımladıkları bölgenin özeti görünümündeki yerlerdir. “Özellikle kalabalık bölgelerde yaşayan insanlar için “kentsel oturma odaları” olarak hizmet ederler, toplulukları bir araya getirirler ve insanların “zihinsel kent haritaları” nı oluştururlar. Buradaki mekân, kişinin evinin etkin bir devamı gibi sosyal ve ekonomik fonksiyonlar için bir alan oluşturur. Bu mekânlar kentsel yaşam sürecinde hayati önemi olan enformel etkinliklere de ev sahipliği yaparlar.”⁴⁹⁹

Kent meydanları biçimsel açıdan sahip oldukları özelliklere göre de insanlarla çeşitli ilişki içindedirler. Tarihi özelliklerinin yanında biçimsel durumları, meydanı kullananların davranışlarına ve algılarına etki ederler.

Meydanlar ifa ettikleri fonksiyonlarla birlikte içinde bulundukları kente dair taşıdıkları özelliklerle birlikte kimlik kazanırlar. “Tarih içerisinde birçok kentte birbirlerinden çok farklı özelliklerde kent meydanlarına rastlanır. Bu meydanların birbirlerinden farklı özellikler göstermelerinin sebeplerinden başlıcası kent meydanlarının gördükleri işlevlerdir.

⁴⁹⁹ Barbara Southworth, Cape Town Kasabalarındaki Kent Meydanları-Kentsel Dönüşüm Aracı Olarak Kamusal Mekân: Kökenleri,Amaçları ve Kent Uygulaması, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi’nden Seçme Bildiriler, **Mimarlıkların Pazar Yeri**, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009, ss,118-119.

Kent meydanı olmanın getirdiği fonksiyonlarının yanı sıra, kentte bulunduğu bölge içindeki varlığının gerektirdiği işlevlerle birlikte meydan tam olarak kimliğini belirlemektedir.”⁵⁰⁰

Bundan dolayıdır ki, sırf zorunluluk hissi ya da şehre saygı açısından meydan olarak tasarlanan alanlara fonksiyon yüklenmez ise zaman içinde boş, şekilsiz ve hatta sorunlu alanlara dönüşmeleri kaçınılmazdır. Sadece şehrin ihtiyacı düşünülerek veya kente estetik sağlama kaygılarıyla yapılsa bile, bir kent meydanına tarih boyunca yüklendiği işlevlerinin en az bir veya bir kaçını yüklemek gerekmektedir. Ticarî, kültürel, sanatsal, toplantı yapma veya başka bir veya birkaç işlevi olmayan meydanlar zaman içinde tenhalaşmakta ve kullanılmayan atıl alanlara dönüşebilmektedirler.

Kentlerin bireylere sunduğu hizmet imkânlarının büyük bir kısmının bir arada olduğu, kültürel, sosyal, ekonomik ve idarî aktivitelerin yerine getirildiği meydanlar aynı zamanda kent kimliğinin dışa vurumu anlamına gelen önemli mekânlardır. Meydanlar ayrıca yapılış gayesi ve ruhlarında barındırdıkları ideolojiyi, bir devletin kuruluş felsefesinde oluşan ruhu ebediyen taşıması gibi taşırlar. Bu onların oluşturmak istedikleri birey ve topluma vermek istedikleri mesajın her an canlı kalmasını sağlamaktadır.

Günümüzde ise ekonomik önceliklere dayanan yeni düzen kamusal mekânlara ve özellikle de kent meydanlarına da yansımış, meydanlarda da birincil öge ekonomik olmaya başlamıştır. Kültürel, tarihsel ve hatta tarihselden öte nostaljik etkenlerle varlıklarını sürdüren kent meydanları yeni ticarî kültürün başka mekânlara taşınmasıyla önemlerini kaybetmişlerdir. Ancak gerek rekreasyon işlevi, gerekse halen önemli bir kültür ve tarih taşıyıcı ve aktarıcı fonksiyonları sayesinde meydanlar kentin en eski olduğu kadar en önemli parçalarından da biridir.

Sennett’e göre şehir mekânları insanın kendi suretine uygun olarak tutarlı ve bütün hale getiren yerleşim yeridir.⁵⁰¹Şehirle birey veya şehirle toplum arasında bunun tam tersinden bir ilişki de söz konusudur. Toplumsal yapının sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, ve psikolojik özelliklerinin değişimi çevrenin fiziksel yapısını etkileyecek; beraberinde

⁵⁰⁰ Demirci, s.2.

⁵⁰¹ Sennett, s.20

getireceği kentsel kimlik değişimi de kaçınılmaz olacaktır.⁵⁰² Her iki durumda da kentsel mekânın kent kimliği üzerinde oluşturu, değiştirici-dönüştürücü etkileri söz konusudur.

4.1.3 Kent Kimliği Açısından Batı ve Türk İslam Şehrinde Meydan Algısı

Şehirleri kuran, geliştiren, değiştiren veya dönüştüren irade bir yaşam biçimini veya düşünceyi ya da beklentiyi mekâna yansıtır. Her kentsel mekânda olduğu gibi meydan da içinden geçtiği zaman dilimlerinin fotoğraflarını binlerce hücrede saklar ve kullanıcılarına yansıtır. Şehrin veya kentsel mekânın hangi düşünce yapısı tarafından ortaya çıkarıldığına bakılmaksızın bunun böyle olduğunu söylemek mümkündür. Şehrin bizatihi kendisinin veya içindeki mekânların hangi yaşam biçimlerinin veya beklentilerin ürünü olduğu irdelenirken temel iki referans olarak Batı ve Batı-dışı olarak ele alınmıştır. Kentsel tartışmalarda temel iki farklılaşma alanı Batı ve Batı-dışı olarak kullanılmakta olduğundan dolayı böyle bir ayırım anlamlı bulunarak değerlendirme buna göre yapılmıştır. Meydan formunun temelde Batı şehrinin bir unsuru olmasından dolayı bir tarafta Batı şehri ve diğer tarafta ise Üsküdar Meydanı örneğinin de içinde bulunduğu Türk-İslam şehri referans alınmıştır.

Batı şehrinde meydan yaşamın her alanında bulunan ve kentsel hayatın olmazsa olmaz unsurlarından biridir. Sezai Karakoç'un Masal adlı şiirinde, "en büyük Batı kentinin en büyük meydanında durdu ve tanrıya yakardı önce" diye betimlediği durumda olduğu gibi Batı şehrinde bir şeyin en üst perdeden dile getirilebileceği yer şehrin meydanıdır. Binbir Gece Masalları'nda ise doğu şehri, daha özelde ise İslam şehrinin en önemli yaşamsal bölgesinin çarşı olduğuna defalarca vurgu yapılmaktadır. Hayatın gündelik olarak yaşandığı yerler olan meydanlarda görsellikle birlikte bireysel ve sosyal ihtiyaçların da karşılanabileceği düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin Roma'daki Piazza Navona'da kafeteryaların yanı sıra meydanda resim yapan ressam, gösteri sunan gezici tiyatro ekibi, satıcılar ve benzer aktiviteler meydanın gündelik yaşamının birer parçası konumundadır.

⁵⁰² Birlik, s.125.

Resim 21: Piazza Navona (Roma). Hasan Taşçı koleksiyonu.

Aynı durum şehrin diğer meydanları için de geçerlidir. Venedik'teki San Marco Meydanı uluslararası Venedik karnavalının gerçekleştiği alan olmanın yanında birçok kafeterya, restaurant ve benzeri olanaklarla Venedik sosyal hayatının kalbi konumundadır. Şehrin her yerinde bu meydanı gösteren tabelalar bulunmakta ve her yerden bu meydana ulaşım sağlanmaktadır.

Paris'in kentsel dönüşümünde en önemli unsurlardan biri de meydanların düzenlenmesi olmuştur. Bu durum, "imparatorun şansı kent meydanları çalışmalarının verimliliğine tanık olmak açısından daha fazlaydı. Bastille Meydanı'nı tamamladıktan sonra Vendome Meydanı'ndaki XVI. Louis'in heykelinin yerine bir sütun koymuş, Chatelet Meydanı'na Palmier su haznesini ve Republique Meydanı'na da bir su deposu yaptırmıştı" şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁰³

Durum diğer ülke ve şehirlerde de benzer nitelikler göstermektedir. Roma şehrinin aşağıdaki harita örneğinde bir kısmı işaretlenmiş olan meydanların şehrin morfolojik ve ontolojik yapısı içinde ne kadar önemli bir yere sahip oldukları açıkça görülmektedir(Bkz.şekil 8).

⁵⁰³ Carmona, s.125.

Tablo 10: Birer Kentsel Form Olarak Meydan ve Sokak Farklılaşmasının Düşünsel ve İşlevsel Arka Planları

Uygulama Alanı	Hayat Tarzı	Düşünce Sistemi	Öncelik	Önemli Kamusal Alan
Batı Şehri	Açık hayat tarzı, Epikürizm*	Aristo'nun (Doğal Yer) düşüncesi Atalet	İmaj	Kent meydanı
İslam Şehri	Özel hayatın gizliliği (Mahremiyet)	İslami Düşünce Tarzı (Hareket Felsefesi)	İşlev**	Sokak

“Meydanlar, insanlara sürekli ve yönlendirilmiş bir hareket düzeninden çok, durma olanağı veren ve hareketliliği zorlamayan mekânlardır. Kent dokusu içinde hareketin yönlendiği dinamik mekânlar sokaklar, statik mekânlar ise meydanlardır.”⁵⁰⁵ Konu harekete veya durmaya teşvik açısından ele alınacak olursa da, sokağın hareketi, meydanın ise durup etrafına bakmayı teşvik ettiği söylenebilir.

Aristo felsefesinin savunucularından İbn Rüşd’e göre mekân, hareketin kendisinde başladığı ve son bulduğu yerdir. İbn Rüşd hareket ile olan ilişkisi bağlamında iki tür mekândan söz eder. Hareketin başladığı mekân ve hareketin kendisine doğru yöneldiği mekân.⁵⁰⁶ Buna göre mekânın kendisi durağan, sınırlandırdığı cisimler ise onun izin verdiği ölçüde hareket kabiliyetine sahiptirler.

İslam felsefesinde ise mekân bizatihi hareketin unsurudur. Her mekân, geçerken uğranılan ve bir müddet kullanılıp sonra da zorunlu olarak terkedilen yerdir. Bundan

* Epikürizm: İlkçağ Yunan felsefesinde Epikuros’un düşüncelerinden yola çıkılarak geliştirilen etik ağırlıklı felsefi öğretiler bütününe verilen ad. En kapsamlı ifadesini Kireneli Aristippos’da bulan “hazcı” öğretiler. Hazza yönelik bir yaşamı kendilerine erek edinmiş kişilerin yaşam felsefelerine gönderme yapmak için kullanılmaya başlanmıştır. (A.Baki Güçlü, Erkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, **Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü**, , Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s.473.)

** Mehmet İncoğlu doktora tezinde meydanların Türkler tarafından işlevsel olarak kullanıldığını açık bir şekilde ifade etmektedir. İncoğlu’na göre meydanın biçimden ziyade belirli amaçlar ve etkinlikler için gerekli büyüklükte olması yeterli olmuştur. (İncoğlu, s.196.)

⁵⁰⁵ Şahin, s.11.

⁵⁰⁶ Sarıoğlu, s.67.

dolayıdır ki mekânda dışa açıklık söz konusudur. Hareketin ortaya çıkardığı bir yer olan mekânın kendisi de bizatihi hareketlidir.*

Diğer bir algı ve inanç farklılığı da global anlamda mekânın geçiciliği ve kalıcılığına dair olandır. İslam düşünce ve inanç sisteminde, başta dünya olmak üzere algıladığımız âlem yok olacak ve hayat bir başka alemde, bir başka boyutta devam edecektir. Yani mekânın bizzat kendisi kalıcı değildir. Batı düşünce sisteminde ise ölüm sonrasında oluşacak ebedi hayat burada devam edecektir. “Tanrı’nın cenneti, Mesih’in geri dönüşünde, Tanrı’nın insanlarına gökten gelecek, insanlar yeryüzünden ona gitmeyecektir.”⁵⁰⁷ Batı algısındaki kıyamet (dünyanın sona ermesi) tasavvuru bu yönde olduğu için, kıyamet sonrası dünyayı yeniden mamur hale getirebilmek için çeşitli senaryolar üretilmektedir. Bunlardan en belirgin olanı ise Norveç’in kuzeyindeki bir ada olan Svalbard adasında konuşlandırılan ve dünyadaki bütün bitki çeşitlerinin tohumlarının saklandığı Global Seed Vault adlı tohum deposudur.

Resim 22: Global Seed Vault⁵⁰⁸

* Mekânın hareketliliği konusunda en çarpıcı örnek Kur’an-i Kerim’de dağların hareketiyle ilgili olarak verilmiştir. “Bir de dağları görür, onları hareketsiz sanırsın. Halbuki onlar, bulutların geçtiği gibi geçerler. (Bu), her şeyi sapaşağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki o yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Kur’an Kerim, Hak Dinî Kur’an Dili Meali, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hazırlayanlar: Selahattin Kaya, Cahit Baltacı, Kerim Aytekin, Neml Süresi, 88. Ayet)

⁵⁰⁷ Hobbes, s.312.

⁵⁰⁸ <http://www.ars.usda.gov/Main/docs.htm?docid=17933>,(2011)

Türk-İslam ve Batı şehir düşünce algısında en önemli unsurlardan biri de, Müslümanın düşünce dünyasındaki tecelli anlayışının Batı düşünce algısında yer ediyor olmamasıdır. Hayatın her yönünü olduğu gibi şehri ve kentsel mekânı da planlama iddiasındaki Batı medeniyet algısı buna uygun olarak şehrin ve içinde yer alan diğer alanların sınırlarını da çizmiş ve gelişime kapatmıştır. Sokak, meydan ve şehrin kendisinin nerede başlayıp nerede bittiği bellidir ve bu değiştirilemez bir durumdur. Oysa Müslümanın inancından kaynaklanan ve hayatına hâkim olan düşünceye göre, hayat sürekli bir tecelliye açıktır ve her an yeni bir oluşum söz konusudur. Bu anlayışa göre yapılacak her mekânda bir eksiklik söz konusu olacaktır ve hiçbir zaman eksiksiz mekân yapmak mümkün olmayacaktır.* Hayata bu algıyla bakan İslam düşünce sisteminin ortaya çıkardığı mekânlarda mutlak bir sınırlama söz konusu değildir. Şehir ve içindeki kentsel mekânlar da, bu tecellinin eseri olarak değişebileceği için statik bir kurgu yapılması tercih edilmemiştir.

İşlevsel olarak ele alındığında ise Batı şehrinde meydan sürekli bir yaşam alanı iken, Türk-İslam şehrinde belirli fonksiyonlar için ayrılmış ve buna uygun olarak düzenlenmiş alanlardır. Bununla birlikte Mehmet İncoğlu ise çok keskin bir ifadeyle, Batı tarihinde ve eski Yunan agoralarından bu yana var olan kent içi meydan kavramının Osmanlı-Türk tarihinde olmadığını belirtmektedir.⁵⁰⁹

Bu konuda son olarak özel hayatın gizliliğine verilen önemle, Epikürist yaşam biçimi arasındaki karşıtlığa vurgu yapmak gerekir. Batı yaşam algısında hayatın gündelik yaşam mekânlarından biri, belki en önemlisi şehrin meydana, genelde doğu ancak daha özelde İslam inanç ve yaşam biçiminde mahremiyet ve gizlilik önemli bir yer tutmaktadır. Bu durumu Nilüfer Göle “*mahremin estetiği*” olarak tanımlamaktadır.⁵¹⁰

*Varoluştaki mükemmelliği noksanlıkla izah eden Muhyiddin İbn Arabî şöyle demektedir: “Bil ki, varoluş içinde noksanlığın bulunması varoluşun mükemmelliğindedir. Eğer durum böyle olmasaydı orada noksanlık olmadığından ötürü gerçekten varoluşun mükemmelliği noksan olurdu... Allah hiçbir şeyi kesinlikle eksik bırakmamıştır; hatta noksanlığa bile yaratılışın hakkını vermiştir. İşte âlemin mükemmelliği budur. Âlem ise, Allah dışında, Allah’dan başka her şey âlem kapsamına girer.” (Muhyiddin İbn Arabî, **Marifet ve Hikmet**, İz Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2003. ss.114-115.)

⁵⁰⁹ İncoğlu, s.197.

⁵¹⁰ Göle, s.55.

Tarihi süreç içerisinde, çeşitli hayat algıları ve biçimleri açısından kentsel mekân, özellikle de meydanın nasıl ortaya çıktığı ve önemli bir kentsel form olarak ne anlam ifade ettiğine dair açıklamalardan sonra bir diğer önemli husus da çalışmanın konusu olan meydanların biçimsel ve işlevsel olarak irdelenmesidir. Nasıl ki doğadaki her yer bir biçimin esiri ise meydanlar da bir biçimle tanımlanma ve yoğunluğu değişmekle birlikte bir işleve hizmet etmektedirler.

4.2 Meydan ile Kent Kimliği İlişisini Oluşturan Öğelerin Tespiti

Üsküdar Meydanı ile Üsküdar kentsel kimliği arasındaki ilişkinin meydanın veya kimliğin hangi özelliklerinden kaynaklandığının tespit edilmesi ve saha araştırmasının buna göre biçimlendirilmesi gereklidir. Meydan ile kimlik arasındaki ilişkinin birisi doğrudan, diğeri de kullanıcıları olan kentli bireyler aracılığıyla olmak üzere iki türlü ilişki olduğuna bölüm başında değinilmiş olup, bu bölümde bu ilişkinin araçları üzerinde durulacaktır.

Sosyal olguları yaşanan ve bulundukları çevre içinde incelemeyi, araştırmayı ve anlamayı amaçlayan sosyal bilim araştırmalarında kullanılan en önemli araçlardan biri nitel araştırma yöntemleridir. Sosyal bilim alanında yaygın olarak kullanılan nitel araştırmanın en önemli özelliklerinden birisi, başka türlü ulaşılması zor olan bilgilerin kullanılan tekniklerle elde edilmesidir. Nitel araştırmada insanların kendilerinin ve diğerleriyle olan ilişkilerinin incelenmesini sağlayan ve daha çok karşılıklı etkileşim gerektiren stratejiler kullanılmaktadır.⁵¹¹

Meydanlar ile insan ve mekânın zaman içinde ortaklaşa olarak ortaya çıkardıkları kentsel kimlik arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için, daha önce bire bir uygulanmış bir ölçek olmadığından dolayı bazı çalışmalarda ampirik araştırmalardan yola çıkılarak bir ölçek oluşturulup bunun üzerinden alan araştırması yapılmıştır. Nur Vergin, her soru cetveli tekniğine dayanan anketin epistemolojik ve metodolojik yetersizlikleri özünde taşıdığına vurgu yapmaktadır.⁵¹² Şüphesiz bu araştırmada da benzer yetersizlikler söz konusudur. Bu çalışmadaki bir diğer zorluk ise bilimselliği daha önce çeşitli araştırmalarda sınanmış bir

⁵¹¹ Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Editör: Kaan Böke, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2009, s. 16.

⁵¹² Vergin, s.182.

ölçeğe sahip olunmamasıdır. Bunun yerine M.Ebru Erdönmez'in *AçıkKamusal Kent Mekânlarının Toplumsal İlişkileri Yapılandırmadaki Rolü, Büyükdere-Levent-Maslak Aksı* adlı doktora tezindeki, "Açık Mekân Kalitesinin Sağlanması"adlı çizelge baz alınarak, meydanla kent kimliği arasındaki ilişki dört faktör bağlamında ele alınıp incelenmiştir. Bunlar, *imaj, meydanın yapısı, meydanın tarihi ve kültürel birikimi ve meydanın işlevleri* olarak tespit edilmiştir.

Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği arasındaki ilişkinin tespitini amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden ikisi olan, *görüşme* ve *gözlem* yöntemleri kullanılmıştır. Görüşmeler, meydanın kullanılan bölümü, cinsiyet ve yaş gibi dıştan tespit edilen faktörler göz önüne alınarak *rassal örneklem* yöntemiyle yapılmıştır. "Bir ana kütleden rassal olarak seçilmiş birimlerden oluşan örnekleme ele alarak bu ana kütle hakkında bilgi sahibi olma işlemi"⁵¹³ olarak tanımlanan örneklemin amacı, "örneklemden elde edilen bilgilere dayanarak, ana kütle parametrelerini tahmin etmek, bazı karşılaştırmalar ya da testler yaparak yorumlarda bulunmak, karara varmaktır."⁵¹⁴

4.2.1 İmaj

İngilizce "image" sözcüğünden alıntılanan ve "görüntü", "tasvir" gibi anlamlara gelen imaj, temsil ettiği nesneyi aksettiren, tanımlayan bir anlam taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki kent meydanı kentsel hayatı tasvir bakımından çok önemlidir. Kamusal ve özel mekân arasında diyalektik bir ilişkinin varlığından yola çıkarak, bir kenti üretmek, kültür formlarının temeli olacak kamusal ve özel mekânları sağlamakla olur. Kentsel nitelik ise genellikle kentin kamusal hayatı, dolayısıyla kamusal mekânın niteliği temel alınarak değerlendirilir.⁵¹⁵ Meydanın kendi mimarisi veya "içindeki sanat uygulamaları da, anlamı, kimliği ve yönelimi güçlendirebilir. Bu elemanlar, bulundukları mekânın imgesini ve okunabilirliğini güçlendirirken, bazen ona kutsal bir anlam da yüklerler. Burada önemli olan, sanat öğeleri ile yer alacağı meydandaki yapısal doku arasındaki uyumlu bir ilişki ve

⁵¹³ Fahamet Akın, *Sosyal Bilimlerde İstatistik*, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2009, s.155.

⁵¹⁴ Akın, *a.g.e.* s.157.

⁵¹⁵ Alves, s. 35.

bütünleşmenin sağlanması ve sanat yapıtlarının yaya hareketi dikkate alınarak konumlandırılmasıdır.”⁵¹⁶

Kentsel imaj açısından değerlendirildiğinde bir meydan için önemli unsurlardan biri de etki yaratmasıdır. Mekânlar, gerek algısal gerekse ontolojik anlamda kullanıcıları açısından etki yarattıkları ölçüde tatmin edici olabilirler.⁵¹⁷ Bu etki ise doğrudan doğruya imaj unsuruyla alakalı bir durumdur. Ülkemizde meydanların imaj olarak şehirlere pek katkı sağladıklarını söyleyebilmek mümkün değildir. Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılan Türkiye’de Konya İmajı konulu sosyal doku projesi araştırmasında Türkiye’de ilk akla gelen on şehrin özelliklerine dair katılımcılara yöneltilen sorulardan elde edilen neticelerde, sadece Ankara için % 0,7 oranında Kızılay tercihi yapılmıştır.⁵¹⁸ Bunun yanında İstanbul için Sultanahmet veya Taksim, İzmir için Konak gibi meydanlarıyla akla gelen semtler katılımcılar tarafından belirtilmemiştir.

Meydanın kullanıcıları nezdinde yarattığı algı oluşturduğu imajın neticesidir. Çevreden elde edilen bilgilerle çevreyi anlayabilme süreci olarak ifade edilen algıya göre mekân kullanıcıları için anlam kazanmaktadır.⁵¹⁹ Kentsel imaj zaman içinde mekânsal strüktürün oluşturduğu ve güçlenerek kentsel kimliğe dönüştüğü bir olgudur.⁵²⁰ İmaj ile kentsel kimlik arasındaki etkileyen ve etkilenen, bir başka ifadeyle oluşturan ve oluşturulan ilişkisini tersine bir etkileşimle ele alan yaklaşımlar da söz konusudur. Bu yaklaşıma göre, kent kimliği kent imajını etkileyen, her kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikleri olan, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen, kentliler ve onların yaşam biçiminin oluşturduğu, büyük bir sürecin ortaya çıkardığı anlam bütünlüğü olarak tanımlanmaktadır.⁵²¹ Karşılıklı bir etkileşim söz konusu olmakla birlikte imajın daha değişebilir, kimliğin ise daha uzun sürede oluşan ve daha kalıcı bir olgu olduğu düşünülecek olursa, imaj kimlik ilişkisini etken ve edilgen olarak kurmak daha doğru bir yaklaşım olacağı düşünülebilir.

⁵¹⁶ Okay, s.31.

⁵¹⁷ Kaftancı, s.21.

⁵¹⁸ Konya Büyükşehir Belediyesi Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları, **Türkiye’de Konya İmajı**, Genar Araştırma, İstanbul, 2005, ss. 46-55.

⁵¹⁹ Jon Lang, **Urban Design, The American Experience**, Van Nostrand Reinhold, New York, 1994, p.26.

⁵²⁰ Gökçür, s.51.

⁵²¹ Uçkaç, s.17.

4.2.2 Meydanın Yapısı

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında, meydanlar konusunda belki de değişmeyen tek özellik kentin merkezi konumunda olmalarıdır.⁵²² Bu durum meydanların daha çok biçimsel farklılıklarından kaynaklanan bir durumdur. Meydanın şehrin kimliğine yapısal katkısı “biçimsel kimlik” diye adlandırılan ve biçim var olduğu sürece devam eden bir katkıdır. “Fiziki mekâna yansıyan farklı yaşam biçimlerinin ve kentlerin kültürel geçmişlerinin somutlaştığı kamusal mekânlar olan meydanlar, kentsel mekânın kimliğini biçimlendiren en önemli enerji alanlarıdır.”⁵²³ “Kentlinin belgesel anlağında (*zekâ, anlama ve kavrama kapasitesi*) bir dizi mekânsal ve biçimsel öğelerin çevrelerinden farklılaşarak baskın biçimde daha fazla görünür olmaları o kentin kültürel kimliğinin oluşumunda önemlidir. Ayırt edilebilen tüm bu öğeler birlikte kent imgesini oluştururlar.”⁵²⁴ Mekânların/meydanların fiziksel kompozisyonlarından, ölçek ve yoğunluklarından, yönlenme ve boyutlarından söz edilebileceği gibi, içindeki bölgelerden ve mekânın simgeselliğinden de söz etmek gerekmektedir. Bu simgesellik dinî veya dünyevi unsurlarla sağlanıyor olabilir. Simgelerin bazıları toplumsal anlamlar taşıırken, bazıları daha bireysel olabilir. Meydanın bütün bu unsurlarla ifade edilen bir dilinin varlığından söz edilebilir.⁵²⁵ Bunun meydanın yapısal özellikleriyle kentsel kimliğin oluşumuna katkı sağladığı dil olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer işlevlerin yanında, estetik işlevi de düşünülerek dizayn edilmiş meydan veya meydanların o şehrin kimliğine katkı yapacağını söylemek mümkündür. Kimlik oluşumunu tamamlamış bir şehir ise kentsel sosyoloji açısından önemlidir. Kentsel dönüşüm projelerinde en önemli husus kent kimliği oluşturma ve orada yaşayanların buna sahip çıkmasını sağlamaktır. Kimliği oluşmamış bir kentte sosyal dönüşüm projesi uygulamak ve başarılı olmak mümkün olmayabilir. Kendisini kimliğine eklemleyeceği bir kentin varlığı halinde orada yaşayan bireyin onu sahiplenmesinin ve hayatını ona göre şekillendirmesinin

⁵²² Tuğba Demirel, **Kent Meydanları Yer Seçimine Metodolojik Bir Yaklaşım: Adana Kenti Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Ana bilim Dalı, Adana, 2008. s.15.

⁵²³ Zengel, s.40.

⁵²⁴ S.Güven Bilsel, Füsün Kocatürk Özcan, Tuna Yıldız, Gözde Aktaş, 20. Yüzyılın Türk Kent Dokusuna Getirdiği Kimliksizlik Olgusu ve 21. Yüzyılda Kent Örüntüsünün Geleceği Üzerine, 20. Yüzyıl Mimari Mirası, **Uluslararası Yapı ve Yaşam 2001**, T.M.M.O.B. Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa, 2001, s.140.

⁵²⁵ Çubukçu, s.27.

kolay olacağını, bireyin oluşmuş olan kimliğe katkı sağlama çabasında da olacağını söylemek mümkündür.

Bu kimliği oluşturacak olanlar ise, anıtsal yapılar, meydanlar ve caddelerdir. Caddeler içinden geçip gitmeyi teşvik ederken, meydan durup bakmayı ve hızlanan hayatın ritmini normale döndürmeyi sağladığı içindir ki, oluşturduğu kimliği bireylere aktarma fonksiyonu diğer mekânlara göre daha fazladır. Bunda, kapalı mekânlara göre meydanın daha fazla kullanım oranına sahip olmasının da etkisi söz konusudur.

Ulaşılabilirliğinin kolay ve diğer mekânlara nispeten maliyetsiz olması da bu işlevinden daha fazla kentlinin istifade etmesine yol açmaktadır. Bu mekânlar için en ideal form ise kent meydanlarıdır. Öteden beri tarihin en kolay ve zahmetsiz olarak kentlilere sunulduğu yer olan meydanlar diğer fonksiyonlarının yanında bu özellikleri ile de ön plana çıkmaktadırlar. Özellikle son zamanlarda yerel yönetim birimlerini yönetenler, kentte yaşayan yurttaşlar arasında ortak bir kent kültürü oluşturabilmek ve kenti sahiplenme dürtülerini sağlayan iletişimi yeniden sağlayıp yabancılaşmanın önüne geçebilmek için, yurttaşları kendine çekecek meydanlar inşa etmeyi düşünmeye başlamışlardır. Ülkemiz açısından en önemli sorunlardan birisinin temelde bize ait bir kentsel form olmayan meydanın işlevsel, algısal ve yapısal olarak nasıl bir biçime kavuşturulması durumunda kentsel kimlik veya meydanı inşa eden iradenin hedeflediği amaçlar açısından uygun sonuçlar doğuracağını kesin hatlarıyla biliniyor olmaması olduğu söylenebilir.

4.2.3 Meydanın Tarihi ve Kültürel Birikimleri

Şehirler için bir tarih ve kültür sahnesi olarak görülen meydan bir toplumun yaşam biçimini, kültürünü sunduğu, devam ettirdiği ve geliştirdiği bir mekân olarak büyük bir öneme sahiptir. Tarihte meydanlar, toplumsal olaylar için bir araya gelen insanlar için tasarlanmıştır.⁵²⁶ Dünya Mimarlık Kongresi'nde yaptığı sunumda Charles Correa kentlerle ilgili "kentler sadece tuğla, taş ve istatistikten ibaret değildir. Kuşkusuz kısmen de olsa, bu tür şeyleri de ifade ederler. Fakat aynı zamanda çok daha derin ve engindirler. Kentler her zaman bir toplumun düşlerini ve özlemlerini somutlaştırmışlardır. Hayatın ne olacağına

⁵²⁶ Tokcan, s.85

dair bir tür platonik idealdirler” şeklinde ifade ederek mutlak bir kültürel olaya işaret etmektedir.⁵²⁷

Üsküdar bu özellikleri bünyesinde en fazla barındıran yerlerden biridir. Üsküdar’ın tarihinin anlatıldığı bölümde değinildiği gibi tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olan Üsküdar içinden geçtiği dönemlerin izleriyle bugün önemli bir kültür şehri olma özelliği taşımaktadır. Osmanlı döneminde oluşmuş olan kimliğiyle ise Müslümanlar açısından manevi bir önemi haiz olan Üsküdar’ın bu yönünün halen devam etmekte olduğu görülmektedir.

Günümüzde içinde barındırdığı Mihrimah Sultan ve Yeni Valide camileri, Sultan Ahmet Çeşmesi, Gülfem Hatun Çarşısı, Mimar Sinan Çarşısı, hemen yanı başındaki Aziz Mahmud Hüdâi Camii ve Türbesi, Şemsi Paşa Külliyesi ve iskele gibi önemli kültürel öğelerle Üsküdar bir kültür şehri kimliğini taşımaktadır. Bütün bu sayılanların tamamının Üsküdar Meydanı olarak tanımladığımız alanın içinde bulunması ise *kültür şehri* kimliğinin meydan ve öğeleri tarafından oluşturulduğunu söylemeyi mümkün hale getirmektedir.

Açık bir kültür aktarımı ve kentsel bilinç oluşturma alanı olan meydanın varlığının kullanıcıların sosyal ve kültürel algı biçimini ve yönünü değiştirip, kentin lehinde olumlu bir sosyo-kültürel değişim sağlayacağı söylenebilir. Çünkü kamusal alanlar kent dinamığının ve kültürünün aynası niteliğindedir.

4.2.4 Meydanın İşlevleri

Meydanların kullanımı için en önemli unsurlardan birisinin işlevleri olduğunu söylemek mümkündür. İşlevin bir diğer önemli tarafı ise meydanın varlığının ya da kullanımın mekânı olma özelliğinin devam ettirmesinde etkili olmasıdır. Çeşitli işlevlerden yoksun bir mekân, zaman içinde kullanılmaz hale gelip, mekânı başarısız yapan faktörlerden olan terk edilmiş alan olma durumuna düşebilir. Bu açıdan mekânın ticarî, sosyolojik, siyasî ve diğer işlevleri gerek kullanım ve gerekse kentsel kimlik oluşturma

⁵²⁷ Charles Correa, Kentler: Yeni Peyzajlar, Cities: New Landscapes, **Dünya Mimarlığından, Kuramsal Açılımlar, Düşünceler, Uygulamalar XXII**. Dünya Mimarlık Kongresi UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2008, s.46.

açısından önemlidir. Meydanlar fiziksel yapı içinde şehre sağladıkları rahatlamaı sosyal yapıda da sağlamaktadırlar. Bu bireyin psikolojik yapısına etki ederek bir döngü oluşturmaktadır. Bu döngü kentsel problemlerin çözümünde de bir katkı sağlayabilir. Mekânın sağladığı rahatlık, rahat mekânların oluşumu olarak geriye dönüp, kimliği olan ve sorunlardan arınmış bireyden, bu tanıma uygun kente gidilmesini sağlayabilir. “Sosyal ve ekonomik etkinlikleri bünyesinde toplayan çağdaş bir kent mekânı çevresiyle anlam kazanır. Kentsel mekânın öğeleri olan bölgeler, sokaklar ve meydanlar günümüzde yoğun nüfus artışından ve dikkatli planlama yapılmadığından dolayı kimliklerini yitirirler.”⁵²⁸

İnsanın bütün davranışlarının iktisadi saiklere göre belirlendiği günümüz koşullarında, ekonomik fonksiyon icra etmeyen bir mekân ve özelde kent meydanı diğer işlevleri de yerine getiremez ve dolayısıyla varlığını sürdüremez. Zira homo economicus refleks ekonomik kaygıları öncelemektedir. Kentsel yaşamın sahnesi olan meydanlara günümüz şartlarında yeniden işlev kazandırmak için ekonomik işlevin önceleneceği ama şahsi teşebbüsün sağlamak istemediği diğer fonksiyonları da bünyesinde barındıracak mekânlar yapmak zorunluluğu vardır.

Bir meydanın bireyleri kendine çekebilmesi için tarihsel imgeler yeterli değildir. Bunun yanı sıra günümüz hayat koşullarının öncelediği fonksiyonlara da yer vermesi gerekmektedir. Bunların başında ise ekonomik işlevler gelmektedir. Kent bireylerinin gün içinde en fazla kullandıkları modern hayatın araçları kent meydanının etrafında belirli bir estetik duruş içerisinde yerleştirilip, kentliler oraya davet edildikten sonra, onlara kentsel davranış ve sosyal yaşam şartları gösterilebilir. Bunun için ileri teknoloji imkânlarını da kullanmak, kentsel öğrenme ve sosyal davranış bozukluklarını giderme sürecini kısaltıcı etkiler yapacaktır. Bu sayede geleneksel anlayıştan uzak kalan meydan ve onun toplumu, sorunların çözümü için yeniden geleneksel kente dönmüş olacaktır. Aksi takdirde kentsel kültürün oluşturulduğu ve sunulduğu sahne olan meydanlar işlevleriyle birlikte ortadan kalkmış olacaklar.

Diğer yandan kent meydanı, “zihinsel birlik” mekânı olarak çok önemli bir sosyolojik işlev görmektedir. Elias Canetti kalabalıklar için ideal mekânsal çevreyi neredeyse sınırsız

⁵²⁸ Tokcan, s.10

ölçülerdeki kent meydanı olarak görmektedir.⁵²⁹ Kenti ve kentsel mekânı kullanan insanlarla, mekânın ortak olarak oluşturdıkları değer olan “kimlik” ise bu ideal mekânlarda oluşmaktadır.

Üsküdar Meydanı’nın işlevleri ele alınırken tarihi ve kültürel işlevleri bir önceki başlık altında değerlendirildiği için bunlara ayrıca işlev başlığı altında yer verilmeyecektir. Bunların dışında Üsküdar Meydanı’nın ticarî, sosyolojik, rekreasyon ve siyasî işlevleri değerlendirilecektir.

4.3 Üsküdar Tarihi ve Tarih Boyunca Üsküdar Kimliği

Italo Calvino, “kentleri de rüyalar gibi arzular veya korkular kurar”⁵³⁰ diyerek kentlerin ortaya çıkışındaki temel iki saike dikkat çekmiştir. Calvino devamında, “bir kentte hayran kaldığın şey onun yedi ya da yetmiş yedi harikası değil, senin ona sorduğun bir soruya verdiği yanıttır. Ya da onun sana sorduğu ve ille de yanıtlamanı beklediği sorudur”⁵³¹ şeklindeki betimlemesiyle kentsel kimliğe vurgu yapmıştır.

Bir insanın “sen kimsin” sorusuna vereceği cevabın en yalın şekliyle bir kimlik ibrazı olacağı söylenebilir. Aynı şekilde şehre sorulacak “sen kimsin” veya “sen nesin” sorusuna alınacak cevap o şehrin kimliğinin ifadesinden başka bir şey olmayacaktır. Ya da şehrin “ben kimim” sorusuna verilecek cevap da, cevap verenin şehre atfettiği kimlikten başka bir şey olmayacaktır. O halde Üsküdar kimliği söz konusu olunca “sen kimsin Üsküdar” sorusuna şehrin verdiği cevaba veya onun sorduğu “ben kimim” sorusuna verilebilen cevaba göz atmak gerekecektir.

Şehirler tarihi gelişim ve değişimleriyle birlikte zaman zaman kimlik değişiklikleri de yaşarlar. On milyonun üstünde bir nüfusa sahip ve ülkenin her noktasından gelen insanların oluşturduğu bir megapole dönüşen İstanbul için bir tek kimlik tanımlaması yapmak mümkün olmadığı gibi, söz konusu bu mozayığın daha küçük ölçeği olan Üsküdar için de bu durumun geçerli olduğu ifade edilebilir.

⁵²⁹ Ostwald, Chapman,s.25.

⁵³⁰ Calvino, s.87.

⁵³¹ Calvino, s.88.

Tarihçilere göre Üsküdar Fenikeliler'in birbirlerine yakın olarak kurdukları iki liman şehrinden biridir. Diğerisi ise Khalkedonya (Kadıköy) dur. Herodotos, Khalkedonlular'ın kentlerini Bizanslılardan on yedi yıl önce kurduklarını belirtmektedir⁵³². Buna göre Üsküdar'ın (Scutari) da, Bizans'dan yani İstanbul'dan önce kurulmuş bir yerleşim yeri olduğunu söylemek mümkündür.

Bir başka görüşe göre ise Kadıköy M.Ö. 680 senesinde Megaralılar tarafından kurulmuş bir yerleşim yeridir. Bundan sonra ise Kadıköylü'lar bugünkü Üsküdar'da bir tersane ve ticaret merkezi kurmuşlar ve buraya altın şehir anlamına gelen Chrysopolis adını vermişlerdir.⁵³³ Murat Akan'a göre ise bu tarih M.Ö. 680 değil 676 tarihidir.⁵³⁴ Yunan mitolojisinden bahseden yazar Etien'in verdiği bilgiye göre ise Chrysopolis ismi Agamemnon'un oğlu Chrysos'dan gelmiştir. Yazara göre Chrysos ise Agamemnon Clytemnestre ve Aegiste'nin takiplerinden kaçarken buraya gelmişler ve Chrysos burada öldüğü için Yunanlılar şehre onun adını vermişlerdir.⁵³⁵

İbrahim Hakkı Konyalı Üsküdar tarihini ayrıntılı bir şekilde anlatırken, konuyu Bitinililer, Frigyalılar, Atinalılar, Fenikeliler, İranlılar, Bizanslılar, Emeviler-Abbassiler, Danışmendliler, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti alt bölümlerine ayırmakta ve her bir dönemle ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir.⁵³⁶

Mehmet Nermi Haskan ise Üsküdar tarihini Paleolitik devirden başlatmış ancak bu döneme ve Neolitik döneme ait herhangi bir bilgi vermemiştir. Haskan'a göre eski çağlarda Üsküdar'a yakın çevrelerde oturanlar bazı Trak kabileleriydi. Bitinya aynı zamanda Trakya anlamına da gelmektedir. Daha sonra ise sırayla Hititler, Fenikeliler, Akalar, Persler, Büyük İskender, Bitinya Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans ve Osmanlı dönemleri gelmektedir.⁵³⁷

⁵³² Herodotos, s.353.

⁵³³ İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt I**, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976, s.3. Bu konuda ayrıca Bkz. Samiye Aladel, **Üsküdar ve Tarihi Eserleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 1937.

⁵³⁴ Akan, s.29.

⁵³⁵ Aladel, s.3.

⁵³⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, **a.g.e.** ss.5-8.

⁵³⁷ Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2001, ss.21-28.

Tarih içinde birçok kavim veya devlet tarafından yönetilen veya istila edilen Üsküdar'ın tarihi bu çalışmada kentsel mekânı etkileyen dönemler açısından ele alınacaktır. Bu açıdan bakıldığında Üsküdar tarihi temel olarak dört önemli alt döneme ayrılabilir. Bizans öncesi, Bizans, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti, Üsküdar kentsel mekânını ortaya çıkaran dönemler olarak değerlendirilecektir.

Belirli zamanlarda Persler, Büyük İskender, Bitinya Krallığı, Roma İmparatorluğu Üsküdar'a hâkim olmuş ve M.S. 324 senesinde Roma İmparatoru Constantinus'un Roma'dan başka bir yerde bir başşehir oluşturma düşüncesiyle Byzantion (İstanbul)'u tercih etmesi ve buraya yerleşmesinden sonra Bizans İmparatorluğu'nun kontrolüne geçmiştir. Constantinus önce Niş'i, Sofya'yı ve sonra Troia'yi düşünmüş fakat sonunda Byzantion üzerinde karar kılmıştı. Bizans, M.Ö. 660 yılında kurulmuş ve 990 sene sonra Roma İmparatorluğu'nun başkenti olmuştu.⁵³⁸ Bir ticaret merkezi olarak kurulan Kadıköy ve Üsküdar Bizans öncesi ve Bizans döneminde Anadolu yakasındaki önemli ticaret merkezleri olma özelliklerini korumuşlardır.

İsmi daha sonra Bizans İmparatorluğu olacak olan Doğu Roma'nın kontrolünde olduğu zaman içerisinde haçlı orduları tarafından da işgal edilen veya bir müddet kontrol altına tutulan Üsküdar 1351-1352 tarihinde Türkler'in eline geçmiştir. Ancak bu tarihten önce de, Müslüman Araplar ve Osmanlılar Üsküdar'a defalarca gelmişlerdir. 715 senesinde Halife Velid İstanbul'u kuşatmış ve ordusu İzmit yakınlarında Bizans ordusunu mağlup ettikten sonra Üsküdar'a kadar ilerlemiştir. Haskan, Üsküdar'ın Türkler'in eline geçme tarihi olarak, "Üsküdar 1351 tarihinde Türkler'in eline geçtiğine göre"⁵³⁹ ve "Üsküdar her ne kadar 1352 tarihinde Türkler'in eline geçmişse de bu uzun ömürlü olmamıştır"⁵⁴⁰ şeklinde iki farklı tarih vermektedir.

Fetihten sonra Üsküdar'ın ilk mahallesi Salacak'ta kurulmuş ve burada bir mescid inşa edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Üsküdar'ın şenlenmesi için Anadolu'dan Türk halklarını getirerek Üsküdar'a yerleştirmiştir. Bundan sonra Üsküdar hızla gelişmeye başlamış, 1455'de inşa edilen Salacak Mescidi'nden sonra yine aynı tarihte Toygartepé'de

⁵³⁸ Haskan, ss.22-28.

⁵³⁹ Haskan, s.30.

⁵⁴⁰ Haskan, s.32.

Durbali Mescidi, 1460 senesinde Hamza Fakih Camii ve 1471 tarihinde de Rum Mehmet Paşa Camii yapılmıştır.⁵⁴¹

Konyalı da benzer bir ifadeyle Fetih'ten sonra kaçan Rumların yerine Anadolu'dan getirilen Türkler'in yerleştirilerek Üsküdar'ın imar edildiğini belirtmektedir.⁵⁴² Osmanlı şehrinde imar faaliyetlerinin temelini toplumun İslamiyet ile beslenen değerleri ve geleneksel Osmanlı şehircilik anlayışı oluşturmaktaydı.⁵⁴³ Müslümanların eline geçmesinden sonra Üsküdar dönüştürülerek bir İslam şehri görünümü kazandırılmıştır. Ticaret İslam hayat algısında çok önemli bir yer tuttuğu için Üsküdar'ın ticarî kimliği fetihten sonra da devam etmiş hatta artarak gelişmiştir. İstanbul'un belediye başkanlarından Fahri Atabey, Üsküdar tarihini anlatırken, "Üsküdar Türkler tarafından fethedildikten sonra gitgide önemi artarak, Anadolu'dan, İran'dan ve Arabistan'dan gelen kervanlar sayesinde büyük bir ticaret merkezi haline gelmiştir" diyerek Üsküdar'ın ticarî kimliğine vurgu yapmaktadır.⁵⁴⁴

Cumhuriyet dönemine kadar çeşitli dönemlerden geçen Üsküdar daha çok kadın sultanların eserlerinin yer aldığı bir yerleşim yeri konumunda olmuştur. Diğer yandan Anadolu'nun Avrupa'ya, Avrupa'nın da Anadolu'ya açılan kapısı olması nedeniyle ise her dönemde önemli bir ticaret ve ulaşım noktası olma özelliğini sürdürmüştür. Cumhuriyet dönemi Üsküdar Meydanı'nın tarihi bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacağından bu döneme burada ayrıca tafsilatlı olarak yer verilmemiştir.

Kurulduğu tarihten itibaren daha çok ticarî bir merkez olarak biçimlenmiş olan Üsküdar Nasıl İstanbul'un çok merkezli bir görünümüne koşut olarak kendi ölçeğinde aynı görünümü kazanmış ve buraya bağlı her merkez lokal kimliğini oluşturmaya başlamıştır. Bugün Üsküdar'ın merkezden uzak mahalleleri kendi içlerinde birer merkez konumuna dönüşmüş, Çengelköy, Nato Yolu, Bulgurlu, Örnek Mahallesi gibi birçoğu ise alışveriş merkezlerine sahip olmuş ve buralarda yaşayanlar için "nerede oturuyorsun" sorusuna verilen ilk cevap "Üsküdar" olmaktan çıkmıştır.

⁵⁴¹ Haskan, s.33.

⁵⁴² Konyalı, s.29.

⁵⁴³ Sadettin Ökten, Aynur Can, Fetih'ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu, **Türkler**, Cilt: 10, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.544.

⁵⁴⁴ Fahri Atabey, **Üsküdar ve Hizmetlerim**, Kardeş Matbaası, İstanbul, 1973, s.32.

Üsküdar'ın merkezine alternatif mahalli merkezlerin oluşması, buranın çekim gücünü azaltmış, çevreye dağılan insanlar arasında ise birincil sosyal bağların önemi artmıştır. Kentin dönüştürme gücünden daha hızlı büyüme neticesinde ortaya çıkan tali merkezler, yeterli kentsel aktivasyon sağlamaktan uzak kalınca birincil bağların önemi artmış ve insanlar kentin çevresinde ama kentten kopuk halde yaşamaya başlamışlardır.

Ekonomik büyümenin de üzerinde gerçekleşen kentsel mekân büyümesi bir başka sorunu daha beraberinde getirmiştir. Ekonomik olarak yetersiz kaynaklarla idare etmeye çalışan insanlar göç ile gelen akrabalarına ve hemşehrilerine dayanarak ayakta kalabildikleri için⁵⁴⁵ birincil bağların önemi kentsel bağların ve kent kimliğinin aleyhinde gelişme göstermiştir.

İstanbullu Olma Bilinci Araştırması'ndaki tespitler kentsel kimliğin oluşmasının önündeki sosyal ve ekonomik gerekçeleri sıralamaktadır. Göçle İstanbul'a gelenlerin kendilerinin ve İstanbul'da doğan veya doğmayan çocuklarının kente adaptasyon zorluğu, temsil kanallarının kapalı olması, entegre olmuş veya asimile olmuş olanlar tarafından dışlanmaları, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve benzeri etkenler sebebiyle kentin sakinleri arasında, kente ve kentliye davranış biçimlerinde şiddet unsuru belirgin bir hâl almaktadır.⁵⁴⁶

Bugün "Üsküdar" denildiğinde manzaranın tamamını içine alan tek bir tablo göz önüne gelmemektedir. Her bir parçanın kendi gerçekliği vardır. Ancak kentsel kimliğin oluşmasındaki zorluklar bunlarla sınırlı değildir. Bu çalışmanın konusu olan kentsel mekân eksikliği veya mekânsal formlardaki bozulmalar da kentsel kimliğin oluşmasının önündeki engellerden biridir.

Bu parçalanmışlığa rağmen bugün "Üsküdar'a inme" deyimi hâlâ kullanılmaktadır ve bundan kastedilen araştırmamızın konusu olan bölünmüş formlardaki meydan ve çevresidir. Bu da göstermektedir ki, eksiklerine rağmen, bir meydan halen bulunduğu yeri merkezileştirme özelliği taşımaktadır.

⁵⁴⁵İstanbullu Olma Bilinci Araştırması, s.41.

⁵⁴⁶İstanbullu Olma Bilinci Araştırması, s.42.

Hungtinton'un söylemiyle insanlar kimliklerini ne olmadıklarına göre tanımlarlar.⁵⁴⁷ Aslında şehirler için de bir kimlik tanımı yapılırken bu durum geçerlidir. Üsküdar için yapılacak kimlik tarifi için bu yöntemden hareketle Üsküdar'ın ne olmadığına karar vermek gerekirse, ilk olarak Üsküdar'ın modern bir Batı şehri olmadığını rahatlıkla söylemek mümkündür. Çünkü Üsküdar'da ne Batı'lı anlamda anıtsal binalar ne de bir hayat tarzı söz konusudur.

Diğer açıdan ise Üsküdar tam anlamıyla bir doğu şehri de sayılamaz. Modern hayatın gerektirdiği kafeteryalar, fast-food dükkânları, büfeler, yeni teknoloji ürünü deniz ve kara ulaşım araçları ve 24 saat açık kalan mekânlarıyla bir Batı şehri görünümü de arz etmektedir. Bu haliyle Üsküdar doğudan gelen için Batı, batıdan gelen için ise Doğu şehri görünümünde bir yerleşim yeridir.

Resim 23: Üsküdar Çınaraltı Kahvesi ve gece kullanımı. Hasan Taşçı koleksiyonu

Anadolu'nun bir şehriden bakarak İstanbul'un girişi Üsküdar olarak tanımlanırken, Rumeli'den bakınca, Eminönü'nün, Beyoğlu'nun ve Beşiktaş'ın karşısı Üsküdar'dır. Oysa idarî olarak ilçenin sınırları içerisinde olan Çamlıca Tepesi, Bağlarbaşı, Bulgurlu, Örnek Mahallesi gibi yerlerden bakınca ise Üsküdar Meydanı Üsküdar'ın kendisidir. Bu konuda son olarak denilebilir ki, Üsküdar kendisini tanımlayan mekân olan Üsküdar Meydanı içinde

⁵⁴⁷ Hungtinton, s.88.

ve çevresinde çok sayıda cami, medrese, türbe ve diğer dinî eserlerle bir İslam şehri görünümündedir. Üsküdar için halen en belirgin kimliklerden birisinin bu olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

4.4 Üsküdar Meydan Örneğinin İncelenmesi

Üsküdar diye tanımlanan alanın neredeyse tamamını oluşturan Üsküdar Meydanı'nın tarihini Üsküdar tarihi ile başlatmak yanlış bir tespit olmaz. Zira bugün Üsküdar Meydanı diye tanımlanan alan “Üsküdar’a gidiyorum” diye söylendiğinde akla gelen alandır. Yani dağınık formdaki Üsküdar Meydanı tam olarak ilçeyi tanımlayan alanın kendisidir.

Üsküdar Meydanı, her şeyden önce bir Türk İslam şehri meydanı özelliğinde olup, bu yapısıyla Üsküdar’ı kimliklendiren en önemli unsurlardan biridir. Çalışmanın konusunun özel mekânı olması nedeniyle bu bölümde Üsküdar Meydanı, ortaya çıkışı ve tarih içindeki gelişimiyle birlikte, fiziksel açıdan ayrıma tabi tutulan formlardan hangisi veya hangilerine girdiğine dair de morfolojik bir ayrımla ele alınacaktır.

4.4.1 Üsküdar Meydanı'nın Tarihi

Evliya Çelebi, Üsküdar’ı anlatırken camiler başta olmak üzere birçok tarihi eserden söz etmiş ancak Üsküdar Meydanı tabirini kullanmamıştır. Bunun yerine zamanın doğan ve diğer avcı kuş besleyicilerinin toplandıkları Doğancılar Meydanından (bugünkü Doğancılar Parkı olabilir) bahsetmiştir.⁵⁴⁸ Muhtemeldir ki, bugün için Üsküdar Meydanı diye adlandırılan alan o zamanda da mevcut olmakla birlikte, Osmanlı şehircilik algısında fonksiyonel olarak çok fazla anlam ifade etmediğinden Evliya Çelebi tarafından buraya değinilmemiştir. Ancak Üsküdar iskelesinin Üsküdar kadar eski olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla en baştan beri işlevsel bir açık alanın varlığından söz etmek mümkün olmaktadır.

⁵⁴⁸ Evliya Çelebi, *Tam Metin Seyahatname I-II Cilt*, Üçdal Belde, İstanbul, 1996, s.367.

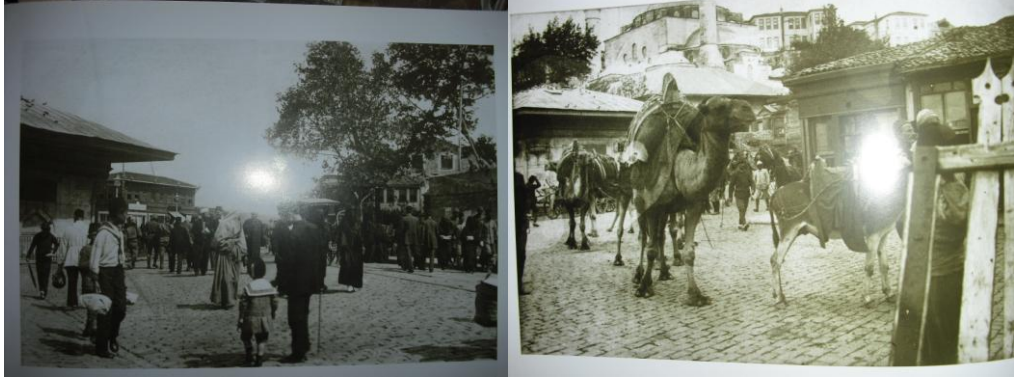
19. yüzyıl sonlarından itibaren Üsküdar ve Üsküdar Meydanı ile ilgili bazı fotoğraflar bugüne kadar ulaşmış olup, bu fotoğraflarda iskeleden itibaren bir meydanın varlığı açıkça görülmektedir. Ancak bu alan çok sık bir şekilde değişikliklere uğramış neredeyse her 10-15 senede bir yeni bir görünüm kazanmıştır. Fotoğrafların üzerinde tarih olmamakla birlikte fotoğraflardaki kişi ve araçlara bakarak tespit edilen tarihlere göre 19. yüzyıl sonlarına ait oldukları varsayılan aşağıdaki iki fotoğraf Üsküdar Meydanı'nın ana gövdesini oluşturan bugünkü Demokrasi Meydanı'nın açık bir pazar görünümde olduğunu göstermektedir. Fotoğraflardan birinde Mihrimah Camii duvarı ile Sultan Ahmet Çeşmesi arasında yer alan tek katlı dükkânlar, diğesinde ise Yeni Valide Camii sebili önündeki satıcılar görülmektedir. En dikkati çeken noktalardan birisi de Yeni Valide Camii sebili ile hemen sokağın karşısında yer alan binaların yakınlığıdır.

Resim 24: 19. Yüzyıl sonlarında Üsküdar Meydanı. Kaknüs Yayınları Üsküdar Kitaplığı koleksiyonu.

1920'nin İstanbul'unda dört adet park ve meydanın varlığından bahsedilmektedir. Bunlardan biri de Üsküdar Parkı olarak adlandırılan yaklaşık yirmi iki dönümlük alandır. Söz konusu bu dört alandan sadece Sultanahmet Meydanı'ndan "meydan" diye söz edilmektedir.⁵⁴⁹ Üsküdar Meydanı bu tarihlerde de tam olarak bir açık alan değildir. Anadolu yakasının ticaret merkezi konumunda olan Üsküdar kervanların gelip konakladığı bir yerdir. Üsküdar Meydanı'nın ise yine 19. Yüzyıl sonunda olduğu gibi dükkânlarla çevrilmiş bir halde olduğu görülmektedir.

⁵⁴⁹ İstanbul 1920, s.229.

Resim 25: 20. yüzyıl başlarında Üsküdar Meydanı. Kaknüs Yayınları Üsküdar Kitaplığı koleksiyonu.

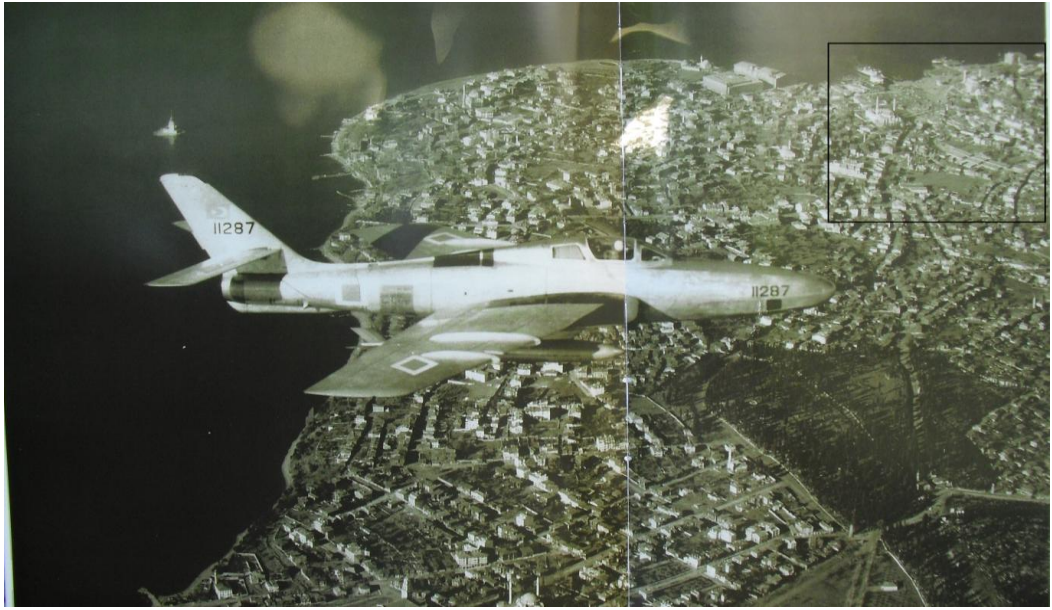
1940'lara gelindiğinde ise İskele Meydanı civarının ve Sultan Ahmet Çeşmesi etrafının açıldığı onun dışında kalan alanların ise bir meydan görünümünde olmadığı anlaşılmaktadır.

Resim 26: 1940 yıllarında Üsküdar Meydanı. Kaknüs Yayınları Üsküdar Kitaplığı koleksiyonu.

1945 yılında havadan çekilen bir fotoğrafta ise, bugün Üsküdar Meydanı olarak adlandırılan alanların ana gövdesini oluşturan Demokrasi Meydanının düzenlenmemiş bir açık alan hüviyetinde olduğu, iskele civarında da düzenlenmemiş, amorf bir açık alanın bulunduğu görülmektedir. Aynı fotoğrafta kuzey batıdan, güney doğuya doğru bölüp geçen caddelerin olmadığı da görülmektedir. Bugünkü Ahmediye Meydanı civarında ise

dikdörtgen şeklinde bir açık alanın varlığı da görülmektedir. Günümüzde Üsküdar Meydanı olarak adlandırılan alanın en büyük parçası olan Demokrasi Meydanı dahil olmak üzere, Üsküdar meydan düzenlemelerinin “bilinen ilki 1943 yılında yapılan Üsküdar Meydanı Tevsi ve Tanzim Planı projesinde Mihrimah Sultan Camii, türbe, sıbyan mektebi ve medresesi ve XVIII. yüzyıla ait meydan çeşmesi haricinde caminin ön tarafının tamamen boşaltıldığı görülmektedir.”⁵⁵⁰

Resim 27. 1945 de Üsküdar Meydanı'nın havadan çekilmiş fotoğrafı (kare içindeki alan).⁵⁵¹

1950 senesinden sonra ise Üsküdar Meydanı İstanbul'un diğer bölgelerinde olduğu gibi bazı yıkımlar gerçekleştirilerek genişletilmiş ve daha önemlisi Üsküdar'ı çevreye bağlayan yollar da genişletilerek açılmıştır. Bu dönemde meydana bazı peyzaj uygulamalarına rastlanmaktadır. Ayrıca genişletilen yollar sayesinde çevreye dağılan nüfusun taşınması için toplu ulaşım araçlarının devreye girmesiyle de Üsküdar Meydanı bugün olduğu gibi önemli bir ulaşım alanı haline gelmeye başlamıştır. Bu arada zaman içerisinde etrafının yükselmesiyle zemin seviyesi altında kalmış olan Sultan Ahmet Çeşmesi sökülüp yerden yükseltilerek bugünkü haline getirilmiştir.

⁵⁵⁰Süleyman Faruk Göncüoğlu, Bir Modernleşme ve Tarihi Yıkım Hikayesi; Üsküdar Meydanı, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 6-9 Kasım 2008, Bildiriler, Cilt I**, İstanbul, 2009, ss.522-523.

⁵⁵¹Üsküdar, *Picturing an Exalted Reverie*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008, p.41.

Bu tarihlerden itibaren Üsküdar Meydanı'nın yapısı değişmeye ve açılarak genişlemeye başlamış ancak 1976 senesinde bile meydanın tam olarak satıcılardan arındırılmamış olduğu Suat Erginer'in bir dilekçesinden anlaşılmaktadır.*

Resim 28: 1950 sonrasında Üsküdar Meydanı. Kaknüs Yayınları Üsküdar Kitaplığı koleksiyonu.

1980 senesinden sonra ise İstanbul gibi Üsküdar da ikinci büyük yıkım dalgasıyla karşı karşıya kalmış, büyük meydanlar ve bulvarlar oluşturma anlayışı gereği Üsküdar Meydanı ile deniz arasında reji binaları, itfaiye istasyonu ve birkaç yalı yıkılmış ve meydan denizle sınırlanır hale getirilmiştir.

Geçmişte ve bugün Üsküdar olarak tanımlanan bölge, bu çalışmada “meydan” olarak ele alınan ve birkaç parçadan oluşan alan ve onu çevreleyen birinci ön görünümüdür. İdari olarak Üsküdar sınırları içerisinde olan diğer yerleşim yerleri ise bugün bile Üsküdar değil, Üsküdar'ın semt veya mahalleleri olarak kabul edilmektedir. Ancak günümüz metropolitan kentlerinde eskisi gibi bir tek merkezden bahsetmek de mümkün değildir. İdari olarak birçok semt ve mahalleden oluşan Üsküdar buna koşut olarak birden fazla merkeze sahiptir.

* Suat Erginer, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığına gönderdiği 7 Şubat 1977 tarihli dilekçede konuyla ilgili yaptığı yazışmalara yer verdikten sonra, “Üsküdar vapur iskelesi civarı, belediyenin ilgisizliği, daha doğrusu esnafı koruma tasası neticesinde bir balık pazarı durumuna getirilmiştir. Ve böylece Ahmet III çeşmesi, Mimar Sinan'ın yüce eseri Mihrimah Sultan (İskele) Camii gibi her biri bir sanat şaheseri olan tarihi yapıtlarla çevrelenmiş bu meydanın bir köşesinin balık pazarı durumuna düşürülmesi, en derin hayret ve teessürle karşılanması gereken bir olay değil midir?” diyerek meydandaki durumu ortaya koymaktadır. (Suat Erginer, **Üsküdar Penceresinden Görünen Türkiye**, Met/Er Matbaası, İstanbul, 1977, s.42.)

Ancak Üsküdar Meydanı'nı diğer merkezlerden ayıran en büyük özellik bu alandaki yapıların çoğunun Türk burjuvazisinin ortaya çıkışından (1950'ler) önce yapılmış olması ve kalıcılığa sahip olmalarıdır. Burjuvanın üretim ilişkileri sisteminde bina ve kamusal yapıların hızla değerden düşürülüp yeniden sermayeye çevirebilme düşüncesi hâkimdir. Kentleri biçimlendiren tarihsel süreçler açısından bir kronolojik tasnif yapılacak olursa, Üsküdar Meydanı daha önce belirtildiği şekliyle "hareket medeniyeti" olarak tanımlanan İslam anlayışının kentsel formu ile kapitalist ilişkiler sisteminin ortaya çıkardığı kent formunun ortasında bir yerde durmaktadır. Kısaca Üsküdar Meydanı İslam uygarlığının itici gücünü oluşturan tecelliye açık meydansız şehir anlayışıyla, kapitalist tüketim ilişkileri içinde önemini kaybettiği ve yerini alışveriş merkezlerine kaptırdığından dolayı oluşmaya başlayan meydansız şehir anlayışı arasında bir meydandır.

Kapitalist ekonominin mekân üzerindeki yıkıcı etkisi ve buna bağlı olarak geçicilik durumu, modern dünyada her şey gibi mekânsal değerlerin de nicelleşmesi olgusu ile doğrudan bağlantılıdır. Bu olgu mekânın en temel konvansiyonu olan "yer" ile olan ilişkisini kopartan bir etkiye sahiptir.⁵⁵² İstanbul'da etraflarındaki iş yerlerinden veya kamu yapılarından dolayı isim almış otobüs duraklarının isimlerinin, söz konusu binaların ortadan kalkması veya işlevinin değişmesi neticesinde, birkaç senede bir değişmesi buna en güzel örneklerden biridir. Yine Türk burjuvazisinin yerleşim yerlerinden biri olan Ümraniye'de yaklaşık on sene önce belediye tarafından yaptırılan ve İGDAŞ (İstanbul Gaz Dağıtım A.Ş) tarafından kullanılmakta olan binanın bugün yıktırılıp yerine bir meydan yaptırılması da söz konusu bu tüketim biçimine örnektir. Oysa Üsküdar Meydanı dediğimiz alandaki binaların çoğu yüzlerce yıllık bir geçmişe sahiptir ve bu özelliklerinden dolayı Üsküdar'ın kültürü ve kimliğiyle sıkı bir ilişki içindedirler.

4.4.2 Üsküdar Meydanı'nın Yapısı ve Özellikleri

Üsküdar Meydanı örneği ele alınırken, söz konusu bu alanın tam olarak bir "meydan" formunda olmadığı ve bu açıdan bir araştırma açısından doğru sonuçlar elde edilemeyebileceği yönünde eleştiriler ile karşılaşılıyordu. Oysa senelerden beri "Üsküdar Meydanı" diye tarif edilen alan iskeleden başlayıp Ahmediye Meydanı'na kadar uzanan

⁵⁵² Yırtıcı, s.13.

alan olarak tanımlanmaktadır. Bu alan zaman zaman bazı değişiklikler ve tahrifatlar yaşamış olmasına rağmen temel olarak büyük bir görüntü ve işlev kaybına uğramamıştır. Eğer Üsküdar dendiğinde insanların akıllarına meydan veya meydan dendiği zaman Üsküdar geliyorsa, bugün mevcut olan haliyle gelmekte olduğunu söylemek mümkündür.

Üsküdar Meydanı'nı oluşturan bu açık alanlar temelde ikiye ayrılabilir: İlki iskeleden başlayıp, Yeni Valide Camii hazire duvarının ucuna kadar devam eden alan ki, son düzenlemelerle bir trafik alanı görünümü vermektedir. Bu alanı çevreleyen önemli tarihi yapılar Mihriman Sultan Külliyesi ve müstemilatı ile Yeni Valide Camii de denilen Gülnuş Emetullah Valide Camii ve külliyesidir. Meydanın Batı yönündeki Şemsi Paşa Külliyesi de yine meydanı ihata eden tarihi unsurlardan biri olarak addedilebilir. Diğer ise Gülnuş Emetullah Valide Camii'nin haziresinin bittiği noktadan başlayıp Ahmediye Meydanına kadar uzanan parçalı alandır. Üsküdar Meydanı denilince akla gelen alan Ahmediye Meydanı ile boğaz arasındaki alandır. Bu alanda ikinci en önemli form ise, Ahmediye Meydanı, Mimar Sinan Çarşısı'nın güney ve kuzey yönlerinde yer alan iki küçük meydan, belediye binasının arkasındaki alan ve yine Üçler Alışveriş Merkezi'nin arkasında kalan küçük alandan ibarettir.

Üsküdar Meydanı'nı oluşturan alanlardan en baskını bir iskele meydanı özelliği görünümündedir. Buna ilave olarak ise olarak Batı'da square denilen türden, etrafı kısmen kapalı ve mekân özelliği veren alanlar vardır. Bu alanların tamamı Üsküdar Meydanı formunda değerlendirilmelidir. Zira bahse konu bu küçük alanların hiç biri kendi başına kültürel veya ticarî dominant bir fonksiyona sahip olmayıp, tamamı birbirine bağlı olarak Üsküdar Meydanı olarak tanımlanmaktadır. Bahse konu bu mekânda sadece Demokrasi Meydanı ve Ahmediye Meydanı ayrı bir meydan olarak tanımlanmakta ve diğer alanlar için böyle bir adlandırma bulunmamaktadır. Oysa Mimar Sinan Çarşısı'nın güneyinde bulunan ve Karadavut Camii ile çarşı arasındaki mekân ile, çarşının kuzeyinde bulunan ve belediye binası ile çarşı arasında kalan mekânlar ve belediye binasının arkasında bulunan adlandırılmamış alan küçük ölçekte birer meydan olmaz özelliğindedirler. Söz konusu bu üç mekân kullanım açısından Demokrasi Meydanı ve Ahmediye Meydanından daha fazla yoğunluğa ve çeşitliliğe de sahiptirler. Ancak buraların tanımlanmış bir adı söz konusu değildir.

Süleyman Faruk Göncüoğlu bütün bu alanları “Üsküdar yaşam aksı” olarak tanımlamakta ve bu alanın Üsküdar’ın tamamı için ticarî, kültürel ve insan hareketlerinin yaşandığı mekânlar olduğunu belirtmektedir.⁵⁵³ Göncüoğlu’na göre, “iskele hamamından itibaren Üsküdar Meydanı aksı, bugün ismi bile unutulmuş olan Mimar Sinan Hamamı veya Büyük Hamam olarak bilinen eski eserin çevresi bugünkü Üsküdar Belediyesi binasının bulunduğu alan dahil olmak üzere eski dere yatağı çevresi boyunca yukarıya doğru devam etmekteydi.”⁵⁵⁴

Yukarıda kısaca değinilen Üsküdar Meydanı formlarına göre yapılacak bir tasnifte Zucker’in “gruplanmış meydan” diye tarif ettiği tanıma girmektedir. Etrafındaki tabii kısıtlama alanlarının ortasındaki bu parçalı alan birçok eski kentsel dokunun başına gelen değişim tehlikesi ile karşı karşıya olsa da halen önemli bir direnç göstermekte ve içindeki tarihi unsurlar sayesinde varlığını devam ettirmektedir. Aşağıda gruplanmış meydan formu görünümündeki Üsküdar Meydanı hava fotoğrafı üzerinde işaretlenen ve bu çalışma için anket uygulaması yapılan alanlar görülmektedir (Bkz. şekil 10).

⁵⁵³ Göncüoğlu, s.537.

⁵⁵⁴ Göncüoğlu, s.537.

Şekil 10: Üsküdar Meydanı genel görüntüsü.⁵⁵⁵

Ülkemizdeki meydan örneklerini Batı'daki örnekleriyle mukayese ederek değerlendirmek çok sağlıklı sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olmayabilir. Birinci bölümde ele alınan kavramlarda görüldü ki, Batı ile onun dışındaki dünya arasında birçok konuda bir algı farklılığı vardır ve bu farklılık uygulamada da kendini göstermiştir. Bu durum Batı literatüründe var olan bir kısım şeylerin Batı-dışı toplumlar için var olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu toplulukta da kendilerine özgün formlarda uygulamalar görülmektedir.

Kaldı ki, gerek Eski Yunan agorası ve gerekse Roma forumu morfolojik ve ontolojik olarak bugünkü Üsküdar Meydanı'na benzer özellikler göstermekte ve tek bir parçadan ziyade, içinde birçok fonksiyonun icra edildiği parçalı açık alanlar ve bu alanları birbirinden ayıran bina ve birleştiren yollardan oluşmaktadır. Bu özelliğiyle Üsküdar Meydanı (meydanları) agora ve forum benzeri bir yapı göstermektedir. Roma forumları, Etruryalı mühendislerin vadiler arasındaki bataklıkları kurutarak elde ettikleri düz alanlardan

⁵⁵⁵ Google Earth

oluşmaktaydı.⁵⁵⁶ Ayrıca Avrupa'nın kuzeyinde ve Amerika şehir uygulamasında gotik mimarinin etkisiyle kentsel mekân birçok parçanın oluşturduğu bir bütünden ibaret olup, Üsküdar Meydanı bahsedilen parçalı yapısıyla buna benzer özellik göstermektedir.

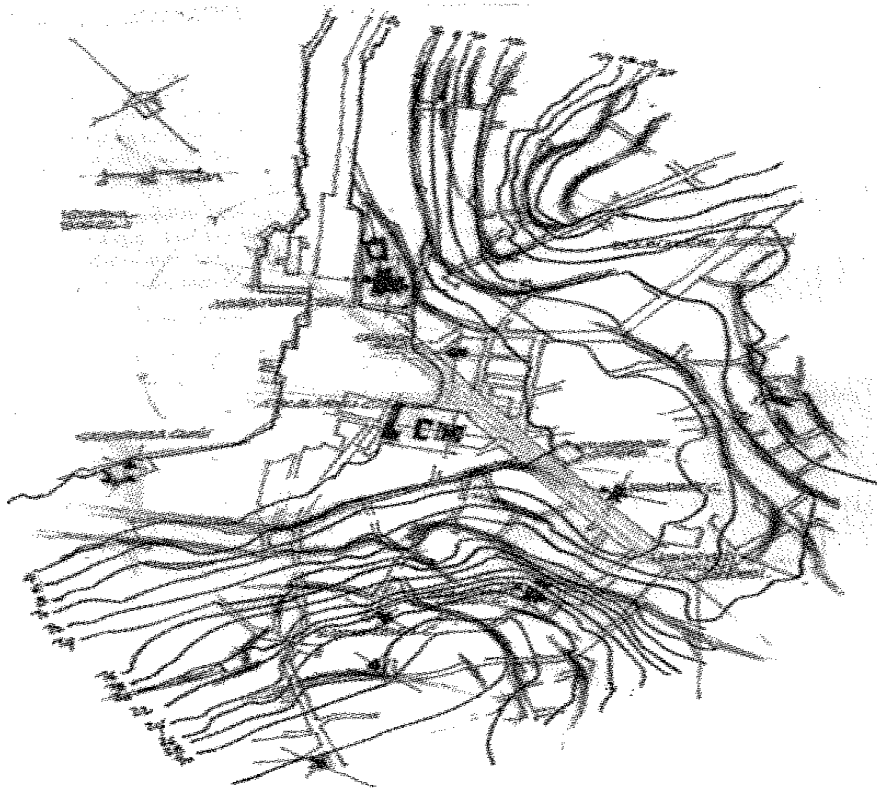
Diğer yandan kamusal açık alanlar ve meydanları Batı için farklı bir anlam ifade ederken, Batı-dışı toplumlar için bu anlam biraz daha farklıdır. Batılı hayat tarzında “imaj” çok önemli bir yere sahip olduğundan bu toplulukların meydanları da buna uygun formlarda inşa edilmiştir. Geçmişten günümüze kadar gelen birçok Batı kent meydanı sadece imaj açısından o şehrin kimliğinin vazgeçilmez bir parçası hatta en önemli belirleyicisi olmaktadır.

Oysa Batı-dışı, özellikle de Doğu toplumlarında “işlev” birincil unsurdur. Dünya hayatına bakışın yansıması burada da kendini göstermekte ve kentsel mekânı belirleyici bir görev üstlenmektedir. İşlevin belirgin etkiye sahip olmasıyla ortaya çıkmış yerlerden biri olan Üsküdar Meydanı, etrafında oluşan onlarca cazibe merkezine rağmen bugün bile çekiciliğini ve içinde bulunduğu şehri tanımlama özelliğini devam ettirebilmektedir. “En yüksek erişebilirlik noktasının etrafında meydana gelen ve hemen yanında erişebilirliğin avantajlarından yararlanma derecesi en yüksek olan üst düzeydeki kullanımların yer aldığı, kentin ve alt bölgesinin odak noktasının oluşturduğu alanlar” olarak tanımlanan merkez, Üsküdar Meydanı özelinde değerlendirilecek olursa, bu alanın yukarıda söz konusu edilen özellikler açısından bir merkez konumunda olduğu rahatlıkla söylenebilir.⁵⁵⁷

Üsküdar Meydanı olarak adlandırdığımız alan coğrafi şartlar gereği de bir toplanma alanı konumundadır. Kent meydanları araştırmalarında en çok değinilen konulardan ve kent meydanlarının olmazsa olmaz niteliklerinden biri olan “meydanın mekân hissi verecek şekilde kapalılık özelliği göstermesi” Üsküdar Meydanı için coğrafi şartların sağladığı bir ayrıcalıktır. Buna göre “gruplanmış meydan” formunda olan Üsküdar Meydanı, üç tarafı tepelerle çevrili, yalnız kuzey batısından Boğaz'a açık ama Boğaz'ın sınırlandırdığı bir alandır (Bkz. şekil 11).

⁵⁵⁶ Kishlansky, Geary, O'Brien, p.74.

⁵⁵⁷ Aydın, s.4.

Şekil 11: Üsküdar Meydanı'nın tabii sınırları.⁵⁵⁸

Morfolojik olarak Üsküdar Meydanı “grup meydan” özelliğindedir. Bu tür meydanlarda içi içe geçmiş ve cadde ve/veya sokaklarla birbirlerine bağlanan alanlar söz konusudur. Bu tür bir meydan oluşumu haddizatında İslam şehir geleneğindeki mekânsal hareketlilikle de uyumludur. Turgut Cansever İslam şehrindeki bu hareketli yapıyı; “sonsuzluk içinde var olan tektoniklerin bir arada bulunmaları ile oluşan, açık, üzerine ilaveler alabilen bütünlük biçimi, Osmanlı şehirlerinde bütünlüğün biçimini belirlediği gibi bazen de bu bütünlüklerin mekân içinde yıldız kümesi gibi yerleşmelerine imkân veren yaradılışın yapısının kaçınılmaz ve uyulması zaruri olan düzenleme biçimidir” şeklinde ifade etmektedir.⁵⁵⁹

19. yüzyıla kadar bugünkü Demokrasi Meydanı'nın yerinde ve Hakimiyet-i Milliye ve Balaban Caddesi arasında Arasta çarşısı (Bit Pazarı) denilen ve Rum Mehmet Paşa

⁵⁵⁸ İmre Özbek, Üsküdar Meydanı'nın Toplumsal Veriler Doğrultusunda Geçirdiği Mekânsal Dönüşüm, **II. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri II. Cilt**, 12-14 Mart 2004, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2005. s. 374.

⁵⁵⁹ Turgut Cansever, **İslamda Şehir ve Mimari**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.109.

vakfından olan ve 50 kadar dükkânı bulunan çarşı vardı. Üsküdar Meydanı bu dönemlerde, iskelenin devamında, Osmanlı toplumsal yaşamının paralelinde gelişen ve çarşı-cami-iskele ilişkisi üzerinde yaşayan küçük ama önemli bir toplanma mekânı görünümündedir.⁵⁶⁰

Bu tarihten sonra ise yenileşme hareketleriyle birlikte Üsküdar Meydanı'nda da bazı değişiklikler olmuştur. Demiryolunun Haydarpaşa'ya kadar gelmesiyle Üsküdar Meydanı ticarî varış noktası olma özelliğini kısmen kaybetmiştir. 1855 yılında ise büyük iskelenin yanına telgrafhane kurulmuştur. Bu dönemle birlikte, değişen kent ve toplum yaşamının paralelinde, iskele-çarşı ağırlıklı olan küçük meydan, giderek boyutlarını aşmaya ve özgün işlevlerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Meydan için bir ölçek değişimi söz konusu olmuştur.⁵⁶¹

Cumhuriyet döneminde ise Prost'un önerdiği plan çerçevesinde Üsküdar Meydanı genişletilerek Harem'e kadar uzanan bir sahil yolu projesine dönüştürülerek meydan bugünkü boyuta ulaşmıştır. 1973 senesinde Boğaz Köprüsü'nün ve diğer çevre yollarının yapımı Üsküdar Meydanı'nı Anadolu yakasının düğüm noktası olması sebebiyle etkilemiş ve meydanın işlevi giderek trafik düzenleyici biçime dönüşmüştür. Anadolu yakasındaki bölgelere (arka semtler) hizmet eden otobüs, dolmuş, taksi gibi araçların başlangıç noktası olmaya doğru evrilmiştir.⁵⁶²

İskeleden başlayarak Ahmediye Meydanı'na kadar uzanan ve toplam altı parçadan oluşan alanın etrafı genelde konutlar ve araç yollarıyla çevrilmiştir. Çevre binaları alana çok fazla anlam ve estetik katmayan alelade yapılardan oluşmaktadır. Ancak meydanın içinde tarihi ve kültürel açıdan oldukça fazla eser bulunmakta ve Üsküdar Meydanı bu yapılar aracılığıyla da Üsküdar'ın kentsel kimliğine katkı yapmaktadır.

İskele meydanında, Üsküdar İskelesi ve Beylerbeyi Harem sahil yolunun ortasında yer alan ve beyaz mermer basamaklarla yükseltilmiş Sultan Ahmet Çeşmesi, Topkapı Sarayı'nın önündeki muadili kadar güzel ve önemli iki yapıdır. Demokrasi Meydanı'nın kuzey doğusunda yer alan Mihrimah Sultan Külliyesi ile yine bu alanın güney batısında yer alan Yeni Valide Külliyesi Üsküdar Meydanı'nın en önemli iki tarihi yapısı olma

⁵⁶⁰ Özbek, s.375.

⁵⁶¹ Özbek, s.377.

⁵⁶² Özbek, s.379.

özelliğindedir. Yeni Valide Camii'nin kuzey batısında yer alan Gülfem Hatun çarşısı, Üsküdar Meydanı olarak tanımlanan alanın kuzey-güney aksının tam ortasında yer alan Mimar Sinan Çarşısı (Hamamı) ve Karadavut Camii de meydanın diğer önemli tarihi eserlerindendir. Üsküdar Belediyesi tarafından hazırlanan ve tezin sonunda yer verilen Üsküdar Meydanı için değişiklikler öngören proje tasarımında Üsküdar Meydanı içinde değerlendirilen Ahmediye Külliyesi, Aziz Mahmud Hüdayi Camii, Rum Mehmet Paşa Camii ve Şemsi Paşa Camii ise bu çalışmada meydan alanı içinde değerlendirilmemiştir.

Tarihi yapıların dışında, Üsküdar Belediyesi hizmet binası, katlı otopark ve bitişikteki Üçler Alışveriş Merkezi, Mihrimah Sultan Külliyesi'nin güney tarafında yer alan Yöre alışveriş merkezi, Karadavut Camii ile Ahmediye Meydanı arasında yer alan Çetinkaya Alışveriş Merkezi ve bitişik binalar bu alandaki önemli resmi ve özel binaları oluşturmaktadırlar.

Toplam beş ayrı mahalden oluşan Üsküdar Meydanı'nın her bir parçası için farklı yer döşemeleri tercih edilmiştir. Alanlar arasındaki geçişlerde ise yine farklı döşeme ve desenlerin olduğu görülmektedir. İskele meydanında gri ve bordo renkli kilit taşı kullanılmış olup, vapur ve motor iskelesi çıkışlarında farklı uygulamalar vardır. Vapur iskelesi önünde desenli granit yer döşemesine yer verilmiş. Motor iskelesi çıkışında ise oval desenli renkli asfalt tercih edilmiştir.

Belediye binası ile Mimar Sinan Çarşısı arasında kalan ve rekreasyon ve sanatsal etkinlikler için en fazla kullanıma sahip olan alanda ise içinde çeşitli mermer desen uygulamaları olan Arnavut kaldırımı döşemesi tercih edilmiştir. Ortadaki alana sekiz ayrı noktadan girişler olup, toplam sekiz peyzaj alanı yer almaktadır.

Belediye binasının arkasında yer alan ve etrafında çay ocaklarının yer aldığı alan içinde de Arnavut kaldırımı tercih edilmiş olup, aralarda mermer ve granitten desen uygulamaları yapılmıştır. Meydanın ortasında yaklaşık 7-8 metre çapında dairesel bir alan ve içinde bu alanın tamamını gölgeleyen büyüklükte bir palmye yer almaktadır. Ayrıca burada bir de, altı adet yarım daire oturma grubunun yer aldığı fevkani bir oturma alanı yer almaktadır.

Mimar Sinan arşısı ile ve Karadavut Camii arasındaki alan için ise girişler için dikdörtgen, orta bölüm için ise kare desenli mozaik zemin döşeme tercih edilmiştir. Buradaki alanın ana gövdesiyle Karadavut Camii arasındaki bölgede ise çokça desen uygulaması olan Arnavut kaldırımı uygulamasına yer verilmiştir. Ahmediye Meydanı'nda ise iskele meydanında olduğu gibi gri ve bordo renklerden oluşan kilit taşı tercih edilmiştir.

Resim 29: Üsküdar Meydanı'nda yer döşemeleri. Hasan Taşçı koleksiyonu.

Farklı bölgelerde farklı yer döşemeleri ve desenlere yer verilmesinin kullanıcılar açısından bir cazibe oluşturduğunu ve yeknesaklığı önlediğini söylemek mümkündür. Meydanlardaki farklılıklara aralardaki geçişlerde de yer verilmiş ve çok desenli bir görüntü elde edilmiştir.

Meydanlar için en önemli öğelerden birisi heykeller veya benzer sanatsal uygulamalar iken, bir diğeri ise rekreasyon açısından önemli olan su öğesidir. Meydanda, ikisi iskelelerin önünde, biri de Ahmediye Meydanı'nda yer alan üç adet siyah mermer kaideli ve metal yapıda, çağdaş tasarımla içeren üç adet heykel bulunmaktadır.

Resim 30: Üsküdar Meydanı'nda heykeller. Hasan Taşçı koleksiyonu.

Son yıllarda yapılmış olan üç heykelin de Üsküdar Meydanı için olduğu gibi, kendi yakın bölgeleri için de baskın öğe konumunda olmadıklarını söylemek mümkündür. Avrupa şehirlerinde heykeller meydanlar için baskın öğe konumunda iken Türkiye'de bunun böyle olmadığı bilinmektedir. Üsküdar için de benzer durumun söz konusu olduğu söylenebilir.

Üsküdar Meydanı'nın tam ortasında yer alan Mimar Sinan Çarşısı'nın güney ve kuzey tarafında yer alan ve kullanım açısından en yoğun yerler olan iki alanda birisi daire, diğeri ise dikdörtgen şeklinde iki havuz ve fıskiye bulunmaktadır. Bunun yanında meydandaki bütün alanlarda çeşitli büyüklükte ve cinsten ağaçlar da yer almaktadır. Ayrıca bütün alanlarda çimlendirme yapılan bölümlerde, çeşitli peyzaj çalılarına, ağaçlara ve çiçeklere yer verildiği de görülmektedir.

4.4.3 Üsküdar Meydanı'nın Ortaya Çıkardığı Kentsel Kimlik

Yılmaz Ergüvenç'e göre kent meydanları, kentlinin ev dışında sosyalleştiği yegâne yaşam merkezleridir. Kent planlaması bir konut planı gibi düşünülürse, konutlar kentin

yatak odaları, meydanlar ise ailenin bir arada yaşadığı salonlar gibidir.⁵⁶³ Ancak bugün durum tam olarak böyle değildir. Günümüz için birincil değerde kamusal mekân sayılmasa da alışveriş merkezleri geçmişte kent meydanlarının gördüğü işlevin birçoğunu üstlenmiş durumdadırlar. Ancak meydanların öneminin azalmakla birlikte halen devam ettiğini de söylemek mümkündür. “Şehirler kendilerini tanımlayan ve diğerlerinden ayıran bazı vasıflarıyla öne çıkar” şeklindeki bir açıklama ile Sivas “Tarihi Kent Meydanı Projesi” takdim edilirken, meydanın kentsel kimlik açısından belirleyici yönüne vurgu yapılmıştır.⁵⁶⁴

Braudel’e göre mekân doğa veya insan tarafından inşa edilmektedir.⁵⁶⁵ Buna doğa ve insanın birlikte inşa ettiği mekânları da ilave edebiliriz. Üsküdar Meydanı bu sonuncuya verilebilecek en iyi örneklerdendir. Her kimlik bir mekâna bağlıdır ve bu o kimliğin coğrafyasıdır. Üsküdar kimliğinin coğrafyası da Üsküdar Meydanı diye tanımladığımız “gruplanmış meydan” ve onun çevresidir. Üsküdar ilçesinin idarî sınırları çok geniş bir alanı kaplamakla birlikte, ilçenin uzak mahallelerinde oturanlar için “Üsküdar’a inmek” veya “Üsküdar’a gitmek” tabiri halen çok geçerli bir kullanımdır. İdari olarak Üsküdar’da olmalarına rağmen Üsküdar kimliğini oluşturan mekânda yaşamayanlar bilerek veya bilmeyerek bunu ifade etmektedirler.

Mekânın kimliğe etki etmesine en güzel örneklerden biri 1990 tarihli Sineklerin Tanrısı adlı filmidir. İngiliz edebiyatçı Sir William Golding'in 1954 tarihinde yazdığı aynı adlı romanından yapılmış filmde, uçakları okyanusa düşen ve sağ kalan bir grup seçkin ailelerin çocuklarından oluşan askeri okul öğrencilerinin adada yabanıl şartlara ayak uydurması anlatılmaktadır. Gayet medeni bir hayat süren çocukların bir kısmı adadaki şartların zorlamasıyla değişerek mekânın gerektirdiği bir kimliğe bürünmüşlerdir.

Burada karşılaşılan önemli soru şudur: Üsküdar Meydanı ve çevresinin belirlediği kimlik nasıl bir kimliktir? Bu soruya Ümraniye ilçesi örneğinden yola çıkarak bir cevap verilebilir. Başlangıçta üç ayrı sanayi bölgesinin etrafında şekillenmeye başlayan Ümraniye halen bu kimliği taşımakta, sanayinin kullanılmasıyla ortaya çıkan sermaye ise ticarî bir

⁵⁶³ Ergüvenç, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguvenc/kentlerin-kimligi-i-/c94f4069-8de6-446a-b515-fe0161cfe6f2> (2011)

⁵⁶⁴ Tarihi Kent Meydanı Projesi, **Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi**, Sivas Hizmet Vakfı Yayını, Sayı: 3, Sivas, 2005, s.47.

⁵⁶⁵ Braudel, **Uygurlikların Grameri**, s.40

kimliği de beraberinde getirmiş ancak bir kentsel kültürel kimlik henüz oluşmamıştır. Buna karşılık Üsküdar alt başlıklarıyla birlikte bir kentsel kültürel kimliğe sahiptir. Bu kültürün oluşmasında Üsküdar Meydanı olarak adlandırılan alan ve içinde yer alan yapılar etkin rol oynamaktadırlar. Üsküdar Meydanı dendiğinde akla gelen yer sadece bugün şantiye sahasına dönen eski Demokrasi Meydanı değil, iskeleden Ahmediye Meydanı'na hatta daha ileriye kadar uzanan alanın tamamı olup bu alanın içindeki yapılar da meydanın birer parçası olma özelliğindedirler. Nuray Güler Gülfem Hatun Çarşısı'nı anlatırken onun meydanın içinde olduğuna vurgu yaparak "Üsküdar Meydanında ticarî canlılığın en yoğun yaşandığı yer" diye tanımlamaktadır.⁵⁶⁶

Üsküdar ve çarşı ya da Üsküdar çarşıları her zaman var olduğu gibi zaman zaman da tartışma konusu haline gelmişlerdir. Üsküdar'la ilgili çalışmalarıyla bilinen Suat Erginer'in Üsküdar çarşısı hakkında yazdıkları bunun bir göstergesidir.* Bütün bunlara rağmen çarşıları içinde bulunduran Üsküdar Meydanı halen büyük bir ticarî canlılığın merkezi konumundadır. Günümüz ilişkileri tüketim üzerine temellendiğinden, kültür de tüketilenle kimlik bulma durumuna indirgenmiş bulunmaktadır⁵⁶⁷. Turgut Cansever'e göre Beyazıt, Aksaray, Saraçhane, Üsküdar ve Karaköy meydan düzenlemelerinden en ufak bir pratik fayda sağlanamadığı gibi meydanlar hususiyetlerini de kaybetmiş bulunmaktadır. Şehir merkezi konumundaki çarşıların yok edilmesi de bu kayıplardandır.⁵⁶⁸

Kentlerin kimliğiyle ilgili en ciddi sorunlardan biri de küreselleşmenin getirdiği iletişimle ortaya çıkan tek tipleşmedir. Her ne kadar GLOCAL anlayışla şehirler küresel dünyada kendi yerel kimlikleri ile var olmaya çalışsalar bile, kimliği oluşturan insan, mekân ve kültür küresellikten etkilenmekte ve da global kimlik dönüşümüne yol açmaktadır. Modern sonrasının en çarpıcı özelliği iletişim sektörünün güçlenmesi, kimliklerin belirgin

⁵⁶⁶ Nuray Güler, Üsküdar'ın Merkezi: Gülfem Çarşısı (XVI. Yüzyıl), **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 1-5 Kasım 2007, Bildiriler, Cilt I**, İstanbul, 2008, s.461.

* Suat Erginer Üsküdar'da çarşı olmadığından şikayete şöyle yazmaktadır: "Turizm Bakanlığı Üsküdar'ın önemini hâlâ anlayamamıştır. Çarşısız bir şehir görülmüş müdür? Üsküdar'a şöyle bir bakınca tereddütsüz evet cevabını verebilirsiniz. Çünkü (Yeni çarşı) adı ile anılan ve geçici olarak kurulmuş olan barakalar bir tarafa bırakılacak olursa koskoca şehir modern bir çarşıdan yoksun bulunmaktadır. Bunun tek çaresi İskele meydanından itibaren Hakimiyet Milliye caddesinin iki yanını kaplayan mezbeleliklerin istismali ve yıkılması suretiyle yapılacak modern binalar altında kurulacak mağazalarla çarşının bu cadde boyunca kurulmasını sağlamaktan ibarettir." (Suat Erginer, **Fotoğraflarla Üsküdar**, Menteş Matbaası, İstanbul, 1968, s.20.)

⁵⁶⁷ Ferzan Bayramoğlu Yıldırım, **İnsan Çevre Kent**, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, İstanbul, 1996, s.11.

⁵⁶⁸ Cansever, **İstanbul'u Anlamak**, s.100.

özelliklerinin kimi zaman silikleşmesi, ama kimi zaman da tam anlamıyla saflaşma talepleriyle görünür kılınması ya da bu bağlamdaki istemler ve aşırı devinimdir. Öznenin gereksinimlerin kıskacında var olması ve evrensel-insani değerleri neredeyse hiç hesaba katmadan silikleşmesi, kentin her türlü etkiye açık olması, farklılaşmaya, eleştirmeden, tartışmadan “evet” denmesi, böyle bir durumun kenti de kentin kültürünü de kimliksizleştirmesi, günümüzün özeti gibi görünmektedir. Gittikçe genişleyen, genleşen kentler insani ve evrensel değerleri göz ardı ederek, sözde gereksinimlerinin doyurulduğu evrensel mekânlar haline gelmekte, kimliklerini yitirmekte, kimliksizlik kimliğine ya da en iyimser deyişle küresel kimliklerine bürünmektedirler.⁵⁶⁹

Meydanlar temelde iktidar mekânlarıdır. Agoradan foruma ve oradan Ortaçağ meydanına geçişte meydan iktidarın kendini ifade aracı veya toplumu kontrol alanı olmuştur. Osmanlı’da ise meydanları iktidar mekânı yapan unsurlar camilerdir. Özellikle selatin camilerinin kutsal olanla birlikte iktidarı da temsil ettiği düşünülecek olursa, Üsküdar Meydanı hem meydan formuyla hem de selatin camileriyle geçmişte bir iktidar mekânı kimliği kazanmıştır denilebilir. Ancak günümüzde camilerin böyle bir özelliği kalmadığından dolayı bu kimlikte de değişiklik meydana gelmiştir.

Üsküdar Meydanı Üsküdarlılar için vazgeçilmez bir kentsel form olma özelliğini taşımaktadır. İlçenin idarî sınırlarını tanımlayan Üsküdar ismi bir tarafa bırakılacak olursa semt olarak Üsküdar denildiğinde akla gelen yer, parçalı formu ve tabii sınırlarıyla, eski Yunan agorası ve Roma Formu görünümündeki meydan ve çevresidir. Bu alan Üsküdarlılar tarafından birçok amaç için kullanılmaktadır. Örneğin Avrupa şehirlerinde özellikle de İtalya’da örneklerine sıkça rastladığımız sanatsal veya toplumsal etkinlikler için kullanılmaktadır. Resim 31 de görüleceği üzere meydan bir sanatsal etkinlik için birkaç gün boyunca kullanılabilir. Son zamanlarda Afrika’da ortaya çıkan kuraklık nedeniyle oradaki dramı gözler önüne sermek için de resim 31 dekine benzer bir sergi açılmış ve günlerce meydanda kalmıştır. Bu durum Üsküdar Belediyesinin “Kültür Şehri Üsküdar” şeklindeki kimliklendirme çalışmasına katkı yapan bir uygulamadır.

⁵⁶⁹ Betül Çotuksöken, **Kent, Kimlik, Kültür**, akademik.maltepe.edu.tr/~betulc/Kent,%20Kimlik%20ve%20Kültür.doc, (2010).

Resim 31: Mimar Sinan Çarşısı ile belediye binası arasındaki meydanda bir sergi. Hasan Taşçı koleksiyonu.

Üsküdar Meydanı'nda heykel ve benzeri mimari unsurların olmaması da sanatsal açıdan bir eksiklik olarak görülebilir. Son senelerde yapılan Hezarfen heykeli ise baskın bir öge konumuna gelememiş olup, Ahmediye Meydanını kullanan insanların bile dikkatini çekmekten uzak bir yapıdadır. Batıdakilerle kıyaslandığında İslam şehirlerinde heykel olmamasının dinsel bir arka planı olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak önceki bölümlerde değinildiği gibi İbn Haldun heykel konusunda bilinenin aksine bir tutum sergileyerek “büyük şehirlerin ve yüksek heykellerin ancak büyük devletler tarafından vücuda getirilebileceği” şeklinde bir yaklaşımda bulunmuştur (Bkz. 326 numaralı dipnot).

Bu alanlarda şu an olduğu gibi bir futbol topu veya çalar saat heykelleri yerine Üsküdar tarihi ve kültürünü simgeleyecek uygun form ve büyüklükte heykeller yapılmasının Üsküdar kimliğine katkı yapacağı söylenebilir.

Resim 32: Ahmediye Meydanı ve Hezarfen heykeli. Hasan Taşçı koleksiyonu.

Oysa Avrupa’da örneklerine sıkça rastlanılan şekilde toplumun tarihinde ve kültüründe yer edinmiş olayların tasvir edildiği heykeller meydanlar için imaj unsuru olmakta ve şehrin kimlik kazanmasında önemli rol oynamaktadırlar.

Birçok yerde kentin yerleşik dokusu, tarihsel merkezi ve yakın çevrelerindeki yıllarca önce gelişimlerini tamamlamış yerleşme alanları olduğundan daha yüksek, daha yoğun kullanımlara dönüştürme istemi ile, artan baskılarla, çoğunlukla bu doğrultuda alınan plan kararları ile tek tek yıkılıp yenilenme, yükselip yoğunlaşma sürecine girmiştir. Bir o kadar da, yerleşik kent mekânı üzerinde yaratılan değişim dönüşüm baskıları yüzünden bakımsız ve korumasız bırakılan kentin kültürel öğeleri, geleneksel çevreler, eskime, köhneme, terk edilme, harap olma sürecine girerek bu değişimden paylarını almışlardır.⁵⁷⁰ Tüm bu olumsuzluklar neticesinde, merkezi olmayan, kimlik ve siluetten yoksun hatta simgesel unsurların bile yer almadığı sağlıklı yerleşimler ortaya çıkmıştır. Yapılan planların kent kimliği oluşturmaya yönelik değil de, var olan bozuk kalabalıklaşmayı tescil eder nitelikte olması ise ayrıca düşündürücü bir konudur. Söz konusu alanlarda yaşananların, kentsel taleplerden çok, rant sağlamaya yönelik taleplerle kenti yönetenlerin

⁵⁷⁰S.Güven Bilsel, Kent Kültürü, Kültürel Süreklilik Kimlik Sorunsalı Yaşanılan Kentsel Mekân Üzerine, **Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyum Bildirileri**, Mimarlar Odası Adana Şubesi, Adana, 2002, s.108.

karşısına çıkıyor olması, varlığını halk yığınlarına borçlu olan yerel siyasî idarecileri bu tür uygulamalar yapmaya zorlamaktadır.

Kısır döngü halinde devam eden bu sürecin sonunda kentsel mekân biçim değiştirip şekilsizleşir ve kimliksizleşme problemleri ortaya çıkar. Ancak Üsküdar bu sürece henüz ya girmemiş veya daha başında bir yerde durmaktadır. Bundan dolayıdır ki Üsküdar Meydanı halen önemli bir kentsel kimlik ögesi olarak tanımlanabilmektedir.

Üsküdar Meydanı'nın ortaya çıkardığı kentsel kimliğe Cemil Meriç ve Mehmet Ali Kılıçbay'ın tanımlamaları doğrultusunda da bakılacak olursa*, Üsküdar, Ahmediye Meydanından başlayıp iskelede son bulan tabii sergi alanıyla kendini ifşa etmekte, güzelliklerini ziyaretçilere sunmakta olduğundan ve kentten daha çok şehir olarak tanımlandığından dolayı “dişi” karakter arz etmektedir. Etrafındaki diğer kentsel oluşumlarla kıyaslandığında da, narinliği ve kucaklayıcılığı bu kimliği güçlendirmektedir. Üsküdar Meydanı ve içindekiler Üsküdar'a dişi karakterli bir şehir görünümü kazandırmaktadır. Bu karakteri güçlendiren başka öğeler de söz konusudur. Hanım sultanlar tarafından yaptırılan ve meydanı çevreleyen hatta meydanın içinde olduğu bile söylenebilecek Mihrimah Sultan Camii, Gülnuş Emettullah Valide Camii ve Gülfen Hatun çarşısı Üsküdar'ın “dişi şehir” kimliğini güçlendirmektedir.

4.5 Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Taslak Projesi

Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar için bir kimlik ve tanımlama alanı olmasından dolayı bu kimliğin sürdürülmesi ve/veya daha da geliştirilmesi için Üsküdar Belediyesi tarafından burasıyla ilgili olarak yeni bir tasarım yapılmıştır. Amaç ve öncelikleri belirlenmiş olan taslak projenin daha çok açık alan oluşturmayı hedefleyen bir yapısı olduğu görülmektedir. Oysa kent meydanlarının tasarımı temelde bir mimari sorun olmakla birlikte, meydan hiçbir zaman geometrik şekilli mimari bir odak değildir. Tarih boyunca işlevlerine bakarak meydan tasarımının sosyoloji, sosyo-psikoloji, tarih ve kültür bilimlerinin ortak ilgi alanı, mimarinin ise

* Cemil Meriç, romandan yola çıkarak sanatı dişi ve erkek karakterli diye ayırmıştır. Buna benzer olarak şehirler de ayırma tabi tutulabilirler. Mehmet Ali Kılıçbay ise şehirleri dişi ve erkek olarak ayırmakta, kent ile erkek olanı, şehir ile ise dişi olanı tanımlamayı daha uygun bulmaktadır.

bütün bunları bir araya toplayıp meydana son şeklini veren uygulama alanı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu projenin metninde ve tasarım çizimlerinde Üsküdar Meydanı, Demokrasi Meydanı'ndan ibaret olarak görülmemekte, bu tezin konusunu oluşturan alandan da daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Toplam 35 hektar alanı kapsayan taslak projenin metninde yapılacak yeni uygulamanın amaçları şöyle sıralanmıştır:*

- Üsküdar Meydanı ve çevresindeki mevcut ulaşım problemlerinin çözümünün sağlanması,
- Farklı ulaşım sistemlerinin entegrasyonunu sağlayan, yaya sirkülasyonunu ön plana çıkaran düzenlemelerin yapılması,
- Üsküdar Meydanı'nın İstanbul içindeki ilk Türk yerleşmesi olması nedeniyle bu özelliğini vurgulayacak ve İstanbul içindeki konumunu ve değerini yükseltecek bir kent parçası haline dönüştürülmesi,
- Üsküdar'ın büyük külliyelerinin Üsküdar Meydanı ile fiziksel ve sosyal ilişkilerinin sağlanması,
- Üsküdar'ın yok olmuş ve zarar görmüş mekânsal değerlerini günümüz yaşantısı içine tekrar entegre edebilecek bir tasarım konsepti geliştirilmesi,
- Rumi Mehmet Paşa Cami, Mihrimah Sultan Cami, Yeni Valide Cami ve İmareti, Aziz Mahmut Hüdayi Külliyesi, Şemsi Paşa Külliyesi gibi üst düzeydeki anıtsal yapıların oluşturduğu kentsel röper noktalarını ön plana çıkaran bir tasarımın kurgulanması,
- Üsküdar Meydanı ve çevresinde bulunan dinî ve sosyal yapıların oluşturduğu kültürel zenginliğin ön plana çıkarılması,
- İstanbul için önemli bir merkez olan Üsküdar Meydanı'nın araç trafiğinin olumsuz etkilerinden kurtarılmış, çağdaş kent standartlarına sahip bir mekân haline getirilmesi,
- Üsküdar Meydanı'nda oluşturulan yeni programlarla meydanın kültürel, sosyal ve ticarî özelliklerinin desteklenmesi.

*Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. *Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesi Tanıtım Raporu*.

Projenin amaçları incelendiğinde, kullanıcıların şikâyetçi oldukları araçların yoğunluğu sorununu çözmek için bir yayalaştırma öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Boğaz'da inşa edilecek tüp geçit sayesinde Üsküdar Meydanı'nı kullanacak yolcu sayısındaki artışa tedbir olarak da, taşıt trafiğinin yer altına alınması da projenin hedeflerinden biri olarak görünmektedir.

Bunların yanında Üsküdar Meydanı'nı içindeki ve çevresindeki tarihi, kültürel ve dinî yapılarla ön plana çıkarmak ve bu sayede var olan kültürel zenginliği belirgin hale getirmek de projenin en önemli amaçları arasında yer almaktadır. Aşağıda yer alan proje çiziminde yayalaştırma ve rekreasyon alanları açıkça görülmekte, tarihi eserler ise ön plana çıkarılmaktadır.

Şekil 12:Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesi Çizimi

Hazırlanan taslak projede Üsküdar Meydanı'nda köklü değişiklikler öngörülmüş; yer döşemelerinden çevredeki binaların cephe giydirmelerine kadar birçok görsel düzenlemenin yanında fonksiyonel olarak da tasarımlara yer verilmiştir. Projenin amaçları

arasında yer alan, “Üsküdar Meydanı ve çevresinde bulunan dinî ve sosyal yapıların oluşturduğu kültürel zenginliğin ön plana çıkartılması” amacına uygun olarak Mihrimah Sultan Camii, Yeni Valide Camii, Mimar Sinan Çarşısı (Hamamı) ve Karadavut Camii başta olmak üzere, eserlerin silüetini olumsuz yönde engelleyen binaların kaldırıldığı ve adı geçen eserlerin belirginleştirildiği görülmektedir.

Yine projenin “Planlanan Fonksiyonlar” bölümünde, “Hakimiyeti Milliye Caddesi’nin yayalaştırılması ile Üsküdar Meydanı’nda bulunan ticaretin kuvvetlendirilmesi, bununla beraber tescilli kültür varlıkları ve İstanbul silüetine sahip meydanın yayalar tarafından düzenli bir kent meydanı haline dönüştürülmesi sağlanacaktır” ibaresine yer verilerek, Üsküdar Meydanı’nın şu an için ifa ettiği önemli ticarî fonksiyonun artırılmasının hedeflendiği görülmektedir.

Şekil 13. Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesinden Bir Görünüm. Demokrasi Meydanı ve Yeni Valide Camii.

Proje tasarımında Hakimiyeti Milliye Caddesi’nin tamamen araçlardan arındırılarak, mevcut haliyle grup meydan özelliği taşıyan alanları bölen ulaşım aksları ortadan

kaldırılarak mekânsal bütünlüğün sağlanmaya çalışıldığı da görülmektedir. Yine projede yer alan şekliyle, “Üsküdar Belediyesi ve kat otoparkının kaldırıldığı ve yeni karayolu bağlantısı ile sahil yoluna bağlantının sağlandığı bölgede ise Üsküdar’daki geleneksel ticareti devam ettirecek, Üsküdar’ın mevcut dokusu ile uyumlu ticaret alanları tasarlanmıştır. Ticaret alanları içerisinde sokak ve meydana açılan kafeterya ve oturma alanları tasarlanarak, günün her saatinde yaşayabilen canlı kentsel mekânlar oluşturulmuştur.” Bu durum proje için hazırlanan görsel tasarımlarda da açıkça görülmektedir. Aşağıdaki şekilde, Yeni Valide Camii sebilinin hemen karşısında, meydanın içine yerleştirilmiş olan dükkânlar görülmektedir.

Şekil 14: Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesinden Bir Görünüm. (Yeni Valide Camii Sebili ve Hakimiyeti Milliye Caddesi Girişi).

Taslak projede yer alan baskın amaçlardan birisi de, Üsküdar Meydanı içinde ve çevresinde bulunan tarihi binaların ön plana çıkartılarak kültürel zenginliğin artırılması yönündeki tasarımlar olduğu görülmektedir. Özellikle bahse konu alanın hem doğu-batı, hem de kuzey-güney akslarının tam ortasında kalan Mimar Sinan Çarşısı ve Karadavut Camii’nin etrafının tamamen açılarak belirginleştirildiği, mevcut binaların yerine ise tarihi eserlerin silüetini olumsuz olarak etkilemeyecek yükseklikte, tek katlı dükkânlar öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak bir kentsel tasarımın başarılı ve işlevsel olabilmesi için,

ya da var olan işlevini devam ettirebilmesi için insanları etkileyebilmesi gerekir. İnsanlarda tutku uyandırabilecek bir ruha sahip kentsel mekân her dönemde başarılı olma şansına sahiptir. Bu ruh yaygın olarak bilinenin aksine tarihten gelen nostaljik bir şey değil, toplumun o anki endişelerinin yansımasından ilham alan canlı bir olgu olmalıdır. Sadece tarihle bağ kurma iddiasındaki bir mekânın yeterince coşku ve tutku uyandıramayacağını söylemek mümkündür.

Meydanın istenen olumlu etkiyi yaratması sadece kendi içindeki niteliklere bağlı olmayabilir. Ait olduğu kentsel doku içindeki diğer meydan ve sokaklarla ilişkisi ve bu mekânlar içindeki yaya arterinin sürükleyiciliği ve meydana ulaşma anındaki algılamanın çok daha güçlü ve çarpıcı bir mekân etkisi yaratacağı, planlama aşamasında göz önüne alınması gereken bir başka husustur.⁵⁷¹

Şekil 15: Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesinden Bir Görünüm. (Önde Mimar Sinan Çarşısı, arkada Karadavut Camii).

⁵⁷¹ Okay, s.31.

Şekil 16: Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesinden Bir Görünüm. (Karadavut Camii ve Ahmediye Meydanı. Arada tek katlı ticarî veya kültürel işlevli yapılar)

Bir meydanın kullanımını belirleyen temel koşul, kolay erişilebilir olması, farklı kesimlerden ve yaş gruplarından kullanıcıları çekebilecek işlevsel çeşitliliği içermesidir. Meydanda sürekli kullanım ve canlılığın sağlanabilmesi için de, meydanı tanımlayan binaların ön yüzlerinde, özellikle giriş katlarında dış mekân ile ilişkiden yarar sağlayabilen kamusal işlevlere yer verilerek bir etkin kenar veya etkin önyüz oluşturulmasıdır. Bu bağlamda, arkadlar dış ve iç mekân kullanıcıları için güçlü bir yer duygusu ve kullanışlılık sağlarken, kentsel mekâna güçlü bir kenar oluştururlar. Arkadlar bazı örneklerde yerel kültürün çok güçlü bir şekilde yansıtıldığı, yerel halkı birleştiren ve şehri konuklarıyla bir araya getiren elemanlardır.⁵⁷²

Üsküdar Meydanı için yapılacak projede, düzenlemeden sonra meydanın kenarlarında kalacak pozitif mekânlarla, alan içindeki negatif mekânların uyumunu sağlayacak tedbirlerin alınması ve yukarıda belirtildiği şekilde kentsel mekâna güçlü bir kenar oluşturulması da dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi olarak değerlendirilmelidir.

Meydanların içinde bulundukları şehirler için birer kimlik alanı olduğu genel kabul gören bir olgudur. Buna paralel olarak yapılan gözlem, anket ve değerlendirmeler

⁵⁷² Okay, ss.31-32.

neticesinde, Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar için aynı şekilde bir referans ve kimlik alanı olduğunu olduklarını söylemek mümkündür.

Gerek kentsel kullanım ve gerekse imaj açısından düşünülerek son zamanlarda ülkemizde meydan uygulamalarına çokça yer verilmektedir. Sosyo kültürel arka planı olmamakla birlikte yeni bir şehir modeli oluşturma düşüncesiyle ve/veya içinde bulunduğu şehrin/bölgenin kimliğine katkı sağlayacağı düşüncesiyle yerel yöneticiler gerek seçim çalışmalarında meydan vaadinde bulunmakta ve gerekse bazı düzenlemelere gitmektedirler. Bunlardan en belirgin olanları Çağlayan Meydanı ve Ümraniye Kent Meydanı düzenlemeleridir.

Mevcut haliyle bir ulaşım meydanı görünümündeki ana gövdenin tamamen yok olmaması için Eugene Henard'ın Fransa'da Invalides garından yeni bir cadde geçirilme planları karşısında yaptığı teklife benzer bir teklif yapılabilir. Henard teklifinde; "On yılda, nakliye sanayinin gelişmesinin dayanılmaz baskısı altında bu yeni demir yolunun kullanımının alışkanlık haline gelmesiyle birlikte meydanın ikinci çeyreği de kemirilecektir ve Paris'in son büyük meydanı yirmi yıl içinde yok olacaktır. Bu istilayı engelleyebilecek tek yol vardır. Garın yeraltında kalmasını zorunlu kılmak. Garın üzerine öyle güzel, öyle çekici, öyle sanatsal bir kapak koymalı ki asla kaldırılmasın" diye uyarıyordu.⁵⁷³

Üsküdar Meydanı deniz seviyesinde bir alan olduğu için üzerindeki ulaşımın alta alınması pek mümkün görünmemektedir. Ancak arka semtlerden gelip deniz yoluyla karşıya (Beşiktaş, Sirkeci, Karaköy) geçenler için transit geçiş noktası Üsküdar'dan Harem'e taşınarak Üsküdar Meydanı bugün içine düştüğü araç yoğunluğundan kurtarılabilir.

Kentlerin doku ve kimliklerinin oluşmasında 'kentsel açık alan tipolojileri' baskın bir belirleyicidir.⁵⁷⁴ Gerek yapısı, gerekse fonksiyonları açısından Üsküdar Meydanı Gordon Cullen'in meydanı tanımlarken betimlediği "her şey için bir yer" kavramına tam olarak uymaktadır. Üsküdar sınırları içerisinde yaşayan veya İstanbul'un diğer ilçelerinden insanların birçoğunun arada bir mutlaka uğradığı bu yer, Eski Yunan'da agora ve Roma'da

⁵⁷³ Ragon, s.289.

⁵⁷⁴ Belemir Güzer, **Antalya ve Boston Kentleri Örneğinde Kentsel Açık Alan Tipolojilerinin Dönüşümünün İrdelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Ana bilim Dalı, Ankara, 2007, s.1.

forumun icra ettiği fonksiyonların birçoğunu icra etmekte ve onların kendi şehirleri için oluşturdıkları kentsel merkez olma özelliğini Üsküdar için oluşturmaktadır. Meydanların bir başka işlevi de kentsel strüktürün oluşmasında belirleyici olmalarıdır.

Türkiye’de çağdaş ölçek ve anlamda meydanların yokluğu kentsel kullanımları kısıtlamanın yanı sıra, kentsel planın kademelenmesinde kopukluklara neden olmakta, meydana başlıyarak oluşturulabilecek ve ona eklenilebilecek pek çok açık alan kullanımının eksik kalmasını getirmektedir.⁵⁷⁵ Üsküdar Meydanı bu açıdan da Üsküdar kentsel planlamasının merkezi konumunda olmakta ve Üsküdar’a dair yapılan veya düşünölen planlamalar bu alan merkez alınarak tasarlanmaktadır.

Üsküdar Meydanı için yapılacak yeni çalışmada Daryush Shayegan’ın “estetik uyumsuzluk”^{*} olarak tanımladığı bir tehlikenin varlığından bahsetmek mümkündür. Bu uyumsuzluk geleneğin biçimlendirmiş olduğu Üsküdar Meydanı’na, *Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Projesi* kapsamında modern bir görünüm kazandırma çabasıyla ortaya çıkabilir. Adı geöen projede özellikle yer döşemelerinde ve peyzaj uygulamalarında modern tasarım çizgilerinin dikkat çekmekte olduğunu söylemek mümkündür.

Shayegan’ın tanımladığı estetik uyumsuzluk bir kentsel kimlik tahribatına veya azalmasına yol açabilecek bir durum olarak görölebilir. Kaldı ki bu tanımlamada estetik uyumsuzluğu yanında ontolojik ve psikolojik uyumsuzluklardan da bahsedilmekte olduğu dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Projenin amaçları arasında yer alan “ulaşım sorunlarının çözümü” ve “ulaşım entegrasyonu” modern hayat tarzının ortaya çıkardığı

⁵⁷⁵ Güzer, , s.26.

^{*} Daryush Shayegan “estetik uyumsuzluk” olarak tanımladığı olguyu şöyle açıklamaktadır. “Batı-dışı uygarlıklar iki paradigmanın zamanını yaşamaktadırlar: kendi paradigmaları ve büyük bilimsel devrimlerden doğan paradigma (Foucault’nun deyişöyle modern *episteme*). Birbirine bu kadar karşıt modellerin çarpıştığı bir dünyada yaşayan insan, saçma davranışlarda bulunma tehlikesiyle karşı karşıya kalmadan bu duruma nasıl razı olabilir.? Her yanından gelen dalgalara nasıl set çekebilir? Aslında iki paradigmanın çatışması, ontolojik, psikolojik ve estetik uyumsuzlukların temeli olduğu kadar, gelenekle modernliği karşı karşıya getiren çelişkilerin de temelidir.” (Daryush Shayegan, **Yaralı Bilinç**, Çeviren: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, Altıncı Basım, İstanbul, 2010, s.59.) Shayegan şöyle devam etmektedir: “Aslında iki paradigma birbirlerini karşılıklı olarak biçimsizleştirirler. Modernlik gelenek tarafından doğasından uzaklaştırılacak, gelenek de modernliğin çelmelerine maruz kalacaktır. Tarihsel olarak bu evre ikisinin arası dönemdir. Her tür çarpıklıkların dönemi; epistemolojik, psikolojik, estetik. Düşünce art arda gelen uyumsuzluklara çarpmakta ve uyumsuzluklar, şeylerin ve varlıkların oluşumuna yansımaktadır. Taşıdıkları çarpıklıkların sosyolojik zeminleri vardır. Üstelik hiçbir toplumsal sınıf, hiçbir toplumsal ve mesleki ortaklık, hiçbir ideolojik söylem bu çarpıklıkların elinden kurtulamamaktadır... Gerçekte, toplumsal, estetik ve entelektöel yaşamın hiçbir kesimi bu çarpıklıklardan korunamaz.” (Shayegan, a.g.e. s.69.)

modern gereklilikler olup, bu amaçlar için Üsküdar Meydanı'nın altında uygulanacak olan özümleler bir biçim bozukluğu ve estetik uyumsuzluğa yol açabilecek uygulamalar olarak göze çarpmaktadır. Bunun yerine meydanın bir ulaşım merkezi olmaktan kurtarılması daha uygun bir çözüm olabilir.

Diğer yandan, dünya şehirlerinde önemli kimlik öğesi olmuş meydanların o yerin tarihiyle özdeşleşen kişi veya olaylara dair isimlerle isimlendirildikleri bilinmekte olup, Üsküdar Meydanı için de böyle bir çalışmanın yapılması faydalı olabilir. Demokrasi Meydanı adı çok genel geçer bir ad olup, gerek meydanın ana gövdesini teşkil eden bu alan ve çalışmanın konusu diğer alanlar için uygun isimlerle isimlendirme yapılmasının kentsel kimlik açısından gerekli olduğunu söylemek mümkündür.

5 ÜSKÜDAR MEYDANI İLE ÜSKÜDAR KİMLİĞİ İLİŞKİSİNİN TESPİTİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA

Bu bölüme kadar kent meydanı, kentsel kimlik ve özelde Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği arasındaki ilişkiler arşiv çalışması ve gözlemlerle incelenerek kavramsal olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği arasında var olduğu varsayılan ilişkinin boyutu ve yönünün nasıl olduğu ve bu ilişkiyi sağlayan faktörlere dair alan araştırmasına yer verilecektir.

Üsküdar Meydanı'nın kullanıcılar nezdindeki algısı ve bunun neticesinde ortaya çıkan imaj ile meydanın yapısı, işlevleri ve tarihi-kültürel boyutunu tespit etmek ve Üsküdar kimliğiyle ilişkisini anlayabilmek için ankete dayalı saha araştırması yöntemi uygulanmıştır. Bu bölümde sırasıyla saha araştırmasının modeli açıklandıktan sonra uygulama neticesinde elde edilen bulguların analizine yer verilecektir. Bölümün sonunda ise saha araştırması ve yapılan gözlemler neticesinde elde edilen bulguların Üsküdar kimliği açısından ifade ettikleri anlamlar, meydanla kentsel kimlik arasındaki ilişkiyi oluşturan dört faktör üzerinden değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

5.1 Alan Araştırmasının Metodolojisi

Bir bilimsel çalışmanın en zor yanlarından biri çalışmayı sayısal verilerle doğrulayacak veya hipotezlerin gerçekliğini ölçecek araştırma modelinin oluşturulmasıdır. Araştırmanın amacını, yöntemini, kullanılan ölçekleri, veri toplama şekillerini, hipotezlerini, örneklem büyüklüğünü ve örneklemin tercih sebeplerini kapsayan veriler bütünü bilimsel araştırmalar için model olarak tanımlanabilir. Tezin alan araştırması için belirlenen metodolojinin alt açılımları aşağıdaki gibidir.

5.1.1 Araştırmanın Yöntemi

Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kentsel Kimliği arasındaki ilişkinin tespiti amacı doğrultusunda hazırlanan anket formu aracılığıyla araştırma verileri toplanmıştır. *Basit Tesadüfi Örneklem Yöntemi* uygulanmıştır.

5.1.2 Belirlenen Yöntemin Uygulanma Gerekçesi

İstatistiksel araştırma yöntemlerinde önemli bir yer kaplayan örnekleme temelde tesadüfi ve karar örnekleme olarak iki kısma ayrılmaktadır. Karar örnekleme, evren hakkında kesin bir bilgi olmadığında veya bilgiye ulaşmak bazı zorluklar içeriyorsa uygulanan yöntemdir. Bazı durumlarda da evrenin özellikleri net olarak biliniyorsa kotalı karar örnekleme kullanılarak evrenin bütün özelliklerini temsil eden bir örneklem belirlenir. Bir nevi evrenin minyatürü elde edilir. Karar örnekleme sonucu elde edilen verilerden evren parametrelerini tahmin etmek yanlışlık arz ettiğinden dolayı hesaplanmaz ve bu yüzden bilimsel çalışmalarda tercih edilmeyen bir yöntemdir. Olasılıklı örnekleme yöntemlerinde ise evrenden seçilen bir bireyin seçilme olasılıklarının bilinmesi ve evrenin parametrelerinin kolaylıkla tahmin yapılabilmesi sebebiyle bilimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Olasılıklı örneklemede rastgele örnekleme, tabakalı örnekleme, kümeli örnekleme ve sistematik örnekleme, çok aşamalı örnekleme gibi farklı yöntemler vardır. Tabakalı örneklem modeli; evreni heterojen bir yapıda olduğunu bildiğimiz bir özelliğine göre katmanlara ayırarak her bir tabakadan, tabakadaki kişi sayısını temsil edecek kadar kişi rastgele seçilmesi ve bu sayede evrenden daha homojen yapıda örnekleme elde edilmesi işlemi olarak tanımlanabilir. Kümeli örneklemede ise; araştırma yapılacak bölge belirli özelliklere göre coğrafi olarak kümelere ayrıştırılır ve bu kümelerden tesadüfi olarak belli bir adet belirlenerek bu kümelerdeki her bir birey araştırmaya dahil edilerek yapılır. Sistematik örneklemede; evren belli bir veya birkaç özelliğe göre sıraya dizilerek, evren örnekleme sayısına bölünür. Elde edilen sayıya k dediğimizde 1 'den k arasında bir kişi seçilir ve bu kişinin sıra numarasına k eklenerek bir sonraki kişi belirlenir. Bu şekilde evrenden örneklem birim sayısı kadar kişi sistematik olarak seçilmiş olur. Rastgele örnekleme; evren küçük sayıda ve evrenin her birimine ulaşılabiliriyorsa evrendeki her bir kişiye sıra numarası verilir ve rastgele sayılar tablosundan seçilen sayı kimin numarası ise o

kişi örnekleme dahil edilir. Eğer evren sayılayamayacak çokluktaıysa ve açık alanlarda araştırma yapılıyorsa en iyi örnekleme yöntemi rastgele örnekleme yöntemidir. Bu yöntem uygulanırken bir kişi ile görüşme yapıldıktan sonra beş veya yedi kişi sayılarak bir sonraki kişi ile görüşme yapılır. Bu işlem örnekleme sayısı tamamlanana kadar devam eder. Burada atlanacak kişi sayısı rastsal olsun diye her bir görüşmeden sonra rastgele tablosundan bir sayı seçilerek seçilen sayı kadar da atlama yapılabilir. Açık alanda olasılıklı örnekleme yöntemlerinden rastgele örnekleme dışında diğer örnekleme yöntemlerinin kullanılması imkânsız olarak görüldüğünden bu yöntem kullanılmıştır.

Ayrıca araştırmada *kantitatif, yüz yüze anket tekniği* kullanılmıştır. Anket, demografik verilerin tespitini hedefleyen bölümün dışında birbirini destekler nitelikte iki bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde meydanın kullanıcılarından sorunun altındaki seçeneklerden kendileri için uygun olan bir veya daha fazla seçeneği tercih etmeleri istenmişken, ikinci bölümde ise, seçeneklere katılma dereceleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

5.1.3 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; *meydanlar ve kent kimliği arasındaki ilişkiyi incelemektir*. Meydanların kent kimliği üzerinde yarattığı etkiyi incelemek ve değerlendirmek amacıyla Üsküdar ilçesinde kantitatif bir araştırma yapılmıştır. Kantitatif araştırma kapsamında meydan ve kimlik ilişkisi dört ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar; meydanın imajı, yapısı, tarihi / kültürel birikimleri ve işlevidir. Meydanların işlevi ile ilgili incelemelerde; tarihi, ticarî, kültürel, sosyolojik, siyasal vb. alanlarda incelemelere yer verilmiştir.

Çalışmanın diğer bir amacı da, Üsküdar Meydanı için planlanan *Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Taslak Projesi* için önerilerde bulunmaktır. İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden olan ancak son senelerde çekim merkezi olma özelliğini yitirmeye başlayan Üsküdar için mekânsal bir kimlik tanımlaması yapmak veya var olan kentsel kimliği güçlendirici önerilerde bulunmak

bu modelin alt başlıkları olarak görülebilir. Buna göre çalışmanın amaçları aşağıda sıralanmıştır:

- Üsküdar Meydanı'nın yapısı ve özelliklerini tespit etmek
 - Üsküdar Meydanı'nın işlevlerini tespit etmek
 - Üsküdar Meydanı'nı tarihi ve kültürel açıdan tanımlamak
 - Üsküdar Meydanı'nın kullanıcılar açısından algısını tespit etmek
 - Üsküdar kimliğinin öğelerini belirlemek
 - Üsküdar Meydanı ile Üsküdar kimliği arasındaki ilişkinin boyutlarını tespit etmek
 - Meydanı kullanan bireylerin kullanım gerekçelerini tespit etmek
- Üsküdar Meydanı ve Çevresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Taslak Projesi için önerilerde bulunmak.

5.1.4 Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri

Araştırmanın saha uygulamasının tamamlanması ile birlikte tüm veriler SPSS'te analiz edilmiştir. Tüm sorulara ilişkin verilerin frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak yorumlanmıştır. Ayrıca, likert tipi sorular için betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin betimsel istatistikleri ve sıklık dağılımlarının yanı sıra dönem (yaz- kış), zaman (sabah, öğlen, öğleden sonra), cinsiyet ve eğitim ile olan ilişkileri çapraz tablolar ile incelenmiş ve yorumlanmıştır. Anket formunu üçüncü bölümünde yer alan 20 soruluk ölçeğin alt başlıklarını belirlemek ve boyut indirmek amacıyla Faktör Analizi uygulanmıştır. Faktör Analizi ile elde edilen dört alt başlık çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Bu alt başlıkların cinsiyet gibi iki düzeyli değişkenler açısından ortalama değerlerinin farklılık gösterip göstermediğini ölçmek amacıyla gereken bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. İki'den fazla grup olduğu durumlarda ise grup ortalamaları arasında farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Grup ortalamaları arasında farklılık olduğu durumlarda varyansların homojen olma veya olmama durumuna bağlı olarak farklı çoklu karşılaştırma (post hoc) testleri kullanılarak farkın kaynağı tespit edilmiştir.

5.1.5 Araştırmanın Hipotezleri

Üsküdar Meydanı ile Üsküdar kimliği arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik olan araştırmada bu ilişkiyi sağladığı varsayılan algı, meydanın yapısı, meydanın tarihi ve kültürel birikimi ve işlevleri unsurlarına bağlı olarak ileri sürülen hipotezler şunlardır:

- Üsküdar Meydanı'nın imajı ile kentsel kimlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Üsküdar Meydanı'nın yapısı ile kentsel kimlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Üsküdar Meydanı'nın tarihi ile kentsel kimlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Üsküdar Meydanı'nın işlevleri ile kentsel kimlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmanın hipotezlerini uygunluğunu belirlemek için İki test uygulanmıştır. Bağımsız değişken olarak kullanılan değişken cinsiyet değişkeni gibi iki kategorili ise *bağımsız örneklem t testi*, üç veya daha fazla kategorili ise *varyans analizi testi* kullanılmıştır.

5.1.6 Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Bir kentsel formun özelliklerini ve etkinliği belirleyen temel iki olgudan bahsetmek mümkündür; bunlar biçim ve işlevlerdir. Kısaca “varlık” diye adlandırılabilir bu iki özelliğin dışında, kullanıcılar için önemli olan bir diğer hususun da algı olduğu söylenebilir. Algı biçimden ve işlevlerden bağımsız olabileceği gibi, onların ortaya çıkardığı ancak herkese göre farklılık arz edebilecek bir durumdur. Ayrıca bu çalışmadan meydanın tarihi ve kültürel birikimi de yapıdan ve işlevden farklı olarak ele alınıp değerlendirilecektir. Söz konusu bu dört faktörün tespiti için ise üç ayrı saha araştırmasından istifade edilmiştir. Bunlar:

- M.Ebru Erdönmez'in *Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplumsal İlişkileri Yapılandırmadaki Rolü, Büyükdere-Levent-Maslak Aksı* adlı doktora tezinde kullandığı "Açık Mekân Kalitesinin Sağlanması" adlı anket.
- Belkıs Ece Şahin'in *Meydanların Kentsel Yaşama Katkısı Üzerine Bir İnceleme: Bursa Örneği* adlı master tezindeki, TÜİK'den görüş alınarak hazırlanan ve SPSS değerlendirme tekniğinin kullanıldığı 48 soruluk bir anket.
- Mehmet İnceoğlu'nun *Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım, İstanbul Meydanlarının İncelenmesi* adlı doktora tezindeki 57 soruluk "Meydan Kalitesi Araştırma Anketi" dir.

Araştırma için oluşturulan ve "Meydan ile Kent Kimliği Arasındaki İlişkiyi Ölçme Anketi" olarak adlandırılan anketin alt başlıkları; meydanın işlevi, meydanın yapısı, algı, meydanın tarihi ve kültürel öğeleridir.

Görüşülen bireylere meydan ile ilgili toplam 20 ifade yöneltilmiş ve bu ifadelere ne derece katıldıklarını "1. Kesinlikle katılmıyorum", "5 Tamamen katılıyorum" olmak üzere 1 – 5 puan üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Sorgulanan bu 20 ifadeyi analize uygun hale getirmek için boyut indirgeme yoluna gidilmiştir. Boyut indirgemedede kullanılan yöntem faktör analizi olduğu için faktör analizi uygulanmaya karar verilmiştir. Veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını değerlendirmek için öncelikle korelasyon analizine bakılmış ve birbiri ile ilişkili olduğu düşünülen değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının 0.30 un üzerinde olduğu görülmüştür. Verilerin faktör analizine uygunluğu ise Bartlett ve Kaiser – Meyer – Olkin (KMO)) testi sonuçları ile belirlenmiştir.

Tablo 11: Faktör analizi uygunluk testi.

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,81
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1559,088
	df	105
	Sig.	0,000

İstatistiksel paket programının faktör analizi uygulama modülüne göre elde edilen yukarıdaki tabloya göre Bartlett testi anlamlılık seviyesi sonucu 0.05'den küçük olduğu için anlamlıdır, yani değişken sayısının fazla olması nedeniyle incelenemeyen korelasyon matrisinde değişkenlerin en azından bir kısmı arasında yüksek oranlı korelasyon vardır. Bartlett testi, veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını gösteren bir analizdir ve çıkan sonuç faktör analizinin uygun olduğunu göstermiştir. KMO testi örneklem sayısının yeterli olup olmadığını ölçen bir testtir ve test sonucunun 0.60'dan yüksek çıkması beklenir. Test sonucu ne kadar yüksek olursa veri seti faktör analizi yapmak için o kadar iyidir denir. Tabloda da görüldüğü gibi KMO % 81 bulunmuştur. Bu değer veri setine faktör analizi yapılabileceğini göstermektedir. Bartlett ve KMO değerleri arzulandığı gibi çıktığından veri setinin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir.

Faktör analizi uygulandıktan sonra faktör sayısını belirlemede değişik yöntemler söz konusudur. Özdeğerin 1'den büyük olması, faktörün varyans açıklayıcılığının %5'den büyük olması, scree plot grafiğinde eğimin birden değişerek düzleşmesi, faktör sayısının önceden belirlenmesi, toplam varyans açıklayıcılığının % 67'den fazla olması gibi yöntemlerdir. Bu çalışmada özdeğer istatistiği 1'den büyük olan faktörler anlamlı olarak kabul edilmiştir. Buna göre özdeğeri 1'den büyük olan dört faktör belirlenmiştir. Bu faktörlerin varyans açıklama yüzdeleri aşağıdaki tabloda (Bkz. tablo 12) verildiği gibidir. Dört faktör toplam varyansın %54'ünü açıklamaktadır. Bu oran fen bilimlerinde %67, tıp alanındaki çalışmalarda ise %90 olarak toplam varyansı açıklaması beklenmektedir. Sosyal bilimlerde

bu oran %50 olarak kabul görmektedir. Bu çalışma bir anket uygulaması olduğu için açıklanan varyans oranı yeterli görülmüş ve faktör analizi uygulamasına devam edilmiştir.

Tablo 12 :Faktörlerin isimlendirilmesi

	FAKTÖR İSMİ	VARYANS AÇIKLAYICILIĞI
Faktör 1	Kullanıcıların Meydanı Kullanım Gerekçeleri (İşlev)	15,141
Faktör 2	Boyut, Kapalılık /Açıklık, Temizlik, Barındırdığı Estetik Öğeler (Meydanın Yapısı)	15,030
Faktör 3	Meydanı Kullananların Meydana Dair Algıları (İmaj)	12,701
Faktör 4	Tarihi ve Kültürel İmgelere ve Birikime Sahip Olup Olmadığı	11,560
TOPLAM		54,432

Elde edilen faktörleri birer değişken olarak düşünüp ileride yapılacak analizleri kolay yorumlayabilmek amacıyla her bir faktöre bir isim verilmesi gerekmektedir. Bunun için faktör analizi sonucunda ortaya çıkan tablo ve her bir faktöre düşen değişken tek tek incelendiğinde, teorik anlamda bu kümeleri birbirinden ayırırken içindeki elemanları da ortak bir paydada birleştirecek farklı faktör isimleri araştırılmıştır. Bunun sonucunda da sorular Tablo 6 da yer verilen; Meydanın Kent Kimliğine Katkı Yapmasının Sağlanmasına Yönelik Alan Araştırmasının Temel Dinamiklerini oluşturulan dört faktöre ayrılmıştır. Oluşturulan bu dört faktöre tabloda yer alan isimlerin verilmesi uygun görülmüştür (Bkz. tablo 13).

Tablo 13: Her bir faktör kapsamında yer alan değişkenler listesi

Kullanıcıların Meydanı Kullanım Gerekçeleri, İşlev	Burada kendimi mutlu hissediyorum.
	Meydanların şehirler için önemli olduğunu düşünüyorum
	Burada şehrin güzelliklerini fark ediyorum.
	Bu meydan bu semte çekici bir merkez etkisi veriyor
	Bütün olarak değerlendirildiğinde bu meydan işlevsel açıdan yeterlidir.
Boyut, Kapalılık /Açıklık, Temizlik, Barındırdığı Estetik Öğeler	Burası geceleri yeterince güvenli bir yerdir.
	Meydanın büyüklüğünü yeterli buluyorum
	Meydanda bir havuzun olması gerektiğini düşünüyorum.
	Bütün olarak değerlendirildiğinde bu meydan özellikli bir yerdir.
Meydanı Kullananların Meydana Dair Algıları	Bu meydanda kendimi daha şehirli hissediyorum.
	Bu meydanda kendimi Üsküdarlı olarak hissediyorum
	Bu meydanda kendimi topluma yakın hissediyorum
	Bu meydanda kendimi şehrin merkezinde hissediyorum.
	Bu meydan Üsküdar'ın bütünlüğüyle uyumlu bir etki yaratıyor.
	Burada bu meydan olmasaydı Üsküdar'ın estetiği bozulurdu.
Tarihi ve Kültürel İmgelere ve Birikime Sahip Olup Olmadığı	Meydanın çevresindeki binalar meydana gelmemde etkilidir.
	Meydanın çevresindeki binaların özellikleri buraya gelmemde etkilidir.
	Bu meydan kültürümüze dair izler taşımaktadır.
	Bu meydanın Üsküdar kimliğine katkısı vardır.
	Burada Üsküdar tarihiyle bağlantı kuruyorum.

Tablo 14: Faktörlerin ortalama puanları

	<i>N</i>	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Kullanıcıların Meydanı Kullanım Gerekçeleri (İşlev)	448	1,80	5,00	4,20 Puan	0,405
Meydanı Kullananların Meydana Dair Algıları	449	2,67	4,83	4,12 Puan	0,365
Boyut, Kapalılık /Açıklık, Temizlik, Barındırdığı Estetik Öğeler	450	2,25	5,00	3,94 Puan	0,564
Tarihi ve Kültürel İmgelere ve Birikime Sahip Olup Olmadığı	450	1,40	4,80	3,65 Puan	0,595

Faktör analizi sonucunda değişkenler toplam 4'e indirgenmiştir. Her bir faktör için ortalama puan hesaplanmış, ardından da çeşitli bağımsız değişkenler açısından gruplar arasındaki farklılıklar test edilmiştir.

5.1.7 Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırma evreni Üsküdar Meydan'ı ve bu meydanda çeşitli zaman dilimi veya günlerde bulunan, farklı amaçlar için meydanı kullanan bireylerdir. Üsküdar Meydanı olarak tanımlanan mekân; Ahmediye Meydanı, iskelenin önündeki alan, belediye önündeki alan, Mimar Sinan Çarşısı ile Karadavut Cami arasındaki alan ve belediye binasının arkasındaki alan olmak üzere beş ayrı yerden oluşmaktadır. Beş ayrı mahalde *Basit Tesadüfi Örneklem Yöntemine* göre 450 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır.

Üsküdar eski İstanbul olarak bilinmesi, dinî, ticarî ve tarihi-kültürel alan olması sebebiyle İstanbul'un her köşesinden ziyaretçi buraya gelmektedirler. Bu sebeple çalışmada konu olan meydan için evreni İstanbul'un genel nüfusu kabul edilmiştir. Örneklem ise % 95 güven olasılığı ve % 5 hata payı ile 400 olarak belirlenmiştir. Çalışmalarda cevaplanmama oranı ve hatalı ve yanlış cevap verme olasılığı da göz önüne alınarak % 25 fazla anket yapılmıştır. Bu anketlerden 50 tanesi iptal edildiğinden 450 ankettin tamamı araştırmaya dahil edilerek örneklem oluşturulmuştur.

Ayrıca İstanbul'un en önemli meydanları olan Taksim Meydanı, Beyazıt Meydanı, Sultanahmet Meydanı ve Kadıköy Meydanı daha önce yüksek lisans veya doktora seviyesinde araştırmaların konusu oldukları için, bu çalışmada Üsküdar Meydanı tercih edilmiştir. Ayrıca İstanbul'da yer alanlar diğer meydanlar tek parçalı bir görünümde olmalarına rağmen Üsküdar Meydanı tabii sınırlarla çevrilen bir bölgede birden çok açık alandan oluştuğu için de diğerlerinden ayrılmakta olduğu için farklı tipolojide bir meydanın incelenmesi düşüncesi de bu seçimde etkili olan bir başka unsur olmuştur.

5.1.8 Anket Tasarımı

Araştırmada Kullanılan Ölçekler bölümünde yer verilen anketlerin kullanılabilmesi için bir dilekçe hazırlanıp, gerek elektronik posta ve gerekse mektup yoluyla yazışmalar yapılmış, tezlerin müelliflerinden ve enstitülerden izinler istenmiştir (Bkz. Ek 1.1, Ek 1,2, Ek 1.3). Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Çiğdem Polatoğlu, yazdığı cevabî elektronik posta iletilisinde Mehmet İncoğlu'nun kendisinden izin alınmasının yeterli olduğunu belirtmesi üzerine tezin yazarı ile telefonda görüşülerek şifahi olarak kullanım izni alınmıştır. Ece Asatekin ise kaynak gösterilmesi halinde alıntı yapılabileceğini elektronik posta aracılığı ile belirtmiştir (Bkz. Ek 2.1, Ek 2.2).

Başlangıçta, anketin birinci bölüm birinci kısmında 5 adeti anketör tarafından doldurulacak bilgi, birinci bölüm ikinci kısımda 6 adet demografi tespiti sorusu ve birinci bölüm üçüncü kısımda da 10 adet soru, ikinci bölümde ise 25 soru (Ek 3) yer almaktayken yapılan deneme anketinden sonra, geçerlik/güvenirlik açısından yapılan analiz neticesinde 5 soru (Ek 4) nihai formun ikinci bölümünden çıkartılmıştır.

Deneme anketinden sonra oluşan soru kâğıdı temel olarak iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm birinci kısımda anketör tarafından doldurulması gereken anketin yapıldığı mevsim, gün, saat ve meydan bilgilerini içeren kısım yer almıştır. Birinci bölüm ikinci kısımda ise ankete katılanların demografik bilgilerinin tespitini belirlemek için 6 adet, birinci bölüm üçüncü kısımda ise meydan hakkındaki algıları ve meydanları kullanım gerekçelerini ölçmek için ise 10 adet soru yer almıştır.

Anketin ikinci bölümünde ise bir ölçek oluşturabilmek için beşli likert ölçeğine göre bir soru tablosu yer almış, bu bölümdeki sorular aynı zamanda ikinci bölümdeki soruları da destekleyen veya doğrulayan nitelikte olmasına dikkat edilmiştir. Anketin gerek birinci bölüm üçüncü kısımdaki, gerekse ikinci bölümündeki sorular seçilirken, Tablo 6 yer alan “kent meydanının varlığı işlevlerinden bağımsız olarak kent kimliğine olumlu katkı yapar” önermesinin alt kırımları olan “imaj”, “meydanın yapısı” ve “kent meydanı, tarihi ve kültürel birikimi ve işlevleriyle, meydanı kullanan kentliler aracılığıyla kent kimliğine olumlu katkı sağlar” önermesinin alt kırımları olan “tarihi ve kültürel birikim” ve “işlevler”ini ölçmeye yönelik olmasına dikkat edilmiştir (Ek 5). Böylece Üsküdar Meydanı ile Üsküdar kentsel kimliği arasında var olduğu düşünölen ilişki bütün yönleriyle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tespit edilen dört faktörün etkinliği ve bu faktörlere dayanarak oluşturulan hipotezlerin doğruluğunu ölçmek için yirmiden fazla ifade sorgulanmış, deneme anketinden sonra ise analizi faktörlere uygun hale getirmek için boyut indirgeme yoluna gidilerek faktör analizi uygulanmasına karar verilmiştir. Belirlenen dört faktör, bu faktörlere dayanılarak oluşturulan hipotezler, bu hipotezleri doğrulamak için ölçölecek veriler ve ölçme yöntemleri “*Meydan ile Kent Kimliği İlişkisini Oluşturan Faktörler, Bu Faktörlere Dair Hipotezler, Ölçölecek Veriler ve Kullanılacak Yöntemler*” adlı tabloda yer almıştır (Bkz. tablo15).

Tablo 15:Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kent Kimliği İlişisini Oluşturan Faktörler, Bu Faktörlere Dair Hipotezler, Ölçülecek Veriler ve Kullanılacak Yöntemler*

Kent Meydanının Varlığı İşlevlerinden Bağımsız Olarak Kent Kimliğine Olumlu Katkı Sağlar	Kent kimliğine katkı yapan faktör: İmaj	Hipotez: Üsküdar Meydanı'nın imajı ile kentsel kimlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Ölçülecek Veri: Algı**	Yöntem: <i>Meydanı kullananların meydana dair düşüncelerinin tespit edilmesi.</i> (Anket)
	Kent kimliğine katkı yapan faktör: Meydanın Yapısı	Hipotez: Üsküdar Meydanı'nın yapısı ile kentsel kimlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Ölçülecek Veri: <i>Boyut, Kapalılık /Açıklık, Temizlik, Barındırdığı Estetik Öğeler</i>	Yöntem: <i>Meydanın ve etrafının analiz edilerek, bilimsel tasniflere göre nasıl bir meydan olduğunun tanımı.</i> (Gözlem ve Anket)
Kent Meydanı, Tarihi ve Kültürel Birikimi ve İşlevleriyle, Meydanı Kullanan Kentliler Aracılığıyla Kent Kimliğine Olumlu Katkı Sağlar	Kent kimliğine katkı yapan faktör: Tarihi ve Kültürel Birikim	Hipotez: Üsküdar Meydanı'nın tarihi ile kentsel kimlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Ölçülecek Veri: <i>Tarihi ve Kültürel İmgelere ve Birikime Sahip Olup Olmadığı</i>	Yöntem: <i>Meydanın içinde ve çevresindeki tarihi bina ve imgelerin tespiti. Meydanı kullananların, bu bina ve imgeler hakkındaki görüşlerinin saptanması.</i> (Gözlem ve Anket)
	Kent kimliğine katkı yapan faktör: İşlevler	Hipotez: Üsküdar Meydanı'nın işlevleri ile kentsel kimlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Ölçülecek Veri: <i>Kullanıcıların Meydanı Kullanım Gerekçeleri</i>	Yöntem: <i>Kullanıcıların meydanı kullanım gerekçelerinin doğrudan kendilerine sorularak tespiti.</i> (Anket)

* M. Ebru Erdönmez'in "açık mekân kalitesinin sağlanması" adlı çizelgesinden faydalananak hazırlanmıştır. M.Ebru Erdönmez, , **Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplumsal İlişkileri Yapılandırmadaki Rolü, Büyükdere-Levent-Maslak Aksı**, Doktora Tezi, İstanbul 2005.

"Duyuların sağladığı duyular ya da duyuşsal uyarımlar aracılığıyla dışımızdaki varlıklar hakkında bilgi edinme yetisi, bu varlıkların bilincine varma yeteneği" olarak tanımlanan algı, duyularımız aracılığıyla bizi kuşatan dünyaya ilişkin bilgi edinmenin karmaşık bir yöntemi, dünyanın duyuşsal uyarımlarının anlamlı deneyimlere dönüştürülme sürecidir. Felsefe tarihinde algı kimilerince (özellikle Locke, Hume, Berkeley gibi deneyciler ve ardılları tarafından) insan bilgisinin biricik kaynağı olarak görülürken, kimilerince de (özellikle de Descartes, Spinoza, Leibniz gibi usçular ve ardılları tarafından) bu bilginin kaynaklarından yalnızca biri olarak görülmektedir. (A.Baki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, **Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s.52)

Anket sonucunda oluşacak kanaatler Heidegger'in "doksa" olarak tanımladığı, ankete katılanların içinde bulundukları ve onların beyanları, o anki algıları ve düşünceleri ile ortaya çıkan görüşlerden oluşacaktır.* Bu görüşler, yine Heidegger'in belirttiği şekliyle var olanın kendisine ait olan ve var olanın da ortaya çıkan görüşe ait olduğu bir yapıyı içermektedir.

Ölçülecek verilerden ikisi ankete diğer ikisi ise anket ve gözleme dayanmaktadır. Tablodan görüleceği üzere imaj ve yapı meydanının şimdiki işlevlerinden bağımsız olarak kimliğe katkı yapan öğeler olmakla birlikte, daha önceki bölümlerde görüldüğü gibi yapı geçmişteki işlevlerin etkisinde meydana gelmiş bir durumdur. Dolayısıyla burada da bir işlevselliğin söz konusu olduğu söylenebilir.

Kuşkusuz soru cetveli yolu ile gerçekleştirilen sorveylerin toplumsal bilimlere salt resmi istatistiklere dayanan ekolojik çözümlemelerle elde edilemeyecek, özellikle bireylerin saik, fikirsel yapıları ve beklentileri hakkında değerli bilgiler sağlandığına işaret etmek gerekmektedir. Bu çalışma için oluşturulan sorular, çalışmanın hemen başında teşkil ettirilmiş, deneme çalışması ve güvenilirliği test edildikten sonra ilerleyen aşamalarda, gözlem ve kaynak araştırmalarının objektifliği ortadan kaldırıp, subjektif bir amaç peşinde koşurma endişesinden dolayı da herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

* Heidegger'e göre *doksa* kişinin içinde bulunduğu görüştür. "Doksa geniş anlamıyla düşündüğümüzde her var olanı kendi görünüşünde (*eidōs*, *idea*) gizleyen ve gizinden sıyrarak görüştür. Örneğin bir kent muhteşem bir manzara sunabilir bize. Bir varlığın kendisinde sahip olduğu ve bu yüzden de kendi dışına sunabildiği bu gör(ün)üş kendisini her seferinde ancak ya bu, ya da şu bakış noktasından görünmeye bırakır. Görüş açısının farklılığına bağlı olarak kendisini sunan görüş her seferinde bir başka olur. Bu görüş aynı zamanda her zaman bizim kabul ettiğimiz ve ürettiğimiz bir görüştür. Var olan deneyimler ve onunla meşgul olurken, onun görünüşünden kendimize sürekli görüşler oluştururuz. Bu genellikle bir şeyin kendisini etrafı biçimde görmeden gerçekleşir. O şey üzerinde hangi yollarla ve hangi nedenlerle olduğunu bilmeden bir görüşe ulaşırız. Onun üzerine bir fikir oluştururuz. Bu esnada temsil ettiğimiz görüşün, şeyin kendisinde bir temsil olmaması gibi bir durum ortaya çıkabilir. Bu durumda görüşümüz sadece bir görüş, bir kabuldür. Bir şeyi söyle ya da böyle kabul ederiz. O zaman sadece fikir sahibi oluruz. Kabul etmenin Grekçe'deki karşılığı *dekhēsthai*'dir. (Kabul etme, görünmenin sunduğu ile ilişkili olarak kalır.) Bu ya da şu biçimde kabul olunmuş bir şey anlamındaki *doksa*, fikir demektir.

Doksa ile pek çok şey dile getirilir. 1. Görkem olarak görüş. 2. Bir şeyi sunan, yalın görüş anlamındaki görüş. 3. Sadece dışa öyle gözükme anlamındaki görüş; salt görüş olarak aldatıcı "görünüş". 4. Bir insanın oluşturduğu fikir anlamındaki görüş. Kelimedeki bu çok anlamlılık, dildeki bir dikkatsizliğin sonucu değildir. Tam tersine varlığın özüne ait niteliklerin sözün içinde korunduğu, büyük bir dilin olgunlaşmış bilgeliğinde, derinlerde temellenmiş bir oyundur. Bu konuya en başından itibaren doğru yaklaşabilmek için, görünüşü aceleyle sadece "oluşturulmuş", "öznel" bir şey olarak kabul etmek ve yanlışlamaya kalkışmak karşısında temkinli olmalıyız. Burada söz konusu olan daha çok, görünüşün, var olanın tam da kendisine ait olması ve böylece var olanın da görünüşe ait olduğu gerçeğidir." (Martin Heidegger, Varlık ve Görünüş, Heidegger, Editörler: Özgür Aktok, Metin Bal, Çevirenler: Özgür Aktok, Metin Bal, Çetin Balanuye, Yasemin Çına, Aysel Demir, Mehmet Elgin, Kurtul Gülenç, Emrah Günok, Doğan Barış Kılınç, Çiğdem Pala Mull, Hasan Ünder, Erdal Yıldız, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2010, ss.64-65.)

Herkes bilir ki insan davranışları ve algıları kolay sınıflandırılmaz. İstatistik bilimi için yapılmış olan, istatistik gerçekten kısmen kullanışlı da olan beşeri tabiat gerçeklerine ulaşmanın yegâne bilimsel yöntemi olabilir. Ne var ki tüm yöntemler arasında en az tatminkâr olanıdır (maddi bilimler arasında dahi) çünkü az kesin olanıdır denilebilir. Bu durum ortaya çıkacak sonuçların değerlendirilmesi açısından göz önüne alınması gereken bir kıstastır.

Araştırmadaki yaş gruplandırması (Ek 5.D-1), eğitim gruplandırması (Ek 5.D-3), saat aralığı gruplandırması (Ek 5.K-4), gelir grubu sınıflandırması (Ek 5.D-4) ve İstanbul'da yaşama süresi gruplandırması (Ek 5.D-5) ise kamuoyu araştırma firması olan GENAR Araştırma Şirketi tarafından daha önce yapılan araştırmalar baz alınarak meydana getirilmiştir.

5.2 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği Arasındaki İlişkiyi Tespit Etme Araştırmasının Değerlendirilmesi

Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği arasındaki ilişkiyi tespit etmek amaçlı olarak yapılan anket üç bölümden oluşmuştur. Bunlardan birincisi anketin ve kişilerin demografisini tespit amaçlı sorular ve anketör notlarından oluşan bölümdür. İkinci bölümde ise ankete katılanlara toplam on adet soru yöneltilerek Üsküdar Meydanı'nı kullanım gerekçeleri, ne sıklıkla kullandıkları ve meydan hakkındaki algıları tespit etmeye çalışılmıştır. Anketin faktör analizi uygulanan son bölümünde ise ikinci bölümü destekler nitelikte sorular sorularak anketörlerden; “kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum” seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Anket sonucunda ortaya çıkan toplam 95 adet tablonun 84 adedi değerlendirilmiş, bazı tablolar birleştirilip birlikte yorumlanmış ve böylelikle değerlendirmede toplam 32 tabloya yer verilmiştir.

5.2.1 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği Arasındaki İlişkiyi Tespit Etme Araştırmasının Demografik Açıdan Değerlendirilmesi

Anket uygulamasında, mevsim, gün ve saat bazında bazı ayrıştırmalar yapılmış, mevsimsel ayrıştırmada bahar (Nisan-Mayıs) ve yaz (Haziran-Temmuz) dönemi olarak iki farklı dönemde uygulama yapılmıştır. Hafta sonu ve hafta içi kullanımlara göre ve gün içindeki zaman dilimlerine göre de bir ayrıştırma yapılmış olup, her üç kriter için de sonuçlar aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 16: Bahar-yaz dönemine göre anket sayısı.

	Frekans	Yüzde
BAHAR (Nisan – Mayıs)	180	40
YAZ (Haziran - Temmuz)	270	60
TOPLAM	450	100

Toplam 450 anketin 180 adedi bahar (Nisan-Mayıs) ve 270 adedi ise yaz (Haziran-Temmuz) döneminde yapılarak mevsim çeşitliliğine göre farklılıklar olup olmadığı ölçülmek istenmiş, çıkan sonuçlar açısından kayda değer bir farklılaşma görülmemiştir. Ancak mevsimsel ayrıştırmaya dayanan sonuçlara da Ek 5 de yer verilmiştir.

Tablo 17: Hafta içi-hafta sonu ayrımına göre anket sayısı.

	Frekans	Yüzde
HAFTA İÇİ	224	49,8
HAFTA SONU	226	50,2
TOPLAM	450	100

Toplam 450 anket birbirine çok yakın olarak bölüştürülmüş ve 224 adedi hafta içi, 226 adedi ise hafta sonu olmak üzere uygulama yapılmıştır.

Tablo 18:Anketin yapıldığı saat dilimi istatistiği

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Sabah (09:00 - 11:59)	129	28,7	29,8
Öğlen (12:00 - 13:59)	105	23,3	24,2
Öğleden sonra (14:00 - 19:00)	199	44,2	46
Ara Toplam	433	96,2	100
Saat belirtilmeyen	17	3,8	
Toplam	450	100	

Zaman dilimleri sabah, öğle ve öğleden sonra olmak üzere üçe ayrılmış ve anket uygulamasında rakamlar 129,105 ve 199 olarak gerçekleştirilmiştir. Zaman dilimlerine göre kullanımlarda da ciddi frekans farklılıklarına rastlanmamış ancak sonuçlar bu kritere göre de tasnif edilmiştir.

Tablo 19:Anketin yapıldığı alan istatistiği

	Frekans	Yüzde
Ahmediye Meydan	117	26
İskele Meydan	116	25,8
Belediye önü	109	24,2
Mimar Sinan Çarşı-Karadavut Cami Arası	108	18,4
TOPLAM	450	100

İçinde bazı binalar bulunan ve bir kısım yollar geçen bölünmüş yeşil alan görünümündeki Üsküdar Meydanı için gruplanmış meydan tanımına uygun düştüğü daha önce belirtilmişti. Birçok mahalden oluşan bu alanın içinde bir kısmı isimlendirilmiş diğer bir kısmının ise münhasıran adlandırılmadığı küçük açık alanlar bulunmaktadır. Anket uygulaması bu alanların tamamında yapılmış, ana gövdeyi oluşturan Özgürlük Alanı ise şu an itibarıyla kullanıma kapalı olduğu için bu alanda anket yapmak söz konusu olmamıştır.

Toplam dört bölgeden oluşan alanda yaklaşık olarak eşit sayıda uygulama yapılmış olup bu alanların tamamının Üsküdar Meydanı olarak adlandırılan bütünün parçaları olduğu varsayımından dolayı verilerin her bir mahal için ayrı ayrı değerlendirilmesine gerek görülmemiştir.

Tablo 20:Yaş gruplarına göre dağılım istatistiği

	Frekans	Yüzde
18 - 24	136	30,2
25 - 34	140	31,1
35 - 44	89	19,8
45 - 54	52	11,6
55+...	33	7,3
TOPLAM	450	100

İnsanların dış görünüşleri itibariyle demografik olarak da bir yaş grubu dağılımı yapılmaya çalışılmış ve kamuoyu araştırma firmalarının baz aldığı beş yaş grubundan insanlarla görüşme yapılmış, ayrıca % 54 ve % 46'lık yüzdelerle de kadın-erkek dağılımı yapılmıştır.

Tablo 21:Cinsiyete göre dağılım istatistiği

	Frekans	Yüzde
Erkek	243	54
Kadın	207	46
TOPLAM	450	100

Sonuçlar kadın ve erkeklere göre tasnif edilmiş ve meydan algısından işlevlerine kadar birçok kriterde oluşan farklılıklara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 22: Eğitim durumuna göre dağılım istatistiği

	Frekans	Yüzde
Okur-yazar değil	1	0,2
İlkokul mezunu	74	16,5
İlköğretim/ortaokul mezunu	62	13,8
Lise mezunu	195	43,5
Önlisans mezunu	12	2,7
Üniversite mezunu	89	19,9
Yükseklisans / doktora mezunu	15	3,3
TOPLAM	448	100

2 ankette bu soru ile ilgili bilgi yer almamaktadır.

Eğitim durumuna göre ayrışmada toplumun genel eğitim düzeyinin bazı farklılaşmalarla meydana kullananların frekanslarına da yansıdığı görülmektedir. Tablo 15 de görüleceği üzere TÜİK'in 2010 senesi 15 yaş üstü eğitim istatistiğine göre de ilkokul, ilköğretim ve lise mezunları büyük ekseriyeti temsil etmektedir. Yapılan ankette de çıkan sonuçlar buna paralellik göstermiş, meydana kullananların büyük çoğunluğunu % 43,5 oranla lise mezunları oluşturmaktadır. TÜİK istatistiğinde birinci sırayı alan ilkokul mezunlarının meydana kullananların oranına benzer oranda yansımaması, kentsel mekânı kullananların kırsal alanlara göre eğitim düzeyinin yüksek olmasıyla açıklanabilir. Üniversite mezunu oranının % 19,9 olması da bunu doğrulayan bir oran olarak kabul edilebilir.

Kentsel kimliğin oluşturulmasında eğitim düzeyi yüksek kentli bireylerin ve onların oluşturdukları toplumun daha etkin rol oynayacağı varsayımdan hareketle, Üsküdar Meydanı'nın kullanıcılarıyla gireceği karşılıklı etkileşim ilişkisi sayesinde Üsküdar kimliğine katkı yapacağını söylemek mümkündür.

Tablo 23: TÜİK 2010 yılı İstanbul eğitim durumu istatistiği

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU				
ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ (ADNKS) VERİ TABANI				
Bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfus (15 +yaş) - 2010				
Türkiye				
Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın	Yüzde
Okuma yazma bilmeyen	3.812.092	697.305	3.114.787	6,97
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	3.208.131	1.171.687	2.036.444	5,86
İlkokul mezunu	15.709.975	6.973.926	8.736.049	28,73
İlköğretim mezunu	9.662.663	5.497.236	4.165.427	17,67
Ortaokul veya dengi okul mezunu	3.127.204	1.946.744	1.180.460	5,72
Lise veya dengi okul mezunu	11.374.336	6.556.319	4.818.017	20,80
Yüksekokul veya fakülte mezunu	4.566.049	2.692.405	1.873.644	8,35
Yüksek lisans mezunu	365.791	217.892	147.899	0,66
Doktora mezunu	113.862	70.788	43.074	0,20
Bilinmeyen	2.731.288	1.447.424	1.283.864	4,99
Toplam	54.671.391	27.271.726	27.399.665	100
Yabancılar kapsama alınmamıştır.				

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul?kod=2>

Eğitim durumuna göre sonuçlar meydanın yapısı ve işlevleri bölümünde de ele alınıp, eğitim seviyelerine göre algı ve kullanım farklılıkları değerlendirilecektir.

Tablo 24: Ailenin aylık toplam gelirine göre dağılım istatistiği

	Frekans	Yüzde
751 TL –1000 TL	16	3,6
1001 TL – 1500 TL	123	27,5
1501 TL – 2000 TL	197	44
2001 TL – 2500 TL	76	17
2501 TL -3000 TL	20	4,5
3001 TL ve üzeri	16	3,6
TOPLAM	448	100

2 ankette bu soru ile ilgili bilgi yer almamaktadır.

Ailenin aylık kazancına göre yapılan tasnifte ise, belirli bir düzeyin altına inildikçe ve üzerine çıkıldıkça meydana kullanım oranının düştüğü, kullanım sıklığının “orta gelir” diye adlandırılabilir seviyede yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durumda ulaşım için katlanması gereken bir maliyetin göstergesi olabileceği düşünülebileceği gibi, belirli gelir düzeyinin üstündekiler için ise kendi gelir seviyelerine göre başka cazip mekânların olabileceği de düşünülebilir.

Tablo 25: İstanbul’da yaşama süresine göre dağılım istatistiği

	Frekans	Yüzde
0-5 yıl	55	12,2
6-10 yıl	21	4,7
11-15 yıl	28	6,2
16-20 yıl	74	16,4
20 yıldan fazla	272	60,4
Toplam	450	100

İstanbul’da yaşama süresi açısından değerlendirmede ise; “yaşama süresi arttıkça kullanım yoğunluğu artmaktadır” yönündeki bir savı engelleyen veriler olmakla birlikte, 15

yıl üstü yaşama oranında kullanım miktarının arttığı görülmektedir. Meydanı kullananların % 76,8 i 15 yıldan fazla zamandır İstanbul'da yaşarken, bunun % 60,4'u ise 20 seneden fazla zamandır İstanbul'da yaşamaktadır. Bu istatistiki veriler açısından değerlendirildiğinde, şehirde ikamet etme süresi arttıkça kentsel kamusal mekânları ve bunların en başında geleni olan meydanı kullanım oranı artmaktadır. Kentsel kültürün gelişmesiyle meydanı kullanım süresi arasındaki pozitif ilişki, meydan ile kentsel kültür ve kimlik arasındaki doğrusal ilişkiyi açıkça göstermektedir.

İstanbul'da yaşanan ilçeye göre dağılımda ise % 60 oranında Üsküdar olması bilinçli bir tercihin söz konusu olduğunu göstermektedir. Özellikle iskele bölgesinin, Anadolu yakasındaki diğer ilçeler için Avrupa'ya geçiş aksı olmasına rağmen % 60 Üsküdar sonucu meydanın gelip geçerken değil, bunun dışında bir kentsel amaç için kullanıldığının göstergesidir. Daha sonraki verilerde görüleceği gibi her seferinde meydanda kalma süresiyle ilçelere göre dağılım frekansı birleştirildiğinde bilinçli bir kullanım görülmektedir. Bu durum da yukarıdaki verilerde olduğu gibi Üsküdar kimliğine katkı açısından olumlu etki yapacak bir göstergedir. Yaşanılan ilçeye göre meydanın kullanımında Anadolu yakasının diğer ilçelerinin Üsküdar'dan sonra en fazla kullanıcıya sahip olduğu görülmektedir. Adalar % 0,9, Ataşehir % 4,9, Beykoz % 7,1, Çekmeköy % 0,4, Kadıköy % 1,8, Kartal % 0,9, Maltepe % 0,7, Pendik % 0,4, Sancaktepe % 1,3, Sultanbeyli % 2,0, Tuzla % 0,4, Ümraniye % 5,6 frekansı ile yer almaktadır. Avrupa yakası ilçelerinde ise dağılım şu şekildedir: Arnavutköy % 0,2, Avcılar % 0,2, Bahçelievler % 0,7, Başakşehir % 0,7, Bayrampaşa % 1,3, Beşiktaş % 1,8, Beyoğlu % 1,3, Büyükçekmece % 0,2, Esenler % 0,2, Eyüp % 0,4, Fatih % 1,3, Gaziosmanpaşa % 1,3, Güngören % 0,2, Kağıthane % 1,1, Küçükçekmece % 0,2, Sarıyer % 0,9, Silivri % 0,2, Şişli % 0,7, Zeytinburnu % 0,2.

Bu rakamlara göre incelemenin konusu olan Üsküdar Meydanı için, Anadolu yakasından Şile, Avrupa yakasından ise Bağcılar ve Çatalca dışında bütün ilçelerden bir kullanım söz konusudur. Yukarıdaki veriler ışığında Üsküdar Meydanı'nın çalışmanın evrenini teşkil eden İstanbul için çok önemli bir kentsel mekân ve Üsküdar için de bir kimliklendirme alanı olduğu söylenilebilir.

5.2.2 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği Arasındaki İlişkiyi Tespit Etme Araştırmasının Birinci Bölümünün Değerlendirilmesi

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda en zor kısım, çalışmanın laboratuvarını oluşturan sosyal yapı ve onunla ilişkili elemanlar arasındaki etkileşimin olup olmadığının ve varsa bunu doğru bir şekilde ölçecek ölçeğin ortaya konmasıdır. Bir kimya laboratuvarında yapılmış olan deneyler gibi, sosyal bilimlerin konusu olan araştırmalarda hiçbir araştırmamanın ölçeği diğeri için tam uyumlu bir ölçek oluşturmamış olduğundan, her çalışmanın kendi ölçeğinin ortaya konulması gerekmektedir. Kent kimliği, uzun zaman süreci içinde biçimlenen, kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi niteliklerinin karışımı olarak tanımlanırken bunları ortaya çıkaran temel belirleyici iki unsurun yapı ve işlev olduğu önceki bölümlerde belirtilmişti. Bu ön kabulden hareketle araştırma, kent meydanının “yapısı” ve “işlevleri” ile kent kimliği arasında var olan ilişkinin Üsküdar Meydanı örneğinde gerçekleşip gerçekleşmediği, yönünün ve gücünün ne olduğunun tespiti üzerine bina edilmiş olacaktır.

Bu bölümde yapılan ankete katılanların dışarıdan bakıldığında anlaşılamayan yani anketörün seçmediği sonuçlara yer verilecek ve yorumlanacaktır.

Tablo 26: Cinsiyete göre meydanın kullanım gerekçesi

	Erkek Baz: 207 Kişi		Kadın Baz: 243 Kişi	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Dinlenmek için buradayım	171	35	186	32,2
Etrafı görmeye geldim	161	33	192	33,2
Alışveriş için buradayım	124	25,4	159	27,5
Geçerken uğradım	15	3,1	24	4,2
Bir randevu için buradayım	6	1,2	11	1,9
Birileriyle sohbet etmek için buradayım	9	1,8	6	1
Balık tutmak için buradayım	1	0,2	-	-
Sınava girmek için buradayım	1	0,2	-	-
Toplam	488	100	578	100

Birden çok cevap alınmıştır.

Üsküdar Meydanı'nın kullanıcılar için kullanım gerekçelerinin sorgulandığı sorudan elde edilen verilere göre gerek erkeklerin, gerekse kadınların meydanı aynı amaçlar için yaklaşık aynı oranlarda kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Buna göre meydanı kullanım gerekçelerinin başında bir *rekreasyon* işlevine atıf yapan dinlenmek için seçeneği gelmektedir. Her iki cins için ikinci sıradaki seçenek yine çok yakın oranlarla etrafı görme seçeneği olup, bu meydanın *yapısına* ve *tarihi ve kültürel öğelerine* işaret etmektedir. Daha sonraki seçeneklerde yine bazı işlevler sırayla yer almaktadır.

Rekreasyon ve alışveriş gibi iki temel işlevin yanı sıra meydanın yapısına ve barındırdığı tarihi-turistik öğelere atıf yapan ilk üç amaçtan sonra, Üsküdar Meydanı'nın bir ulaşım aksı olduğunu anlatan seçenek yer almaktadır ki, oda; "geçerken uğradım" seçeneğidir. Daha sonra ise Üsküdar Meydanı'nın bir buluşma, bir araya gelme noktası olduğunu açıkça belli eden iki seçenek gelmektedir ki toplam % 4,3 ve 6,1 lik değerlerle skalada yer almaktadırlar. Şehirlerde kentsel kimliğe katkı yapan mekânların buluşma yeri olarak tercih edildiği varsayımından hareketle, Üsküdar Meydanı'nın bir buluşma yeri

olarak tercih edilmesini, bizi bu alanın kısmen de olsa bilinen ve tanınan bir alan olduğu sonucuna götürebilir (Bkz. tablo 26).

Tablo 27: Eğitim durumuna göre meydanın kullanım gerekçesi

	Okur-yazar değil Baz: 1 Kişi		İlkokul mezununu Baz: 74 Kişi		İlköğretim/o rtaokul mezununu Baz: 62 Kişi		Lise mezununu Baz: 195 Kişi		Önlisans Mezununu Baz: 12 Kişi		Üniversite mezununu Baz: 89 Kişi		Yüksekisans / doktora mezununu Baz: 15 Kişi	
	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd
Dinlenmek için buradayım	1	100	59	35,5	51	35,7	141	30,9	11	36,7	79	35,1	13	33,3
Etrafı görmeye geldim	-	-	57	34,3	44	30,8	152	33,3	9	30	76	33,8	14	35,9
Alışveriş için buradayım	-	-	43	25,9	37	25,9	120	26,3	8	26,7	63	28	11	28,2
Geçerken uğradım	-	-	2	1,2	9	6,3	22	4,8	1	3,3	3	1,3	1	2,6
Bir randevu için buradayım	-	-	2	1,2	1	0,7	13	2,8	-	-	1	0,4	-	-
Birileriyle sohbet etmek için buradayım	-	-	3	1,8	1	0,7	7	1,5	1	3,3	3	1,3	-	-
Balık tutmak için buradayım	-	-	-	-	-	-	1	0,2	-	-	-	-	-	-
Sınava girmek için buradayım	-	-	-	-	-	-	1	0,2	-	-	-	-	-	-
Toplam	1	100	166	100	143	100	457	100	30	100	225	100	39	100

Birden çok cevap alınmıştır.

Meydanın kullanım gerekçeleri eğitim durumuna göre yapılan tasnifte de cinsiyete göre yapılanla benzer nitelik göstermektedir. Tablo 19'daki ilk üç sıra Tablo 20'de de iki farklı eğitim düzeyi hariç bütün eğitim seviyeleri için aynı sıralamayı göstermektedir. Yalnız lise mezunları ve lisansüstü eğitim yapmış olanlar için etrafı görmek seçeneği dinlenmek seçeneğinden önde gelmektedir.

Gerek Tablo 26 ve gerekse Tablo 27 incelendiğinde meydanın yapısının ve işlevlerinin önemli bir kullanım gerekçesi sağladığı anlaşılmaktadır. Bu durumun Üsküdar kent kimliğine yaptığı/yapacağı katkı tafsilatlı bir şekilde değerlendirilecektir.

Tablo 28: Cinsiyete ve eğitim durumuna göre meydanın kullanım sıklığı

	Erkek		Kadın		Okur-yazar değil		İlkokul mezunu		İlköğretim/ortaokul mezunu		Lise mezunu		Önlisans mezunu		Üniversite mezunu		Yüksek lisans / doktora mezunu	
	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd
Her gün	24	11,6	27	11,1	-	-	12	16,2	8	12,9	23	11,8	-	-	6	6,7	2	13,3
Haftada birkaç defa	176	85	209	86	1	100	61	82,4	52	83,9	164	84,1	12	100	81	91	12	80
Ayda birkaç defa	3	1,4	1	0,4	-	-	1	1,4	-	-	1	0,5	-	-	2	2,2	-	-
Ayda bir	4	1,9	5	2,1	-	-	-	-	2	3,2	6	3,1	-	-	-	-	1	6,7
Yılda birkaç kez	-	-	1	0,4	-	-	-	-	-	-	1	0,5	-	-	-	-	-	-
Toplam	207	100	243	100	1	100	74	100	62	100	195	100	12	100	89	100	15	100

Tablodan da görüleceği üzere Üsküdar Meydanı'nın İstanbullular, özellikle de Üsküdarlılar için sürekli ziyaret edilen bir kentsel mekân statüsünde olduğu söylenebilir. Hem erkeklerde, hem kadınlarda ve hem de her eğitim seviyesindekiler için meydanı kullanan bireylerin kullanım sıklığı % 80'in üzerinde bir oran için haftada birkaç kez kullanım gerçekleşmektedir. Bu durumda insan-insan ve insan-meydan etkileşiminin sürekliliğinden bahsedilebilir. Bu sürekli ilişki hem bireylerin kentsel kültürel dönüşümlerine, hem de kentsel kimliğe olumlu katkı yapabilecek bir durum olarak yorumlanabilir.

Tablo 29: Cinsiyete ve eğitim durumuna göre meydanın kullanım mevsimi

	Erkek		Kadın		Okur-yazar değil		İlkokul mezunu		İlköğretim/orta okul mezunu		Lise mezunu		Önlisans mezunu		Üniversite mezunu		Yüksekisans / doktora mezunu	
	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd
Yaz	129	62	136	56	-	-	52	70	31	50	108	55	8	67	54	61	11	73
İlkbahar	72	35	102	42	1	100	20	27	29	47	82	42	4	33	33	37	4	27
Dört Mevsim	5	2,4	-	-	-	-	1	1,4	2	3,2	1	0,5	-	-	1	1,1	-	-
Kış	1	0,5	3	1,2	-	-	1	1,4	-	-	2	1	-	-	1	1,1	-	-
Sonbahar	-	-	2	0,8	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
Toplam	207	100	243	100	1	100	74	100	62	100	195	100	12	100	89	100	15	100

Mevsimsel kullanım tercihlerinde gerek cinsiyete göre ayırmda, gerekse eğitim seviyelerine göre ayırmda sonbahar ve kış seçeneğinin düşük çıkmasının anketin yapıldığı mevsimden dolayı olduğu düşünülebilir. Anket uygulaması bahar ve yaz olmasından dolayı kış ve sonbahar frekansı düşük çıkmıştır. Bu durum meydanın sonbahar ve kış aylarında kullanılmadığının göstergesi olarak değerlendirilmemelidir.

Tablo 30: Eğitim durumuna ve cinsiyete göre meydanın her seferinde kullanım süresi

	Erkek		Kadın		Okur-yazar değil		İlkokul mezunu		İlköğretim/ortaokul mezunu		Lise mezunu		Önlisans mezunu		Üniversite mezunu		Yüksek lisans / doktora mezunu	
	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd
5-10 dakika kadar	3	1,4	3	1,2	-	-	-	-	-	-	5	2,6	-	-	1	1,1	-	-
Yarım saatten az	4	1,9	7	2,9	-	-	1	1,4	1	1,6	7	3,6	1	8,3	1	1,1	-	-
Yarım saat ile bir saat arası	10	4,8	7	2,9	-	-	3	4,1	2	3,2	7	3,6	-	-	5	5,6	-	-
Bir saatten fazla	167	81	209	86	1	100	62	84	51	82	161	83	9	75	76	85	14	93
Yarım günden fazla	23	11	17	7	-	-	8	11	8	13	15	7,7	2	17	6	6,7	1	6,7
Toplam	207	100	243	100	1	100	74	100	62	100	195	100	12	100	89	100	15	100

Gerek cinsiyete göre, gerekse eğitim durumuna göre yapılan ayrıştırmada her seferinde meydanın kullanım süresi istatistiğinde en belirgin durum, meydanı kullananların ekseriyetinin (yaklaşık olarak % 80 civarında) bir saatle yarım gün arasında bir vakit dilimi için meydana kaldıklarıdır.

Tablo 31: Cinsiyete ve eğitim durumuna göre meydanın kullanıcılar için bir anlam ifade edip etmediği

	Erkek		Kadın		Okur-yazar değil		İlkokul mezunu		İlköğretim/ortaokul mezunu		Lise mezunu		Önlisans mezunu		Üniversite mezunu		Yüksek lisans / doktora mezunu	
	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd
Evet	199	96,1	237	97,5	1	100	74	100	60	96,8	188	96,4	11	91,7	86	96,6	15	100
Hayır	8	3,9	6	2,5	-	-	-	-	2	3,2	7	3,6	1	8,3	3	3,4	-	-
Toplam	207	100	243	100	1	100	74	100	62	100	195	100	12	100	89	100	15	100

Şehirler için anlamlı mekânlar kimlikli veya kentsel kimliğe katkı yapan mekânlardır. Bu açıdan değerlendirilecek olunursa bu sorunun frekans değerleri çok önem kazanmaktadır. Üsküdar Meydanını kullanan kadınların % 97,5 i için bu meydanın bir anlamı vardır. Erkeklerin ise % 96,1 için meydan anlam taşımaktadır. Bu oranlar çok yüksek düzeyde olduğu için gerek Üsküdar'da yaşayanlar ve gerekse dışarıdan gelenler için Üsküdar'la irtibat kurulan ve üzerinden Üsküdar'ın anlamlandırıldığı mekânın Üsküdar Meydanı olduğu söylenebilir. Diğer yandan eğitim durumuna göre yapılan tasnifte üniversite mezunlarına dair oranın % 100 çıkması da çok önemlidir. Bunun sebebi ise kentsel kimlik ve kültür oluşumuna katkısının diğer eğitim seviyelerindekilerden daha çok olacağının düşünülmesidir. Eğitim seviyesinin yükselmesiyle Üsküdar Meydanı'nın anlam kazanması Üsküdar kimliği ve kültürüne yaptığı/yapacağı katkının bir göstergesi olarak okunabilir.

Tablo 32: Cinsiyete ve eğitim durumuna göre meydanın katılımcılar için algısı

	Erkek		Kadın		Okur-yazar değil		İlkokul mezunu		İlköğretim/ortaokul mezunu		Lise mezunu		Önlisans mezunu		Üniversite mezunu		Yüksek lisans / doktora mezunu	
	Baz: 207 Kişi		Baz: 243 Kişi		Baz: 1 Kişi		Baz: 74 Kişi		Baz: 62 Kişi		Baz: 195 Kişi		Baz: 12 Kişi		Baz:89 Kişi		Baz: 15 Kişi	
	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd
Güzelliği	177	34	220	35,6	1	33,3	70	37,6	52	32,5	171	34,9	10	33,3	78	34,1	13	34,2
Dinlendirici olması	165	31,7	193	31,2	1	33,3	58	31,2	53	33,1	147	30	10	33,3	76	33,2	12	31,6
Tarihi özelliği	89	17,1	90	14,6	-	-	27	14,5	23	14,4	79	16,1	4	13,3	39	17	6	15,8
Hatıratımda yeri var	67	12,9	86	13,9	1	33,3	23	12,4	24	15	71	14,5	4	13,3	23	10	7	18,4
Kültürümüzden izler taşıması	23	4,4	27	4,4	-	-	8	4,3	8	5	20	4,1	2	6,7	13	5,7	-	-
Cevap yok	-	-	2	0,3	-	-	-	-	-	-	2	0,4	-	-	-	-	-	-
Toplam	521	100	618	100	3	100	186	100	160	100	490	100	30	100	229	100	38	100

Üsküdar Meydanı'nın katılımcılar için algısının ölçülmeye çalışıldığı bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde, cinsiyete göre yapılan tasnifte kadınlar için *güzellik* seçeneği erkeklerden daha önemli konumdayken, erkekler için ise meydanın *tarihi özelliği* kadınlara göre daha baskın öge durumunda olduğu görülmektedir. Buna göre küçük bir farkla bile olsa, kadınların görsel güzelliğe, erkeklerin ise tarihi içeriğe daha fazla önem verdikleri söylenebilir.

Bu soruda Tablo 6'daki dört ana faktörden birisi olan "algı" yı doğrudan ölçmeye dair bir çaba söz konusu olduğundan, çıkan neticeye göre Üsküdar Meydanı'nın kullanıcıları için; güzelliği, dinlendirici olması, tarihi geçmişi ve kültürel imgeler taşıması açısından iyi bir

imaja sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu da Üsküdar kimliği için doğrudan bir katkı niteliği taşımaktadır.

Tablo 33: Cinsiyete göre katılımcılar için meydanda olması gereken öğeler

		Erkek			Kadın		
		Olmalı	Olmamalı	Toplam	Olmalı	Olmamalı	Toplam
Tarihi yapılar	Frekans	207	-	207	241	2	243
	Yüzde	100	-	100	99,2	0,8	100
Gezi parkuru	Frekans	205	2	207	240	3	243
	Yüzde	99	1	100	98,8	1,2	100
Kitapçılar	Frekans	203	4	207	240	3	243
	Yüzde	98,1	1,9	100	98,8	1,2	100
Çocuk oyun alanları	Frekans	202	5	207	238	5	243
	Yüzde	97,6	2,4	100	97,9	2,1	100
Çeşme / fiske	Frekans	196	11	207	233	10	243
	Yüzde	94,7	5,3	100	95,9	4,1	100
Etrafında kahvehaneler/kafeler	Frekans	193	13	206	230	12	242
	Yüzde	93,7	6,3	100	95	5	100
Su Havuzu	Frekans	156	51	207	192	49	241
	Yüzde	75,4	24,6	100	79,7	20,3	100
Müzik yayını	Frekans	147	60	207	188	55	243
	Yüzde	71	29	100	77,4	22,6	100

Bu çalışma için örnek seçilen ve görüp değerlendirilen kent meydanları olan İtalyan kent meydanlarının en önemli özellikleri, ya çevrelerini kuşatan ya da meydanların içinde önemli tarihi yapıların varlığının olmasıdır. Bu durum meydanların kullanım ve kentsel kimliğe katkı yapma oranını artırmaktadır. Bu soruya verilen cevaplardan görüleceği üzere Üsküdar Meydanını kullananların büyük çoğunluğu (bu rakam erkeklerde % 100 olarak gerçekleşmiştir) bir meydanda tarihi yapıların önemine vurgu yapmıştır. Gezi parkuru, kitapçılar, çocuk oyun alanları ve diğer seçeneklerin ise kullanıcıların işleve önem verdiklerini göstermekte olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 34: Eğitim durumuna göre katılımcılar için meydana olması gereken öğeler

		İlkokul mezunu		İlköğretim/ortaokul mezunu		Lise mezunu		Üniversite mezunu	
		Olmalı	Olmamalı	Olmalı	Olmamalı	Olmalı	Olmamalı	Olmalı	Olmamalı
Tarihi yapılar	Frekans	74	-	61	1	191	4	89	-
	Yüzde	100	-	98,4	1,6	97,9	2,1	100	-
Gezi parkuru	Frekans	73	1	60	2	194	1	89	-
	Yüzde	98,6	1,4	96,8	3,2	99,5	0,5	100	-
Kitapçılar	Frekans	72	2	60	2	194	1	88	1
	Yüzde	97,3	2,7	96,8	3,2	99,5	0,5	98,9	1,1
Kahvehaneler/kafeler	Frekans	71	3	60	2	192	3	87	1
	Yüzde	95,9	4,1	96,8	3,2	98,5	1,5	98,9	1,1
Çocuk oyun alanları	Frekans	71	3	58	4	186	9	88	1
	Yüzde	95,9	4,1	93,5	6,5	95,4	4,6	98,9	1,1
Çeşme / fiske	Frekans	65	8	57	5	181	14	88	1
	Yüzde	89	11	91,9	8,1	92,8	7,2	98,9	1,1
Su Havuzu	Frekans	61	13	52	10	133	62	78	11
	Yüzde	82,4	17,6	83,9	16,1	68,2	31,8	87,6	12,4
Müzik yayını	Frekans	60	14	50	11	128	67	72	16
	Yüzde	81,1	18,9	82	18	65,6	34,4	81,8	18,2

Eğitim durumuna göre tasnifte ilköğretim mezunu ve üniversite mezunlarının % 100'unun bir meydana tarihi yapıların önemine vurgu yaptıkları görülmektedir. Bu bölümde diğer önemli seçenekler ise cinsiyete göre kullanım gerekliliklerinde olduğu gibi gezi parkuru, kitapçılar, kahvehaneler, çocuk oyun alanları, çeşme ve fiske olarak belirtilmiş olup, herhangi bir kentsel mekân için her dönemde ve herkes için işlevin ne derece önemli olduğu ortaya konulmuştur denilebilir.

Tablo 35: Cinsiyete göre katılımcılar için meydanın ifade ettiği anlam

		1. SIRA		2. SIRA		3. SIRA		PUAN
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
Erkek	Kültür	123	59,4	55	26,6	20	9,7	499
	Tarih	48	23,2	114	55,1	31	15	403
	Özgürlük	8	3,9	17	8,2	43	20,8	101
	Şehirlilik	10	4,8	7	3,4	44	21,3	88
	Kentin Kimliği	8	3,9	11	5,3	38	18,4	84
	Medeniyet	9	4,3	3	1,4	26	12,6	59
	Nostalji	1	0,5	-	-	5	2,4	8
	Toplam	207	100	207	100	207	100	
	Kültür	149	61,3	52	21,4	28	11,5	579
Kadın	Tarih	56	23	144	59,3	33	13,6	489
	Özgürlük	16	6,6	21	8,6	51	21	141
	Kentin Kimliği	5	2,1	9	3,7	56	23	89
	Şehirlilik	6	2,5	9	3,7	48	19,8	84
	Medeniyet	9	3,7	7	2,9	26	10,7	67
	Nostalji	2	0,8	1	0,4	1	0,4	9
	Toplam	243	100	243	100	243	100	

Üsküdar Meydanı'nın katılımcılar için ifade ettiği anlamın sorgulandığı bu sorunun cevaplarında hem erkekler hem de kadınlar için toplam puanlarda aynı sıralamanın olduğu görülmektedir. Bu durumun Üsküdar Meydanı'nın kullanıcılar için önemli kültürel referanslara ve tarihi kimliğe sahip olduğunu gösterdiği söylenebilir. Ancak doğrudan doğruya kent kimliğine sahip olan seçeneğin tercih derecesi, Üsküdar Meydanı ile Üsküdar kimliği arasında algı açısından güçlü bir bağın olmadığını göstermektedir.

Tablo 36: Eğitim durumuna göre katılımcılar için meydanın ifade ettiği anlam

		1.SIRA		2.SIRA		3.SIRA		Puan
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
ilkokul mezunu	Kültür	44	59,5	17	23	7	9,5	173
	Tarih	18	24,3	43	58,1	10	13,5	150
	Özgürlük	3	4,1	7	9,5	15	20,3	38
	Kentin Kimliği	1	1,4	5	6,8	18	24,3	31
	Medeniyet	4	5,4	1	1,4	9	12,2	23
	Şehirlilik	2	2,7	1	1,4	13	17,6	21
	Nostalji	2	2,7	-	-	2	2,7	8
	Toplam	74	100	74	100	74	100	
ilköğretim/ortaokul mezunu	Kültür	32	51,6	16	25,8	13	21	141
	Tarih	21	33,9	31	50	5	8,1	130
	Özgürlük	1	1,6	8	12,9	12	19,4	31
	Şehirlilik	4	6,5	1	1,6	12	19,4	26
	Kentin Kimliği	2	3,2	2	3,2	12	19,4	22
	Medeniyet	1	1,6	3	4,8	7	11,3	16
	Nostalji	1	1,6	1	1,6	1	1,6	6
	Toplam	62	100	62	100	62	100	
Lise mezunu	Kültür	116	59,5	45	23,1	23	11,8	461
	Tarih	39	20	120	61,5	27	13,8	384
	Özgürlük	14	7,2	15	7,7	49	25,1	121
	Şehirlilik	8	4,1	6	3,1	39	20	75
	Medeniyet	10	5,1	5	2,6	24	12,3	64
	Kentin Kimliği	8	4,1	4	2,1	31	15,9	63
	Nostalji	-	-	-	-	2	1	2
	Toplam	195	100	195	100	195	100	
Üniversite mezunu	Kültür	60	67,4	22	24,7	4	4,5	228
	Tarih	21	23,6	47	52,8	16	18	173
	Kentin Kimliği	2	2,2	8	9	26	29,2	48
	Özgürlük	3	3,4	7	7,9	14	15,7	37
	Şehirlilik	1	1,1	5	5,6	19	21,3	32
	Medeniyet	2	2,2	-	-	9	10,1	15
	Nostalji	-	-	-	-	1	1,1	1
	Toplam	89	100	89	100	89	100	

Katılımcılar için Üsküdar Meydanın ne anlam ifade ettiği sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde eğitim durumuna göre ayırmada ilk üç sırayı *kültür, tarih ve özgürlük* seçeneklerinin aldığı görülmektedir. Ancak üniversite mezunları için üçüncü sırada *kentin kimliği* seçeneği yer almaktadır.

Eğitim durumlarına göre kullanıcıların meydan algısına bakıldığında dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de, meydanla kentsel kimliği doğrudan irtibatlandıran seçeneğin bütün kullanıcılar için üçüncü tercihlerde en güçlü frekans değerine sahip seçeneklerden biri olduğudur. Üsküdar Meydanını kullananlar için meydanın Üsküdar kimliğini doğrudan temsil ettiği yönündeki düşünceleri anlamlıdır. Haddizatında *Kentin kimliği* seçeneğinin dışındaki seçeneklerin de dolaylı veya doğrudan kentsel kimliği oluşturan öğeler olduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 37: Cinsiyete göre katılımcıların meydana kendilerini nasıl hissettiği

(Ortalama 1 – 5 puan üzerinden hesaplanmıştır.)

			Hiç	Az	Kısmen	Fazla	Çok fazla	Toplam	Ortalama
Erkek	Rahat	Frekans	1	1	5	56	144	207	4,65
		Yüzde	0,5	0,5	2,4	27,1	69,6	100	
	Mutlu	Frekans	-	1	3	66	137	207	4,64
		Yüzde	-	0,5	1,4	31,9	66,2	100	
	Özgür	Frekans	-	-	6	171	30	207	4,12
		Yüzde	-	-	2,9	82,6	14,5	100	
	Huzurlu güvenli	Frekans	-	1	5	190	11	207	4,02
		Yüzde	-	0,5	2,4	91,8	5,3	100	
	Normal	Frekans	3	18	156	30	-	207	3,03
		Yüzde	1,4	8,7	75,4	14,5	-	100	
	Boşlukta	Frekans	94	108	4	-	-	206	1,56
		Yüzde	45,6	52,4	1,9	-	-	100	
	Yabancı	Frekans	101	100	6	-	-	207	1,54
		Yüzde	48,8	48,3	2,9	-	-	100	
	Yalnız	Frekans	128	60	15	4	-	207	1,49
		Yüzde	61,8	29	7,2	1,9	-	100	
	Güvensiz	Frekans	135	65	3	3	1	207	1,41
		Yüzde	65,2	31,4	1,4	1,4	0,5	100	
Kadın	Mutlu	Frekans	-	2	1	75	165	243	4,66
		Yüzde	-	0,8	0,4	30,9	67,9	100	
	Rahat	Frekans	-	3	1	76	163	243	4,64
		Yüzde	-	1,2	0,4	31,3	67,1	100	
	Özgür	Frekans	-	3	8	190	42	243	4,12
		Yüzde	-	1,2	3,3	78,2	17,3	100	
	Huzurlu güvenli	Frekans	1	1	9	226	6	243	3,97
		Yüzde	0,4	0,4	3,7	93	2,5	100	
	Normal	Frekans	2	29	170	41	1	243	3,04
		Yüzde	0,8	11,9	70	16,9	0,4	100	
	Boşlukta	Frekans	132	101	7	2	-	242	1,5
		Yüzde	54,5	41,7	2,9	0,8	-	100	
	Yabancı	Frekans	134	106	2	1	-	243	1,47
		Yüzde	55,1	43,6	0,8	0,4	-	100	
	Yalnız	Frekans	167	47	23	6	-	243	1,46
		Yüzde	68,7	19,3	9,5	2,5	-	100	
	Güvensiz	Frekans	170	61	7	4	1	243	1,37
		Yüzde	70	25,1	2,9	1,6	0,4	100	

Kullanıcıların Üsküdar Meydanı'nda kendilerini nasıl hissettikleri sorusuna verilen cevaplara bakıldığında ilk göze çarpan durumun pozitif seçeneklerin güçlüden zayıfa doğru sıralandığı, daha sonra ise negatif olanların zayıftan güçlüye doğru skalada yer aldığıdır. İnsanlar genel olarak Üsküdar Meydanı'nda kendilerini *mutlu, rahat, özgür ve huzurlu güvenli* hissederlerken çok az bir kısmının ise yabancı, boşlukta, yalnız ve güvensiz hissetmekte olduğu görülmektedir.

Tablo 38: Eğitim durumuna göre katılımcıların meydana kendilerini nasıl hissettiği

			Hiç	Az	Kısmen	Fazla	Çok fazla	Toplam	Ortalama
İlkokul mezunu	Mutlu	Frekans	-	1	-	25	48	74	4,62
		Yüzde	-	1,4	-	33,8	64,9	100	
	Rahat	Frekans	-	1	2	24	47	74	4,58
		Yüzde	-	1,4	2,7	32,4	63,5	100	
	Özgür	Frekans	-	1	1	57	15	74	4,16
		Yüzde	-	1,4	1,4	77	20,3	100	
	Huzurlu güvenli	Frekans	1	-	4	67	2	74	3,93
		Yüzde	1,4	-	5,4	90,5	2,7	100	
	Normal	Frekans	-	13	48	12	1	74	3,01
		Yüzde	-	17,6	64,9	16,2	1,4	100	
	Yalnız	Frekans	44	21	9	-	-	74	1,53
		Yüzde	59,5	28,4	12,2	-	-	100	
	Boşlukta	Frekans	38	34	1	1	-	74	1,53
		Yüzde	51,4	45,9	1,4	1,4	-	100	
	Güvensiz	Frekans	50	21	-	3	-	74	1,41
		Yüzde	67,6	28,4	-	4,1	-	100	
İlköğretim/ ortaokul mezunu	Yabancı	Frekans	45	28	1	-	-	74	1,41
		Yüzde	60,8	37,8	1,4	-	-	100	
	Rahat	Frekans	-	1	-	16	45	62	4,69
		Yüzde	-	1,6	-	25,8	72,6	100	
	Mutlu	Frekans	-	1	-	16	45	62	4,69
		Yüzde	-	1,6	-	25,8	72,6	100	
	Özgür	Frekans	-	1	3	45	13	62	4,13
		Yüzde	-	1,6	4,8	72,6	21	100	
	Huzurlu güvenli	Frekans	-	1	2	57	2	62	3,97
		Yüzde	-	1,6	3,2	91,9	3,2	100	
	Normal	Frekans	1	8	43	10	-	62	3,00
		Yüzde	1,6	12,9	69,4	16,1	-	100	
	Yabancı	Frekans	27	33	2	-	-	62	1,60
		Yüzde	43,5	53,2	3,2	-	-	100	
	Boşlukta	Frekans	34	25	2	1	-	62	1,52
		Yüzde	54,8	40,3	3,2	1,6	-	100	
Lise mezunu	Yalnız	Frekans	44	12	6	-	-	62	1,39
		Yüzde	71	19,4	9,7	-	-	100	
	Güvensiz	Frekans	44	17	-	1	-	62	1,32
		Yüzde	71	27,4	-	1,6	-	100	
	Rahat	Frekans	1	2	4	60	128	195	4,6
		Yüzde	0,5	1	2,1	30,8	65,6	100	
	Mutlu	Frekans	-	1	3	77	114	195	4,56
		Yüzde	-	0,5	1,5	39,5	58,5	100	
	Özgür	Frekans	-	1	9	152	33	195	4,11
		Yüzde	-	0,5	4,6	77,9	16,9	100	
	Huzurlu güvenli	Frekans	-	1	5	180	9	195	4,01
		Yüzde	-	0,5	2,6	92,3	4,6	100	
	Normal	Frekans	2	21	145	27	-	195	3,01
		Yüzde	1	10,8	74,4	13,8	-	100	
	Boşlukta	Frekans	76	111	6	-	-	193	1,64
		Yüzde	39,4	57,5	3,1	-	-	100	
Üniversite mezunu	Yalnız	Frekans	123	46	19	7	-	195	1,54
		Yüzde	63,1	23,6	9,7	3,6	-	100	
	Yabancı	Frekans	90	101	3	1	-	195	1,56
		Yüzde	46,2	51,8	1,5	0,5	-	100	
	Güvensiz	Frekans	128	58	4	3	2	195	1,43
		Yüzde	65,6	29,7	2,1	1,5	1	100	
	Mutlu	Frekans	-	-	1	16	72	89	4,8
		Yüzde	-	-	1,1	18	80,9	100	
	Özgür	Frekans	-	-	-	79	10	89	4,11
		Yüzde	-	-	-	88,8	11,2	100	
	Rahat	Frekans	-	-	-	27	62	89	4,7
		Yüzde	-	-	-	30,3	69,7	100	
	Güvensiz	Frekans	63	22	4	-	-	89	1,34
		Yüzde	70,8	24,7	4,5	-	-	100	
	Yalnız	Frekans	62	22	3	2	-	89	1,38
		Yüzde	69,7	24,7	3,4	2,2	-	100	
	Huzurlu güvenli	Frekans	-	-	3	82	4	89	4,01
		Yüzde	-	-	3,4	92,1	4,5	100	
	Normal	Frekans	2	2	71	14	-	89	3,09
		Yüzde	2,2	2,2	79,8	15,7	-	100	
	Yabancı	Frekans	54	33	2	-	-	89	1,42
		Yüzde	60,7	37,1	2,2	-	-	100	
	Boşlukta	Frekans	58	29	2	-	-	89	1,37
		Yüzde	65,2	32,6	2,2	-	-	100	

Kullanıcıların Üsküdar Meydanı'nda kendilerini nasıl hissettiklerine dair soruya verilen cevaplara bakıldığında tıpkı cinsiyete göre ayırmda olduğu gibi pozitif seçenekler olan *mutlu, rahat, özgür ve huzurlu güvenli* seçenekleri yüksek puan aldığı görülmüştür. Benzer şekilde bütün eğitim düzeyleri için normal seçeneği orta puan almış ve meydan algısı için menfi olarak değeriendirilebilecek seçenekler olan *güvensiz, yalnız, yabancı ve boşlukta* seçenekleri ise düşük frekans değeriyle skalada yer almışlardır. Burada en dikkat çeken husus ise üniversite mezunu kullanıcıların Üsküdar Meydanı'nda kendilerini “güvensiz” ortamda ve “yalnız” hissetme oranlarının diğer bütün kullanıcıların aksine “huzurlu-güvenli” ve “normal” seçeneklerinden yüksek çıkmış olmasıdır. Bu durumda üniversite mezunları ile diğer eğitim seviyesindekiler açısından “güven” duygusunun anlamına dair farklı bir tanımlama olduğu düşünülebilir. Müspet ve menfi seçenekler arasındaki bu ilişkinin anketin kendi içindeki tutarlılığına dair bir kanıt olarak gösterilebilir.

Tablo 39: Cinsiyete göre Üsküdar denilince akla gelen ilk 5 unsur

		1. Unsur		2. Unsur		3. Unsur		4. Unsur		5. Unsur		Puan
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
Erkek	Camiler	125	60,4	31	15	20	9,7	11	5,4	10	4,9	841
	Kız Kulesi	57	27,5	117	56,5	10	4,8	7	3,4	14	6,9	811
	İskele	12	5,8	25	12,1	49	23,7	51	24,9	50	24,6	459
	Boğaz	5	2,4	10	4,8	50	24,2	81	39,5	47	23,2	424
	Meydan	3	1,4	12	5,8	70	33,8	44	21,5	51	25,1	412
	Hezarfen Ahmet Çelebi	2	1	9	4,3	3	1,4	2	1	2	1	61
	Aziz Mahmut Hüdayi	1	0,5	1	0,5	3	1,4	3	1,5	7	3,4	31
	Dindarlık	1	0,5	1	0,5			1	0,5	9	4,4	20
	Karaca Ahmet	1	0,5	-	-	1	0,5	2	1	6	3	18
	Katibim Türküsü	-	-	-	-	1	0,5	3	1,5	4	2	13
	Tarih	-	-	1	0,5	-	-	-	-	-	-	4
	Alışveriş	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,5	1
	Deniz	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,5	1
	Çeşme	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,5	1
	Toplam	207	100	207	100	207	100	205	100	203	100	
Kadın	Kız Kulesi	75	30,9	143	58,8	11	4,5	2	0,8	9	3,8	993
	Camiler	141	58	40	16,5	26	10,7	19	8,1	10	4,3	991
	Boğaz	14	5,8	21	8,6	63	25,9	75	31,8	50	21,3	543
	İskele	6	2,5	21	8,6	45	18,5	78	33,1	65	27,7	470
	Meydan	3	1,2	10	4,1	80	32,9	40	16,9	76	32,3	451
	Dindarlık	3	1,2	1	0,4	7	2,9	9	3,8	5	2,1	63
	Hezarfen Ahmet Çelebi	1	0,4	4	1,6	3	1,2	4	1,7	7	3	45
	Aziz Mahmut Hüdayi	-	-	1	0,4	6	2,5	4	1,7	5	2,1	35
	Katibim Türküsü	-	-	-	-	2	0,8	3	1,3	1	0,4	13
	Karaca Ahmet	-	-	2	0,8	-	-	1	0,4	1	0,4	11
	Tarih	-	-	-	-	-	-	1	0,4	-	-	2
	Huzur	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1
	Kuşlar	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1
	Arkadaşlar	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1
	Salep	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1
	Kalabalık	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1
	Vapurlar	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1
	Toplam	243	100	243	100	243	100	236	100	235	100	

Üsküdar denilince akla gelen ilk 5 unsurun neler olduğu bu soruya verilen cevaplar irdelendiğinde cinsiyete göre tasnifte hem erkekler hem de kadınlar için, meydanın ilk 5 unsurdan birisi olduğu görölmektedir. Kaldı ki genel skalada 5. sırada yer alan *meydan* tercihi kullanıcıların üçüncü seçeneklerinden sonra birinci sıraya çıkmaktadır. Ancak Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar kimliğine etkisinin içinde yer alan camilerden bağımsız olarak ele alındığında düşük, camilerin de meydanın birer unsuru olduğundan hareketle 1. Ve 5. Seçeneklerin ortak değerlendirilmesi halinde ise yüksek olduğu görölmektedir.

Ayrıca Üsküdar denilince erkekler için birinci, kadınlar için ise ikinci tercih durumunda olan camilerin önemli bir kısmının bu çalışma için belirlenen Üsküdar Meydanı alanı içinde yer aldığı da göz önüne alınacak olursa Üsküdar Meydanı'nın araştırmanın konusu açısından daha da önemli hale geldiğini söylemek mümkün hale gelmektedir.

Tablo 40: Eğitim durumuna göre Üsküdar denilince akla gelen ilk 5 unsur

		1. Unsur		2. Unsur		3. Unsur		4. Unsur		5. Unsur		Puan	
İlkokul mezunu		Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd	Frk	Yzd		
İlkokul mezunu	Camiler	41	55,4	17	23	9	12,2	2	2,7	2	2,7	306	
	Kız Kulesi	23	31,1	38	51,4	4	5,4	3	4,1	3	4,1	288	
	Boğaz	5	6,8	3	4,1	15	20,3	27	36,5	17	23,3	153	
	İskele	1	1,4	8	10,8	14	18,9	20	27	20	27,4	139	
	Meydan	1	1,4	1	1,4	25	33,8	12	16,2	20	27,4	128	
	Hezarfen Ahmet Çelebi	-	-	4	5,4	3	4,1	2	2,7	3	4,1	32	
	Aziz Mahmut Hüdai	-	-	1	1,4	4	5,4	2	2,7	2	2,7	22	
	Dindarlık	2	2,7	1	1,4	-	-	2	2,7	3	4,1	21	
	Karaca Ahmet	1	1,4	1	1,4	-	-	2	2,7	-	-	13	
	Katibim Türküsü	-	-	-	-	-	-	2	2,7	-	-	4	
	Alışveriş	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,4	1	
	Huzur	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,4	1	
	Kuşlar	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,4	1	
	Toplam	74	100	74	100	74	100	74	100	73	100		
	İlköğretim/ortaokul mezunu	Kız Kulesi	20	32,3	37	59,7	3	4,8	2	3,3	-	-	261
Camiler		36	58,1	11	17,7	5	8,1	6	9,8	2	3,3	253	
Boğaz		2	3,2	3	4,8	16	25,8	26	42,6	11	18	133	
İskele		3	4,8	8	12,9	12	19,4	13	21,3	21	34,4	130	
Meydan		1	1,6	2	3,2	21	33,9	9	14,8	20	32,8	114	
Hezarfen Ahmet Çelebi		-	-	1	1,6	2	3,2	2	3,3	2	3,3	16	
Dindarlık		-	-	-	-	2	3,2	1	1,6	3	4,9	11	
Katibim Türküsü		-	-	-	-	1	1,6	1	1,6	-	-	5	
Aziz Mahmut Hüdai		-	-	-	-	-	-	1	1,6	2	3,3	4	
Toplam		62	100	62	100	62	100	61	100	61	100		
Kız Kulesi		65	33,3	111	56,9	7	3,6	3	1,6	8	4,2	804	
Camiler		104	53,3	31	15,9	23	11,8	17	8,9	10	5,3	757	
İskele		10	5,1	19	9,7	46	23,6	57	30	42	22,2	420	
Boğaz		8	4,1	17	8,7	48	24,6	60	31,6	46	24,3	418	
Meydan		4	2,1	10	5,1	61	31,3	39	20,5	57	30,2	378	
Lise mezunu	Hezarfen Ahmet Çelebi	3	1,5	5	2,6	1	0,5	1	0,5	2	1,1	42	
	Dindarlık	1	0,5	1	0,5	4	2,1	6	3,2	7	3,7	40	
	Aziz Mahmut Hüdai	-	-	-	-	3	1,5	2	1,1	5	2,6	18	
	Katibim Türküsü	-	-	-	-	2	1	3	1,6	2	1,1	14	
	Karaca Ahmet	-	-	1	0,5	-	-	1	0,5	6	3,2	12	
	Tarih	-	-	-	-	-	-	1	0,5	-	-	2	
	Arkadaşlar	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,5	1	
	Kalabalık	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,5	1	
	Vapurlar	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,5	1	
	Çeşme	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,5	1	
	Toplam	195	100	195	100	195	100	190	100	189	100		
	Üniversite mezunu	Camiler	64	71,9	9	10,1	7	7,9	4	4,6	3	3,5	388
		Kız Kulesi	15	16,9	57	64	5	5,6	1	1,1	10	11,6	330
		Boğaz	4	4,5	6	6,7	28	31,5	30	34,5	16	18,6	204
		İskele	4	4,5	8	9	16	18	28	32,2	24	27,9	180
Meydan		-	-	6	6,7	30	33,7	21	24,1	22	25,6	178	
Aziz Mahmut Hüdai		1	1,1	-	-	2	2,2	2	2,3	2	2,3	17	
Hezarfen Ahmet Çelebi		-	-	2	2,2	-	-	-	-	2	2,3	10	
Dindarlık		1	1,1	-	-	-	-	1	1,1	1	1,2	8	
Karaca Ahmet		-	-	-	-	1	1,1	-	-	1	1,2	4	
Tarih		-	-	1	1,1	-	-	-	-	-	-	4	
Katibim Türküsü		-	-	-	-	-	-	-	-	3	3,5	3	
Deniz		-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	1	
Salep		-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,2	1	
Toplam		89	100	89	100	89	100	87	100	86	100		

Üsküdar denilince akla gelen ilk 5 unsurun neler olduğunun sorulduğu bu soruya verilen cevapların eğitim durumlarına göre tasnifinden de, cinsiyete göre tasnifte olduğuna benzer bir sonuç elde edildiği görülmektedir. Bütün eğitim seviyeleri için Üsküdar Meydanı beşinci önemli unsur olurken, Üsküdar Meydanı'nın en önemli öğelerinden camiler ilkokul ve üniversite mezunları için birinci, ortaokul ve lise mezunları için ise ikinci önemli unsur olmuşlardır. Bu durumda Üsküdar Meydanı'nın bütün kullanıcılar için Üsküdar'ı tanımlayan önemli öğelerden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesi ile cami veya dindarlık arasında doğrudan bir irtibatın en azından bu anket için söz konusu olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 41: Cinsiyete göre Üsküdar Meydanı denilince akla gelen ilk 3 unsur

		1.Unsur		2.Unsur		3.Unsur		Puan
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
Erkek	Tarihi Mekânlar	66	31,9	49	23,7	24	11,7	320
	Sirkeci'ye Geçiş /İskele	57	27,5	54	26,1	25	12,1	304
	Kültür	37	17,9	60	29	72	35	303
	Osmanlı	26	12,6	33	15,9	44	21,4	188
	Üsküdar	12	5,8	5	2,4	22	10,7	68
	Trafik problemi	3	1,4	4	1,9	6	2,9	23
	Sevgililerin buluşma yeri	3	1,4	2	1	2	1	15
	Siyasî mitingler	2	1	-	-	8	3,9	14
	Kazılmış bir alan	1	0,5	-	-	2	1	5
	Huzur	-	-	-	-	1	0,5	1
	Toplam	207	100	207	100	206	100	
	Tarihi Mekânlar	91	37,4	47	19,3	31	12,8	398
kadın	Sirkeci'ye Geçiş /İskele	57	23,5	86	35,4	27	11,2	370
	Kültür	45	18,5	62	25,5	103	42,6	362
	Osmanlı	31	12,8	28	11,5	44	18,2	193
	Üsküdar	7	2,9	13	5,3	23	9,5	70
	Siyasî mitingler	5	2,1	2	0,8	3	1,2	22
	Sevgililerin buluşma yeri	4	1,6	2	0,8	4	1,7	20
	Trafik problemi	2	0,8	3	1,2	3	1,2	15
	Kazılmış bir alan	1	0,4	-	-	2	0,8	5
	Eski esnaf	-	-	-	-	1	0,4	1
	Alışveriş	-	-	-	-	1	0,4	1
	Toplam	243	100	243	100	242	100	

Üsküdar Meydanı'nın kullanıcılar nezdinde ne anlama geldiğini tespit etmeyi hedefleyen “Üsküdar Meydanı denilince aklınıza gelen ilk üç şey nedir” sorusuna verilen

cevaplara göz atıldığında, “tarihi mekânlar” tercihinin erkekler ve kadınlar için birinci sırada yer aldığı görülmektedir. En önemli üçüncü seçenek olan “kültür” seçeneğiyle birlikte tarihi özellikler Üsküdar Meydanı’nın Üsküdar Kimliği oluşturmada etkili dört faktöründen birisi olan “tarihi ve kültürel birikimi”nin oldukça güçlü olduğu ve bunun da Üsküdar Kimliği’nin oluşumunu etkilediğini söylemek mümkündür. Ayrıca Osmanlı’nın da yine tarihi ve kültürel bir olgu olduğunu söylemek gerekmektedir.

Bunların yanında Üsküdar Meydanı denilince doğrudan doğruya Üsküdar’ın akla geliyor olmasının da önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu seçenekteki bir diğer önemli hususun ise Üsküdar Kimliği oluşturan dört faktörden bir diğeri olan “işlev”i önceleyen Sirkeciye geçiş olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 42: Eğitim durumuna göre Üsküdar Meydanı denilince akla gelen ilk 3 unsur

		1.Unsur		2.Unsur		3.Unsur			
		İlkokul mezunu	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Puan
İlkokul Mezunu	Tarihi Mekânlar	24	32,4	20	27	11	15,1	123	
	Sirkeci'ye Geçiş /İskele	23	31,1	18	24,3	12	16,4	117	
	Kültür	19	25,7	18	24,3	22	30,1	115	
	Osmanlı	6	8,1	11	14,9	16	21,9	56	
	Üsküdar	1	1,4	3	4,1	10	13,7	19	
	Trafik problemi	1	1,4	2	2,7	-	-	7	
	Siyasî mitingler	-	-	1	1,4	1	1,4	3	
	Sevgililerin buluşma yeri	-	-	1	1,4	1	1,4	3	
	Toplam	74	100	74	100	73	100		
İlköğretim/ortaokul mezunu	Tarihi Mekânlar	22	35,5	15	24,2	6	9,7	102	
	Sirkeci'ye Geçiş /İskele	17	27,4	19	30,6	8	12,9	97	
	Kültür	12	19,4	17	27,4	26	41,9	96	
	Osmanlı	6	9,7	6	9,7	14	22,6	44	
	Üsküdar	4	6,5	3	4,8	2	3,2	20	
	Trafik problemi	1	1,6	1	1,6	1	1,6	6	
	Siyasî mitingler	-	-	-	-	3	4,8	3	
	Sevgililerin buluşma yeri	-	-	1	1,6	-	-	2	
	Kazılmış bir alan	-	-	-	-	1	1,6	1	
	Alışveriş	-	-	-	-	1	1,6	1	
Toplam	62	100	62	100	62	100			
Lise mezunu	Tarihi Mekânlar	62	31,8	38	19,5	26	13,4	288	
	Kültür	36	18,5	52	26,7	71	36,6	283	
	Sirkeci'ye Geçiş /İskele	41	21	58	29,7	18	9,3	257	
	Osmanlı	30	15,4	33	16,9	35	18	191	
	Üsküdar	9	4,6	10	5,1	26	13,4	73	
	Siyasî mitingler	6	3,1	1	0,5	6	3,1	26	
	Sevgililerin buluşma yeri	7	3,6	-	-	5	2,6	26	
	Trafik problemi	2	1	3	1,5	5	2,6	17	
	Kazılmış bir alan	2	1	-	-	2	1	8	
	Toplam	195	100	195	100	194	100		
Üniversite mezunu	Sirkeci'ye Geçiş /İskele	24	27	33	37,1	12	13,5	150	
	Tarihi Mekânlar	36	40,4	16	18	10	11,2	150	
	Kültür	12	13,5	27	30,3	41	46,1	131	
	Osmanlı	11	12,4	9	10,1	17	19,1	68	
	Üsküdar	4	4,5	1	1,1	5	5,6	19	
	Trafik problemi	1	1,1	1	1,1	2	2,2	7	
	Siyasî mitingler	1	1,1	-	-	1	1,1	4	
	Sevgililerin buluşma yeri	-	-	2	2,2	-	-	4	
	Huzur	-	-	-	-	1	1,1	1	
	Toplam	89	100	89	100	89	100		

Üsküdar Meydanını kullananlara, içinde bulundukları alanın ne anlama geldiğine dair sorulan sorulara verilen cevapların frekanslarına göz atıldığında, *tarih, kültür, Üsküdar ve Sirkeci'ye geçiş* seçenekleri her bir değerlendirme grubu için ön plana çıkmaktadır. Kullanıcıların frekans dağılımı Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar kimliğine dair saha araştırması kriterlerini oluşturan dört seçeneğin tamamı için bir kullanım olduğunun göstergesi olması itibarıyla anlamlı görünmektedir.

5.2.3 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği Arasındaki İlişkiyi Tespit Etmeye Dair Faktör Analizi Bulgularının Değerlendirilmesi

Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar kimliğine katkısının tespitine dair saha araştırmasının ikinci bölümü faktör analizi şeklinde düzenlenmiş ve ilk bölümde olduğu gibi tablo 6 da yer alan dört faktörü tespit etmeye yönelik soruları içermektedir. Bu bölüm soruları da birinci bölümde olduğu gibi, kullanıcılarının nezdinde Üsküdar Meydanı'nın algısının ne olduğunun tespitini ve kullanıcıların kullanım gerekçelerini ölçmeyi hedeflemektedir.

Tablo 43: Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar Kimliği'ne Etkisini Oluşturan Dört Faktörün Mevsimsel Kullanım Açısından Değerlendirilmesi

		N	Ortalama	Standart Sapma
Kullanıcıların Meydanı Kullanım Gerekçeleri	BAHAR	178	3,94	0,43
	YAZ	270	4,37	0,27
Boyut, Kapalılık /Açıklık, Temizlik, Barındırdığı Estetik Öğeler	BAHAR	180	3,47	0,43
	YAZ	270	4,26	0,4
Meydanı Kullananların Meydana Dair Algıları	BAHAR	179	3,91	0,34
	YAZ	270	4,25	0,31
Tarihi ve Kültürel İmgelere ve Birikime Sahip Olup Olmadığı	BAHAR	180	3,18	0,4
	YAZ	270	3,97	0,49

Faktör analizi sonucu hesaplanan dört faktöre verilen ortalama puanlar bahar ve yaz ayları için incelendiğinde grup ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bahar – yaz aylarındaki ortalama puanları kıyaslamak için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. P değerinin 0,05'ten küçük olduğu durumlarda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Ortalama değerler incelendiğinde her bir faktörde ortalama puanının yaz aylarında daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 44: Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar Kimliği'ne Etkisini Oluşturan Dört Faktörün Kullanım Zaman Dilimi Açısından Değerlendirilmesi

		N	Ortalama	F	p
Kullanıcıların Meydanı Kullanım Gerekçeleri	Sabah (09:00 - 11:59)	128	4,2	0,018	0,982
	Öğlen (12:00 - 13:59)	105	4,2		
	Öğleden sonra (14:00 - 19:00)	198	4,19		
Boyut, Kapalılık /Açıklık, Temizlik, Barındırdığı Estetik Öğeler	Sabah (09:00 - 11:59)	129	3,89	0,877	0,417
	Öğlen (12:00 - 13:59)	105	3,9		
	Öğleden sonra (14:00 - 19:00)	199	3,97		
Meydanı Kullananların Meydana Dair Algıları	Sabah (09:00 - 11:59)	129	4,14	1,074	0,342
	Öğlen (12:00 - 13:59)	104	4,07		
	Öğleden sonra (14:00 - 19:00)	199	4,11		
Tarihi ve Kültürel İmgelere ve Birikime Sahip Olup Olmadığı	Sabah (09:00 - 11:59)	129	3,59	0,69	0,502
	Öğlen (12:00 - 13:59)	105	3,64		
	Öğleden sonra (14:00 - 19:00)	199	3,67		

Faktör analizi sonucu hesaplanan dört faktöre verilen ortalama puanlar anketin yapıldığı zaman dilimi için incelendiğinde grup ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Anketin yapıldığı zaman diliminde ortalama puanları kıyaslamak için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. P değerinin 0,05'ten büyük olduğu durumlarda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 45: Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar Kimliği'ne Etkisini Oluşturan Dört Faktörün Kullanıcıların Cinsiyeti Açısından Değerlendirilmesi

		N	Ortalama	Standart Sapma
Kullanıcıların Meydanı Kullanım Gerekçeleri	Bay	206	4,21	0,38
	Bayan	242	4,19	0,42
Boyut, Kapalılık /Açıklık, Temizlik, Barındırdığı Estetik Öğeler	Bay	207	3,92	0,55
	Bayan	243	3,96	0,58
Meydanı Kullananların Meydana Dair Algıları	Bay	206	4,1	0,33
	Bayan	243	4,13	0,39
Tarihi ve Kültürel İmgelere ve Birikime Sahip Olup Olmadığı	Bay	207	3,61	0,58
	Bayan	243	3,69	0,61

(t(446)= 0,378; p>0,05)

Faktör analizi sonucu hesaplanan dört faktöre verilen ortalama puanlar cinsiyete göre incelendiğinde grup ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Cinsiyete göre ortalama puanları kıyaslamak için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. P değerinin 0,05'ten büyük olduğu durumlarda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır. T testi sonuçlarına göre meydanın işlevi, meydanın yapısı, algı ve meydanın tarihi ve kültürel öğeleri için verilen puanlar cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 46: Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar Kimliği'ne Etkisini Oluşturan Dört Faktörün Kullanıcıların Eğitim Durumuna Göre Değerlendirilmesi

		N	Ortalama	Standart Sapma	F	p	Gruplar Arası Fark
Kullanıcıların Meydanı Kullanım Gerekçeleri	İlkokul mezunu ve altı	136	4,21	0,42	5,483	0,004	Lise mezunu - Üniversite mezunu
	Lise mezunu	194	4,14	0,42			
	Üniversite mezunu	116	4,29	0,34			
Boyut, Kapalılık /Açıklık, Temizlik, Barındırdığı Estetik Öğeler	İlkokul mezunu ve altı	137	3,95	0,56	13,981	0	İlkokul mezunu ve altı - Üniversite mezunu Lise mezunu - Üniversite mezunu
	Lise mezunu	195	3,81	0,57			
	Üniversite mezunu	116	4,15	0,51			
Meydanı Kullananların Meydana Dair Algıları	İlkokul mezunu ve altı	137	4,09	0,37	9,802	0	İlkokul mezunu ve altı - Üniversite mezunu Lise mezunu - Üniversite mezunu
	Lise mezunu	194	4,06	0,36			
	Üniversite mezunu	116	4,24	0,35			
Tarihi ve Kültürel İmgelere ve Birikime Sahip Olup Olmadığı	İlkokul mezunu ve altı	137	3,63	0,56	12,438	0	İlkokul mezunu ve altı - Üniversite mezunu Lise mezunu - Üniversite mezunu
	Lise mezunu	195	3,54	0,57			
	Üniversite mezunu	116	3,88	0,62			

Faktör analizi sonucu hesaplanan dört faktöre verilen ortalama puanlar eğitim durumuna göre incelendiğinde grup ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Anketin yapıldığı zaman diliminde ortalama puanları kıyaslamak için varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. P değerinin 0,05'ten küçük olduğu durumlarda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Grup ortalamaları arasındaki farklılığın hangi eğitim düzeyinden kaynaklandığı incelendiğinde; meydanın yapısı, algı meydanın tarihi ve kültürel öğeleri için üniversite mezunu grubun diğer iki gruptan farklılaştığı ve daha yüksek puan verdiği görülmüştür. Varyans analizi sonuçlarına göre meydanın işlevi için de verilen ortalama puanlar eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir, bu farklılık lise ve üniversite mezunu bireylerin ortalama puanlarından kaynaklanmaktadır.

5.3 Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği İlişisini Oluşturan Faktörlerin Üsküdar Kimliğine Katkısının Değerlendirilmesi

Bu bölümdeki değerlendirmeler kavramsal, ampirik ve gözleme dayalı çözümlemeleri içermektedir. Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği arasındaki ilişkiyi oluşturan çok sayıdaki değişken, daha iyi tanımlanabilmesi ve yorumlanabilmesi için daha az sayıdaki temel boyuta indirilmiş ve birden çok değişkeni barındıran dört grup oluşturulmuştur. Belirlenmiş olan bu gurupları tanımlayacak veriler de tespit edilerek yapılan anket neticesinde yukarıdaki veriler elde edilmiştir.

Bunun yanında gözleme dayalı çözümlemeler de yapılmış olup faktörlerin değerlendirilmesinde onlara da yer verilmiştir.

5.3.1 Saha Araştırması Bulguları Çerçevesinde Üsküdar Meydanı'nın İmajı ile Üsküdar Kimliğinin İlişkisi

Üsküdar Meydanı için yapılan çalışmada kullanıcılara meydanın kendileri için ne anlama geldiği sorulmuş ve karşılığında “imaj” olarak nitelendirilebilecek aşağıdaki cevaplar alınmıştır. Yapılan ankette meydanı kullananlara içinde bulundukları alanın kendileri için bir anlam ifade edip etmediği yönündeki soruya erkeklerin % 96,1'i, kadınların ise % 97,5'i olumlu cevap vererek Üsküdar Meydanı'nın algısal değerini ortaya koymuşlardır. Eğitim seviyelerine göre yapılan tasniflerde de oranlar bu civarda gerçekleşirken kentsel mekânın en bilinçli kullanıcıları olan üniversite mezunları için bu oran % 100 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar için çok anlamlı bir kentsel form olduğu söylenebilir. Bu anlamı kentsel kimliğin oluşumuna doğrudan katkı yapan bir faktör olarak değerlendirmek mümkündür.

Yine ankette meydanda bulunanlara Üsküdar Meydanı'nın kendileri için ne anlam ifade ettiği sorulduğunda alınan cevapların doğrudan veya dolaylı olarak kentsel kimliğe katkı yapan kültür, *tarih*, *şehirlilik*, *kimlik*, *medeniyet* gibi kavramlar olduğu görülecektir (Üsküdar Meydanı için en önemli imaj sonuçlarından birisi de Üsküdar'ın merkezi olduğuna dair algıdır. “Üsküdar denilince aklınıza gelen nedir” sorusuna Üsküdar Meydanını

kullanıcıların verdikleri cevapların içerisinde ilk beş frekans değerine sahip olanlardan birisinin Üsküdar Meydanı seçeneği olması bu durumun kanıtı olarak gösterilebilir. Üsküdar'ın diğer önemli kimlik araçlarından olan Kız Kulesi, camiler ve iskeleden sonra Üsküdar Meydanı en güçlü frekansa sahip öğe olarak ön plana çıkmıştır. Genel skalada 5. sırada yer alan *meydan* tercihi kullanıcıların üçüncü seçeneklerinden sonra birinci sıraya çıkmaktadır.

Yapılan alan araştırmasında yukarıdaki soru tam tersinden de sorulmuş ve Üsküdar Meydanı denilince akıllara gelen ilk üç unsur tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sorudan elde edilen frekans değerleri bir önceki sorunun matematiksel sağlaması şeklinde olmuş, bir önceki soruda Meydan üçüncü veya dördüncü en önemli öğe iken burada da ilk akla gelen unsurlar içinde şehir olarak Üsküdar yaklaşık aynı frekans değerleriyle tabloda yaklaşık aynı sırada yer almıştır.

Yukarıdaki değerlendirmeler neticesinde özet olarak, Üsküdar Meydanı'nın işlevleri, tarihi ve kültürel birikimi, yapısı ve algısı ile Üsküdar Kimliğine olumlu katkı yaptığını söylemek mümkündür. Ancak camileri ve diğer kültürel öğeleri dışarıda tutarak bir değerlendirme yapıldığında Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar kimliğine katkısının güçlü olmadığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca anketin ikinci bölümünde yer alan, grupta Üsküdar Meydanı'nın imajını ölçmeye yarayan öğeler olarak varsayılan ve tek bir faktör ismi altında değerlendirildiğinde 12,701 varyans açıklayıcılığı ile *algı* olarak tanımlanan faktörlerin değerlendirmesi neticesinde frekans değeri olarak elde edilen ortalama 4,12 puan Üsküdar Meydanı algısının Üsküdar kimliği bağlamında güçlü bir etki oluşturduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Yukarıdaki rakamların istatistiksel olarak ne anlam ifade ettikleri tabloların açıklamasının yapıldığı bölümde izah edildiğinden dolayı da burada ayrıca bir açıklama yapılmaya gereği duyulmamıştır.

Üsküdar Meydanı'nın algısını ölçmeyi amaçlayan bu bölümdeki sorulardan elde edilen frekans değerlerinden yola çıkarak, kullanıcıların meydandan kendilerini daha *şehirli, Üsküdarlı, topluma yakın ve şehrin merkezinde* hissettikleri söylenebilir. Ayrıca kullanıcılara göre Üsküdar Meydanı Üsküdar'la uyumlu bir etkileşim içindedir ve eğer

Üsküdar Meydanı olmasaydı Üsküdar'ın estetiğinde bir azalma ve bozulma söz konusu olacaktır.

Anketin ikinci kısmındaki verilerin kısaca değerlendirilmesi neticesinde ise, Üsküdar Meydanı'nın en azından İstanbul'un her yerinden gelen kullanıcıları için Üsküdar kent kimliğinin olmazsa olmaz bir parçası olarak görülmekte olduğu söylenebilir.

5.3.2 Saha Araştırması Bulguları ve Gözlemler Çerçevesinde Üsküdar Meydanı'nın Yapısı ile Üsküdar Kimliği İlişkisi

Üsküdar Meydanı'nın yapısının tespiti için yapılan çalışmalardan birisi de gözlem olmuştur. Yapılan gözlemlerde, Üsküdar Meydanı'nın üç tarafının nisbî yüksekliğe sahip tepelerle çevrili olduğu, bir tarafının ise İstanbul Boğazı tarafından sınırlandırıldığı anlaşılmıştır. Birden fazla küçük alanın birkaç değişik alternatifle birbirlerine bağlandığı parçalı bir meydan görünümündeki Üsküdar Meydanı'nın yapısı için olumsuz öğelerin başında baskın durumda bir araç trafiğinin olmasının geldiği söylenebilir. Gerek güneyden kuzeye doğru uzanan araç ulaşım yolu ve gerekse diğer bölgelerdeki kavşak ve araç durakları meydanın yapısının olumsuz yönleri olarak göze çarpmaktadır.

Başarılı bir kentsel mekânın *erişim ve bağlantılar, amaç ve aktiviteler, rahatlık ve imaj, sosyalleşme* unsurlarına sahip olması önemlidir. Meydanda yapılan gözlemler ve anket sonuçlarına göre Üsküdar Meydanı'nın bu dört unsuru da kapsamakta olduğu ve bunun Üsküdar kimliğine olumlu katkı yaptığı söylenebilir. Kullanıcılar için doğrudan meydanın algısını ölçmek için sorulan soruya verilen cevaplardan en güçlü frekans değerine, yapıya atıfta bulunan *güzellik* seçeneğinin çıkması bunu doğrulamaktadır. Meydanın yapısı bir kullanım yoğunluğu sağlayabileceği gibi, aksi yönde bir etkiye de sahip olabilir.

Yapılan ankette görüleceği üzere Üsküdar Meydanını kullananların, kullanım gerekçelerinin ikinci sırasında meydanın yapısını ön plana çıkaran bir amaç söz konusudur. Meydanı kullananların erkeklerin % 33 u, kadınların ise % 33,2 si etrafı görmek için

kullandıklarını belirtmişlerdir. Eğitim durumlarına göre yapılan ayrıştırmada ise en yüksek frekans değeri % 35,9 la üniversite mezunu kullanıcılar içindir.

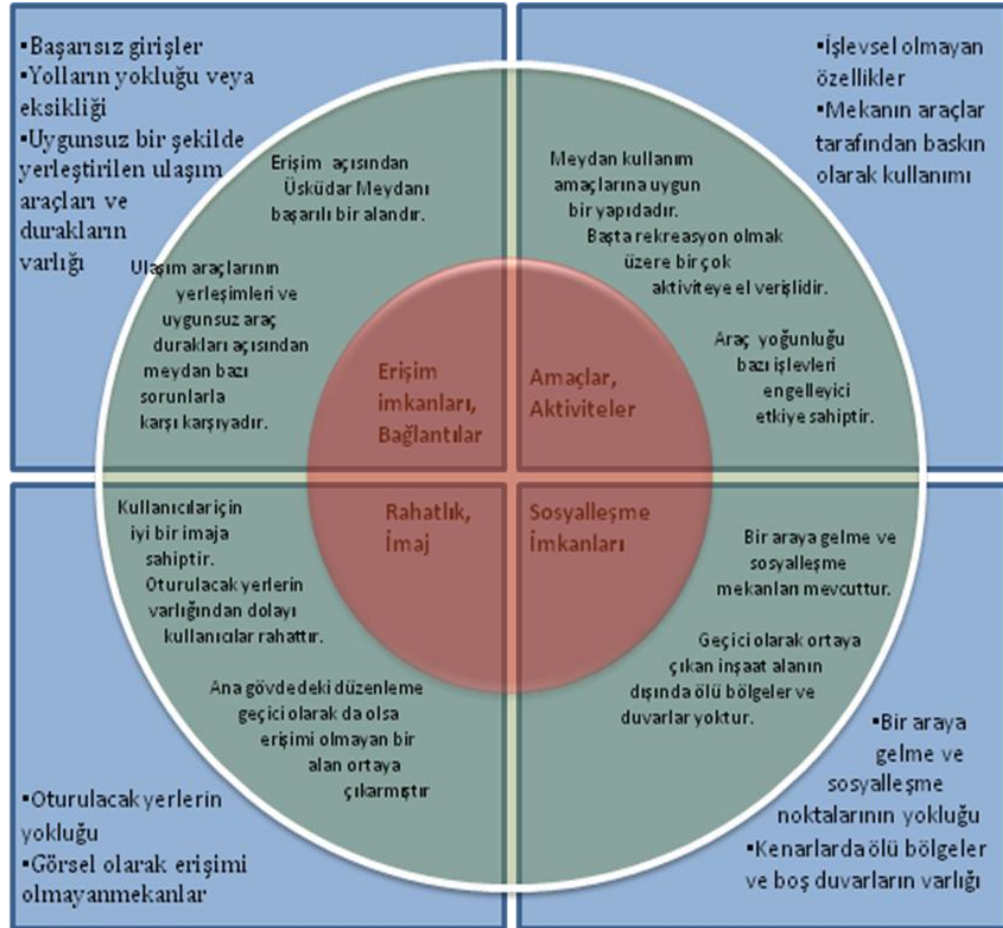
Anketin ikinci bölümünde yer alan grupta Üsküdar Meydanı'nın yapısını ölçmeye yarayan öğeler olarak varsayılan ve tek bir faktör ismi altında değerlendirildiğinde 15,030 varyans açıklayıcılığı ile *meydanın yapısı* olarak tanımlanan faktörlerin değerlendirmesi neticesinde frekans değeri olarak elde edilen 3,94 puan Üsküdar Meydanı'nın yapısının Üsküdar kimliği bağlamında bir etki oluşturduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bu durumda faktör analizinden çıkan sonuçlara göre de Üsküdar Meydanı'nın gerek yapısı, gerekse yapısının sağladığı kullanım yoğunluğu açısından Üsküdar Kimliği için önemli bir kentsel mekân formu olduğu söylenebilir.

Diğer yandan bir kentsel mekânın başarısız olma sebeplerini de şöyle sıralanabilir;

- Oturulacak yerlerin yokluğu,
- Bir araya gelme (sosyalleşme) noktalarının yokluğu,
- Başarısız girişler ve görsel olarak erişimi olmayan mekânlar,
- İşlevsel olmayan özellikler,
- İnsanların gitmek istedikleri yerlere gitmeyen yollar (ya da insanların gitmek istediği yerlere giden yolların yokluğu),
- Bir mekânın araçlar tarafından baskın olarak kullanımı,
- Bir mekânın kenarları civarındaki ölü bölgeler ve boş duvarlar,
- Uygunsuz bir şekilde yerleştirilmiş ulaşım araçlarının duraklarıdır.

Yukarıdaki faktörlere göre bir değerlendirme yapılacak olursa, “bir mekânın araçlar tarafından baskın olarak kullanımı” ve “uygunsuz şekilde yerleştirilmiş araç durakları”nın Üsküdar Meydanı için geçerli yapısal başarısızlık sebepleri olduğu söylenebilir. Hezarfen heykelinin bulunduğu Ahmediye Meydanı'ndan iskeleye kadarki alanı boydan boya geçen ve insanların alanı kullanımını zorlaştıran ulaşım yolu buradaki en belirgin unsurlardandır. Ayrıca alanın tam ortasında görünüm açısından da estetik olmayan bir katlı otoparkın, belediye binasının arkasında açık bir otoparkın varlığı ve bunların ortaya çıkardığı araç yoğunluğu da bir başka etkili olumsuz unsur olarak göze çarpmaktadır.

Bir kentsel mekânı başarılı ve başarısız hale getiren faktörler ile Üsküdar Meydanı yapısal özellikleri aynı grafikte aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Şekil 17: Kentsel mekânda başarı ve başarısızlık kriterlerinin Üsküdar Meydanı açısından değerlendirilmesi

Şekildeki alanın toplamı % 100 başarı alanını ifade etmektedir. Ancak pratikte böyle bir kentsel mekânın elde edilmesinin mümkün olmadığı söylenebilir. Şekilde en içteki kısım kentsel mekânın başarılı olmasını sağlayan faktörlerin etki alanını içermektedir. Bir mekânda bu faktörlerin varlığı başarı oranını büyüteceği gibi, en dıştaki başarısızlık kriterleri ise bu oran üzerinde baskı yapıp daralmasına yol açacaktır. Bunun dışındaki dairesel bölüm ise Üsküdar Meydanı içinde ve çevresinde gözlem ve anket yoluyla tespit edilen yapısal özelliklerin oluşturduğu başarı alanıdır. Üsküdar Meydanı'nın yapısal özelliklerini taşıyan ortadaki dairesel kısım içinde yer alan ve kentsel mekânı başarılı hale getiren faktörlerin, alanın dışa doğru genişlemesine, başarısızlık faktörlerinin ise içeriye

doğru daralıp küçülmesine sebep olduğu düşünülmelidir. Buna göre meydana yapısal olarak başarılı kılan faktörlerin artıp başarısızlık faktörlerinin azalmasıyla toplam dairesel alanın yüzölçümü artacak, tersi durumda ise azalıp daralacaktır. Bir karenin içine çizilebilecek en büyük daire olan ve yarıçapı karenin bir kenarının yarısı olan bir şeklin alanı ile karenin alanı arasındaki fark r dairenin yarıçapı olmak üzere $(2r)^2 - \pi r^2$ olmaktadır. Buna göre %100 başarı alanı olarak addedilen karenin tamamını doldurabilecek şekilde, aynı karenin içine çizilebilecek bir daire mümkün görülmemektedir.

Üsküdar Meydanı için yapılan anket ve gözlemlerden elde edilen sonuçlara göre, şu an için sorun olarak görülen en önemli iki unsurun varlığından söz edilebilir. Bunlardan biri meydanın her tarafındaki yoğun araç trafiği, buna uygun olarak düzenlenen taşıt yolları, başta siluet olarak da görünüm bozukluğuna yol açan katlı otopark olmak üzere otopark ve duraklar, diğeri ise, meydanın ana gövdesini oluşturan Demokrasi Meydanı'ndaki kazı ve inşaat durumudur.

Resim 33: Üsküdar Meydanı'nın ortasında katlı otopark. Hasan Taşçı koleksiyonu.

Yine Üsküdar Meydanı'nın neredeyse her tarafının araç trafiğine açık olması da Üsküdar Meydanını yapısal olarak olumsuzlayan etkenlerdendir. Ayrıca Ahmediye

Meydanının etrafının tamamen ulaşım yollarıyla çevrili olması ve bu alanın bir araç ulaşım kavşağının ortasında, kullanılamaz halde olması da yapısal sorunlardan birisidir.

Resim 34:Meydanın araçlar tarafından baskın olarak kullanımı (solda duraklar ve geçen araçlar tarafından kuşatılmış Sultan Ahmet Çeşmesi, sağda ise araç yolları arasında kalan Ahmediye Meydanı ve Hezarfen heykeli). Hasan Taşçı koleksiyonu.

Bunların dışında ise, iskeleden Ahmediye Meydanı'na kadar olan alanın çeşitli yerlerine yerleştirilmiş otobüs, minibüs ve dolmuş durakları da yapısal sorunlardan birisi olarak göze çarpmaktadır. Bu durum bir ulaşım kolaylığı saklamakla birlikte, erişim zorluklarına da sebep olabilmektedir.

5.3.3 Saha Araştırması Bulguları ve Gözlemler Çerçevesinde Üsküdar Meydanı'nın Tarihi ve Kültürel Birikimleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi

Üsküdar Meydanı'nın kullanım gerekçelerini tespit etmeye yarayan meydanın ne ifade ettiğinin sorgulandığı soruya verilen cevaplardan ikisi *tarihi özelliği* ve *kültürümüzden izler taşıması* olarak görülmektedir. Meydanı kullanan erkeklerin % 17,1 i, kadınların ise 14,6 sı, tarihi özelliğinden dolayı orada olduğunu belirtmiştir. Aynı sorunun eğitim seviyeleri açısından değerlendirilmesi neticesinde de ortalama % 14 civarında tarihi özelliği belirtilmiştir. Buradaki anlamlı frekans eğitim seviyesiyle birlikte tarihi özelliği seçeneğindeki artış oranının varlığıdır. Üniversite mezunları için % 17 olan frekans değeri lisansüstü eğitim yapanlar için % 15,8 olarak gerçekleşmiştir.

Katılımcılar için meydanın ne anlam ifade ettiğini anlamaya yarayan soruya verilen cevaplarda ise, erkek ve kadınların birinci tercihlerinde *kültür* seçeneği % 59,4 ve % 61,3'lük frekans değeriyle birinci sırada yer almıştır. Aynı seçenek ikinci tercihler için % 26,6 ve % 21,4 lük frekans değerleriyle en iyi ikinci durumda yer alırken üçüncü seçenek olarak dahi % 9,7 ve % 11,5 frekans değerleriyle skalada önemli bir yer edinmiştir. Aynı seçeneğin eğitim seviyeleri açısından değerlendirmesinde de benzer durumun söz konusu olduğu görülebilir. Bütün eğitim seviyeleri için aynı şekilde kültür seçeneği birinci sırada yer almaktadır. Ancak ayrıca değerlendirilmesi gereken durum üniversite mezunları için frekans değerinin % 67,4 olarak gerçekleşmiş olmasıdır. Bu durum üniversite mezunlarının yurt dışı deneyimleri ile meydanlara kültür anlamı yükledikleri şeklinde yorumlanabileceği gibi, aldıkları eğitim sayesinde meydana bütüncül bir bakışla bakabildikleri teziyle de izah edilebilir.

Meydanının kullanıcılar için ne anlam ifade ettiğinin tespiti için sorulan aynı soru için ise en önemli ikinci tercih *tarih* seçeneği olmuştur. Erkek ve kadınların birinci tercihlerinde *tarih* seçeneği % 23,2 ve % 23'lük frekans değeriyle birinci sırada yer almıştır. Aynı seçenek ikinci tercihler için % 55,1 ve % 59,3'lük frekans değerleriyle, üçüncü seçenek olarak dahi % 15 ve % 13,6 frekans değerleriyle skalada önemli bir yer edinmiştir. Aynı seçeneğin eğitim seviyeleri açısından değerlendirmesinde ise dikkati çeken en önemli husus eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte Üsküdar Meydanını tarihi gerekçelerle kullanım amacının azaldığı yönündeki değerlerdir. İlkokul mezunları için % 24,3 olan oran ilköğretim mezunları için % 33,9, lise mezunları için % 20 ve son olarak da üniversite mezunları için ise % 23,6 oranında gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki sorunun Üsküdar Meydanı özelinde sorulması ile elde edilen frekans değerlerinde de benzer frekans değerleri görülmektedir. Bu soruya ankete katılan erkek ve kadınların birinci tercihlerinde *tarihi mekânlar* seçeneği % 31,9 ve % 37,4 lük frekans değeriyle birinci sırada yer almıştır. Aynı seçenek ikinci tercihler için % 23,7 ve % 19,3 lük frekans değerleriyle, üçüncü seçenek olarak ise % 11,7 ve % 12,8 frekans değerleriyle skalada yer edinmiştir. Aynı soruya erkeklerin % 17,9 u kadınların ise % 18,5 i birinci tercih olarak *kültür* tercihinde bulunmuşlardır. Ve yine erkeklerin % 12,6 si, kadınların da % 12,8 i bu soruya *Osmanlı* diye cevap vermişlerdir.

Üsküdar Meydanı denilince akıllarına ne geldiği sorusu eğitim seviyeleri açısından değerlendirildiğinde ise, ilkokul mezunları için *tarihi mekânlar* % 32,4, *kültür* % 25,7 ve *Osmanlı* % 8,1 değerlerine sahip olduğu görülmektedir. İlköğretim mezunları için ise *tarihi mekânlar* % 35,5, *kültür* % 19,4 ve *Osmanlı* % 9,7 frekans değerindedir. Lise mezunları için *tarihi mekânların* % 31,8, *kültürün* % 18,5 ve *Osmanlı'nın* % 15,4 olduğu görülmektedir. Son olarak üniversite mezunları için değerlendirildiğinde, *tarihi mekânlar* % 40,4, *kültür* % 13,5 ve *Osmanlı* % 12,4 frekans değerleri görülmektedir. Eğitim düzeyinin artmasıyla Osmanlı seçeneğinin frekans değerindeki yükselme tarih bilinciyle açıklanabilir.

Anketin ikinci bölümünde yer alan, gruplamada Üsküdar Meydanı'nın tarihi ve kültürel birikimini ölçmeye yarayan öğeler olarak varsayılan ve tek bir faktör ismi altında değerlendirildiğinde 1,560 varyans açıklayıcılığı ile *Tarihi ve Kültürel İmgelere ve Birikime Sahip Olup Olmadığı* olarak tanımlanan faktörlerin değerlendirmesi neticesinde frekans değeri olarak elde edilen 3,65 puan Üsküdar Meydanı'nın yapısının Üsküdar kimliği bağlamında diğer bir etki oluşturduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Anketin birinci bölümünde tarih ve kültür seçeneklerinin büyük frekans değerlerine sahip olmasına rağmen ikinci bölümde bu faktörü ölçmeye yarayan sorulardan elde edilen değerlerdeki nisbi düşüklük anlamlandırılmamıştır.

Anketin birinci ve ikinci bölümünün değerlendirilmesi neticesinde Üsküdar Meydanı'nın sahip olduğu tarihi ve kültürel birikimiyle ve bu yönde oluşturduğu algı ile “Kültür Şehri Üsküdar” sloganına katkı yaptığı görülmektedir. Üsküdar Meydanı'nın bu yönleriyle bir kültürel kent kimliği oluşturmakta olduğu söylenebilir.

Bunların yanında meydanın kullanımındaki kültürel gerekçeler de “kültür şehri” olarak tanımlanan kentsel kimliğe katkı yapan bir durumdur. Belediye önündeki alanın ve iskele meydanının yıl boyunca zaman zaman kültürel etkinlikler için kullanılması da kültürel kimliğe katkı yapan unsurlardandır.

Resim 35: Üsküdar Meydanında fotoğraf sergisi. Hasan Taşçı koleksiyonu.

5.3.4 Saha Araştırması Bulguları Çerçevesinde Üsküdar Meydanı'nın İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi

Meydanların kullanımı için en önemli unsurlardan birisinin işlevleri olduğunu söylemek mümkündür. İşlevin bir diğer önemli tarafı ise meydanın varlığının ya da kullanımın mekânı olma özelliğinin devam ettirmesinde etkili olmasıdır. Çeşitli işlevlerden yoksun bir mekân, zaman içinde kullanılmaz hale gelip, mekânı başarısız yapan faktörlerden olan terk edilmiş alan olma durumuna düşebilir. Bu açıdan mekânın ticarî, sosyolojik, siyasî ve diğer işlevleri gerek kullanım ve gerekse kentsel kimlik oluşturma açısından önemlidir. Meydanlar fiziksel yapı içinde şehre sağladıkları rahatlamayı sosyal yapıda da sağlamaktadırlar. Bu bireyin psikolojik yapısına etki ederek bir döngü oluşturmaktadır. Bu döngü kentsel problemlerin çözümünde de bir katkı sağlayabilir. Mekânın sağladığı rahatlık, rahat mekânların oluşumu olarak geriye dönüp, kimliği olan ve sorunlardan arınmış bireyden, bu tanıma uygun kente gidilmesini sağlayabilir. Sosyal ve ekonomik etkinlikleri bünyesinde toplayan çağdaş bir kent mekânı çevresiyle anlam kazanır. Kentsel mekânın öğeleri olan bölgeler, sokaklar ve meydanlar günümüzde yoğun nüfus artışından ve dikkatli planlama yapılmadığından dolayı kimliklerini yitirirler.

İnsanın bütün davranışlarının iktisadi saiklere göre belirlendiği günümüz koşullarında, ekonomik fonksiyon icra etmeyen bir mekân ve özelde kent meydanı diğer işlevleri de yerine getiremez ve dolayısıyla varlığını sürdürülemez. Zira homo economicus refleks ekonomik kaygıları öncelemektedir. Kentsel yaşamın sahnesi olan meydanlara günümüz şartlarında yeniden işlev kazandırmak için ekonomik işlevin önceleneceği ama şahsi teşebbüsün sağlamak istemediği diğer fonksiyonları da bünyesinde barındıracak mekânlar yapmak zorunluluğu vardır.

Bir meydanın bireyleri kendine çekebilmesi için tarihsel imgeler yeterli değildir. Bunun yanı sıra günümüz hayat koşullarının öncelediği fonksiyonlara da yer vermesi gerekmektedir. Bunların başında ise ekonomik işlevler gelmektedir. Kent bireylerinin gün içinde en fazla kullandıkları modern hayatın araçları kent meydanının etrafında belirli bir estetik duruş içerisinde yerleştirilip, kentliler oraya davet edildikten sonra, onlara kentsel davranış ve sosyal yaşam şartları gösterilebilir. Bunun için ileri teknoloji imkânlarını da kullanmak, kentsel öğrenme ve sosyal davranış bozukluklarını giderme sürecini kısaltıcı etkiler yapacaktır. Bu sayede geleneksel anlayıştan uzak kalan meydan ve onun toplumu, sorunların çözümü için yeniden geleneksel kente dönmüş olacaktır. Aksi takdirde kentsel kültürün oluşturulduğu ve sunulduğu sahne olan meydanlar işlevleriyle birlikte ortadan kalkmış olacaklar.

Diğer yandan kent meydanı, “zihinsel birlik” mekânı olarak çok önemli bir sosyolojik işlev görmektedir. Kalabalıklar için ideal mekânsal çevre sınırsız ölçülerdeki kent meydanı olarak görülmektedir. Kenti ve kentsel mekânı kullanan insanlarla, mekânın ortak olarak oluşturdukları değer olan “kimlik” ise bu ideal mekânlarda oluşmaktadır.

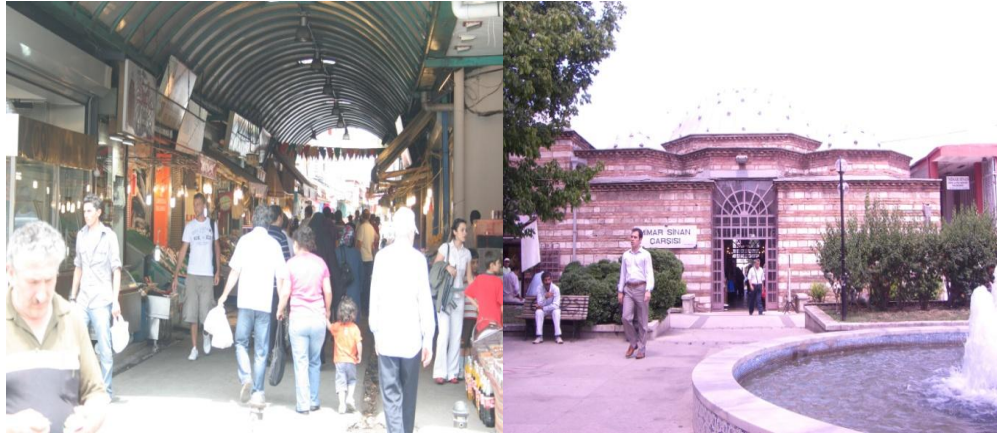
Üsküdar Meydanı’nın işlevleri ele alınırken tarihi ve kültürel işlevleri bir önceki başlık altında değerlendirildiği için bunlara ayrıca işlev başlığı altında yer verilmeyecektir. Bunların dışında Üsküdar Meydanı’nın ticarî, sosyolojik, rekreasyon ve siyasî işlevleri değerlendirilecektir.

5.3.4.1 Üsküdar Meydanı'nın Ticarî İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi

Bu çalışmanın başından beri Üsküdar Meydanı olarak tanımlanan alan bir kaç küçük meydan, tarihi çarşı ve diğer tarihi eserleri barındıran alan olduğundan Üsküdar Meydanı'nın ticarî işlevi hep çok önemli olmuştur. Ancak son zamanlardaki bazı düzenlemeler şehrin dokusuna zarar verip silüetini olumsuz etkilediği gibi, çarşıların işlevlerini de azaltıcı etkiler yapmıştır. Yapılan ankette katılımcılara meydanda bulunma sebepleri sorulduğunda erkeklerin % 25,4'unun, kadınların ise biraz daha fazla bir oranla 27,5'inin ticarî bir faaliyet olan alışveriş için orada oldukları anlaşılmıştır.

Aynı sorunun eğitim seviyelerine göre değerlendirilmesinde ise çok ilginç bir sonuçla karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Eğitim seviyesindeki artışla birlikte meydanın kullanım gerekçesindeki ticarî fonksiyonun arttığı da görülmektedir. Bu durum eğitim seviyesinin sağladığı gelir düzeyi ile açıklanabilir.

Ayrıca Üsküdar Meydanının etrafında ve içinde yer alan birçok çarşı alana sürekli bir ticarî canlılık katmakta ve kullanım yoğunluğu sağlamaktadır.

Resim 36: Üsküdar Meydanında çarşılar (solda Balıkçılar Çarşısı, sağda Mimar Sinan Çarşısı). Hasan Taşçı koleksiyonu.

Bunların yanında Üsküdar Meydanı'nın çok yoğun bir aktarım merkezi olduğu bilinmektedir. Özellikle arka semtler diyebileceğimiz ve ankete katılım oranları Üsküdar'dan sonra en yüksek olan Beykoz (% 7,1), Ümraniye (% 5,6), Ataşehir (% 4,9),

Sultanbeyli (% 2) ve diğer semtlerden gelip iskeleden Avrupa yakasına geçenler için Üsküdar Meydanı bir ulaşım işlevi görmekle birlikte, bu hareketliliğin büyük oranda işe gitmek, işten dönmek veya başka bir ticarî faaliyet için yapıldığı varsayımdan hareketle, Üsküdar Meydanı'nın bu açıdan da büyük bir ticarî amaçlı kullanım ihtiva ettiği söylenebilir. Nitekim Üsküdar Meydanını kullanıcılara yöneltilen “Üsküdar Meydanı denilince aklınıza gelen ilk üç unsur nedir” sorusuna verilen cevaplarda *tarihi mekânlardan* sonra en fazla *Sirkeci'ye geçiş* seçeneğinin tercih edildiği görülmektedir.

5.3.4.2 Üsküdar Meydanı'nın Sosyolojik İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi

Toplumun oluşum süreci, ailenin dışında, insanların diğerleriyle temas kurduğu alanlarda başlar ve ortak kültür de bu mekânlarda üretilir. Çevre gibi meydan da insanlar tarafından algılanmaya muhtaçtır. Ve meydan da tıpkı çevre gibi insanlar tarafından algılanmaya başladığı andan itibaren bir değerler sistemi oluşturur. Bundan dolayıdır ki, bir kent meydanı tasarımı yaparken en önemli şeyin kullanıcıların algısı olduğu unutulmamalıdır.

Çevre insanın bireysel ve sosyal olarak kurduğu tüm fiziksel zihni ilişkileri kapsamaktadır. Diğer yandan merkez olma iddiasındaki meydan, o şehirde yaşayanların ortak hayat tarzlarının yansıdığı bir mekân olup bu çeşitliliği barındırmalı ve çokluk içinde birlik oluşturmalıdır. Bu durum kullanıcılarda bir aidiyet duygusu oluşturup, mekânın hem kullanılmasını hem de korunmasını sağlayacaktır. Meydanlar için bir başka olmazsa olmaz özellik de bu çeşitliliğin bir araya toplanıp oluşturacakları birlikle bir kimliğin ortaya çıkmasıdır. Bu kimlik sayesinde önce o meydan ve sonra ait olduğu kent kullanıcıları ya da orada yaşayanlar tarafından algılanabilecek ve tarif edilebilecektir. Sosyal kimlik diye tanımlanabilecek bu kimliğin, kentsel kimliğinin oluşması için de bir gereklilik olduğu söylenebilir.

Yapılan ankette meydanın kullanım gerekçesinin sorulduğu soruya verilen cevaplardan anlaşıldığına göre meydanı kullanan erkeklerin % 1,8'i, kadınların ise % 1'i biriyle sohbet etmek için orada bulunmaktaydılar. Bu soru eğitim seviyesine göre

değerlendirildiğinde ise en dikkat çeken durum üniversite mezunlarının birileriyle sohbet için meydana gelmedikleri göstergesidir. Örneklemin yeterli olduğu varsayımından hareketle üniversite mezunlarının gerek iş yoğunluğu gerekse sahip oldukları sosyal çevreden ötürü böyle bir ihtiyaca diğerlerine nazaran daha az sahip oldukları söylenebilir.

Bu seçenekteki sohbet için meydana gitmenin rastlantısal bir buluşmaya, tesadüf karşılaşmasına işaret ettiği söylenebilir. Çünkü aynı soru için hazırlanan cevapların içinde “bir randevu için buradayım” seçeneği de olup, o seçenek için sonuçlar erkekler için % 1,2, kadınlar için ise % 1,9 olarak gerçekleşmiştir. Gelişen iletişim teknolojiler ve ekonomik ilişkilerin aile başta olmak üzere toplumun hücrelerinde meydana getirdiği zihinsel bölünme “yalnızlaşma” sorunu olarak ortaya çıkmış, bu durumdaki insanlar kendilerine sohbet edecek, dertleşecek birilerini aramaya başlar olmuşlardır. Bundan dolayı da tesadüfen karşılaşmak ve sohbet etmek ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Üsküdar Meydanı insanların birçok amaç için olduğu gibi sadece buluşmak hatta birisine rastlamak için de bir araya geldiği en önemli kentsel alanlardan birisidir. İnsanlar burada bir nevi anılarını takas etmeye gelirler. Üsküdar Meydanında insan-insan, insan-meydan arasında karşılıklı bir anı alışverişi gerçekleşir. Bu durumun bireylerin kentle ilişki kurmasını, bu ilişki sayesinde bir kimlik alışverişini ve mekân ve birey üzerinden kentsel kimlik inşasını sağladığı söylenebilir.

5.3.4.3 Üsküdar Meydanı'nın Rekreatyon İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi

Yapılan ankette, meydanın kullanım gerekçesini belirlemek için sorulan soruya katılımcı erkeklerin % 35 i, kadınların ise % 32,2 si rekreatyon amaçlı bir gerekçe olan *dinlenmek için* seçeneğini belirtmişlerdir. Aynı soruya verilen cevaplar eğitim seviyeleri açısından tasnif edildiğinde de % 35 civarında *dinlenmek için* seçeneğinin yer aldığı görülmektedir. Tüm kullanım gerekçeleri içerisinde en güçlüsü olan ve rekreatyon işlevini ön plana çıkaran bu durum meydandaki yoğun araç trafiği ve oturma yeri eksikliklerine rağmen gerçekleşmiştir.

Meydanların rekreasyon işlevini artıran su objesi, ağaç ve yürüyüş yolları gibi imkânlardan mahrum veya sayıca az bulunmasına rağmen söz konusu işlevin bu kadar ön plana çıkmış olmasının şehirlerin sıkıştırılmış olmasıyla ve aralarda bu tip alanların neredeyse hiç olmamasıyla açıklanabilir.

Resim 37: Üsküdar Meydanı'nın rekreasyon amaçlı kullanımı ve alanın ortasından geçen taşıt yolu. Hasan Taşçı koleksiyonu.

Diğer yandan Avrupa kent meydanlarında görülen meydan içindeki kafeterya ve benzeri türden kullanım alanlarının azlığı da rekreasyon işlevini azaltıcı bir etkiye sahip olmuş olabilir. Çınaraltı olarak adlandırılan bölgedeki iki ve belediye binasının arkasındaki iki kafeterya kullanım açısından büyük bir yoğunluğa sahip olmaktadır. Bu tip alanların çoğaltılması Üsküdar imajına ve kimliğine katkı sağlayıp, meydanın kullanım yoğunluğunun artmasına neden olabilir.

Diğer yandan rekreasyon alanlarının temel amacının insanları rahatlatmak olduğu düşünülecek olursa kullanıcıların meydanda kendilerini nasıl hissettikleri sorusuna verilen cevaplar bu işlev açısından önemli bir durumu göstermektedir. Kendinizi meydanda nasıl hissediyorsunuz sorusuna verilen cevaplar da diğerleri gibi cinsiyete göre ve eğitim durumuna göre ayrı ayrı tasnife tabi tutulmuş olup, gerek erkek ve kadınlar için ve gerekse

bütün eğitim seviyesindeki gruplar için pozitif seçenekler olan *mutlu, rahat, özgür* ve *huzurlu güvenli* seçenekleri yüksek puan almıştır.

5.3.4.4 Üsküdar Meydanı'nın Siyasal İşlevleri ile Üsküdar Kimliği İlişkisi

Meydanların üstlendiği fiziksel ya da psikolojik işlev onun genişliği ya da ölçeğiyle ilgili değildir. Hatta bir çok siyasî, sosyolojik ve kültürel işlev de ölçekle ilgili değildir. Ama bazı meydanlar büyükleri itibariyle bazı özel görevler üstlenebilir ki, bunlar genellikle siyasî görevler olmaktadır.

Geçmişte önemli siyasî mitinglere ev sahipliği yapmış olan Üsküdar Meydanı'nın ana gövdesini oluşturan Demokrasi Meydanı bugün için şantiye sahası olması nedeniyle bu işlevin yoğunluğu kısmen de olsa azalmış durumdadır. Gerek 2009 mahalli seçimlerinde, 12 Eylül 2010 tarihli anayasa değişikliği referandumunda ve gerekse 2011 genel seçimlerinde iskele meydanında bütün partiler geçici bir seçim bürosu görüntüsünde çadırlar kurup kampanya boyunca çalışma yaparak meydanın siyasî işlevine yoğunluk kazandırmış oldular.

Bunun yanında birçok dünya şehri meydanları için geçerli olan, İstanbul'da Taksim ve Kadıköy meydanı için daha çok gündemde olan siyasî hareketlilik Üsküdar Meydanı için geçerli değildir. Geçmişte politik bir arena ve sosyal yaşamın odağı olan meydanlar günümüz koşullarında kontrol altında tutulan bir trafik kavşağına dönüşerek tarihsel anlamını kaybetmeye başlamıştır. Öyle ki İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yeniden yapılandırma kapsamına alınan meydanlarda bütün tasarım araç trafiğinin kesintiye uğramadan akışını sağlamaya yönelik olmuştur. "Meydan düzenlemesi" adı ile takdim edilen Beşiktaş Meydanı projesinde çözümler araç trafiğine yönelik olarak tasarlanırken, yer altına indirilen yollardan boşalan üst alan için ise kent meydanına işlev kazandıracak bir düzenleme düşünülmemiştir. Son olarak düzenlemesi yapılan ve kullanıma açılan Çağlayan Meydanı da temelde trafik akışını düzenleyici bir amaçla biçimlendirilmiş alan olma özelliğindedir.

Ticarî, sosyolojik, rekreasyon ve siyasî işlevleri açısından değerlendirilen Üsküdar Meydanı ülkemiz ölçeğinde işlevsel yönden başarılı sayılabilecek bir alan olup Üsküdar Kimliğine katkı yapmaktadır. Yapılan anketin ikinci kısmında yer alan, gruplamada Üsküdar

Meydanı'nın kullanım amaçlarını işlevsel açıdan ölçmeye yarayan öğeler olarak varsayılan ve tek bir faktör ismi altında değerlendirildiğinde 15,141 varyans açıklayıcılığı ile *iş/ev* en yüksek puana sahip faktör olarak görülmektedir. Bu başlık altındaki faktörlerin değerlendirmesi neticesinde frekans değeri olarak elde edilen ortalama 4,20 puan,Üsküdar Meydanı'nın işlevsel açıdan insanları kendine çekici, kullanım yoğunluğu oluşturun ve bundan dolayı da Üsküdar kimliği bağlamında güçlü bir etki oluşturduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda değerlendirilen imaj, yapı ve fonksiyonlar çerçevesinde Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar kimliği açısından önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir ve bu açıdan başarılı bir kentsel mekân olarak değerlendirilebilir. Üsküdar Meydanı bu dört unsuru da kapsamakta olduğu için Üsküdar kimliği açısından olumlu katkı yapmakta olduğu meydanı kullananlar tarafından da vurgulanan bir durumdur.

SONUÇ

Çeşitli gerekçelerden ötürü insanların bir arada yaşamak zorunda oldukları bilinen bir gerçektir. Bu zorunluluk önce köyleri, tarım üretimindeki artıştan sonra da şehirleri ortaya çıkarmıştır. Bir araya gelme, bir arada yaşama ihtiyacının ürünü olan şehirlerin, bu isteği tam olarak yerine getirebilmesi için, bünyesinde buna uygun mekânların ve toplumsal örgütlenmelerin olması gerekmektedir. Şehir tarihçilerine göre insanın önce köyde, sonra şehirde kullanmaya başladığı ilk ortak mekân olan kent meydanları bu ihtiyaca binaen ortaya çıkmış ve dönemsel olarak değişmiş ve gelişmiştir.

Şehirle birlikte kentsel mekânlar da ortaya çıkmaya başlamışlardır. Şehirlerin kuruldukları coğrafya ve topografya şartlarıyla birlikte, şehri kuranların yaşam biçimleri şehrin mekânlarını çeşitlendirerek ortaya çıkarmış ve geliştirmiştir. Barınma için yapılan ve konut olarak tanımlanan alanların dışındaki mekânlar kentin ortak kullanım alanlarını oluşturmaktadır. Kamusal algının ortaya çıkışından itibaren ise bu alanlar kamusal alanlar olarak adlandırılmaktadırlar. Kamusal alanların en önemlilerinden birisi olan ve şehrin geçmişini temsil ettiği varsayılan köyde de bulunan meydanlar kentlinin de ilk kullandığı alan olma özelliğindedir.

Şehrin kendisi, şehirde yaşayan herkes ve her şey için bir yer olan meydanlar, biçimiyle olduğu kadar yapısından kaynaklanan işlevleriyle de anlam ifade eden yerlerdendir. Tarihsel sürekliliği açısından zamanın ve hızlı değişen süreçlerin kısmen de olsa dışında yaşayan meydan bir açıdan şehrin belleğini oluştururken diğer bir açıdan da zamandan ve gelişmelerden kısmen kopuk kaldığı için kendine has özellikleri olan alan olarak değerlendirilebilir. Şehrin diğer mekânları kadar hızlı değişime uğramayan meydanlar, şehri ve kendisini kuran düşünceden itibaren içinden geçtiği süreçlere dair hatıratı peteklerinde barındıran yerlerdir.

Daha ziyade Eski Yunan, Roma ve onun devamı niteliğindeki Avrupa'nın şehirlerinin vazgeçilmez kentsel formu olan meydanlar, farklı biçim ve büyüklükte olmakla birlikte diğer uygarlıkların şehirlerinde de ortaya çıkmış ve önemli kentsel mekânlar olmuşlardır. Bir kamusal mekân olmanın yanında önemli bir imaj unsuru da olan kent meydanları, varlık

buldukları, geliştikleri şehirlere hâkim kültür ve toplumun hayat tarzı tarafından biçimlendirilmiş olup o hayat tarzına uygun işlevler ifa eden yerler olmuşlardır.

Eski Yunan agorasında neredeyse bütün kentsel işlevlerin görüldüğü yer olan meydanlar, Roma forumuyla birlikte Roma İmparatorluğu'nun askeri gücünün gösteri alanı olmuşlardır. Bundan sonraki aşamalarda da içinden geçtikleri tarih diliminin ve hayat tarzının izlerini taşımaya devam etmiş Sanayi İhtilâli sonrasında ise işlev yoğunluklu alanlara dönüşmüşlerdir. Kent meydanlarının, tarihi dönemler ve toplumun kültürünün yanında, coğrafyanın ve beklenen amaçların da biçimlendirmesiyle oluşmuş alanlar olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Cami merkezli bir toplumsal hayatın yaşandığı Selçuklu ve Osmanlı şehirlerinde şehrin dışında, bazı sporlar için ayrılmış olan, biçim olarak ise Yunan, Roma ve Avrupa geleneğinden farklı olan meydanların, Tanzimat'la birlikte biçim değiştirmeye başlayarak şehrin merkezine doğru geldiklerini söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında özellikle İstanbul'da bazı uygulamalar görülmeye başlanmış, ancak tam olarak Cumhuriyet dönemiyle birlikte ülkemizde "meydan" olarak tanımlanan alanlar planlanıp oluşturulmaya başlanmıştır. Üsküdar Meydanı da bu dönemin kentsel mekânı olup 20. yüzyılın başlarından itibaren her 15-20 senede bir biçim değiştirerek günümüzdeki halini almıştır. Yeni bir proje ile değişim aşamasında olan Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar için çok önemli bir imaj ve kimlik alanı olabileceğini belirtmek gerekmektedir.

"Kent Meydanı ile Kent Kimliği İlişkisi: Üsküdar Meydanı Örneği" konulu bu tezin birinci bölümünde, kent meydanı ile kent kimliği arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için öncelikle her iki kavramın içinde meydana geldikleri, biçimlendikleri ve çoğaldıkları şehrin tanımlanması çeşitli bilimsel disiplinler açısından yapılmıştır. Bundan sonra ise meydan ve kentsel kimlikle irtibatlı diğer kavramlar tanımlanmıştır. Çalışmanın sonraki bölümlerinin üzerine bina edileceği kavramların doğru bir biçimde tanımlanmasının öneminden yola çıkılarak, bütün kavramların birçok ilmi disiplin açısından ele alınmasına çalışılmıştır.

Bu bölümdeki tanımlamalarda fiziki olarak şehir-mekân-kamusal alan-meydan silsilesi takip edilmiş olup, mekândan (space) alana (place) doğru bir geçiş sağlanmaya

çalışılmıştır. Bu geçişin ardından ise bütün kavramların odağındaki unsur olan kentli ve en sonunda ise kentli ile kentsel mekânın ortaklaşa oluşturdukları kent kimliği açıklanmıştır.

Şehir ve ona dair kavramların araştırılması esnasında görülmüştür ki, Avrupa'da Ortaçağ sonrasında oluşan modern bilimsel paradigmanın etkisi söz konusu kavramların izahında temel bir Batı ve Batı-dışı ayrımını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemin bilimsel disiplinlerinden biri olan sosyoloji ve şehri bu dönemin dili olan modern söylemle izah etmeye çalışan mimarlık bahse konu ayırtırmayı yaygın olarak kullanmışlardır. Gerek içinde bulundukları hayat biçimi ve düşünce yapısı itibarıyla Batılı diye tanımlanabilecek bilim adamları ve gerekse bu tanımın dışında kalanlar hep bu ayrımı merkez almışlardır. Birinciler bu ayrımı kendi pencerelerinden yorumlayıp bir dışlamaya giderken, diğerleri ise Batı karşısında bir duruş veya ispat çabasında olmuşlardır. Böylece ortaya temelde aynı bilimsel paradigma tarafından belirlenen kavramlar çıkmıştır. Oysa şehrin Batı şehrinin temellerini oluşturan Eski Yunan ve Eski Mısır'dan daha önce Mezopotamya'da ortaya çıktığı ve geliştiği bilinen bir gerçektir. Bu bakış açısıyla değerlendirilecek olursa şehrin Batı-dışı bir oluşum olduğunu söylemek mümkündür.

Yine şehir tanımlarında karşılaşılan önemli ayrışmalardan birisinin de kır/kent karşıtlığı olduğu anlaşılmıştır. Şehir; tarihsel, sosyolojik, coğrafi, kültürel ve diğer alanlarda hep kırsalın karşısına oturtulmuş, tanımlamalar genel olarak Marksist denilebilecek bir yaklaşımla çatışma üzerine bina edilerek iş birliğinin görmezden gelindiği anlaşılmıştır. 19. Yüzyılla birlikte ortaya çıkan sosyolojinin üç temel yaklaşımından biri olan çatışmacılık (diğerleri; işlevselcilik ve simgesel etkileşim) şehrin kendisini ve ona dair kavramları açıklamada etkin olmuştur. Diğer yandan söz konusu çatışmacı yaklaşım şehrin, köyün/kırsalın gelişiminin tabii bir sonucu olarak ortaya çıktığına dair öngörünün önüne geçerek baskın görüş haline geldiğini söylemek mümkündür.

Şehirlerin tanımlanmasında veya ortaya çıkışları konusunda bütün araştırmacıların üzerinde hem fikir oldukları konuların başında ise tarımsal üretimdeki artıştan dolayı fazla üretimin değerlendirilmesi için depolama imkânlarının araştırılması, mübadele ortamının doğması ve bunların neticesinde yerleşik hayata geçme zorunluluğun ortaya çıkmasından dolayı ilk şehirlerin Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkmış olduğudur. Bunun yanında

şehrin ortaya çıkış sürecinde dinî ve askeri faktörlerin de etkinliğini savunan görüşlerin de olduğu anlaşılmıştır.

Kentsel mekâna dair tahlillerde ise; mekânın morfolojik olarak sınıflandırmalara tabi tutulduğu, ancak ontolojik açıdan böyle bir ayrımın veya tahlilin olmadığı, kısacası tespit edilen biçim için “neden böyle” sorusunun sorulmadığı, dolayısıyla da felsefi açıdan mekânın arka planını anlama çabalarının yeterince önemli hale gelmediği anlaşılmıştır.

Birinci bölümün önemli konularından birisi de mekâna dair tanımlamalardır. Temelde varıksal ve biçimsel olarak iki kategoriye ayrılan mekân, çeşitli bilim adamlarına göre ele alınıp değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bölümde mekân-zaman ilişkisi, edebi eserlerde mekân algısı, kurgusal olarak mekân ve temsili mekân kavramları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bütün bu tanımlamalar ışında kentin imajının kentsel mekânın öğelerine dayandığı ortaya konulmuştur.

Bir kamusal alan olan meydanın tanımından önce ise, kamusal açık alanların oluşmasının arkasındaki sosyal yapı olan kamusalılık ve onun ortaya çıkardığı şehir formu kamusal açık alanların kavramsal olarak açıklanmasından sonra sırasıyla meydan, kentli ve kent kimliği kavramları üzerinde durulmuştur. İnsanların iletişim ve etkinliklerinin zemini olan kamusal mekânların ortak kimlik ve kent kültürünün ortaya çıktığı, geliştiği ve zaman içinde değiştiği yerler olarak kentsel strüktürün en önemli öğelerinden olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kamusal alanları incelemenin, yorumlamanın ve gelişimleriyle ilgili önerilerde bulunmanın, basit bir nicelik ve boyut sorunundan farklı olarak, psikolojik ve simgesellik de ihtiva eden karmaşık bir yorumlamaya ihtiyaç duyduğu da anlaşılmıştır.

Kültür kavramı epistemolojik olarak ele alındığında şehrin bizatihi kendisinin kültür olduğu anlaşılmaktadır. “İnsan eliyle üretilen şeyler” olarak tanımlanan kültür bu açıdan şehrin ve içindeki mekânların tamamını bir bütün olarak içine almaktadır. Şehir bizatihi bir kültürel ürün ya da sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehir meydanı da hem bu açıdan bir kültürel üründür, hem de kentsel kültürün üretildiği önemli mekânlardan olması nedeniyle kültürün aracı olan yerdir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise kent meydanının tarihsel süreç içinde geçirdiği değişimler ve aşamalar ile birlikte içinde oluştukları, biçimsel ve işlevsel açıdan geliştikleri şehirlerin kimliği açısından ifade ettikleri mana incelenmiştir. Daha önce birçok araştırmanın konusu olan açık kamusal alanlar ve kent meydanları genellikle mimari bir öge olarak ele alınıp değerlendirilmişlerdir. Meydanın hangi hayat biçiminin, düşünce algısının ve kültürel geleneğin ürünü olduğuna pek fazla değinilmemiştir. Oysa insanlar tarafından oluşturulan her biçimin bir kültürün ürünü, hatta kelime anlamıyla kültürün kendisi olduğunu söylemek mümkündür. Tezin bu bölümünde ayrıca tarihi süreç içerisinde, çeşitli hayat algıları ve biçimleri açısından kentsel mekân, özellikle de meydanın nasıl ortaya çıktığı ve önemli bir kentsel form olarak ne anlam ifade ettiğine dair bulgulara yer verilmiştir.

Gerek birinci bölümde izah edilen kavramların ve gerekse ikinci bölümde tarihsel dönemler ve uygulama alanları açısından ayrıntılı olarak tanımlanan meydanın sosyo-kültürel arka planını anlamak için iki büyük paradigmanın temellerinin ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunlardan birincisi kentsel kavramların tanımlanmasında merkezi konumda olan modern Batı bilimsel paradigması ve diğeri de Üsküdar Meydanı'nın da sosyolojik ve kültürel olarak içinde bulunduğu geleneksel paradigmadır. Bu iki tarzı oluşturan arka planın ne olduğunu anlamak için temel kaynaklara bakılmış, yüzeysel bir kentsel mekân araştırmasından ziyade ontolojik temellerin dayanaklarını bulmaya ya da anlamaya yönelik çalışmalara öncelik verilmiştir. Bu iki bölüme dair araştırmaların sonuçlarının, kentsel mekânlar toplumsal süreçlerden ayrı olarak salt bir mimari yapı olarak düşünülemezler şeklindeki bir sonucu ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Çünkü her kentsel formda olduğu gibi kent meydanlarının da ortaya çıkması ve gelişmesinde birçok toplumsal parametrenin rol olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bölümün temel bulgularından birisinin de, Ortaçağ sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan ve Sanayi İhtilali ile olgunlaşan yeni bir hayat algısı ve onun getirdiği teknolojik yeniliklerin bütün dünyayı sarmış olması olarak değerlendirilebilir. Bunun neticesinde ise yerel kentsel uygulamaların yavaş yavaş yerini tek merkezden biçimlenen şehirlere terk etmesi ve gelişen yeni ihtiyaçların da etkisiyle meydanların yeniden önem kazanmaya

başladığıdır. Bunun en son örnekleri ise 2011 senesinin başından itibaren yaşanmaya başlayan Arap Baharı ayaklanmalarında müşahade edilmiştir.

Eski Yunan şehrinde agora olarak adlandırılan meydan, her açıdan şehrin kimlik alanı olmuş, vatandaşlık hakkı kazanmış olanların birçok ihtiyacının karşılandığı işlevselliği de bünyesinde barındırmıştır. Roma şehrinde ise forum olarak biçimlenen meydan, işlevden biçime doğru amaç değiştirmiş ve asker devlet olan Roma'nın orduları için bir gösteri ve meydan okuma alanı haline gelmiştir. Devletin ve şehirlerin temel felsefesiyle birebir örtüşen forumun Roma şehirleri için de bir kimlik kazanma alanı olduğunu söylemek mümkündür. Sanayi İhtilâli sonrasında ise şehrin diğer bölümlerinde olduğu gibi meydanda da işlevselliğe doğru bir kayma olmaya başlamış ve Rönesans döneminin imaj unsuru yerini kati bir işleve bırakmıştır. Esasında bir Sanayi İhtilâli sonrası şehri olan Amerikan şehirlerinin meydanlarında durum buna benzerdir. Buralarda da meydan daha çok ulaşım akışını sağlayan yer görünümündedir. Bu gelişim evresinde meydanın imaj unsuru olmaktan çıkıp gündelik hayatın parçası olmaya başladığı oranda kentler için kimlik mekanı olma özelliğinin azalmaya başladığını konunun yazarları tarafından belirtilen bir husustur.

Selçuklu ve Osmanlı şehir deneyiminde ise, meydan şehrin içinden çok kenarında, genellikle savaş sporlarına yönelik eğitim ve talimlerin yapıldığı, bir veya daha fazla işleve münhasıran düzenlenmiş bir açık alan olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın son zamanlarında şehirlerin içinde başlayan meydan uygulamalarının Cumhuriyetle birlikte şehrin önemli bir parçası olmaya başladığını söylemek mümkündür. Ancak ortaya çıkan bu kentsel formun Batı'daki gibi bir imaj unsuru olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Ancak daha sonra işlev öncelikli bu alanlara imaj unsurunun da eklenmeye başlandığı görünmektedir. Buna rağmen Osmanlı şehri için meydan güçlü bir kentsel kimlik alanı niteliği kazanmamıştır.

İkinci bölümde son olarak üzerinde durulmuş olan önemli konulardan birisi de, alışveriş merkezlerinin (AVM) ve internetin insanların bir araya gelme mekânları olarak birisinin gerçek, diğerinin ise siber nitelikli meydanlar gibi fonksiyon gördükleri yönündeki anlatım olmuştur. Konu gerek AVM'ler ve gerekse internet için uygun örneklerle izah edilerek bu iki mekânın önemli buluşma alanları haline geldiği anlatılmıştır.

Kamusallaştırılan özel mekânlar olarak tanımlanabilecek AVM’ler birçok fonksiyon için toplanma alanları konumuna gelmenin yanında, imaj açısından da prestijli binalar olarak ortaya çıkmakta ve bulundukları yerin kimlik kazanmasında önemli roller oynamaktadırlar. Mimari tarz olarak yekdiğerinden farklı olmasına dikkat edilen ve ilginç mimari deneyimlerin sergilendiği AVM binaları kent meydanlarının yerini almaya başlamışlardır.

Tezin üçüncü bölümünde meydan biçimsel ve işlevsel açıdan ele alınıp değerlendirilmiştir. Meydanlar için önemli tartışmalardan biri de biçim ve işlev arasındaki etkileşim konusundadır. Kent bilimcilerin bazılarına göre işlev biçimi belirlerken, diğer bir kısmına göre ise biçim işlevi belirlemektedir. Bu çalışma ortaya çıkarmıştır ki, öncelikli olarak işlevin biçimi belirlemekte ve biçimin işleve göre zaman içinde değişmektedir. Örneğin agorada eklemelenen işlevlere göre biçim sürekli değişmekte, yeni işlevler meydana yeni formlar kazandırmaktadır. Yine kilise önlerinde inşa edilen meydanların belirleyici özellikleri olarak ana toplanma mekânından sonra, kiliseye doğru daralan bir caddeye yönlendirilme göze çarpmaktadır. Şehrin yapısının ve fonksiyonlarının değişmesiyle birlikte meydanın yapısı da buna bağlı olarak değişmektedir. Bu değişiklik biçimsel açıdan farklı türde meydanları ortaya çıkardığı gibi, daha önce farklı fonksiyonlar için kullanılan mekânların da meydana dönüştürülerek kullanılmaya başlandığı anlaşılmıştır.

Üçüncü bölümdeki en önemli tespitlerden birisi de “amorfor meydan” türünün dilimize “biçimsiz meydan” olarak çevrilmiş ve yaygın olarak kullanılmış olduğuna dair tespit olmuştur. Bir tartışmaya dahi gerek görülmeden kullanılan “biçimsiz” kavram olarak meydanla ilgili bir varlık/yokluk tartışmasını akla getirmektedir. Oysa biçimsiz yerine “tanımlanan bir şekli olmayan meydan” daha uygun bir kullanım sağlamaktadır ve bu çalışmada bu tercih edilmiştir. Böylece mekân terminolojisine bir katkı sağlanmış ve hatalı ve yaygın kullanımı olan bir kavram düzeltilmiş olmaktadır.

Üçüncü bölümde ayrıca siyasî açıdan bulundukları şehri tanımlayan hatta şehirlerinden bağımsız olarak kendilerine kimlik edinmiş olan meydanlara yer verilmiştir. Fransız İhtilâli’nin başladığı ve idamlarının gerçekleştiği yer olan Concorde Meydanı’ndan son dönem Arap Baharı ayaklanmalarının ilk kıvılcımının ateşlendiği yer olan Mısır’daki Tahrir Meydanı’na kadar birçok meydan geçmişte yaşanan olaylar veya günümüzde halen

yaşanmakta olanlardan ötürü kazanmış oldukları siyasî kimlikler açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, biçimsel açıdan çok önemli görsel özelliklere sahip olmasının dışında bir meydan için en çok bilinirlik sağlayan veya onu kentin en önemli kimlik unsuru haline getiren şeyin siyasî olaylar olduğunu göstermiştir.

Bu bölümde ayrıca, şehirlerin en yerleşik unsurlarından biri olan ve sosyo-kültürel değerlere göre biçimlenen meydanların hayatın akışını yavaşlatıcı ve hareketi azaltıcı etkiye sahip olduğu yönünde bir sonucu da ortaya çıkarmıştır. Bu sonucun meydanlarının işlevlerinden birisinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ancak bu tezin konusunu oluşturan ve şu anki durumuyla bir ulaşım meydanı hüviyetindeki Üsküdar Meydanı için bu özelliğin tam olarak geçerliliği söz konusu değildir. Çünkü deniz ulaşımının başlangıç ve bitiş noktası olan ve diğer ulaşım araçlarıyla entegre noktası olan Üsküdar Meydanı bu özelliği nedeniyle yer yer hızlı hareket etmeyi teşvik eder nitelik taşımaktadır.

Üçüncü bölümün ortaya çıkardığı diğer iki önemli sonucun ise, artan bireyselliğe rağmen insanların kamusal mekânda rastlantısal ilişkiler kurma konusunda daha hevesli hale geldikleri ve işçi sınıfının gelişmesiyle birlikte meydan kavramının önem kazandığıdır. İşçi sınıfının gelişmesi hak arama mücadelesini ve bunun eylemlerini ortaya çıkarmış, bu durum ise “miting” olarak adlandırılan açık alan toplantılarını önemli ve etkin bir araç haline getirmiştir. İletişim teknolojilerinde ortaya çıkan büyük gelişmeler insanların işlerini bilgisayarlar aracılığıyla yapabilme imkânlarını geliştirmiş, bu ise bir bireyselliği ve buna bağlı olarak gelişen yalnızlığı ortaya çıkarmıştır. Bunun neticesinde insanların daha fazla bir şekilde kamusal mekânda birileriyle karşılaşma, rastgele ilişkiler kurma ve tanışma ihtiyacı duymalarına sebebiyet vermiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü ise kent meydanı ile kent kimliği ilişkisi tüm yönleriyle ele alınarak değerlendirildikten sonra Üsküdar Meydanı, tarihi ve işlevleri açısından tahlil edilmiştir. Bu bölümde kentsel kimliği oluşturması açısından mekânla bellek arasındaki ilişki ve bunun dışında kentsel kimliğin bileşenleri tespit edildikten sonra kent kimliğini nasıl oluşturdıklarına değinilmiştir.

Tezin konu başlığı olan kent meydanı kent kimliği ilişkisinin incelenmesi neticesinde, meydanın kentsel kimliğe iki farkı şekilde katkı yaptığı anlaşılmıştır. Meydanlar

bu katkıyı öncelikli olarak topoğrafik ve biçimsel yapılarıyla sağlamaktadırlar. Söz konusu biçimsellik meydanın büyüklüğü/küçüklüğü, etraftaki yapıların ön yüzlerinin biçimi, yükseklikleri ve hissettirdikleri algının yanında yer döşemeleri ve içlerinde barındırdıkları sanatsal öğelerle ilgili bir biçimselliktir. Bütün bunların toplamı meydanı bir sanat yapıtı haline getirebilmekte ve içinde bulundukları şehirler için önemli kimlik alanı olmasını sağlamaktadırlar.

Meydan ile kentsel kimlik ilişkisinin diğer boyutu ise meydanı kullanan bireyler üzerinden sağlanmaktadır. “Kentli” diye tanımlanan insanlar topluluğu önce kendi algıları, hayat biçimleri, inanç değerleri ile kentsel mekânları oluşturlar. Bunlardan birisi olan meydan yukarıda sayılan değerleri bünyesinde en çok taşıyan kentsel mekânlardır. Bireylerin şehrin bütünlüğünü yansıtan kimlik algısıyla inşa ettikleri meydan yine bireylerin algısı ve kendisine yükledikleri işlevlerle içinde bulunduğu şehir için bir kimlik ögesi konumuna gelmektedir. Gerek doğrudan ilişkide, gerekse insan üzerinden dolaylı ilişkide değerlendirme süjesi insan olduğu için aradaki ilişkiyi sağlayanın da insan olduğunu söylemek gerekmektedir.

Dördüncü bölümde ayrıca şehrin tanımında ortaya çıkan bir yaklaşımın benzeri olarak kent meydanları Batı ve Batı-dışı diye ayırma tabi tutulup, her iki yaşam biçimi ve düşünce algısı için de meydanın hangi hayat biçiminin veya algının neticesinde oluştuğu izah edilmiştir. Daha sonra ise konu Üsküdar Meydanı’nın da içinde yer aldığı İslam şehrinin mekânı ile Batı kentsel mekânı mukayese edilmiştir. Bu mukayese neticesinde ise, Batı tarzı hayat anlayışında hâkim olan düşüncenin Aristo’nun “statik hayat algısı” ve epikürizm, İslam şehrinde ise Gazali ve diğer İslam düşünürleri tarafından biçimlendirilen hareket felsefesi ve mahrem anlayışının kentsel mekânların biçimlemesinde önemli rol oynadığı anlaşılmıştır.

Dördüncü bölümde Üsküdar şehri ve Üsküdar Meydanı tarihsel gelişim açısından ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme neticesinde, Üsküdar’ın ve Üsküdar Meydanı’nın tarihin her döneminde sürekli bir değişim içinde olduğu ve İbn Sina’nın “hareket sınırlandırılmamış doğadır” tespitinde olduğu gibi, sürekli bir hareket halinde olduğunu söylemek mümkündür. Üsküdar içinden geçtiği hayat biçimi ve değerler sistemi

ile birlikte sürekli değişmiş hem imaj hem de işlev olarak güncellenmiş bir şehir görünümünde olmuştur. şkdar Meydanı ise Cumhuriyet dönemine kadar çok özellikli bir yer olmamiş, Cumhuriyet’le birlikte şehircilik alanında oluşmaya başlayan yeni yaklaşımlarla önem kazanmaya başlamıştır. şkdar Meydanı’da, içinde biçimlendiği şkdar şehrine paralel olarak yaklaşık her onbeş yirmi senede bir değişime uğramış olup, günümüzde de yeni bir değişimin eşiğine gelmiştir.

şkdar Belediyesi tarafından projelendirilen *“şkdar Meydanı ve evresi Raylı Sistemler ve Karayolu Entegrasyonlar ile Kentsel Tasarım Uygulama Taslak Projesi”* şkdar Meydanı için yeni bir biçim öngörmekte ve köklü değişiklikler içermektedir. Ancak projenin amaçları arasında yer alan “ulaşım sorunlarının çözümü” ve “ulaşım entegrasyonu” modern hayat tarzının ortaya çıkardığı gereklilikler olup, bu amaçlar için şkdar Meydanı’nın altında uygulanacak olan çözümler bir biçim bozukluğu ve estetik uyumsuzluğa yol açabilecek uygulamalar olarak göze çarpmaktadır. Bunun yerine meydanın bir ulaşım merkezi olmaktan kurtarılması daha uygun bir çözüm olabilir. Diğer yandan projede öngörülen yer döşemeleri ve modern çizgileri olan sanatsal geler şkdar Meydanı’nın tarihi ve kültürel yapısıyla uyumlu bir görüntü arz etmemektedir. Ortaya bir nevi *“estetik uyumsuzluk”* diye tanımlanabilecek bir durumun çıkmaması için projenin yeniden değerlendirilip, meydanın içinde bulunan önemli tarihi yapılarla uyumlu bir hale getirilmesi gerekmektedir.

Diğer yandan hali hazırda bile meydanda bazı estetik problemleri söz konusudur. Son senelerde İskele Meydanı’nda iki ve Ahmediye Meydanı’nda bir adet olmak üzere yapılmış olan üç adet heykelin, şkdar Meydanı’nın geneli içinde bir baskın öğe görünümü sağlayamadığı gibi, bulundukları dar alanlar için bile böyle bir etkiden uzak oldukları görülmektedir. Heykeller için seçilen imgelerin uygunsuzluğunun ve imalat özelliklerinin ve malzeme tercihlerinin bu etkiyi vermekten uzakta olduklarını söylemek mümkündür.

şkdar Meydanı için yapısal sorunların başında, trafik problemi gelmektedir. Meydan şu an için bir trafik işgali altında görünümü vermektedir. Öyle ki tam ortada yer alan büyük katlı otopark hem görsel olarak bir imaj problemi oluşturmakta, hem de

bağlantı yolları meydanı bölmekte ve parçalı hale getirmektedir. Bunun yanı sıra birçok kullanım zorlukları da ortaya çıkmaktadır. Üsküdar Meydanı'nın Üsküdar kimliği açısından önemli bir yer haline getirilebilmesi için, meydanın bütüncül olarak yeniden planlanması ancak, büyük bir açık alan görüntüsü kazandırılmak yerine şu an olduğu gibi daha küçük ölçekli alanların varlığının devam ettirilmesi önemlidir. Bu alanların ise her birinin farklı bir tarzda ele alınıp, her bir alana bir isim verilmesi de ayrıca önem taşımaktadır.

Konusu "Kent Meydanı ile Kent Kimliği İlişkisi: Üsküdar Meydanı Örneği" olan bu tezin son bölümünde ise Üsküdar Meydanı örneğinin incelenmesinden sonra yapılan saha araştırmasıyla meydanı kullananların meydan hakkındaki algı ve görüşlerinin yanı sıra kullanım amaç ve gerekçelerinin de tespitine çalışılmıştır. Bu araştırma ayrıca, ilk dört bölümdeki bilgilerin de test edilmesi niteliği taşıyan bir çalışma olmuştur. Üsküdar Meydanı'nın kullanıcıları nezdindeki algısını, kullanım gerekçelerini belirlemenin yanında meydanın yapısı, tarihi ve kültürel birikimi hakkında kullanıcıların görüşlerinin de tespit edildiği bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışma dört temel kriter hakkında bireylerin görüşlerini tespit etmek amaçlı olmuştur ve bu görüşler neticesinde ise Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği arasındaki ilişkinin gücü, boyutu ve yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan gözlemlerin de değerlendirmeye ilave edilmesiyle Üsküdar Meydanı ile Üsküdar Kimliği arasında bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır.

Üsküdar Meydanı ile Üsküdar kent kimliği arasındaki ilişkinin boyutlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın son bölümünde sırasıyla; Üsküdar Meydanının imajı, yapısı, tarihi ve işlevleri ile Üsküdar kimliği arasındaki anlamlı ilişkinin boyutları tespit edilmiştir. Bu bağlamda ele alındığında Üsküdar Meydanı'nın içinde barındırdığı camiler ve diğer tarihi öğeler ile ticarî ve ulaşım işlevlerinin bu ilişkinin en güçlü alt başlıklarını oluşturduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan kullanıcılar nezdindeki Üsküdar Meydanı algısı ve yapısı da bu ilişkinin diğer iki alt başlığını oluşturmaktadır.

Çalışmanın ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan birinin İstanbul'da yaşama süresiyle Üsküdar Meydanı'nı kullanım oranı arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı olduğu söylenebilir. Bu durum kentlileşme ile kentsel mekânın, daha özelde kent meydanının kullanımı arasında doğrusal bir ilişkinin de varlığını anlatmaktadır. Üsküdar Meydanı'nın

kullanımıyla ilgili bir başka önemli sonuç da, İstanbul’da yaşanan ilçeğe göre dağılımda ise % 60 oranında Üsküdar olması bilinçli bir tercihin söz konusu olduğunu göstermektedir. Özellikle Anadolu yakasındaki diğer ilçeler için Avrupa’ya geçiş aksı olmasına rağmen % 60 Üsküdar sonucu meydanın gelip geçerken değil, bunun dışında bir kentsel amaç için kullanıldığının göstergesidir. Daha sonraki verilerde görüleceği gibi her seferinde meydana kalma süresiyle ilçelere göre dağılım frekansı birleştirildiğinde bilinçli bir kullanım görülmektedir. Bu durum da yukarıdaki verilerde olduğu gibi Üsküdar kimliğine katkı açısından olumlu etki yapacak bir göstergedir.

Üsküdar Meydanı’nın algısına yönelik en önemli tespitin, kullanıcıların meydana kendilerini daha *şehirli, Üsküdarlı, topluma yakın ve şehrin merkezinde* hissettikleri yönündeki kanaatleri olduğu söylenebilir. Ayrıca kullanıcılara göre Üsküdar Meydanı Üsküdar’la uyumlu bir etkileşim içindedir ve eğer Üsküdar Meydanı olmasaydı Üsküdar’ın estetiğinde bir azalma ve bozulma söz konusu olacaktır. Dolayısıyla Üsküdar Meydanı’nın en azından İstanbul’un her yerinden gelen kullanıcıları için önemli bir kullanım algısına sahip olduğu söylenebilir. Ancak Üsküdar Meydanı ile Üsküdar arasındaki ilişkinin sorgulandığı çalışmada, Üsküdar denilince ilk akla gelen şeyin Üsküdar Meydanı olmadığı da anlaşılmıştır. Bu soruya erkekler birinci öncelikle “camiler”, kadınlar ise “Kız Kulesi” cevabını vermişlerdir. Buna göre küçük bir farkla bile olsa, kadınların görsel güzelliğe, erkeklerin ise tarihi dini içeriğe daha fazla önem verdikleri söylenebilir. Üsküdar Meydanı ise ancak beşinci öncelikli unsur olmuştur.

Üsküdar Meydanı’nın yapısıyla ilgili olarak yapılan değerlendirmede yer verildiği gibi, trafik problemi alan araştırmasında yer alan kullanıcılar tarafından da en önemli sorun olarak dile getirilmiştir. Bu durum bir *trafik meydanı* veya *ulaşım meydanı* algısına sebep olabilmektedir. Yine yapılan gözlemler neticesinde Üsküdar Meydanı olarak tanımlanan alanların farklı bölgelerden oluşmasına rağmen Demokrasi ve Ahmediye Meydanlarının dışındaki alanların uygun isimlerle isimlendirilmediği de anlaşılmıştır. Bu durumun kimlik oluşumunun önünde bir engel olabileceğini söylemek mümkündür.

Anketin değerlendirilmesi neticesinde, Üsküdar Meydanı’nın sahip olduğu tarihi yapılar ve kültürel birikimiyle Üsküdar Belediyesi tarafından dile getirilen “*Kültür Şehri*

Üsküdar” sloganına katkı yaptığı görülmektedir. Üsküdar Meydanı’nın bu yönleriyle bir kültürel kent kimliği oluşturmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanında meydanın kullanımındaki kültürel gerekçeler de “kültür şehri” olarak tanımlanan kentsel kimliğe katkı yapan bir durumdur. Belediye önündeki alanın ve iskele meydanının yıl boyunca zaman zaman kültürel etkinlikler için kullanılması da kültürel kimliğe katkı yapan unsurlar olsa da, kullanıcıların, Üsküdar ile Üsküdar Meydanı arasında ve Üsküdar Meydanı ile Üsküdar kentsel kimliği arasında güçlü bir ilişki kurabildiğini söylemek mümkün değildir.

Üsküdar Meydanı’nın işlevlerinin değerlendirilmesinde; ticarî, sosyolojik, rekreasyon ve siyasî olmak üzere dört işlev ön görülmüş olup ilk üç işlev açısından Üsküdar Meydanı’nın önemli etkiye sahip olduğu, ancak ana gövdeyi teşkil eden Demokrasi Meydanı’nın son zamanlarda inşaat şantiyesi halinde olması nedeniyle siyasî mitinglerin bu alanda yapılmamasının siyasî işlevi zayıflattığı anlaşılmıştır.

Tezin beşinci bölümünde yer alan saha araştırması sonuçlarından hareketle, araştırmanın hipotezleri olan, “*kentsel kimlik, imaj, yapı, tarih ve işlevler tarafından belirlenir*” şeklindeki savlardan; yapı, tarih ve işlevlerin Üsküdar Meydanı açısından etkin olduğu, ancak Üsküdar Meydanı imajı ile Üsküdar kimliği arasındaki ilişkinin güçlü olmadığı anlaşılmıştır.

Bu çalışmada meydan bir mimarın veya şehir planlamacısının bakış açısıyla ele alınmayarak, onu kullanan herkesin nesnesi yapmak, kullanıcıların varlık alanına dahil etmek için çalışılmıştır. Bu yaklaşımla meydan bir peyzaj unsuru veya kentsel negatif alan düzenlemesi olmaktan daha fazla anlamlar içeren öge olma özelliğine kavuşturulmuş, kentliyle toplumla irtibat halinde, etkileyen ve etkilenen mekân özelliği kazanmıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkardığı en önemli bulgulardan birisi de medeniyet tarihini şehirler üzerinden yeniden yazmak ya da toplum gibi şehrin de tarih içinde yer almasını sağlamak gerektiğidir. Zira gerek genel uygarlık tarihlerinin içeriğinde ve gerekse toplumlara dair yazılan tarihlerde şehir yer almadığı anlaşılmaktadır. Yazılan tarih kitaplarına bakıldığında çok önemli iki eksiklik çok açık bir şekilde kendini açıkça göstermektedir. Birincisi gerek Batı uygarlığı ve gerekse İslam uygarlığı için kabul edilen ve bu uygarlıkların temelini oluşturan Peygamberlerin söz konusu tarihlerde yer almadığıdır. Münhasıran yazılmış olan

Peygamberler tarihi eserlerinde ise toplum yer almamaktadır. Diğer bir eksiklik de gerek uygarlık tarihi eserlerinde ve gerekse toplumların tarihini ele alan eserlerde şehirlere yer verilmemesidir. J.A.G. Rebert'in yazdığı *A Concise History of China* adlı eserde dönemsel olarak Çin uygarlığı anlatılmış ama eserde Çin şehrine dair her hangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Öyle ki eserin sonunda yer verilen indexte de şehir (city) maddesi yer almamaktadır. Yine aynı şekilde Eski Mısır, Eski Yunan ve Roma tarihinin bütün yönleriyle anlatıldığı Charles Freeman'ın *Egypt, Greece And Rome, Civilizations of The Ancient Mediterranean* adlı eserinde de, bu medeniyetlere ait şehirlerden hiç bahsedilmemesi yukarıda sözü edilen gerekliliği güçlendirmektedir.

Diğer yandan, dünya şehirlerinde önemli kimlik ögesi olmuş meydanların o yerin tarihiyle özdeşleşen kişi veya olaylara dair isimlerle isimlendirildikleri bilinmekte olup, Üsküdar Meydanı için de böyle bir çalışmanın yapılması faydalı olabilir. Demokrasi Meydanı adı çok genel geçer bir ad olup, gerek meydanın ana gövdesini teşkil eden bu alan ve çalışmanın konusu diğer alanlar için uygun isimlerle isimlendirme yapılmasının kentsel kimlik açısından gerekli olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca böyle bir isimlendirmenin hem kalıcılık hem de bilinirlik sağlayacağı da düşünülmelidir.

Kent meydanı ile kent kimliği ilişkisi açısından ele alınarak değerlendirilen Üsküdar Meydanı gerek işlevleri, gerekse barındırdığı tarihi ve kültürel unsurlar ile benzer başka araştırmalara konu olduğu takdirde daha farklı sonuçların ve önerilerin elde edilebileceği söylenebilir. Ayrıca İstanbul'daki diğer meydanlara nazaran daha az sayıda araştırmanın konusu yapılmış olması hasebiyle de Üsküdar Meydanı'nın bu hususta kısmen bakir bir alan oluşturduğunu da söylemek mümkündür.

Ayrıca bu çalışma, Üsküdar Meydanı örneğinden hareketle, mekân-insan arasındaki karşılıklı ilişkiye farklı boyutlardan ışık tutma ve mekân konusunda kişilerde farkındalık duygusu oluşturma düşüncesiyle kaleme alınmıştır. Bundan sonra yapılacak benzer çalışmalarda, burada eksik bırakılan tarafların tamamlanması söz konusu olabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Akan, Murat, Ruhunu Arayan Şehir İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2006.

Akın, Fahamet, Sosyal Bilimlerde İstatistik, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2009.

Aksoy, Yaşar, Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı, S.Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, Dr.Nejat F.Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Akyüz, Müfit, Nesrin Ertel, Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yayınları, İstanbul, 1990.

_____Anayasa, 1995 Değişiklikleriyle, Alkım Yayınları, 1996.

Arıkan, Necmettin, Yeni İngilizce Türkçe Sözlük, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul, 1972.

Aristoteles, Fizik, Çeviren: Saffet Babür, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

Atabey, Fahri, Üsküdar ve Hizmetlerim, Kardeş Matbaası, İstanbul, 1973.

Bachelard, Gaston, Uzamın Poetikası, Çeviren: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008.

Bacon, Edmund N. , Desing of Cities, The Viking Press, New York, 1968.

Bacon, Francis, Denemeler, Yapı Kredi Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2011.

Barnabas İncili, İngilizceden Çeviren: Mehmet Yıldız, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul.

Beijing: Glimpses of History, Editor: Liao Pin, Foreign Languages Press, Beijing, 1994.

Benevolo, Leonardo, Avrupa Tarihinde Kentler, Çeviren: Nur Nirven, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Bilgin, İhsan, Chicago ve Millenium Park, ViyanaChicago, Metropol ve Mimarlık, Editör: İhsan Bilgin, Santralistanbul, İstanbul,2008.

- Boskoff, Alvin, The Sociology of Urban Regions, Meredity Corporation, New York, 1970.
- Bottero Jean, Gılgamış Destanı, Çeviren: Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bourneur, Roland, Quellet Real, Roman Dünyası ve İncelemesi, Çeviren: Hüseyin Gümüş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Boyer, M. Christine, The City of Collective Memory, Its Historical Imagery and Architectural Entertainments, The MIT Press, London, 1996.
- Bozlağan, Recep, İstanbul, Marmara Belediyeler Birliği, İstanbul, 2011.
- Braudel, Fernand, Uygarlıkların Grameri, Çeviren:Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Braudel, Fernand, Akdeniz, Tarih Mekân, İnsanlar ve Miras, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bumin, Kürşat, Demokrasi Arayışında Kent, Kent-Koop Yayınlar, Ankara, 1986.
- Calvino, Italo, Görünmez Kentler, Çeviren: Işıl Saatçioğlu, YKY, İstanbul, 2010.
- Cansever, Turgut, Ev, Şehir Üzerine Düşünceler, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994.
- Cansever, Turgut, İslamda Şehir ve Mimari, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- Cansever, Turgut, İstanbul'u Anlamak, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Cansever, Turgut, Rönesansın Yanılgıları, Kubbeyi Yere Koymamak, Yayına Hazırlayan Mustafa Armağan, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- Cansever, Turgut, Mimar Sinan, Klasik, İstanbul, 2010.
- Capra, Fritjof, Yeni Bir Düşünce, Çeviren: Mustafa Armağan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Carmona, Michel, Paris'in Kentsel Dönüşümü, Haussmann Uygulamaları, Çeviren: Murat Aykaç Erginöz, Genar Araştırma, İstanbul, 2004.

- Cerasi, Maurice M. Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Çeviren: Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ceritli, İsmail, Kentleşme Sürecinin Ekonomi-Politiğı ve Bir Türkiye Uygulaması, Yargı Yayınevi, Ankara, 2003.
- Cullen, Gordon, The Concise Townscape, Elsevier, Amsterdam, 1971.
- Çelik, Zeynep, 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değışen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Çetin, Canan, Besim Akın, Vedat Erol, Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemi, Editör: Canan Çetin, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001.
- De Chiara, Joseph, Lee Koppelman, Urban Planning And Design Criteria, Van Nostrand Reinhold Company Inc. New York, 1982.
- Descartes, Rene, Yöntem Üzerine Konuşmalar, Çeviren: Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, 22. Baskı, Ankara, 2005.
- Doğru, Halime, XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1995.
- Duralı, Ş. Teoman, Çağdaş Küresel Medeniyet, Anlamı/Gelişimi/Konumu, Çağdaş Küreselleştirilen İngiliz-Yahudi Medeniyeti, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- Elias, Norbert, Uygarlık Süreci Cilt I, Çeviren: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ellul, Jacques, Teknoloji Toplumu, Çeviren: Musa Ceylan, Bakış Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Erginer, Suat, Fotoğraflarla Üsküdar, Menteş Matbaası, İstanbul, 1968.
- Erginer, Suat, Üsküdar Penceresinden Görünen Türkiye, Met/Er Matbaası, İstanbul, 1977.
- Evliya Çelebi, Tam Metin Seyahatname I-II Cilt, Üçdal Belde, İstanbul, 1996.

- Farabî, El-Medinetü'l Fâzıla, Çeviren: Nafiz Danışman, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.
- Ferris, Hugh, The Metropolis of Tomorrow, Dover Publications, Inc., Mineola, New York, 2005.
- Freeman, Charles, Egypt, Greece And Rome, Civilizations of The Ancient Mediterranean, Oxford University Press, New York, 1999.
- Galtung, Johan, Methodology and Ideology, Christian Ejlers, Copenhagen, 1977.
- Genç, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.
- Goodall, Brian , The Economics of Urban Areas, Pergamon Press, Oxford, 1972.
- Gökgür, Pelin, Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri, İstanbul ,2008.
- Göle, Nilüfer, Melez Desenler, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.
- Granai, Georges, Fanton Françoise, Sosyoloji ve Şehircilik Planları Aix-En Provence, Çeviren: Ela Güntekin, Ankara, 1969.
- Guenon,Rene, Büyük Üçlü, Çeviren: Veysel Sezigen, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Güçlü, A.Baki, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- Gürdoğan,Nazif, Girişimcilik ve Girişim Kültürü, İGİAD Yayınları, İstanbul, 2008.
- Güvenç, Bozkurt, İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Habermas, Jürgen, Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, Çeviren: Tanıl Bora-Mithat Sancar, İletişim Yayınlar, İstanbul, 2007.
- Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi Cilt I. Çeviren: Salih Tuğ, İrfan Yayımcılık, İstanbul, 1991.
- Harvey David, Soysal Adalet ve Şehir,Çeviren: Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- Haskan, Mehmet Nermi, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2001.

- Heer, Friedrich, The Medieval World Europe 1100-1350, Orion Publishing Group, London, 1961.
- Herodotos, Tarih, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Hobbes, Thomas, Leviathan, Çeviren: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Hodgetts, Richard M., Yönetim, Teori, Süreç ve Uygulama, Çeviren: Canan Çetin, Esin Can Mutlu, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1999.
- Hungtinton, Samuel P. , Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Çeviren: Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2008.
- Hunt, Lynn, Thomas R. Martin, Barbara H. Rosenwein, R.Po-Chia Hsia, Bonnie G. Smith, The Making Of The West Peoples and Cultures, Bedford/St.Martin's, Boston, 2003.
- İbn Battûta, Seyahatname II.Cilt, YKY, İstanbul, 2004.
- İbn Haldun, Mukaddime Cilt I, Çeviren: Zakir Kadirî Urgan, Milli Eğitim Bakanlığı Şark İslam Klasikleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997.
- İbn Sina, Kitâb El-Şifâ: Fizik, İbn Sina Doğunun Sönmeyen Yıldızı, Yayına Hazırlayan, Hüseyin Gazi Topdemir, Say Yayınları, İstanbul, 2009.
- İmam-ı Gazali, Kimyâ-yı Saadet, Çeviren: Mehmed A. Müftüoğlu, Kontrol ve Düzeltme A.Fikri Yavuz, Çelik Yayınevi, İstanbul.
- _____İstanbul 1920, Editör: Clarence Richard Johnson, M.A. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- İzzetbegoviç, Aliya, Doğu ve Batı Arasında İslam, Nehir Yayınları, İstanbul, 2010.
- Keleş, Ruşen, Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, Şehirler ve Kentler, Gece Kitapları, Ankara, 1993.
- Kishlansky, Mark, Patrick Geary, Patricia O'Brien, A Brief History of Western Civilization, Pearson Longman, United States, 2005.

Kissinger, Henry, On China, The Penguin Press, New York, 2011.

_____ Konya Büyükşehir Belediyesi Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları, Türkiye’de Konya İmajı, Genar Araştırma, İstanbul, 2005.

Konyalı, İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Cilt I, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976.

Krier, Rob, Urban Space, Foreword by Colin Rowe, Rizzoli International Publications, Inc. New York. 1979.

Kuban, Doğan, İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998.

Kur’an-ı Kerim, Hak Dinî Kur’an Dili Meali, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hazırlayanlar: Selahattin Kaya, Cahit Baltacı, Kerim Aytekin.

Lang, Jon, Urban Design, The American Experience, Van Nostrand Reinhold, New York, 1994.

Lefebvre, Henri, The Production of Space, Blackwell Publishing, Massachusetts and Oxford, London, 2008.

Lings, Martin, Hz. Muhammed’in Hayatı, Çeviren: Nazife Şişman, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Lissner, Ivar, Uygarlık Tarihi, Çeviren: Adli Moran, Nokta Kitap, İstanbul, 2008.

Lynch, Kevin, The Image of The City, The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts and London, 1975.

Meriç, Cemil, Kırk Ambar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Merter, Mustafa, Dokuz Yüz Katlı İnsan, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, s.300.

Moughtin, Cliff, Urban Design, Street and Square, Linacre House, Jordan Hill, Oxford, 1995.

Muhyiddin İbn Arabi, Hakikat ve Tefekkür, Çeviren: Mahmut Kanık, Hece Yayınları, Ankara, 2009.

Muhyiddin İbn Arabi, Marifet ve Hikmet, İz Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2003.

- Mumford, Lewis, Tarih Boyunca Kent, Kökenleri,Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Çeviren: Gürol Koca-Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Nadaroğlu, Halil, Mahalli İdareler, Beta Yayınevi, İstanbul 1998.
- Okay, Orhan, Balat, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2009.
- Owens, E.J., Yunan ve Roma Dünyasında Kent, Çeviren: Cânâ Bilsel, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Ökten, Sadettin, Yahya Kemal'in Rüzgariyle Düşünceler ve Duyuşlar, Ötüken, İstanbul, 2008.
- Pirenne, Henri, Ortaçağ Kentleri, Çeviren: Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2011.
- Ragon, Michel, Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi, Çeviren: Murat Aykaç Erginöz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Raymond, Andre, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- Reader, John, Cities, Published By Vintage, London 2005.
- RenkliYıldırım, Önder, Orient Learner's Dictionary, English-English and Türkçe, Orint Express, İstanbul, 2002.
- Roberts, J.A.G., A Concise History of China, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1999.
- Robins, Kevin, İmaj, Görmenin Kültür ve Politikası, Çeviren: Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Rossi, Aldo, The Architecture of The City, Cambridge, Massachuselts, London, 1999.
- Roth, Leland M., Mimarlığın Öyküsü, Çeviren: Ergün Akça, Kabalcı, İstanbul, 2006.
- Rousseau, Jean-Jacques, Toplum Sözleşmesi, Çeviren: Vedat Günyol, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Said, Edward, Kültür ve Emperyalizm, Çeviren: Necmiye Alpay, İstanbul, 1995.

Salingaros, Nikos A., Principle of Urban Structure, Faculty of Architecture Delft University of Tecnology, Amsterdam, 2005.

Sallabi, Muhammed, Osmanlı Tarihi, Kuruluşundan Bugüne, Çeviren: Cezayir Polat, Keşif Yayınları, Ankara.

Sarioğlu, Hüseyin, İbn Rüşd Felsefesi, Klasik Yayınları, İstanbul, 2006.

Savage, Mike, Warde Alan, Ward Kevin, Urban Sociology, Capitalism and Modernity, Palgrave Macmillan, New York, 2003.

Schulz, Christian Norberg, Architecture: Presence, Language, Place, Random House Inc. Milano, 2000.

Schumacher, E.F., Küçük Güzeldir, Çeviren: Osman Deniztekin, Cep Düşün Yayınları, İstanbul, 1995.

Sennett, Richard, Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, Çeviren: Tuncay Birkan, Metis, İstanbul 2008.

Sezal, İhsan, Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Shayegan, Daryush, Yaralı Bilinç, Çeviren: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, Altıncı Basım, İstanbul, 2010.

Smith, Martin Seymour, Yüzyılların Yüz Kitabı, Antik Çağdan Günümüze Düşünce Tarihi, Çeviren: Özden Arıkan, Boyner Yayınları, İstanbul, 2003.

Sommer, Robert, Personal Space, The Behavioral Basis of Desing, Prentice-Hall, Inc. New Jersey, 1969.

_____ Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Editör: Kaan Böke, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2009.

Şahinler, Orhan, Merkezi İtalya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallerine Ait Etüd, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul, 1964.

Şenel, Alâeddin, Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat, Ankara, 1996.

Şulul, Cevher, Kindi Metafiziği, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

Tanıllı, Server, Uygarlık Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2008.

Theodorson, George A. Achilles G. Theodorson, A Modern Dictionary of Sociology, Barnes And Noble, New York, 1979.

Thorns, David C. , The Transformation of Cities Urban Theory and Urban Life, Palgrave McMillan, New York, 2002.

Tolstoy, Lev Nikolayeviç, Günlükler, Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2005.

Topçu, Nurettin, Kültür ve Medeniyet, Dergah Yayınları, İstanbul, 1998.

Tuna, Korkut, Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, İstanbul, 1987.

Turhan, Mümtaz, Kültür Değişmeleri, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

Tümertekin, Erol, İstanbul, İnsan, Mekân, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

Türkdoğan, Orhan, Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997.

_____Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Yerel Yönetimler, Sorunlar, Çözümler, Tüsiad-T/95-9/184.

Urry, John, Mekânları Tüketmek, Çeviren: Sedef Özge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

_____Üsküdar, Picturing an Exalted Reverie, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008.

Vergin, Nur, Kentleşme ve Siyasal Yaşam, Doçentlik Tezi, 1977.

Walters, J.Donald, Modern Düşüncenin Krizi, Anlamsızlık Sorununa Çözümler, Çeviren: Şehabettin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Weber, Max, Şehir, Modern Kentin Oluşumu, Çeviren: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2000.

Wells, Colin, The Roman Empire, Harvard University Press, Cambridge, 2004.

Wycherley, R.E. , Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu, Çeviren: Nur Nirven, Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınlar, İstanbul, 1993.

Yırtıcı, Hakkı, Çağdaş Kapitalizmin Mekânsan Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Zucker, Paul, Town and Square, From the Agora to the Village Green, Columbia University Press, New York, 1959.

Tezler:

Adıyaman, Kadriye, Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya, 2008.

Akarsu, Tunay, Tarihi Yarımada Silüetinin Kent Kimliğine Etkilerinin Salacak-Harem-Haydarpaşa Bölgesinde İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.

Aladel, Samiye, Üsküdar ve Tarihi Eserleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1937.

Atilla, M. Hüseyin, Kentsel Tasarımda Bilgisayar Destekli Toplum Katılımı: Üsküdar Meydanı Örneklem Alanına TKCBS (PPGIS) Yönteminin Uygulanması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Aydın, Ayşe, Kent Merkezlerinde Meydanların Gelişimi “Sivas Hükümet Meydanı Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Kayseri, 2006.

Bağbaşı, Gülbin, İstanbul Kent Meydanlarının Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi: Sultanahmet, Beyazıt, Taksim, Beşiktaş, Ortaköy Meydanı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bartın, 2010.

Bilgihan, Gökhan, Kentsel Meydanların Dönüşümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Kent ve Çevre Bilimleri, Ankara, 2006.

Can, Aynur, Antik Kent İle Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği, Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

Cavcav, Demet, Gelişmekte Olan Ülke Kentlerinde Küreselleşme Sürecinin Kent Kimliğine Etkisi- Ankara Örneği, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007.

- Çubukçu, Ceyhun, Kent Meydanlarının Simgesel İşlevleri Bakımından Antalya Cumhuriyet Meydanı ve Çevresi Örneğinde Değerlendirilmesi-Geliştirilmesi ve Bilgisayar Destekli Görsel Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İzmir, 2007.
- Dağıstanlı, Özlem, Meydanın Evrimi Mekânsal Analizi ve Sosyal Açından Önemi, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1997.
- Demirci, Cenk; Şehir Meydanı İşlevlerinin Madrid Plaza Mayor Örneğinde Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı. Ağustos 2001.
- Demirel, Tuğba, Kent Meydanları Yer Seçimine Metodolojik Bir Yaklaşım: Adana Kenti Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Adana, 2008.
- Demirsoy, Mustafa Sami, Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Lübnan-Beyrut- Solidere Kentsel Dönüşüm Projesi Örnek Alan İncelemesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilimdalı, İstanbul, 2006.
- Deniz, Deniz, Secure Urban Environment By Design: Analysis of Konak Square Design Through “Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)” Principles, PhD Thesis, The Graduate School of Engineering and Sciences Izmir Institute of Technology, İzmir, 2007.
- Deniz, Kadriye, Konya’da Farklı Üç Kentsel Mekanda Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Konya, 2004.
- Erdönmez, M.Ebru, Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplumsal İlişkileri Yapılandırmadaki Rolü, Büyükdere-Levent-Maslak Aksı, Doktora Tezi, İstanbul 2005.
- Erel, Beste, Kentsel Açık Alan Kavramı Bağlamında İskele Meydanlarının İncelenmesi, İstanbul Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul, 2007.

- Gedikoğlu, M. Selim, Tarihsel Kent Mekânında Süreklilik ve Kopukluk Öğeleri; Sultanahmet Meydanı Çevresinde ve Sur İçi Galata Bölgesinde Analitik İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Göncü, Neslihan, Kent Öğelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Endüstri Ürünleri Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul, 2007.
- Gönen, Mustafa, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Kamusal Mekânın Dönüşümü Beyazıt Meydanı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversite Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2001.
- Gündem, Özge, Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze İstanbul'da Düzenlenen Kentsel Tasarım Yarışmaları Bağlamında Beşiktaş Meydanı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Güneş, Serkan, The Influence of Design Considerations of Metro Stations In The Context of City Identity; The Case of Ankara and Ankara Metro, PhD Thesis, Middle East Technical University Scholl of Natural and Applied Sciences, Ankara, 2007.
- Güzer, Belemir, Antalya ve Boston Kentleri Örneğinde Kentsel Açık Alan Tipolojilerinin Dönüşümünün İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara, 2007.
- Hatipoğlu, Hülya, Kentsel Yapılaşmış Çevrenin Oluşumunda Dış Mekân Yaşantısının Yeri ve İşlevi: İstanbul Taksim Meydanı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1994.
- İlgar, Evren, Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu; Eskişehir Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Eskişehir, 2008.
- İnceoğlu, Mehmet, Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım, İstanbul Meydanlarının İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

- Kılıç, Ayşegül, Kentsel Açık Alanların Kullanıcılar Tarafından Değerlendirilmesi: Kadıköy İskele Meydanı ve Yakın Çevresi, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Kır, İnci, Kent Meydanlarının Kent Kimliği Üzerine Etkileri; İzmir Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İzmir, 2009.
- Korkmaz Elif, Kentsel Açık Alanların Kullanıcılar Tarafından Değerlendirilmesi. Beşiktaş Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Mesutoğlu, Mehmet, Kentsel Mekân Olarak Meydan ve Morfolojik Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Oral, Evren, Tarihi Kentsel Çevrelerin Korunmasında Yasal Düzenlemelerin Kent Kimliğine Etkileri Sulukule Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.
- Öçal, Huriye, Isparta Kent Kimliğinde Modernizmin Yansımaları ve Modernizmin Etkisindeki Konut Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Isparta, 2008.
- Öztürk, Özge, Kentsel Kimlik Oluşumda Güzel Sanatların Yeri; İzmir Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim, Ankara, 2007.
- Sancak, Ahu, Kentsel Mekan Kimliğinin Oluşumunda Kent Mobilyası Tasarım Kriterlerinin İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.
- Semerci, Fatih, Kentsel Tasarım Gerekliliği Açısından Beyazıt Meydanı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, 2008.
- Sezer, Dilek, Kastamonu Kent Dokusu İçinde Cumhuriyet Meydanı'nın İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, 2010.

- Şahin, Belkıs Ece, Meydanların Kentsel Yaşama Katkısı Üzerine Bir İnceleme: Bursa Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2006.
- Tokcan, Aslı, Modernizm Sonrası Kentsel Mekânda Yaşanan Dönüşüm Sürecinin Ankara Kenti Kızılay Meydanı Örneği Üzerinde İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2001.
- Uçkan, Leyla, Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara, 2006.
- Yardımcı, Sinem, Transformation fo Urban Sphere: Hacıbayram Square and Its Environment , Master's Thesis, Middle East Technical University Scholl of Natural and Applied Sciences, Ankara, 2008.
- Yazar, Şebnem Bayçın, İzmir Turan'da Bölgesiyle Bütünleşen Meydan Tasarımı, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı, İzmir 2006.
- Yıldız, Aybike, Tarihsel Birikime Sahip Kentsel Açık Alanların Dinamizmi-İstanbul Kent Örneği; Beyazıt Meydanı, Sultanahmet Meydanı ve Taksim Meydanı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Makale, Tebliğ ve Bildiriler:

Abrams, Philip, Town and Economic Growth: Some Theories and Problems, Town in Societies, Essays in Economic History and Historical Sociology, Edited by, Philip Abrams, E.A.Wrigley, Cambridge University Press, Cambridge,1979.

Alic, Dijana, Saraybosna Belediye Binası: Belleğin Yer ve Ortamları, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, Mimarlıkların Pazar Yeri, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009.

Alves, Manoel Rodrigues, Çağdaş Kentlerin Dünyasında Kültürel ve Sosyal Alanlar, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, Mimarlıkların Pazar Yeri, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009.

Necdet Aral, Nüfus Hareketleri, Kırsal Yaşam ve Şehirlerimiz, Habitat II'ye Giderken 96 İstanbul, Küreselleşme, Yerellik, İnsan Yerleşimleri ve Yönetim Sempozyumu Bildirileri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kiptaş, İnşaat Mühendisleri Odası, 15 Mayıs 1996.

Armağan, Mustafa, Osmanlı Şehrine Kavramsal Bir Yaklaşım,Osmanlı,5.Cilt,Yeni Türkiye Yayınları,Ankara.

Asatekin, Mehmet, Kentin Kurumsal Kimliği ve Kentin Donatımında Eşgüdüm, , I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu, İstanbul, 9,10,11 Mayıs 2001.

Atabay, Semra, Nuran Kara Pilevharian, Şehirselleşme ve Şehir Mobilyaları İlişkileri, I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu, İstanbul, 9,10,11 Mayıs 2001.

Aydoğan, Muhammed, Kimlik Hedefli Kentsel Projelerde Belediyelerin Rolü: Kemeraltı Tecrübesi, Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyum Bildirileri, Mimarlar Odası Adana Şubesi, Adana 2002.

Baltacı, Cahit, Dört Halife Devri Şehir ve Yerel Yönetim Hizmetleri, İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler I, İlke Yayınları, İstanbul, 1996.

- Baykara, Tuncer, Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet Midir, Osmanlı, 5.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Bayramoğlu, Ferzan, Yıldırım, İnsan Çevre Kent, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, İstanbul, 1996.
- Bilsel, S. Güven, Füsün Kocatürk Özcan, Tuna Yıldız, Gözde Aktaş, 20. Yüzyılın Türk Kent Dokusuna Getirdiği Kimliksizlik Olgusu ve 21. Yüzyılda Kent Örüntüsünün Geleceği Üzerine, 20. Yüzyıl Mimari Mirasi, Uluslararası Yapı ve Yaşam 2001, T.M.M.O.B. Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa, 2001.
- Bilsel, S. Güven, Kent Kültürü, Kültürel Süreklilik Kimlik Sorunsalı Yaşanılanı Kentsel Mekân Üzerine,Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyum Bildirileri, Mimarlar Odası Adana Şubesi, Adana, 2002.
- Birlik, Süheyla, Kentsel Kimlik Değişimi: Trabzon/Orta-İç Kale Örneği, Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyum Bildirileri, Mimarlar Odası Adana Şubesi, Adana 2002.
- Bolak Hisarligil, Derya, Martin Heidegger'de Mekân Düşüncesi,Hermeneutik-Fenomenolojik Bir Yaklaşım, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı, 25, 2008/2.
- Burak Boysan, İhsan Bilgin, Meydanların Varoluş ve Yokoluş Nedenleri, İnsan, Çevre, Kent, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, İstanbul, 1996.
- Cansever, Turgut, Osmanlı Şehri ve Şehir Hayatı, Osmanlı, 5. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999.
- Correa, Charles, Kentler: Yeni Peyzajlar, Cities: New Landscapes, Dünya Mimarlığından, Kuramsal Açılımlar, Düşünceler, Uygulamalar XXII. Dünya Mimarlık Kongresi UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2008, s.46.
- Çavuşoğlu, Erbatur, Kent ve İktidarın Meydan Korkusu, Birgün Gazetesi, 14 Mayıs 2008.
- Çulcuoğlu, Gaye, Meydanların Önemi ve Tarihsel Gelişimi, Bilkent Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ankara, 1995.

- De Mello, Guimaraes, Aline Sampaio, Kamusal Mekânlar:Yeni Oyunlar, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, Mimarlıkların Pazar Yeri, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009.
- Devar, David, Louw Piet, Cape Town'da Dünya Çapında Bir Kent Merkezi Yaratmak, Aline Sampaio de Mello Guimaraes, Kamusal Mekânlar:Yeni Oyunlar, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, Mimarlıkların Pazar Yeri, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009, s.255.
- Dostoğlu, Neslihan Türkün, Kentler ve Meydanları, Mimarlık, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334.
- Ekinci, Oktay, Bursa'nın Rant Meydanı, Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mart 2008.
- Erzen, Jale, Çevre Kent Mimarlık, Mimarlık, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334.
- Evcil, Nilay, Değişen Üsküdar'da Kentsel Kimlik ve Canlılık, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 1-5 Kasım 2007, Bildiriler, Cilt I, İstanbul, 2008, s.562.
- Favro, Diane, Roma Zafer Yolu, Zafer Alaylarının Kente Etkisi, Şehirler ve Sokaklar, Editörler: Zeynep Çelik, Diane Favro, Richard Ingersoll, Çeviren: Bilgi Altınok, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Gencel, Ziya, Geleneksel Türk Kentinde Meydan Kavramı, Egemimarlık 2000/2, Sayı 34, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2002.
- Göncüoğlu, Süleyman Faruk, Bir Modernleşme ve Tarihi Yıkım Hikayesi; Üsküdar Meydanı, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 6-9 Kasım 2008, Bildiriler, Cilt I, İstanbul, 2009.
- Güler, Nuray, Üsküdar'ın Merkezi: Gülfem Çarşısı (XVI. Yüzyıl), Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 1-5 Kasım 2007, Bildiriler, Cilt I, İstanbul, 2008.
- Haapala, Arto, On the Aesthetic of the Everyday Familiarity, Strangeness, and the Meaning of Place, The Aesthetic of Everyday Life, Edit by Andrew Light and Jonathan M. Smith, Columbia University Press, New York, 2004.

Heidegger, Martin, Sanat ve Uzam, Heidegger, Editörler: Özgür Aktok, Metin Bal, Çevirenler: Özgür Aktok, Metin Bal, Çetin Balanuye, Yasemin Çına, Aysel Demir, Mehmet Elgin, Kurtul Gülenç, Emrah Günok, Doğan Barış Kılınç, Çiğdem Pala Mull, Hasan Ünder, Erdal Yıldız, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2010.

Heidegger, Martin, Varlık ve Görünüş, Heidegger, Editörler: Özgür Aktok, Metin Bal, Çevirenler: Özgür Aktok, Metin Bal, Çetin Balanuye, Yasemin Çına, Aysel Demir, Mehmet Elgin, Kurtul Gülenç, Emrah Günok, Doğan Barış Kılınç, Çiğdem Pala Mull, Hasan Ünder, Erdal Yıldız, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2010.

Hopkins, Keith, Economic Growth and Towns in Classical Antiquity, Town in Societies, Essays in Economic History and Historical Sociology, Edited by, Philip Abrams, E.A.Wrigley, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.

Ingersoll, Richard, Roma, Piazza Di Ponte ve Panoptisizmin Askeri Kökenleri, Şehirler ve Sokaklar, Editörler: Zeynep Çelik, Diane Favro, Richard Ingersoll, Çeviren: Bilgi Altınok, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

İstanbul Bülteni, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mart 2009 Sayısı, İstanbul, 2009.

İstanbul Bülteni, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Ağustos 2011 Sayısı, İstanbul, 2011.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü Sosyal Doku Projesi İstanbullu Olma Bilinci Araştırması, Genar Araştırma, İstanbul.

Kaftancı, Güngör, Avrupa'dan Örneklerle Meydan Kavramına Bir Yaklaşım, Egemimarlık 2000/2, Sayı 34, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2002.

Korkmaz, Ramazan, Romanda Mekânın Poetiği, Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan, Editör: Ayşenur Külahlıoğlu İslam-Süer Eker, Ankara 2007.

Nalbantoğlu, Hasan Ünal, Nedir Mekân Dedikleri, Zaman-Mekân, Yayına Hazırlayanlar: Ayşe Şentüer, Şafak Ural, Özlem Berber, Funda Uz Sönmez, YEM Yayın, İstanbul, 2008.

Okay, Derya, Kentsel Kimlik ve Canlılık Bağlamında Meydanlar: KUZHEY KIBRIS'TA BİR MEYDANA BAKIŞ, Mimarlık, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334.

Ostwald, Michael, Michael Chapman, Kalabalıklar ve Kent: Kentsel Mekânda Toplu İhlal Eylemleri, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, Mimarlıkların Pazar Yeri, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009.

Öktem, Binnur, İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekânsal İzdüşümleri, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:44. (Mart 2011).

Ökten, Sadettin, Şehir, İstanbul ve Mimari, 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi, Sayı:11, İstanbul, 2011.

Ökten, Sadettin, Aynur Can, Fetih'ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu, Türkler, Cilt: 10, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Özbek, İmre, Üsküdar Meydanı'nın Toplumsal Veriler Doğrultusunda Geçirdiği Mekânsal Dönüşüm, II. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri II. Cilt, 12-14 Mart 2004, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2005.

Öztürk, Nazif, Evkaf Arşivi Vesikalarına Göre Gelibolu Mevlevihanesi, Mevlana Celaleddin Rumi 800.Yıl, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara, 2007.

Park, Robert E. , The City, Suggestions For The Investigation of Human Behavior in The City Enviroment, The American Journal of Sociology, USA, 1915, p.579.

Roma and The Vatican, Discover The Archaeology, Monument and Churches of Rome, Lozzi Roma, S.a.s. Rome, 2011. p.1

Receb, İbrahim A., Sosyal Bilimlerde Teori Geliştirme Üzerine İslami Yaklaşımlar, İslami Sosyal Bilimler Dergisi Sayı I, İnkılab Yayınları, İstanbul 1993.

- Sarıbay, Ali Yaşar, Kent: Modernleşme ile Postmodernleşme Arasında Köprü, Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, Editör: Ferzan Bayramoğlu Yıldırım, Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Soja, Edward W. , Postmetropolis Üzerine Altı Söylem, 20.Yüzyıl Kenti, Derleme ve Çeviri: Bülent Duru, Ayten Alkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- Southworth, Barbara, Cape Town Kasabalarındaki Kent Meydanları-Kentsel Dönüşüm Aracı Olarak Kamusal Mekân: Kökenleri, Amaçları ve Kent Uygulaması, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, Mimarlıkların Pazar Yeri, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2009.
- Soykan, Ömer Naci, Uzam Bellek Bağıntısı Açısından Mimarlığa Bir Bakış, Zaman-Mekân, Yayına Hazırlayanlar: Ayşe Şentüer, Şafak Ural, Özlem Berber, Funda Uz Sönmez, YEM Yayın, İstanbul, 2008.
- Takashi, Tomosugi, Approach to Comparative Studies of Urbanism: A Case Study of Bangkok, Urbanism in Islam, the Proceedings of the International Conference on Urbanism in Islam, Oct.22-28,1980, The Middle Eastern Culture Center in Japan, Institute of Oriental Culture, University of Tokyo, Tokyo, 1989.
- Tarihi Kent Meydanı Projesi, Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi, Sivas Hizmet Vakfı Yayını, Sayı: 3, Sivas, 2005.
- Taşdelen, Vefa, Antik Kentlere Doğru, Hece, Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı: 150/151/152, Ankara, 2009
- Tümer, Gürhan, İnsanlar, Kentler ve Meydanlar, Mimarlık, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334.
- Tümer, Gürhan, Kentler, Binalar, İnsanlar, Olaylar ve Meydanlar, Egemimarlık 2000/2, Sayı 34, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2002.
- Uçan, Hilmi, Batı Şehri ve Küresel Şehir, Hece, Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı: 150/151/152, Ankara, 2009.

Wirth, Louis, Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme, 20.Yüzyıl Kenti, Derleme ve Çeviri: Bülent Duru, Ayten Alkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Yeşilkaya, Neşe, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Beyazıt Meydanı ve Kentsel Mekâna Yönelik Tasarım İzleri: Aks, Arkad, Yapı Yüzü, Mimarlık, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334.

Zengel, Rengin, Dönüştürülmüş Bir Meydan: İzmir Konak Meydanı'na Analitik Bir Yaklaşım, Mimarlık, Mimarlar Odası, Mart-Nisan 2007 / 334.

İnternet Kaynakları:

Çötuksöken, Betül, Kent, Kimlik, Kültür,

akademik.maltepe.edu.tr/~betulc/Kent,%20Kimlik%20ve%20Kültür.doc, (2010).

Çötuksöken, Betül, akademik.maltepe.edu.tr/~betulc/Kent,%20Kimlik%20ve%20Kültür.doc
(2011).

Ergüvenç, Yılmaz, Kent Meydanları, <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguenc/kent--meydanlari-i---/d7e7a647-0d51-4d48-9cd2-3429324b5f9a>, (2011).

Ergüvenç, Yılmaz, Kentlerin Kimliği (I), <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguenc/kentlerin-kimligi-i-/c94f4069-8de6-446a-b515-fe0161cfe6f2>, (2011).

Ergüvenç, Yılmaz, Kentlerin Kimliği (II), <http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/yilmaz-erguenc/kentlerin-kimligi-ii--/1be3929b-bfc3-43f9-8f70-7624c45f5404>, (2011).

http://myrom.files.wordpress.com/2008/04/map_of_downtown_rome_during_the_roman_empire_large.png, (2011).

<http://t1.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcS6ED9hTWCvi97zgXeFmtBy-6on9B1mjS3y7-nw->
(2011).

<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (2011).

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul?kod=2>, (2011).

<http://www.ars.usda.gov/Main/docs.htm?docid=17933>, (2011).

http://www.gezikolik.com/tr/Gezelim_Gorelim/Genel_Bilgiler/Turkiye/Turkiye_nin_en_guzel_10_kucuk_meydani/e_8716.aspx, (2011).

<http://www.harrys-greece-travel-guide.com/a-greece-travel/a-athens/agora-plan.jpg>, (2011).

<http://www.history.com/this-day-in-history/matthias-rust-lands-his-plane-in-red-square>,
(2011).

http://www.kentlob.net/index.php?option=com_content_ (2010).

<http://www.memidex.com/amorphous+noncrystalline>, (2011).

<http://www.moscow.info/red-square/history-red-square.aspx>, (2011).

http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/07/18/basbakan_kadin_temsilcilerle_gorustu, 2011.

<http://www.sacred-destinations.com/turkey/images/izmir/agora-hlp.jpg>, (2011).

Öztaşkın, Burcu, Tarihe Tanıklık Etmiş

Meydanlar, <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=28301>,
(2011).

Öztaşkın, Burcu, Tarihe Tanıklık Etmiş Meydanlar, <http://www.arkitera.com/h28301-tarihe-taniklik-etmis-meydanlar.html>, (2011).

EKLER

Ek 1.1: İzin dilekçesi

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Başkanlığı'na

Bölümünüz öğrencilerinden Mehmet İnceoğlu tarafından hazırlanan Kentsel Açık Mekanların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım adlı Doktora Tezindeki Meydan Kalitesi Araştırma Anketi'ndeki sorulardan bazılarını hazırlamakta olduğum doktora tezimde kullanmak için gerekli olan iznin tarafınızdan verilmesini arz ederim.

Hasan Taşçı

Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı

Doktora Programı Öğrencisi.

h.cordanoglu@hotmail.com

Madenler Mahallesi Serçe Sk.

Nihavent Sitesi C Blok D.24

Ümraniye/İst

Ek 1.2: İzin Dilekçesi

Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Enstitünüz öğrencilerinden Mehmet İnceoğlu tarafından hazırlanan Kentsel Açık Mekanların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım adlı Doktora Tezindeki Meydan Kalitesi Araştırma Anketi'ndeki sorulardan bazılarını hazırlamakta olduğum doktora tezimde kullanmak için gerekli olan iznin tarafınızdan verilmesini arz ederim.

Hasan Taşçı

Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı

Doktora Programı Öğrencisi.

h.cordanoglu@hotmail.com

Madenler Mahallesi Serçe Sk.

Nihavent Sitesi C Blok D.24

Ümraniye/İst

Ek 1.3: İzin Dilekçesi

Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Enstitünüz öğrencilerinden Belkıs Ece Şahin tarafından hazırlanan Meydanların Kentsel Yaşama Katkısı Üzerine Bir İnceleme, Bursa Örneği adlı Master Tezindeki araştırma anketi'ndeki sorulardan bazılarını hazırlamakta olduğum doktora tezimde kullanmak için gerekli olan iznin tarafınızdan verilmesini arz ederim.

Hasan Taşçı

Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı

Doktora Programı Öğrencisi.

h.cordanoglu@hotmail.com

Madenler Mahallesi Serçe Sk.

Nihavent Sitesi C Blok D.24

Ümraniye/İst

Ek 2.1 İzin

Doktora

To see messages related to this one, [group messages by conversation](#).

2/24/2009

[Reply](#)

[Cigdem Polatoglu](#)

[Add to contacts](#)

[To h.cordanoglu@hotmail.com](#)

From: **Cigdem Polatoglu** (cpolatoglu@gmail.com)

Sent: Thursday, December 24, 2009 4:01:43 PM

To: h.cordanoglu@hotmail.com

[Show content](#) | [Always show content from cpolatoglu@gmail.com](#)

Sayın Hasan Taşçı,

YTÜ-FBE Mimari tasarım programında tamamlanan Sn.Dr.mehmet İnceoğlu'na ait doktora tezi

ile ilgili isteğinizi aldık. Bu konuda çalışmanın müellifi ile doğrudan ilişki kurmanızın daha yararlı olacağını düşünüyoruz.

Aşağıda Sn.Mehmet İnceoğlu'nun e-posta adresi yer almaktadır.

Gösterdiğiniz ilgiye ve hassasiyete teşekkür ederiz.

saygılarımızla,

Assoc.Prof.Dr.Cigdem Polatoglu

Yildiz Technical University Faculty of Architecture, Vice Chair of Dept. of Architecture-Istanbul

phone: 0090212 3837070 ex.2597-2598

Doç.Dr.Çiğdem Polatoğlu

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Başkan Yardımcısı

tel. 212 383 7070 dahili 2597-2598

Dr.Mehmet İnceoğlu

Anadolu Üniversitesi

Mimarlık Bölümü

Öğretim üyesi

<inceoglum@gmail.com>

Ek 2.2 İzin

cevap

7/23/2009

Reply

[ece asatekin](#)

[Add to contacts](#)

[To h.cordanoglu@hotmail.com](#)

From: **ece asatekin** (easatekin@yahoo.com)

Sent: Thursday, July 23, 2009 11:34:11 AM

To: [h.cordanoglu@hotmail.com](#)

Merhaba,

Yl tezimden kullanmayı düşündüğünüz soruları, tezimi kaynak olarak gösterdiğiniz takdirde kullanabilirsiniz. Özel bir izin almanıza gerek yok, ancak ben bu anket çalışması bulgularını çeşitli makalelerde yayınladım - dolayısıyla sizin çalışmanızda, seçtiğiniz soruların daha önce yapılmış olan benim tez çalışmama ait olduğunu açıkça ifade edilmesi bu nedenle önem taşıyor. İyi çalışmalar dilerim.

Ek 3: Anketin ikinci kısmının ilk hali

		11-35. Sorularla İlgili Değerlendirme:						
		1. Kesinlikle katılmıyorum						
		2. Katılmıyorum						
		3. Kararsızım						
		4. Katılıyorum						
		5. Kesinlikle katılıyorum						
S 11		Meydanın çevresindeki binaların cephelerinin, renk, malzeme, detay, kalite gibi nitelikleri güzeldir.	1	2	3	4	5	
S 12		Burada kendimi mutlu hissediyorum.	1	2	3	4	5	
S 13		Meydanların şehirler için önemli olduğunu düşünüyorum	1	2	3	4	5	
S 14		Meydanların geceleri de kullanılabilecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5	
S 15		Burası geceleri yeterince güvenli bir yerdir.	1	2	3	4	5	
S 16		Bu meydana kendimi daha şehirlili hissediyorum.	1	2	3	4	5	
S 17		Bu meydana kendimi Üsküdarlı olarak hissediyorum	1	2	3	4	5	
S 18		Bu meydana kendimi topluma yakın hissediyorum	1	2	3	4	5	
S 19		Burada şehrin güzelliklerini farkediyorum.	1	2	3	4	5	
S 20		Bu meydana kendimi şehrin merkezinde hissediyorum.	1	2	3	4	5	
S 21		Meydanın büyüklüğü yeterli buluyorum	1	2	3	4	5	
S 22		Meydanda bir havuzun olması gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5	
S 23		Meydanda heykel, duvar resmi gibi sanatsal öğelerin olması gerekir.	1	2	3	4	5	
S 24		Bu meydan bu semte çekici bir merkez etkisi veriyor	1	2	3	4	5	
S 25		Bütün olarak değerlendirildiğinde bu meydan özellikli bir yerdir.	1	2	3	4	5	
S 26		Bütün olarak değerlendirildiğinde bu meydan işlevsel açıdan yeterlidir.	1	2	3	4	5	
S 27		Meydanın çevresindeki binalar meydana gelmemde etkilidir.	1	2	3	4	5	
S 28		Meydanın çevresindeki binaların özellikleri buraya gelmemde etkilidir.	1	2	3	4	5	
S 29		Bu meydan Üsküdar'ın bütünlüğüyle uyumlu bir etki yaratıyor.	1	2	3	4	5	
S 30		Bu meydan kültür müze dair izler taşımaktadır.	1	2	3	4	5	
S 31		Bu meydanın Üsküdar kimliğine katkısı vardır.	1	2	3	4	5	
S 32		Etraftaki yüksek ve biçimsiz yapılaşmalar burayı olumsuz olarak etkilemektedir.	1	2	3	4	5	
S 33		Burada Üsküdar tarihiyle bağlantı kuruyorum.	1	2	3	4	5	
S 34		Etraftaki yoğun araç trafiği burasının kullanımını olumsuz etkilemektedir.	1	2	3	4	5	
S 35		Burada bu meydan olmasaydı Üsküdar'ın estetiği bozulurdu.	1	2	3	4	5	

Ek 4: Anketin ikinci kısmının son hali.

11-30. Sorularla ilgili Değerlendirme:

1. Kesinlikle katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Kararsızım

4. Katılıyorum
5. Kesinlikle katılıyorum

S 11	Burada kendimi mutlu hissediyorum.	1	2	3	4	5
S 12	Meydanların şehirler için önemli olduğunu düşünüyorum	1	2	3	4	5
S 13	Burası geceleri yeterince güvenli bir yerdir.	1	2	3	4	5
S 14	Bu meydana kendimi daha şehirli hissediyorum.	1	2	3	4	5
S 15	Bu meydana kendimi Üsküdarlı olarak hissediyorum	1	2	3	4	5
S 16	Bu meydana kendimi topluma yakın hissediyorum	1	2	3	4	5
S 17	Burada şehrin güzelliklerini farkediyorum.	1	2	3	4	5
S 18	Bu meydana kendimi şehrin merkezinde hissediyorum.	1	2	3	4	5
S 19	Meydanın büyüklüğünü yeterli buluyorum	1	2	3	4	5
S 20	Meydanda bir havuzun olması gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
S 21	Bu meydan bu semte çekici bir merkez etkisi veriyor	1	2	3	4	5
S 22	Bütün olarak değerlendirildiğinde bu meydan özellikli bir yerdir.	1	2	3	4	5
S 23	Bütün olarak değerlendirildiğinde bu meydan işlevsel açıdan yeterlidir.	1	2	3	4	5
S 24	Meydanın çevresindeki binalar meydana gelmemde etkilidir.	1	2	3	4	5
S 25	Meydanın çevresindeki binaların özellikleri buraya gelmemde etkilidir.	1	2	3	4	5
S 26	Bu meydan Üsküdar'ın bütünlüğüyle uyumlu bir etki yaratıyor.	1	2	3	4	5
S 27	Bu meydan kültürümüze dair izler taşımaktadır.	1	2	3	4	5
S 28	Bu meydanın Üsküdar kimliğine katkısı vardır.	1	2	3	4	5
S 29	Burada Üsküdar tarihiyle bağlantı kuruyorum.	1	2	3	4	5
S 30	Burada bu meydan olmasaydı Üsküdar'ın estetiği bozulurdu.	1	2	3	4	5

Ek 5: Anket formu son hali.

İyi Günler Efendim, Ben “Kent Meydanlarının Kentin Kimliğiyle İlişkisi ve Üsküdar Örneği” konulu bir doktora tezi için anket yapıyoruz. Bize yardımcı olursanız memnun oluruz. Şimdiden teşekkür ederim.

K.1. Anketin yapıldığı meydan :

K.2. Anketin Yapıldığı Gün:.....

K.3. Anketin yapıldığı ay:

1. Ocak	7. Temmuz
2. Şubat	8. Ağustos
3. Mart	9. Eylül
4. Nisan	10. Ekim
5. Mayıs	11. Kasım
6. Haziran	12. Aralık

K.4. Anketin yapıldığı saat.

K.5. Anketin yapıldığı zaman hava durumu.

- Yaşınız?
- Cinsiyet? 1. Bay 2. Bayan
- Eğitiminiz?

1. Okur-Yazar değil	5. Lise mezunu
2. Okur-Yazar	6. Önlisans mezunu
3. İlkokul mezunu	7. Üniversite mezunu
4. İlköğretim/ortaokul mezunu	8. Yüksek lisans / Doktora mezunu

- AİLENİZİN (Tüm ev halkının kazancı, gayri menkul gelirleri vb dahil) AYLIK TOPLAM geliri nedir?

1. 250 TL ve altı	6. 1501 TL – 2000 TL
2. 251 TL – 500 TL	7. 2001 TL – 2500 TL
3. 501 TL – 750 TL	8. 2501 TL -3000 TL
4. 751 TL –1000 TL	9. 3001 TL ve üzeri
5. 1001 TL – 1500 TL	

D.5. Kaç yıldan beri İstanbul’da yaşıyorsunuz?

0-5 yıl	
6-10 yıl	
11-15 yıl	
16-20 yıl	
20 yıldan fazla	

D.6. Hangi ilçede oturuyorsunuz?

- Şu anda neden bu meydan bulunduğunuzu söyler misiniz?
 - Dinlenmek için buradayım
 - Geçerken uğradım
 - Etrafı görmeye geldim
 - Birileriyle sohbet etmek için buradayım
 - Bir randevu için buradayım
 - Alışveriş için buradayım.
 - Diğer.....
- Herhangi bir şehir meydanına ne sıklıkla gidersiniz?
 - Her gün
 - Haftada birkaç defa
 - Ayda birkaç defa
 - Ayda bir
 - Yılda birkaç kez
- Bu meydana hangi mevsimde gelmeyi daha çok tercih ediyorsunuz?
 - İlkbahar
 - Yaz
 - Sonbahar
 - Kış

S.4. Her gelişinizde burada ortalama ne kadar zaman geçirirsiniz?

- 5- 10 dakika kadar
- Yarım saatten az
- Yarım saat ile bir saat arası
- Bir saatten fazla
- Yarım günden fazla

S.5. Bu meydan sizin için bir anlam ifade ediyor mu?

- Hayır(DİKKAT S.6'YA GEÇİNİZ)
- Evet 2.1. Sizin için anlamı nedir?
 - Dinlendirici olması
 - Hatıratımda yeri var
 - Güzelliği
 - Tarihi özelliği
 - Kültürümüzden izler taşıması
 - Diğer.....

S.6. Size göre ideal bir kent meydanında neler olmalıdır? Sayacaklarımı olmalı ya da olmamalı şeklinde değerlendirir misiniz? Bunların dışında olmasını istediğiniz bir şey varsa belirtir misiniz?

	1. Olmalı	2. Olmamalı	3. Cevap yok
• Müzik yayını	1	2	3
• Etrafında kahvehaneler/kafeler olmalı	1	2	3
• Kitapçılar	1	2	3
• Çocuk oyun alanları	1	2	3
• Gezi parkuru	1	2	3
• Tarihi yapılar	1	2	3
• Çeşme / fıskiye	1	2	3
• Su Havuzu	1	2	3

S.7. Tek kelimeyle ifade etmek gerekirse bu meydan sizin için ne ifade ediyor? Üç seçenek söyler misiniz.

1.Tarih	
2.Kültür	
3.Özgürlük	
4.Kentin Kimliği	
5.Şehirlilik	
6.Medeniyet	
7.Nostalji	
8.Diğer	

S.8. Bu meydanda kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

	Hiç	Az	Fazla	Çok fazla
Mutlu				
Özgür				
Rahat				
Güvensiz				
Yalnız				
Huzurlu güvenli				
Normal				
Yabancı				
Boşlukta				
Diğer				

S.9. Üsküdar denilince aklınıza gelen ilk 5 unsur aşağıdakilerden hangileridir?

1. Kız Kulesi	
2.Camiler	
3.Hezarfen Ahmet çelesi	
4.Meydan	
5.katibim Türküsü	
6.Dindarlık	
7.Aziz Mahmut Hüdai	
8.İskele	
9.Karaca Ahmet	
10.Boğaz	
11.Diğer	

S.10. Üsküdar meydanı denilince aklınıza gelen ilk 3 unsur aşağıdakilerden hangileridir?

1.Sirkeciye Geçiş /İskele	
2.Tarihi Mekânlar	
3.Siyasî Mitingler	
4.Sevgililerin buluşma yeri	
5.Trafik Problemi	
6:kazılmış bir alan	
7.Kültür	
8.Osmanlı	
9.Üsküdar	
10.Diğer	

11-30. Sorularla İlgili Değerlendirme:

1. Kesinlikle katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Kararsızım
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle katılıyorum

1 S 1	Burada kendimi mutlu hissediyorum.	1	2	3	4	5
1 S 2	Meydanların şehirler için önemli olduğunu düşünüyorum	1	2	3	4	5
1 S 3	Burası geceleri yeterince güvenli bir yerdir.	1	2	3	4	5
1 S 4	Bu meydana kendimi daha şehirli hissediyorum.	1	2	3	4	5
1 S 5	Bu meydana kendimi Üsküdarlı olarak hissediyorum	1	2	3	4	5
1 S 6	Bu meydana kendimi topluma yakın hissediyorum	1	2	3	4	5
1 S 7	Burada şehrin güzelliklerini farkediyorum.	1	2	3	4	5
1 S 8	Bu meydana kendimi şehrin merkezinde hissediyorum.	1	2	3	4	5
1 S 9	Meydanın büyüklüğünü yeterli buluyorum	1	2	3	4	5
2 S 0	Meydanda bir havuzun olması gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
2 S 1	Bu meydan bu semte çekici bir merkez etkisi veriyor	1	2	3	4	5
2 S 2	Bütün olarak değerlendirildiğinde bu meydan özellikli bir yerdir.	1	2	3	4	5
2 S 3	Bütün olarak değerlendirildiğinde bu meydan işlevsel açıdan yeterlidir.	1	2	3	4	5
2 S 4	Meydanın çevresindeki binalar meydana gelmemde etkilidir.	1	2	3	4	5
2 S 5	Meydanın çevresindeki binaların özellikleri buraya gelmemde etkilidir.	1	2	3	4	5
2 S 6	Bu meydan Üsküdar'ın bütünlüğüyle uyumlu bir etki yaratıyor.	1	2	3	4	5
2 S 7	Bu meydan kültürümüze dair izler taşımaktadır.	1	2	3	4	5
2 S 8	Bu meydanın Üsküdar kimliğine katkısı vardır.	1	2	3	4	5
2 S 9	Burada Üsküdar tarihiyle bağlantı kuruyorum.	1	2	3	4	5
3 S 0	Burada bu meydan olmasaydı Üsküdar'ın estetiği bozulurdu.	1	2	3	4	5

ÖZGEÇMİŞ

1968 senesinde Rize'nin Çayeli ilçesinde doğdu. 1979 senesinde Haremtepe Veis İlkokulu'ndan, 1986 senesinde ise Çayeli İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 1991 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı Sosyal Siyaset Bilim Dalı'ndan, *“İşletmelerde Personel Eğitiminin Verimliliğe Etkisi”* konulu tezle master derecesi aldı.